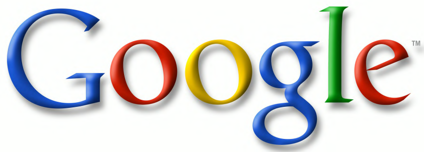
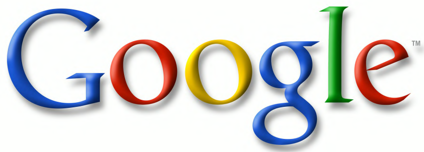
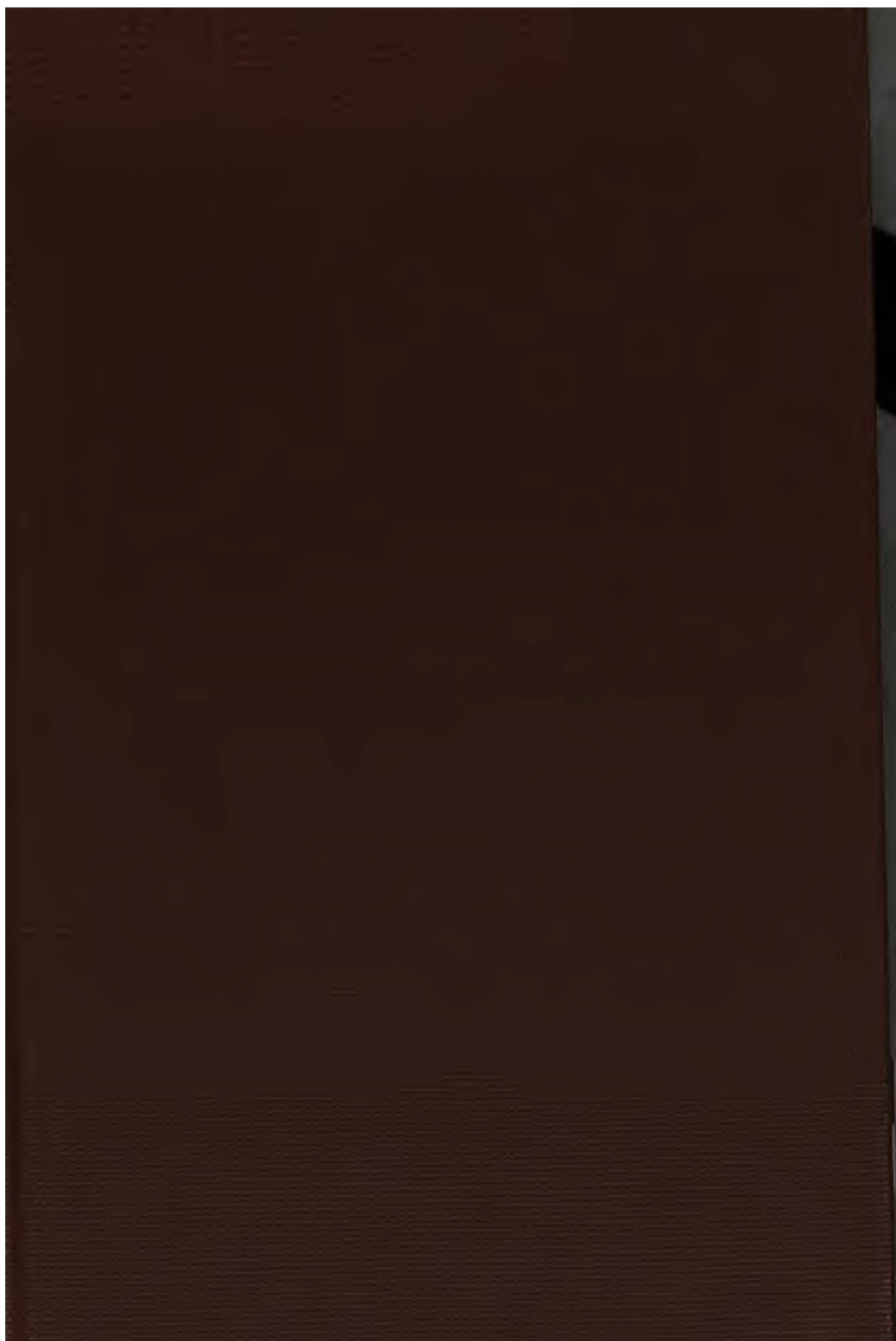

LELAND STANFORD JUNIOR UNIVERSITY
ORGANIZED 1891

LELAND STANFORD JUNIOR UNIVERSITY
ORGANIZED 1891

FÖRNAMN OCH FAMILJENAMN

MED SEKUNDÄR ANVÄNDNING

I

NYSVENSKAN

ONOMATOLOGISKA BIDRAG

AF

THEODOR HJELMQVIST.

LUND, C. W. K. GLEERUP.

LUND 1903.
A. B. SKÅNSKA CENTRALTRYCKERIET.

INLEDNING.

Då jag för nu ganska många år sedan började samla det material, som bearbetats i föreliggande framställning, var det min afsikt att i en större afhandling redogöra för *alla* personnamn med sekundär användning i nysvenskan.

I samma mån som mina samlingar växte, fann jag emellertid, att den ursprungliga planen var mindre lämplig.

Skulle den följas, blefve på grund af materialets oväntadt stora rikedom det tilltänkta arbetet alltför voluminöst, något som af praktiska skäl vore mindre önskvärdt.

Härtill kom, att de sekundära användningarna af personnamnen äro så olikartade till sin uppkomst, att det kunde ifrågasättas, om det vore fullt lämpligt att behandla dem i *ett* sammanhang.

Man kan skilja mellan två stora grupper af hithörande fall.

Såsom typiska för den ena gruppen må anföras exemplen *Judas* = förrädare, *Rothschild* = mycket rik man, *Martas bekymmer* = hushållsbekymmer, *köra som Jehu* = köra med rasande fart. I fråga om dessa och likartade exempel ligger anledningen till den sekundära användningen i öppen dag: en bestämd (historisk eller diktad) af en eller annan anledning ryktbar person har föranledt språkbruket. Sambandet mellan personen i fråga och den öfverflyttade användningen af hans namn eller den fras, där hans namn ingår, står vanligen lefvande för språkmedvetandet.

Såsom typiska för den andra gruppen må anföras: *Jöns* och *Tobias* = dumbom, *Grin-Olle* och *Sladder-Maja*, *Svarte-Petter* = kaffekitteln, *bry dig inte, Brita* och *löpa Nisse i näsan*, de appellativt nyttjade fingerade familjenamnen *Fånborn* och *Glömström*. I fråga om dessa och likartade exempel är det omöjligt att påvisa någon bestämd individ, som föranledt den öfverförda betydelsen.[1])

Till de ofvan exemplifierade namnuttrycken sluta sig många andra, som visserligen, enligt hvad en närmare undersökning ådagalägger eller gör troligt, ursprungligen syftat på bestämda personligheter, men sedermera helt eller i väsentlig mån isolerats från dessa (t. ex. *Hans med den röda munnen*, ett nu föråldradt namn på penningen, ursprungligen anspelande på kyrkofadren Johannes Chrysostomos, *Slappasinsky*, beteckning af den slappe, ursprungligen namn på en berömd konstberidare o. s. v.)

Med anledning af nu omtalade förhållanden beslöt jag att frångå min ursprungliga plan och i särskilda arbeten behandla olika partier af det vidlyftiga ämne, som jag gjort till föremål för mina undersökningar.

Ur den ofvan karakteriserade första gruppen — den, där ett namnuttrycks sekundära användning utvecklats ur dess primära bruk om en bestämd individ och af språkkänslan alltjämt associeras med denne — lösbröt jag de fall, då denna individ är en biblisk person. Dessa tycktes mig erbjuda det största intresset.[2]) Jag har behandlat dem i den år 1901 utgifna afhand-

---

[1]) Hvad beträffar anledningarna till de sekundära användningar, som nu omnämnts och exemplifierats, får jag hänvisa till »Återblick och slutanmärkningar».

[2]) Möjligen får jag framdeles tillfälle att publicera mina samlingar af olika mytologiska personnamn i sekundär användning m. m.

lingen »Bibliska personers namn med sekundär användning i nysvenskan» (citeras i det följande BPN).

I nämnda arbete har jag — se dess inledning — äfven behandlat vissa sekundära användningar af bibliska personers namn, hvilka ej falla inom den ofvan uppdragna gränsen för »första gruppen».

Uti nu föreliggande skrift har jag sökt lämna en redogörelse för den »andra gruppen», d. v. s. de fall, då den sekundära användningen af ett namnuttryck ej utvecklats ur dess bruk om en bestämd personlighet, eller då associationen mellan en dylik användning och den person, som föranledt den, helt eller väsentligen utplånats. Jag har emellertid, såsom framgår af hvad här nedan anföres, företagit åtskilliga inskränkningar och utvidgningar af nu antydda område, hvars gränslinie för öfrigt, då den delvis dragits efter min åsikt om hvad som lifligt förnimmes såsom samhörigt med en bestämd individ eller icke, måste blifva ganska subjektiv.

Nu några speciella anmärkningar om begränsningen af mitt ämne.

Jag redogör ej blott för de förnamn och familjenamn, som — under ofvan angifna förutsättningar — brukas sekundärt utan någon tillfogad bestämning, utan äfven för de sammansättningar, sammanställningar och större fraser, i hvilka de ingå (alltså ej blott för den sekundära användningen af t. ex. *Janne* och *Malena,* utan äfven för sådana uttryck som *Blinda-* l. *Blinde-Kalle, Pelle knussel* och *den tid då Lasse lefde).*

I jämförelsevis ringa mån har jag upptagit sådana fall, då ett mans- eller kvinnonamn nyttjas typiskt eller exempelvis — i barnvisor,[1]) ordstäf o. s. v. — för att beteckna hvilken man eller kvinna som helst.[2])

---

[1]) Se särskildt Nordlanders bekanta samling.

[2]) Jag anför t. ex. »Tusse lulle lilla Pelle» o. s. v.

Vissa utländska förnamn och familjenamn (t. ex. *Pamfilius, Bodisco)*, som endast eller väsentligen brukas sekundärt i nysvenskan, hafva upptagits, äfvensom fingerade familjenamn (såsom *Fånbom, Glömström* o. s. v., se s. 314 noten).

Af de uttryck, som kunna härledas från namnet på en bestämd person, men ändå här upptagits, emedan enligt mitt förmenande associationen med denne försvunnit eller är svag, syfta de flesta på vissa helgon, hvilkas namn ingå i utrop[1]) (t. ex. »Du store Antonius») eller förekomma i almanackans gamla namnlista såsom dagbeteckningar. I fråga om sistnämnda fall har jag väsentligen inskränkt mig till att anföra personifierande talesätt (se exemplet under *Beda)* samt sammansättningar m. m. af kulturhistoriskt intresse (se t. ex. sammansättningarna med *Lussi (Lusse)* och *Staffan)*.

Vissa andra af de nyss omnämnda uttrycken utgöras af ordspråkslika fraser, som anspela på en historisk person, hvars förbindelse med talesättet i fråga nu ej längre ihågkommes (t. ex. »ha något utaf [herr] Eskils penningar», »än lefver Håkan»).

Sekundära användningar af bibliska personnamn, som också äro förnamn, upptagas icke, om de med säkerhet (eller sannolikt) ursprungligen åsyfta en biblisk person, hans karaktär, egenskaper o. s. v. Alltså förbigås t. ex. *Josef* såsom glåpord (se BPN 177 f.), fastän detta möjligen isolerats från Marias man, på hvilken det dock sannolikt ursprungligen syftar[2]). Då jag i BPN (se inledningen, s. V f.) behandlat vissa sekundära användningar af

---

[1]) Dylika utrop innehålla ursprungligen en bön om hjälp. Sedermera nyttjas de skämtsamt för att uttrycka vissa sinnesrörelser (t. ex. förvåning). Jfr BPN, inledningen s. V. — Syftningen på helgonet är då vanligen mer eller mindre glömd.

[2]) I fråga om flere uttryck, som *möjligen* anspela på bibliska personer, deras karaktär eller historia *(se Lip Jakob, Magdalena, Svärjare-Pelle)*, kompletteras i detta arbete framställningen i BPN.

bibliska förnamn, hvilka användningar ej anspela på någon biblisk person, hans karaktär, egenskaper o. s. v., men möjligen i någon mån bero därpå, att namnen ifråga äro *bibliska*, blir däraf en följd, att vissa uttryck förekomma både här och i nämnda skrift. Jag har i dylika fall bifogat en hänvisning till det äldre arbetet (se t. ex. *Benjamin, Lukas, Markus).*[1])

Någon gång upptagas »folketymologiska» omtydningar med anslutning till de personnamn, som behandlas (så t. ex. *Tjuf-Petter = Jupiter*, *Midfasto-Pelle = Mefistofeles).*

Jag har med min framställning införlifvat vissa fall, då ett uttryck, som nu ej associeras med något förnamn, möjligen (eller sannolikt) på svenskt område utvecklats ur ett dylikt (enkelt l. ingående i sammansättning), se t. ex. under *Cecilia* (s. 16 ff.), eller då ett appellativum möjligen (eller troligen) associerats med ett likalydande personnamn, se t. ex. under *Truls* (s. 302 f.), samt under *Ture* (s. 307). Dessutom har jag upptagit vissa lånord, som i nysvenskan icke gälla som proprier, men i det språk, hvarifrån de lånats, ursprungligen äro förnamn (t. ex. *stoffel, stuffel,* se s. 150 ff.). Hvad beträffar dylika lånord, har jag ej lagt an på någon fullständighet.

Omdömen om vissa namns fulhet eller skönhet anföras någon gång.

Till sist må angående ämnets begränsning nämnas, att jag lämnat utan afseende den jämförelsevis tillfälliga nomenklaturen i modejournaler, trädgårdsmästares kata-

---

[1]) Jag upptager icke de på inverkan från ljudligt närstående ord beroende sekundära användningarna af sådana namn som *Mesak* och *Lasarus* (se BPN), då dessa ej från nysvensk synpunkt torde betraktas som förnamn, utan tänkas såsom i primär användning uteslutande fästa vid sina bibliska bärare.

loger o. s. v., enligt hvilken ett klädesplagg,[1]) en fruktsort[2]) m. m. betecknas med ett personnamn.

Icke heller har jag i regel tagit med de sekundära personnamns-användningar, som bero därpå, att en fabrikants namn öfverflyttats på hans fabrikat, äfven om anledningen till namnet ej längre skulle stå klar för språkmedvetandet. Undantagsvis ha ett par hithörande fall fått medkomma, beroende därpå att de af en eller annan anledning förefallit mig intressanta.

* *
*

Det ämne, som jag upptagit till behandling, har hittills jämförelsevis föga uppmärksammats i vår litteratur. Någon utförligare redogörelse därför finnes ej förut. Enstaka anmärkningar om de förnamn, som i förening med någon tilläggsbestämning brukas appellativt, hafva emellertid någon gång framställts.

Tidigast omnämnas de, så vidt jag kunnat finna, uti en anonym uppsats[3]) i Söndags-nisse 1863, nr 29, s. 4: »Ur Filolog-Nisses anteckningar». Det heter där: »Det finnes en massa dopnamn, med hvilka vissa biord — betecknande någon slags bättre eller sämre egenskap — blifvit förenade.» Därpå uppräknas 29 exempel (»några af de allmännast brukliga»): »Sqvaller-Brita, Skrik-Hans» o. s. v. Flere bland dem äro nu okända (de citeras på sina respektive ställen i det följande).

Elfva år senare har Rydqvist i Svenska språkets lagar 5: 227 ägnat ett par anmärkningar åt dessa namnbildningar. Han säger: »Under nyare tider har man skapat sig ett antal appellativa sammanställningar eller sammansättningar med förkortade dopnamn.» Därpå

---

[1]) Så t. ex. omtalas i Nyaste journal för damer 1860, s. 103, en flickklädning *Alice*, Därs. 1861, s. 60 mössorna *Hulda* och *Agnes*.

[2]) Så t. ex. heter en viss päronsort *Marie Louise* o. s. v.

[3]) Författad af en västgöte? Jfr s. 384.

uppräknas några (i detta arbete citerade) exempel, af hvilka ett par nu äro okända. De sägas förekomma i »städernas hvardagstal».

Uti »Om svenskan som skriftspråk» (1897) har G. Cederschiöld s. 165 uti förbigående yttrat sig om ifrågavarande namnuttryck, som han belyser med exempel, delvis från Rydqvist, delvis nya (citeras i det följande). Han karakteriserar dem såsom utmärkande för samtalsspråket i motsats till normalprosan samt opponerar sig med rätta mot Rydqvists snäfva begränsning af deras utbredning.

Nu citerade uttalanden torde vara det väsentligaste, som af föregående författare meddelats rörande mitt ämne.[1])

Motsvarande företeelser i andra språk ha varit föremål för större uppmärksamhet. Jag erkänner särskildt min förbindelse till flere författare, som — i allmänhet knapphändigt — afhandlat tyska eller danska motstycken och förebilder[2]) till de uttryck jag sökt belysa. Med afseende på ämnets begränsning och disposition har jag dock ej kunnat taga någon af dem till mönster. — Främst bland de framställningar, som gälla tyskan, må nämnas W. Wackernagels utförliga och grundliga, fastän något svåröfverskådliga undersökning »Die deutschen Appellativnamen» (Kleinere Schriften 3, s. 59—177; ur Germania 4 och 5 (1859, 1860)). Vidare må citeras: Münz, »Taufnamen als Gattungsnamen in sprichwörtlichen Redensarten Nassaus» (i Annalen des Vereins für nassauische Alterthumskunde 1870, s. 88—112), Albrecht, »Eigennamen als Gattungsnamen» (i Die Leipziger Mundart s. 36—40 (1881)), »Namen von Personen in appellativer Anwendung» (i Göt

---

[1]) Uti en uppsats i »Från filologiska föreningen i Lund» (1897) har jag förut behandlat den sekundära användningen af *Petter*, *Pär* och *Pelle*. — Se äfven R. Saxén i Finsk tidskrift 48: 260 f. (1900) och R. Nordenstreng Därs. 52: 394 (1902).

[2]) Stundom med afseende äfven på andra språk.

zingers Reallexikon der deutschen Altertümer (1881), s. 502—507), R. Wossidlo, »Der typische Gebrauch der Vornamen im meklenburger Platt» (i Korrespondenzblatt des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung 1884, s. 81—88), R. Needon, »Vornamen als Gattungsnamen» (i Zeitschrift für den deutschen Unterricht 1896, s. 198—210).

Hvad beträffar de motsvarande danska uttrycken, ha dessa behandlats af E. Gigas i två uppsatser »Om dekorerede Fornavne paa Dansk» (i Dania 2: 289—294), och »Mere om dekorerede Fornavne paa Dansk» (Därs. 3: 42—45) samt af J. M. Jensen i uppsatsen »Lidt mere om dekorerede fornavne o. dsl.» (Därs. 6: 230—233).

Utom från nu anförda specialafhandlingar har jag hämtat uppgifter om andra språks motsvarigheter till af mig behandlade företeelser ur åtskilliga andra källor, i synnerhet ordböcker samt samlingar af ordspråk och bildliga talesätt m. m. — I detta sammanhang bör jag tacksamt erkänna de skriftliga meddelanden rörande danska namnuttryck, som jag erhållit af lexikografen och folkloristen, D:r H. F. Feilberg samt af Cand. mag. E. Rørdam.

* *
*

De sekundära användningar af förnamn och familjenamn, som i det följande anföras — med eller utan belysande exempel — äro dels hämtade ur valda nysvenska (äfven finländska) skrifter, dels upptecknade ur det talade språket.

Uppgifterna ur litteraturen med till dem hörande språkprof äro till allra största delen insamlade af mig; några hafva — med tillstånd af Professor K. F. Söderwall — hämtats ur Svenska Akademiens ordboksmaterial; andra ha påpekats af vissa bland de meddelare, som i det följande omnämnas.

Liksom i BPN har jag äfven i detta arbete begränsat mig till den nysvenska språkperioden (från midten af 1520-talet). I skrifter, affattade före angifna tidpunkt, torde för öfrigt knappast något, som faller under mitt ämne, kunna påträffas.

I första rummet har jag genomgått ett större antal från olika tider stammande litteraturalster — öfversättningar eller original —, där framställningen, särskildt den dialogiska, kunde anses mer eller mindre återgifva det talade språket (både det »bildade», det dialektfärgade och det dialektiska). Berättelser och skildringar ur folklifvet, affattade på högsvenska eller dialekt eller på ett mellanting af båda, ha visat sig ganska gifvande[1]), äfvensom barnböcker, lustspel och skämttidningar, öfver hufvud taget humoristisk litteratur. Naturligtvis har jag rådfrågat ordböcker, särskildt ordsamlingarna ur bygdemålen, samt folkloristiska arbeten.

För tekniska termer (t. ex. folkbotaniska växtnamn)[2]), fallande under mitt ämne, har jag ofta rådfrågat fackskrifter. — Ur den äldre teologiska och historiska litteraturen har jag kunnat hämta åtskilligt. — Äfven andra källor än nu omnämnda ha anlitats.

Af handskrifna källor har jag nyttjat N. Celsii Ordspråkssamling, V. Granlunds samling af ordspråk, ordstäf m. m., och Klinghammers ordbok öfver Skånemålet (se den bifogade listan öfver förkortningarna af källbeteckningarna).

Alla insamlade litteraturspråkprof ha naturligtvis ej meddelats. Uteslutningarna ha dock ej varit många. Stundom har jag ej utfört ett språkprof, utan inskränkt

---

[1]) Jag erinrar särskildt om H. Wranérs skrifter.

[2]) Undantagsvis ha vissa växtnamn medtagits, som snarast höra till den »lärda» terminologien. De ha behandlats ganska knappt.

mig till en hänvisning, särskildt om exemplet i fråga var mindre belysande, men citatet behöfligt af åldersskäl.

De citerade uppgifterna och exemplen ha före tryckningen kontrollerats utom några, som hämtats ur vissa å Lunds universitetsbibliotek ej befintliga arbeten.

Af samma skäl som ifråga om BPN (se inledningen till detta arbete, s. IX) har jag ansett olämpligt att upprätta en fullständig katalog öfver de anlitade källorna. — Jag hänvisar emellertid till den bifogade förteckningen öfver de skrifter, hvilkas titlar förkortats.

Från muntligt talspråk, både det mera »bildade» och det dialektiska eller »slang-artade», både det egentligen svenska och det finländska, har jag kunnat anföra talrika uppgifter, af hvilka några bero på egna iakttagelser (citeras med »förf.»), men de allra flesta kommit mig tillhanda från många (c. 70) ärade meddelare såsom svar på en frågelista, som jag i januari 1898 lät trycka[1]) och tillställa en mängd personer: studenter, lärare och lärarinnor o. s. v. från olika bygder. Min tacksamhetsskuld är särskildt stor till Prof. A. O. Freudenthal, som delgifvit Svenska Landsmålsföreningen i Hälsingfors min frågelista och tillställt mig talrika meddelanden från nämnda förening (citeras i det följande Sv. Landsmålsför. i Hfs), till Prof. A. Erdmann och Prof. A. Noreen, genom hvilka jag fått värdefull hjälp från ganska många yngre vetenskapsidkare i Uppsala (den sistnämnde har själf benäget bidragit), samt till Prof. G. Cederschiöld, som understödt mitt arbete, ej blott genom det rikhaltiga material han själf ställt till mitt förfogande, utan äfven genom att skaffa mig uppgifter från flere olika personer däribland lärjungar vid Göteborgs högskola.

De flesta af mina meddelare ha till de uppgifter, som af dem lämnats, bifogat notiser om den eller de trakter, där de meddelade uttrycken förekomma. I vissa

[1]) Tyvärr trycktes den i väl få exemplar.

fall ha de naturligtvis blott kunnat förklara, att den eller den sekundära användningen var bekant för dem, utan att de kunnat säga något bestämdt om dess lokala begränsning. Stundom hafva de anfört exempel och tillagt förklaringar m. m. Alla de uppgifter, som stamma från mina meddelare, hafva, så framt dessa ej, såsom stundom varit fallet, velat vara anonyma, utmärkts genom resp. bidragslämnares namn (i förkortad form).[1])

Mycket skulle säkerligen kunna tilläggas till uppgifterna ur talspråket; särskildt skulle många supplement kunna fogas till notiserna om de olika uttryckens lokala utbredning och förekomst bland olika folklager. Från de sydsvenska och mellansvenska provinserna, från Gotland och Finland, har jag erhållit ganska rikhaltiga samlingar. Norrland däremot är jämförelsevis knappt representeradt, om jag bortser från Hälsingland, Jämtland och Västerbotten, från hvilka landskap jag erhållit många värdefulla meddelanden. Jag måste naturligtvis beklaga, att mitt material företer luckor, men hoppas emellertid, att trots luckorna, hvad beträffar såväl den genomgångna litteraturen som i synnerhet uppgifterna ur talspråket, mitt arbete skall kunna tjänstgöra som utgångspunkt för framtida, kompletterande undersökningar. Att det är det forsta sitt slag inom vår litteratur, bör ju kunna räknas som en förmildrande omständighet vid bedömandet af dess brister.

De personer, som lämnat mig meddelanden ur talspråket — hufvudsakligen såsom svar på mina frågelistor — uppräknas i en särskild förteckning, där de ordnats efter de förkortningar af deras namn jag af utrymmesskäl måst företaga. — Om någon blott lämnat en eller annan enstaka uppgift, upptages han ej i denna förteckning; hans namn utsättes fullständigt vid det från honom stammande meddelandet.

---

[1]) Naturligtvis sättes en meddelares namn äfven vid sådana uppgifn tillställts honom af andra personer, hvilka han ej nämnt, eller som, ändelse de namngifvits, jag dock ej ansett mig ha rätt att åberopa.

Ofta har jag känt mig osäker angående rätta innebörden af de uppgifter jag erhållit. Jag har med anledning häraf besvärat många bland mina meddelare med förfrågningar, som de benäget besvarat. — Måhända har jag någon gång gjort mig skyldig till missförstånd.

* *
*

Många af de i det följande meddelade namnbildningarna, hvilka hämtats ur det lägre språket i städerna och på landsbygden, äro mycket fula, ja, somliga beteckna sådant som anständigheten förbjuder att omtala. Deras upptagande torde dock tillfullo rättfärdigas af mitt arbetes språkliga karaktär. — Ett par — jämförelsevis isolerade och klent bestyrkta — uttryck, som åsyfta sexuella förhållanden, ha uteslutits.

* *
*

Angående arbetets disposition må följande anmärkas.

Jag har indelat min afhandling i två hufvudafdelningar: förnamn och familjenamn[1]). De förra äro ordnade i alfabetisk följd,[2]) dock så att etymologiskt samhöriga namn (för samma kön) hopställts i grupper, hvilkas ordningsföljd bestämts af den i gruppens rubrik först anförda namnformen. — Familjenamnen ha grupperats i vissa afdelningar (se s. 314, 345 f.); inom afdelningen råder bokstafsordning.

Sammansättningar och sammanställningar behandlas efter redogörelsen för den sekundära användningen

[1]) Då ett namnuttryck upptagits, i hvilket både ett förnamn och ett familjenamn ingå, behandlas det under det förra.

[2]) *Johanna* har dock placerats efter *Johannes*, **såsom sekundärt** i förhållande till detta.

af det enkla namnet; först upptagas de fall, då detta förekommer som första led, därpå de, då det enkla namnet står sist. Ingå två förnamn uti ett uttryck, upptages detta i regel under det som står först.[1])

Uttryck, hvilkas existens är tvifvelaktig eller som möjligen ej falla under mitt ämne, hafva utmärkts med ett frågetecken.

I fråga om angifvandet af de olika namnens och namnbildningarnas former samt hvad angår materialets grupperande under de särskilda uppslagsformerna har jag ej bemödat mig om någon strängt schematisk enformighet, utan i likgiltiga fall — se exempel i det följande — betjänat mig än af den ena, än af den andra utvägen. Måhända har min önskan att undvika stereotyp schablonmässighet fört mig något för långt.

Då syftemålet för min framställning varit att gifva en redogörelse för vissa semasiologiska och fraseologiska förhållanden, har jag ansett mig kunna behandla namnens och namnbildningarnes *former* tämligen knapphändigt.

Viktigare formvarianter upptagas emellertid; hvad särskildt beträffar de sammansättningar, i hvilka förnamn ingå, har jag sökt uppmärksamma de olika bildningssätten (t. ex. med eller utan binde-*e* o. s. v.).

När en sammansättning eller en sammanställning, i hvilken ett förnamn ingår, brukas i två eller flere varianter, har till uppslagsform valts den, som förefallit vara den vanligaste (*Lata-Lasse* t. ex. står före *Lat-Lasse*). Sedermera anföras den eller de öfriga. Då någon skillnad i vanlighet ej tyckts vara för handen, har antingen den form satts främst, som synts mest högsvensk (*Lat-*

---

[1]) Undantagsvis har någon gång en förbindelse af i texten an- tydt slag upptagits under senare leden, beroende därpå att den förra, g fick kännedom om förbindelsen, behandlats i en afdelning, som tryckt.

Lisa har satts före *Lata-Lisa)*, eller två rubrikformer anförts (t. ex. *Svarte-Petter* och *Svarta-Petter, Smal-Hans* och *Smale-Hans* (betecknade *Smal(e)-Hans))*.

Skulle dylik sammansättning eller sammanställning blott uppvisats i utprägladt dialektisk gestalt, som t. ex. företer olikhet med högsvenskan ifråga om förnamnets vokalisation, har antingen rubrik-uttrycket normaliserats (se t. ex. *Kaffe-Lotta)* och dialektformen sedermera anförts, eller — af utrymmesskäl — den sistnämnda, ofta försedd med citationstecken, gjorts till uppslagsform (se t. ex. »*Skebä-Sissä*»*)*.

Säkerligen ha många af de anförda formerna större utbredning än den som jag — med ledning af mig tillgängliga källor — kunnat angifva. Mången gång har jag ansett en form möjlig eller sannolik, men af brist på säker hemul uteslutit den.

Uttalsnotiser meddelas undantagsvis. — Då jag ej ansett lämpligt att i ett arbete af sådan art som förevarande nyttja »landsmålstecken», har jag så godt som uteslutande begagnat mig af det latinska alfabetet och följaktligen afstått från en fullt exakt uttalsbeteckning.

Betydelseuppgift har lämnats, så framt ett uttrycks mening ej klart framgår af dess beståndsdelar. Vid formuleringen af »öfversättningarna» har jag ej eftersträfvat någon sträng likformighet. Latinska tolkningar ha gifvits ifråga om vissa naturföremål samt stundom af anständighetshänsyn.

Förklarande notiser rörande de ord, med hvilka ett personnamn förenats till stående uttryck, meddelas, när de synts mig vara af nöden. I vissa fall ha de ej kunnat förklaras.

Efter betydelseuppgiften eller, om sådan ej finnes, efter rubrikuttrycket kommer det egentliga materialet: 1) litte-

raturcitat, 2) språkprof ur och hänvisningar till det muntliga talspråket. Finnas båda slagen, är ordningen den nu angifna.

Då ett litteraturexempel återger en bestämd bygds språk, har detta angifvits före författarens namn eller i årtalsparentesen, där äfven förklarande anmärkningar stundom infogats.

Angående återgifvandet af litteraturexemplen följas samma principer som i BPN (se detta arbetes inledning, s. XI).

De från litteraturen hämtade språkprofven hafva ordnats kronologiskt. Citatens ålder angifves på samma sätt som i BPN, dock utsättes blott undantagsvis mer än ett årtal inom årtalsparentesen. Då flere upplagor af en skrift finnas, citeras, om ej annat uttryckligen nämnes, den första.[1])

Språkprofven ur det muntliga talet äro vanligen antecknade af mina meddelare eller af mig. Någon gång ha de hämtats ur dialektordsamlingar.[2]) Omedelbart efter resp. språkprof hänvisas till dess förekomstplats(er) samt citeras den källa — dialektordsamling, meddelares eller egna anteckningar — hvarur det hämtats. Oftast har emellertid intet utfördt språkprof varit behöfligt eller tillgängligt. I så fall omtalas blott den eller de orter, där uttrycket (formen) enligt en eller flere källor af nyss angifna slag förekommer.

Förekomstorterna[3]) nämnas i ordningen: fastlands-Sverige—Gotland—Finland; nordliga uppräknas före sydliga, västliga före östliga, dock så att vid hänvisning

---

[1]) Här må tilläggas, att liksom i BPN Runii Dudaim citeras efter uppl. af år 1733, samt Brauns Samlade arbeten efter 4 uppl.

[2]) Skrifter affattade på bygdemål citeras i litteraturafdelni[ng] och endast undantagsvis i ofvan angifna sammanhang.

[3]) Jag hänvisar till förteckningen öfver fö[...] deras namn.

till flere bygder (städer) i *samma* provins någon bestämd ordning ej iakttagits. Vidsträcktare områden nämnas före sina delar.

Efter hänvisningarna till de olika förekomstorterna uppräknas de uppgiftslämnare, för hvilka ett uttryck är bekant, men som ej kunnat ange någon bestämd trakt eller ort, där det förekommer, eller anse, att det är allmänt, d. v. s. brukas i hela Sverige.[1]) — Vid vissa uttryck har jag ej kunnat hänvisa till någon förekomstplats, utan måst inskränka mig till att nämna deras hemulsmän.

Inom de parenteser, där bidragslämnarna eller förf. citeras, meddelas ofta anmärkningar om ifrågavarande uttrycks form, betydelse eller bruklighet.[2])

Motsvarigheter från andra språk — isynnerhet danskan och tyskan — anföras efter redogörelsen för det svenska språkbruket. Jag hänvisar, hvad beträffar mitt citerande af dessa, till BPN, inledningen s. XI.

För de oafsiktliga inkonsekvenser i fråga om hänvisningar, stafsätt, användning af stora bokstäfver, skiljetecken och bindestreck m. m., hvartill jag, såsom jag finner, gjort mig skyldig, anhålles om benäget öfverseende.

Ofullständigheten i fråga om hänvisningar, som delvis beror därpå, att materialet ökats under tryckningen, har jag sökt afhjälpa genom det alfabetiska register, som bifogats.

* *
*

Till alla dem, som på det ena eller det andra sättet varit mig behjälpliga vid detta arbete, ber jag att få framföra mitt hjärtliga tack.

---

[1]) Jag har till dem äfven fört sådana, som, uttryckande sig försiktigt, t. ex. förklarat, att de »tro sig» känna den eller den n[illegible] förbindelsen, eller att den »förefaller» dem bekant o. s. v.

[2]) Hvad beträffar anmärkningarna om brukligh[illegible] folklager, äro dessa tyvärr allt för få.

Först och främst tackar jag de många, som med anledning af min frågelista lämnat mig uppgifter, framför allt ur talspråket i olika bygder. För de värdefulla förklaringar och anmärkningar, som flere af dem fogat till de meddelade uppgifterna, står jag i särskild förbindelse.

Jag tackar vidare de författare, som benäget svarat på mina frågor angående af dem begagnade, till mitt ämne hörande uttryck.

Dessutom står jag i förbindelse till chefen för härvarande universitetsbibliotek, Bibliotekarien D:r Carl af Petersens, för det stora tillmötesgående, hvarmed han underlättat mitt arbete, till Biblioteksamanuensen Anders Malm för de skriftliga rekvisitioner från biblioteken i Uppsala och Stockholm, hvilka han gjort mig till godo, samt till de öfriga herrar bibliotekstjänstemän härstädes, som jag — framför allt vid citatens kollationering — vållat besvär.

Till sist ber jag att särskildt få tacka min vördade lärare och vän, Professor K. F. Söderwall, för det intresse, hvarmed han omfattat äfven denna skrift, samt för alla de upplysningar och råd jag af honom fått mottaga.

Lund i Februari 1903.

Theodor Hjelmqvist.

Förkortningar.

I.

Förkortningar af citerade skrifters namn.

Aasen = Norsk Ordbog med dansk Forklaring af Ivar Aasen. Christiania 1873.

Albrecht = Die Leipziger Mundart . . von . . Karl Albrecht. Leipzig 1881.

ATS = Antiqvarisk tidskrift för Sverige. Stockholm 1864 och följ.

Bellman = Samlade skrifter af Carl Michael Bellman. Utgifna af Joh. Gabr. Carlén. Stockholm 1861.

Berghaus = Der Sprachschatz der Sassen . . Gesammelt und herausgegeben von . . Heinrich Berghaus. Brandenburg 1880, Berlin 1883.

Bidrag = Bidrag till kännedom om Finlands natur och folk, utgifna af Finska Vetenskaps-Societeten. Helsingfors 1858 och följ.

Borchardt-Wustmann = Die Sprichwörtlichen Redensarten im deutschen Volksmunde nach Sinn und Ursprung erläutert von Wilhelm Borchardt. In gänzlicher Neubearbeitung herausgegeben von Gustav Wustmann. Fünfte Auflage. Leipzig 1895.

BPN = Bibliska personers namn med sekundär användning i nysvenskan. Samlingar och studier af Theodor Hjelmqvist. Lund 1901.

Brandes = Die jungere Glosse zum Reinke de Vos herausgegeben von Herman Brandes. Halle a. S. 1891.

Bromelius = O. Bromelius, Chloris Gothica, seu catalogus stirpium circa Gothoborgum Nascentium. (Göteborg) 1694.

Carlson = Sveriges fåglar.. af Aug. Carlson, Lund 1894.

Celsius = Nicolai Celsii Sambling aff Swenske Ordspråk. Handskrift å Uppsala universitetsbibliotek (från de första decennierna af 1700-talet).

Crecelius = Crecelius, Oberhessisches Wörterbuch Darmstadt 1890—1899.[1])

Dalin = Ordbok öfver svenska språket. Af A. F. Dalin. Stockholm 1850, 1853.

Danneil = Johann Friedrich Danneil, Wörterbuch der altmärkisch-plattdeutschen Mundart. Salzwedel 1859.

Eckart = Niederdeutsche Sprichwörter und volkstümliche Redensarten. Gesammelt und herausgegeben von Rudolf Eckart. Braunschweig 1893.

Fausbøll = Bidrag til en Ordbog over Gadesproget.. Ved V. Kristiansen. Kjøbenhavn 1866.

Feilberg = Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål af H. F. Feilberg. Kjøbenhavn 1886 och följ.

Fornm. = Svenska fornminnesföreningens tidskrift. Stockholm 1872 och följ.

Franzén = Skaldestycken af Frans M. Franzén. Örebro 1824—1861.

Fritzner = Ordbog over Det gamle norske Sprog af Dr. Johan Fritzner (2 uppl.). Kristiania 1886—1896.

Gadd = Om Allmogemålet i Östra Härad af Jönköpings län af Johan Adolf Gadd. Carlskrona 1871 (i läroverksprogram).

Granl. = En handskrifven samling ordspråk, ordstäf m. m., upprättad af framlidne Arkivarien V. Granlund, nu i Svenska Akademiens ägo.

---

[1]) Endast början har stått till mitt förfogande. Af misstag har någon gång delsiffra utsatts.

Grimm = Deutsches Wörterbuch af J. och W. Grimm m. fl. Leipzig 1854 och följ.

Grubb = Penu proverbiale Dhet är: Ett ymnigt förrådh aff.. Swenska Ordseeder och Lährespråk.. [samlade af] Christoph. L. Grubb. Linköping 1665.

Gutzeit = Wörterschatz der Deutschen Sprache Livlands von W. von Gutzeit. Riga 1859—1892.

Hagberg, Shaksp. l. *Shakspere* = Shakspeares Dramatiska Arbeten öfvers. af C. A. Hagberg. Lund 1847—1851.

Hanselli = Samlade vitterhetsarbeten af svenska författare från Stjernhjelm till Dalin.. utgifna af P. Hanselli. Upsala och Stockholm 1856—1878.

Hatzfeld = Hatzfeld et Darmesteter, Dictionnaire général de la langue française. Paris (utan tryckår).

Hyltén-Cavallius = Wärend och Wirdarne.. af Gunnar Olof Hyltén-Cavallius. Stockholm 1863—1868.

Jenssen-Tusch = Nordiske Plantenavne ved H. Jenssen-Tusch. Kjøbenhavn 1867—1871.

Kalkar = Ordbog til det ældre danske sprog (1300—1700) af Otto Kalkar. København 1881 och följ.

Klinghammer = Ordbok öfver Skånemålet af H. P. Klinghammer. Handskrift å Lunds universitetsbibliotek. Redigerad 1873—1875.

Kolthoff-Jägerskiöld = Nordens fåglar af Gustaf Kolthoff och L. A. Jägerskiöld. Stockholm 1898.

Korr. = Korrespondenzblatt des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung. Hamburg, Norden und Leipzig 1876 och följ. (årgången 1884 = »Heft IX» citeras företrädesvis).

Kristensen = Danske ordsprog og mundheld.. Samlede af Evald Tang Kristensen. 1ste hæfte. Kjöbenhavn 1890.

Krueger = Gustav Krueger, Eigennamen als Gattungsnamen. Berlin 1891 (läroverksprogram).

Landsm. = Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen ock svenskt folklif, . . utg. genom J. A. Lundell. Stockholm 1879 och följ.

Linder = Om allmogemålet i Södra Möre härad af Kalmar län . . af N. Linder. Uppsala 1867.

Littré = Dictionnaire de la langue française . . par E. Littré. Paris 1863—1872.

Murray = A new english dictionary on historical principles, utg. af James A. H. Murray m. fl. Oxford 1884 och följ.

Münz = Dr. P. J. Münz, Pfarrer in Oberhöchstadt, Taufnamen als Gattungsnamen in sprichwörtlichen Redensarten Nassaus (i Annalen des Vereins für nassauische Alterthumskunde 10, s. 88—112). Wiesbaden 1870.

Nilén = Ordbok öfver allmogemålet i Sörbygden . . af Nils Fr. Nilén. Stockholm 1879 (= Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia, Bihang (1879)).

Nyman = C. F. Nyman, Utkast till svenska växternas naturhistoria. Örebro 1867—1868.

Olsen = Stedsevarende kalendere i Lunds kulturhistoriske museum. Af Bernhard Olsen (i Kulturhistoriska meddelanden 1 och 2 [= Olsen 1, Olsen 2]). Lund 1894—1896.

Paul = Deutsches Wörterbuch von Hermann Paul. Halle a. S. 1897.

Pritzel-Jessen = Die deutschen Volksnamen der Pflanzen . . von Dr. G. Pritzel und Dr. C. Jessen. Hannover 1882.

P. Syv = Aldmindelige Danske Ordsproge og korte Lærdomme . . Ved Peder Pedersen Syv. Kiøbenhafn 1682—1688.

Rietz = Ordbok öfver svenska allmoge-språket af Ernst Rietz. Lund 1867.

af Hans Ross. Christiania

= Samfundet för nordiska
utg. af Artur Hazelius.

der Deutschen Sprache . .
Leipzig 1860—1865.
svenska språket utgifven
Lund 1893 och följ.
Schambach, Wörterbuch der
der Fürstenthümer Göttingen
1858.
niederdeutsches Wörterbuch
Lübben. Bremen 1875

Friedrich Schütze, Holsteinisches
1800—1802, Altona 1806.
spreekwoorden, spreekwij-
J. naar hun oorsprong en
Dr. F. A. Stoett. Zutphen 1901
— till Södermanlands äldre ku
af Södermanlands fornminne
P. Ammson och Joh. Wahlf
tek. och följ. — De i detta ar
af metallarbetaren G. Er
Kolthoff.
Ko Thorilds samlade skrif
derdeutsc 1824, 1835.
Leipzig Catalogus
ras företräd 2 uppl.
Kristen Wackernagel,
Samlede af Schriften
benhavn 1890.

II.

Förkortningar af bidragslämnares namn.

Här nedan anföras, utom de fullständiga namnen, äfven titlar och adresser (efter förhållandena i Februari 1903); efter semikolon nämnas, om möjligt, de orter, hvarifrån resp. meddelare företrädesvis hämtat sina uppgifter.

Ai = Sune Ambrosiani, filosofie licentiat, Stockholm; Stockholm; genom Gr.

N. An = Nils Andersson, stadsnotarie, Lund; Harjagers härad i Skåne.

Beckm. = Natanael Beckman, lektor, Stockholm; enstaka uppgifter från Västergötland (Skånings härad, speciellt Synnerby socken).

Belfr. = Åke Belfrage, filosofie doktor, föreståndare för Skaraborgs läns folkhögskola, Stenstorp; Västergötland.

R. Bg = Ruben Gustafsson Berg, filosofie licentiat, Stockholm; Uppsala (skolslang), Södermanland.

S. Bg = Sven Berg, filosofie kandidat, e. o. biblioteksamanuens, Lund; Vemmenhögs härad i Skåne.

Bjk = A. W. Björck, amanuens vid Göteborgs stadsbibliotek; Göteborg och Stockholm (mycket värdefulla uppgifter).

A. Bln = Fröken Anna Billgren, folkskollärarinna, Eskilstuna; Värmland; genom V. Ol.

Cd = Gustaf Cederschiöld, professor vid Göteborgs högskola; Stockholm (mest från tiden före 1868), Skåne.

M. Cd = Fröken Maria Ced darbetare i tidningen Aftonbladet, Stockho

Dalb. = N. Dalberg, e. o. hofrättsnotarie, Stockholm; Brunskogs socken i Värmland.

Djurkl. = Nils Gabriel Djurklou, kammarherre, Örebro; Nerike.

P. Em = Fröken Pauline Eidem, filosofie kandidat, Göteborg; Göteborg, Halland.

Engst. = Bror Engström, läroverkskollega, Oskarshamn; Öland; genom Norl.

T. Er. = Torsten Ericsson, filosofie kandidat, Uppsala; Nerike, Västmanland, Södermanland (en mycket värdefull samling).

Feilb. l. *Flg* = H. F. Feilberg, dr. phil., pastor emeritus, Askov; Danmark.

Flensb. = Nils Flensburg, e. o. professor, Lund; Lund (studentspråk).

A. J. G. = Anders Johan Gustafsson, filosofie och sacriministerii kandidat, vikarierande adjunkt, Karlstad; Barkeryd i Jönköpings län.

Gg = Karl Grimberg, filosofie licentiat, Göteborg; Göteborg.

Gp = Elias Grip, filosofie doktor, Uppsala; Skuttunge härad i Uppland; genom Gr.

Gr = Herman Geijer, filosofie kandidat, Uppsala; Uppsala (äfven studentslang), Stockholm (en mycket rikhaltig samling).

Hass. = Per Axel Hasselrot, filosofie och juris kandidat, e. o. hofrättsnotarie, Stockholm; Öland; genom Kk.

Hdg = Johan August Hedberg, läroverkskollega, Eksjö; f. i Flistad af Linköpings län, studerat i Uppsala; genom Lbg.

He = Otto Hoppe, filosofie kandidat, lexikograf, Lund; Östergötland.

Hein. = Otto Heinertz, filosofie kandidat, Lund; härad i Skåne; genom E. On.

llq. = Elof Hellquist, lektor, Lund; Östergötland, Uppsala.

Hl = Ivar August Heikel, professor, Hälsingfors; Finland.

Hm = Nils Holm, filosofie och sacriministerii kandidat, extra lärare, Stockholm; Blekinge.

Hw = Olof Hasslow, filosofie kandidat, pastor, Nosaby, Lunds stift; Norra Skåne.

K. E. J. = Karl Emil Johansson, läroverkskollega, Eksjö; f. i Askersund, studerat i Uppsala; genom Lbg.

Kk = Ernst Albin Kock, docent, Lund; Kalmar.

J. Kn = Jakob Karlsson, hemmansägare, f. d. kyrkovärd, Fie i Lau socken på Gotland; Gotland; genom Ktg.

Ktg = Mathias Klintberg, lektor, Visby; Gotland.

Ktn = T. E. Karsten, docent, Hälsingfors; Finland.

La = Sven Lampa, filosofie licentiat, Uppsala; Västergötland.

Lbg = Joh. Alfred Lundborg, läroverkskollega, Eksjö; f. i Styrestad af Linköpings län, studerat i Uppsala.

Ldgn = Magnus Fredrik Lundgren, lektor, Lund; Göteborg, Östergötland, Stockholm.

S. Ldgn = Fru Signe Lundgren, Lund; Östergötland.

Ldkt = Rudolf Lundkvist, filosofie kandidat, Göteborg; Uddevallatrakten.

Lindg. = Jonas Valfrid Lindgren, rektor, Umeå; Burträsk i Västerbotten.

Mel. = Carl Anton Melander, läroverkskollega, Skellefteå; Västerbotten.

Mm = Anders Malm, biblioteksamanuens, Lund; Skåne (folkspråk).

Nn = Adolf Noreen, professor, Uppsala; Värmland, Uppsala.

Nordl. = Johan Nordlander, läroverksadjunkt, Stockholm; Norrland, Norberg i Västmanland.[1])

Norl. = Gunnar Norlander, läroverkskollega, Oskarshamn; Småland, Nerike, Skåne.

---

[1]) Uppgifterna från Norberg ha inlämnats genom härröra ej från honom själf.

Np = Lars Nyrup, litteratör, Lund; Onsjö och Frosta härader i Skåne.

Ny = Robert Norrby, filosofie licentiat, Uppsala; Ydre härad i Östergötland, Uppsala (bl. a. intressanta uppgifter om bruklighet inom olika folklager).

V. Ol. = Fröken Valborg Olander, seminarii-adjunkt, Falun; Värmland, Dalarne, Västergötland.

E. On = Emil Olson, filosofie kandidat, Lund; Färs härad i Skåne.

P. On = Petter Olsson, lektor, Östersund; Skåne, Jämtland.

K. Pet. = Knut Peterson, bankbokhållare, Halmstad; Södra Halland.

Pmf = Nils Robert Palmlöf, filosofie kandidat, Lund; Norra Åsbo härad samt Svedala i Skåne.

E. Rm = Erling Rørdam, cand. mag., Köpenhamn; Danmark.

Sam. = Sixten Samuelsson, filosofie licentiat, Uppsala; Grafva socken i Värmland.

Sbm = A. Th. Snöbohm, folkskolelärare (†); Gotland.

Schag. = August Fredrik Schagerström, lektor, Uppsala; Uppland, Hälsingland.

V. Sg = Verner Söderberg, docent, Uppsala; Kalmar; genom Gr.

Sll = Knut Fredrik Söderwall, professor, Lund; Mellersta Halland, Lund.

Som. = Emil Sommarin, filosofie licentiat, Lund; Malmö.

Spn = Johan Efraim Spolén, filosofie kandidat, Göteborg; Strömstadstrakten.

Stj. = Karl Oskar Stjernkrantz, filosofie studerande, Lund; Torsås i Kalmar län; genom Kk.

Törng. = Karl August Törngren, filosofie kandi- Lund; Blekinge.

örnq. = Sven Leonhard Törnqvist, professor, pridda uppgifter från Halland, Dalarne o. s. v.

Ulr. = Arvid Ulrich, juris kandidat, Sundsvall; Stockholm (»slang»); genom Gr.

Vas. = Valfrid Vasenius, vice bibliotekarie, Hälsingfors; Finland.

Vll = Herman Vendell, docent, Hälsingfors; Finland (en mycket omfattande och värdefull samling).

Waltm. = K. H. Waltman, filosofie kandidat, Lund; sporadiska uppgifter.

West. = Joh. Westerblad, filosofie kandidat[1]); Vänersborgstrakten; genom Ktg.

E. Wm = Fru Eva Wigström (†); Skåne.

E. Åkm = Fru Emilia Åkerblom, Falun; Värmland, Västmanland, Dalarne; genom V. Ol.

Åm = Per Åström, lektor (†); Degerfors i Västerbotten.

---

[1]) År 1898 lärare i Visby; nuvarande adress obekant.

III.

Förkortningar af ortnamn.

Blek. = Blekinge
Boh. = Bohuslän
Dal. = Dalarne
Dalsl. = Dalsland
Dfs = Degerfors
Finl. = Finland
Gbg = Göteborg
Gestrikl. = Gestrikland
Gotl. = Gotland
Hal. = Halland
Harj. = Harjagers härad i Skåne
Hfs = Hälsingfors
Hälsingl. = Hälsingland
Jämtl. = Jämtland
Linköp. = Linköping
Medelp. = Medelpad
Nbtn = Norrbotten
Nke = Nerike
Norrl. = Norrland
Nyl. = Nyland
Rosl. = Roslagen
Rönneb. = Rönnebergs härad i Skåne
Sdml. = Södermanland (vid citaten från G. Er. = Åkers och Öster-Rekarnes härad i Södermanland)
Skå. = Skåne
Smål. = Småland
Sthm = Stockholm
Uppl. = Uppland
Upps. = Uppsala
Vbtn = Västerbotten
Vemm. (Wemm.) = Vemmenhögs härad i Skåne.
Vgl. = Västergötland
Värml. = Värmland.
Västm. = Västmanland
Ångerm. (Ångermanl.) = Ångermanland
Öbtn = Österbotten
Ögl. = Östergötland
Öl. = Öland

Af öfriga förkortningar torde följande behöfva förklaras:

Eg. = Egentliga (framför Finl.)
finl. = i finländskan
h. = härad (efter ortnamn)
l. = län (efter ortnamn)
M. = Mellersta
N. = Norra
S. = Södra (framför ortnamn)
ssg(r) = sammansättning(ar)
tr. = trakten (i sammansättningar, t. ex Vänersborgstr.)
V. = Västra
Ö. = Östra

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

Förnamn.

Abraham.

I ssgn *Blaggarns-Abraham.* Se BPN 48.

Adam.

I vissa till sin uppkomst oklara talesätt. Se BPN 20; jfr Därs. s. 246.

Agata.

»Elak kvinna». Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Inverkan från rimordet *ragata,* som kan betyda »elak, häftig kvinna». (Se Södermanl. 3: 87).

Alfons.

Karl, som hjälper liderliga kvinnor till betalning, om sådan vägras; skökobeskyddare, Henrik (se d. o.). Upps. (T. Er.), Sthm (Nordl., Ulr.) o. s. v. Äfven om fal mansperson: älskare. Lånadt från franskan, där *Alphonse* brukas i samma betydelser.

Anders.

Såsom namn på den 30 Nov. stundom i personifikation. »Anders, — den nedrige Anders, som så ofta r slask i vägen för olyckliga julresande, — förblef

sin gamla osed trogen, och detta ända derhän, att vägarna slutligen blefvo platt ofarbara.» Topelius, Vinterqvällar I. 2: 165 (1862).

Särskildt i många stående vändningar, som visa spår af personifikation (jfr SAOB):

»Om Anders braskar, jul slaskar.
Om Anders slaskar, jul braskar.»

Brukas allmänt (jfr Dalin 1: 242 (1850)). — »Är det knarka-knarka Anders, blir det sliska-slaska jul.» Vgl. Hildebrandsson i ATS VII. 2: 53 (1884). »Om Anders braskar, Tomas (den 21 Dec.) slaskar och tvärt om.» Sdml. Södermanl. 8: 115 (1895). — »Kajsa (den 25 Nov.) slaskar o Anders braskar.» Nyl. Allardt i Nyland 4: 63 (1889). — »Om Anders sko braskar, skall julesko slaska, och tvärt om.» P. G. Vistrand i Samf. f. nord. mus. främj. 1889, s. 13. »När Anders-skoen slaskar, skall jule-skoen knarka [och tvärt om].» Gotl. P. A. Säve, Åkerns sagor 29 (1891).

»När Mårten åker på släde, så rider Anders, och tvärtom.» Dal. Hildebrandsson i ATS VII. 2: 51 (1884).

Dessa uttryck hafva motsvarigheter i tyskan (och sannolikt i andra språk). Så t. ex. säger man i Ruppin och omnejd: »Wäscht Katharina, d(as) h(eisst) regnet es am 25 November, so trocknet Anders, d(as) h(eisst) so friert es am 30 November.» K. Ed. Haase i Am Urquell 6: 16. Jfr ordstäfvet från Nyland här ofvan. Se äfven Wander 1: 79, 5: 759.

Såsom personnamn ingår *Anders* ej sällan i stående uttryck (ofta i förbindelse med annat personnamn). Så i talesätten: »Makalös som Anders Ers' ko (= saknar sin like i uselhet; A. E:s ko kunde ej stå på något ben).» Nke enl. V. Granlund, som åberopar Djurklou såsom hemul. »Di pigä ä lik mor An(d)ers's' ran(d)ugä

kattunge: hon är mycket brokigt och grant utstyrd.» Sdml. Södermanl. 6: 67 (1886).

Vidare i visor, t. ex. i första raden af en känd barn- och dansvisa:

»Anders Petters stuga står i ljusan låga.»

Ögl. Nordlander i Landsm. V. 5: 69. (1886).

»Anders Pärsa stua
står i ljusan lua.»

Skå. (förf.). Jfr att det i Roslagen uti motsvarande visa heter »Anders Perssons stuga» (inuti strofen). Se Nordlander cit. arb. 70.

Se exempel på *Anders* i stående grötrim och »bokversar» hos Nordlander i Landsm. VII. 8: 16, 27.

Anders förvrängdt till *Arsel*[1]) (= arshål) ingår i förbindelsen

Arsel Ersson. Klåpare. »Om någon vill låsa upp ett trögt lås, men ej lyckas, kan en annan säga: Undan med dig, Arsel Ersson.» Ångermanl. (Nordl.).

Såsom senare led i ssgrna

Gammal-Anders. Hafsörnen. Södermanlands skärgård. Nyköpingstr. (T. Er.).

Långbenta-Anders. Stående uttryck enl. Söndags-nisse 1863, nr 29, s. 4. S. Hal. (K. Pet.; »mindre vanligt»; uppgiften lämnad af en folkskollärarefamilj, som hört uttrycket användas af folkskolungdomen). Skå. (Svedala).

E. Wigström anmärkte på frågelistan (våren 1898): »Barnrim bildades (i Skåne) medelst barnets verkliga namn och sjelfgjorda ord t. ex. Elsa fårpelsa o. s. v., så långt det gick, men ramsan, med eller utan rimligt sammanhang, slöt med: långbenade Elsa, Anders o. s. v.» Jfr de af Nordlander i Landsm. V. 5: 221 f. (1886) från Sthm,

---

[1]) Samma form i Landsm. VII. 7: 97 (Ögl.)

Sdml., Vgl., Kalmar och Gotl. anförda retsamma barnrimmen på namn, i hvilkas sista vers »långbenta», »långbentade», »långskånkiga» omedelbart föregår det namn, hvarmed ramsan börjar och som förhånas (rimmen gälla namnen *Anna, Gunnar, Hilma, Kalle, Pelle, Ville,* men ej *Anders).* Sannolikt har »långbenta Anders» förekomst i en ramsa af nu antydda slag föranledt Söndags-nisses uppgift. Det förefaller ej omöjligt, att meddelarna från S. Hal. och Svedala åsyftat den i barnvisorna om Anders förekommande stående förbindelsen.

Se vidare under *Lars.*

Anna, Annika.

Anna.

Såsom namn på den 9 December personifieras *Anna* i det nyländska rimmet:

»Anna min fru, fjorton dar för jul.»

Allardt i Nyland 4: 63 (1889). Jfr längre fram under *Annika.*

Helt naturligt förekommer det vanligaste af våra kvinnonamn ej sällan såsom *typiskt* i barnvisor och ramsor. Se Nordlander i Landsm. V. 5: 55, 58, 128 m. fl. st., Carlheim-Gyllenskiöld Därs. VII, 7: 151, Nordlander Därs. VII. 8: 31.

Ofta bifogas ett annat namn, så att det typiska uttrycket blir *Anna Brita, Anna Lena, Anna Margreta, Anna Stina* o. s. v.

Såsom första led i

Anna Lisa. Uti uttrycket »osa Anna Lisa», d. v. s. råka ut för en person, som »snäser och fräser». »'Nu osar det Anna-Lisa, ska ja säja' (om någon blir vred öfver något (ett yttrande t. ex.) och visar sin vrede på ett hörbart och synbart sätt).» Nke (Stora Mellösa) enl. T. Er. Jfr »osa Karl Petter» (se under *Karl).*

Anna Stina. I ssgn *Slabber-Anna-Stina.* Slamsa. Jämtl. (P. On).

Såsom senare led i ssgn

Gren-Anna. Uppländskt namn på skogsfrun. Hyltén-Cavallius 2: 52 (1868). Måhända betecknar namnet blott en individ (är då ej typiskt).

Annika.

Annas diminutivum *Annika* har i Vgl. associerats med verbet *nicka* och betecknar »sömnig kvinna, som nickar». I uttrycket »God natt, Annika!» (Belfr.).

Annika är typiskt namn t. ex. i dansvisan:

»Hopp min Annika, hopp min Annika».

Skå. (förf.). — Äfven: »Hopp, mor Annika». Kalmar l. Carlheim-Gyllenskiöld i Landsm. VII. 7: 108 (1892). Västm. Bergström, Arboga krönika 2: 238 (1895).

I barnrim brukas namnet t. ex. uti de kända rimramsor, som upprepas vid utlottning i lek, t. ex.:

»Annika, drannika . .
Fyra veckor före jul
Dansa' Annika brud!»

Svenska lekar 2: 2 (1884). Se flere varianter (från olika landsdelar) hos Nordlander i Landsm. V. 5: 119 ff. (1886). Jfr det härofvan under *Anna* citerade nyländska ordstäfvet.

Såsom senare led i ssgn

Målar-Annika. Blott uti talesättet: »Nej si målär-annikäs lekstugä [om en präligt utstyrd kvinna m. m.]» Sdml. Se Södermanl. 1: 77 (1884). Jfr *Pär målares nattstuga.* (Se under *Pär*).

Artur.

Någon gång = *Alfons* (se d. o.) om skökobeldare. Enl. T. Er. Efter franskan.

August.

Vanl. uttaladt *Agust* (i Sthm äfven *Agest*): I lägre språk (oftast med skämtsam anstrykning) för att beteckna någon såsom dum eller bondsk; ungefär liktydigt med »dumbom», »janne». I nu angifna användning vanligt i synnerhet i skolpojks- och studentslang i Sthm och Upps.; dock äfven annorstädes och utanför nämnda slangspråk; jfr R. Berg i Landsm. XVIII 8: 5 (1900), som betecknar *Agust* uti ifrågavarande betydelse såsom ett allmänt skolpojksuttryck. — Uppl. (Schag.), Upps. (Nordl.). »Man är väl ingen Agust (heller), d. v. s. man är väl ingen dumbom heller.» Sthmstr. (T. Er; ett stående uttryck, som citeras af R. Berg i nyss anf. arb., och som meddelats mig af tre olika personer). »Dumma Agust.» »Hvad är du för en Agust?» Sthm (Gr). »Han är en riktig Agust.» Sthm (Ny; = »från lande»; »klumpig, ociviliserad, bonddum»). Boh. (Lkt, Spn.), Vgl. (Belfr.). »Din arme Agust!» »Ä ja Agust för dej? = Tror du, att jag är dummare än du.» Vänersborgstr. (West.). Gbg (Gr, Nordl.), S. Hal. (K. Pet.; »mindre vanl.»), Kalmar skola (V. Sg). — Kan brukas äfven om kvinna (T. Er.).

Från lundensiskt studentspråk känner jag *Agust* användt, fastän mindre ofta, såsom ett tämligen okvalificeradt appellativum, snarast dock innebärande, att den, som så benämnes, är något löjlig (icke nödvändigt dum eller bondsk.) Särskildt märkes det stående uttrycket »en lifvad Agust», som äfven är kändt från Vgl. (La). Jfr »en rolig Agust». Vänersborgstr. (West.). Då Benzon (Bob), Kring Lundagård 59 (1888), låter en Lundastudent hälsa en kamrat med tilltalet »Tjenis, gamle Ahgust», är väl *Ahgust* här ungefär liktydigt med »kurre, hudik». — Från Vänersborgstrakten meddelas följande språkprof, där *Agust* tyckes vara nyttjadt såsom

ett förklenande ord af generellare natur: »En så'n avig Agust, som inte kan göra mig den tjänsten.» (West.).

Att *Agust* fått nu skildrade öfverförda bemärkelse, torde bero därpå, att detta namn, särskildt i förbindelserna »August den dumme», »der dumme August» eller »der schöne August», varit ett stående clown-namn på cirkus. Jfr »Der schöne August.» Söndags-nisse 1884, s. 119.

Enligt en meddelare begagnades *Agust* i skolspråket på Norra Latinläroverket i Sthm först under senare delen af 1880-talet, samtidigt med att en clown *Agust* uppträdde på cirkus. Jfr *Dumme-Petter* och *Pelle-Jöns.*

Till oss har *Agust* = dumbom, löjlig person — jfr de uttryck, som här ofvan anförts — kommit från tyskan, där »der dumme August», namnet på den dumkvicke pajazzon, användes bildligt utanför cirkusspråket. Jfr: »Der dumme Aujust [stammt] aus der Kunstreiterbude von Renz». Albrecht 36. Jfr äfven R. Needon i ZfddU 10: 202.

I Berlinerspråket brukas det enkla *August* rent appellativt för att beteckna hvem som helst. »Wie einst Hans, gebrauchen wir heute gern Aujust gleich quidam. Irgend ein Aujust kommt daher, sagen wir und meinen damit einen Menschen, dessen wirklicher Name und Stand uns völlig gleichgiltig ist.» Fr. Littig i ZfddU 8: 853.

Så vidt jag kunnat finna, förekommer icke *August* med öfverförd bemärkelse i danskan, fastän man kunnat vänta, att den nu omtalade betydelsen från Tyskland trängt öfver till Danmark.

Augusta *(Agusta).*

1) Tjänstflicka. »Hvad heter eran Augusta? Vår heter Lovisa.» Sthm (V. Sg).

2) Flamma, »tjangs». Smäl. (E. Åkm).

Axel.

I uttrycket *Acka knoppä* = Axel knoppen. Smeknamn i Öbtn (Vll).

Barbara.

Nyttjas med anslutning till *barbar* i följande ganska tillfälliga språkprof för att beteckna en argbigga.

»För intet man barberadt får sitt hår,
om man har blifvit gift med en Barbara.»

Lyckow, Leksaker 47 (1898).

Barbro.

I sydliga Sverige namn på Anthemis cotula. Folketymologisk förvrängning af *Balders-brå* med anslutning till kvinnonamnet Barbro. Se R. Dybeck, Runa 1845, s. 75; jfr Jenssen-Tusch 20. — Se om *Baldersbrå* SAOB.

Bartolomeus, Bartel, Bärtel, Bärtila.

Bartolomeus.

Såsom benämning på den 24 Aug. i ssgn *Bartolomei(-meus)-natt*, som ofta nyttjas i utvidgad användning. Se SAOB.

Bartel.

Förekommer som namn på den 24 Augusti personifieradt i det småländska ordstäfvet:

»Magnus och Sammel, de så med gammel [säd],
men Barthel och Lovisa de så med ny.»

Hildebrandsson i ATS VII. 2: 48 (1884).

Dagen kallades »Bartel med huden», emedan den helige Bartolomeus enligt legenden blef lefvande flådd och afbildades med sin hud i handen. Jfr »Får Bartel huden våt, blir det rägn under hela hösten». P. G. Vistrand i Samf. f. nord. mus. främj. 1889, s. 12.

Olsen 62 anför från Vgl. talesättet: »Bertla hur du bertla vell, kör jag in mina ärter lell», där *bertla* bildats af *Bartel (Bärtel).*

Jfr det tyska »Ein schöner Barthel verkündet einen guten Herbst».

I danskan kallas dagen *Bertel brydestrå,* därför att stormar då ofta afrycka axen. Se Olsen 62.

I tyskan är *Bartel* ej sällan användt appellativt. Se Wackernagel 158 f., Albrecht 39, Wander 1: 241, 5: 904 f., R. Wossidlo i Korr. 9: 85, 87.

Bärtel.*)

Såsom senare led i ssgrna

Skrik-Bärtel. Skrikig och orolig pojke. »Skrik-bärtil.» Sdml. G. Er. i Södermanl. 4: 35 (1883). — Vbtn (Mel.; »om skrikiga småbarn»), Öl. (Engst.), S. Hal. (K. Pet.; »mindre vanl.»), Svedala i Skå.

Slarf-Bärtel. »Slarv-Bärtil». Slarfaktig person. Öbtn (Ktn).

Se om *Bertel* uti danska ssgr af appellativ art Gigas i Dania 2: 290, J. M. Jensen Därs. 6: 230.

Bärtila.

Femininum till föregående, begagnas i ssgn

Skrik-Bärtilä. Skrikig och orolig flicka. Sdml. G. Er. i Södermanl. 4: 35 (1883).

Jfr *Bärta.*

Beata.

»Bejata». Drinkerska. Öl. (Engst.) Ursprungligen *Fylle-Beata* (se d. o.).

Såsom senare led i ssgrna

Fylle-Beata. »Fylle-Bejata». Drinkerska. Öl. (Engst.).

Lata-Beata. Lättjefull flicka. Blek. (förf.; mindre vanl.).

Le(d)a-Beata. Stygga. Blek. (förf.; mindre vanl.).

Stolla-Beata. Toka. Vgl. (V. Ol.).

---

*) Se om denna namnforms genesis SAOB.

I Leipzigdialekten betecknar *eine Beate* en »steife, förmliche, auch eine frömmelnde Person». Se Albrecht 39.

Beda.

Såsom namn på den 27 Maj i det från Vbtn antecknade personifierande talesättet

»Urbanus, Wilhelmina och Beda
skola sommaren leda».

Ekevall, Gåtor och ordspråk 8 (1893).

Bengt.

Säsom namn på den 21 Mars uti åtskilliga talesätt om väderleken. Se Hildebrandsson i ATS VII. 2: 40 (1884). Särskildt märkas två personifierande uttryck för att beteckna sagda dag:

Bengt med oket. Vgl. Se Hildebrandsson anf. st.

Bengt med plogen. Hal. Därs.

Såsom senare led i ssgn

Välling-Bengt. Person som tycker om välling. Brunskog i Värml. (Dalb.).

Benjamin.

Genom anslutning till *ben* kan Benjamin i vissa trakter användas såsom skämtsam benämning på en mager person (en som bara är ben). Se BPN 70. Vanligen om man, men äfven någon gång om kvinna. — I Sdml. (T. Er.), på Öl. (Engst.) och på Gotl. (J. Kn) har *Benjamin* i denna betydelse hufvudton på andra stafvelsen (samma accentuering känd från Skåne).

Se om *Benjamin* såsom benämning på magert djur och på skelett BPN 70.

Bertram.

Växtnamn, som betecknar Achillea Ptarmica och Chrysanthemum Parthenium. Se Jenssen-Tusch 3, 59, 278. Redan i fornsvenskan. Se S

Liksom danskans Bertram af liklydande tyska form (namn på Achillea Ptarmica; se Pritzel-Jessen 8). Se om etymologien Kluge, som anser, att växtnamnet beror på folketymologisk anslutning till mansnamnet Bertram, med hvilket det möjligen associerats äfven i svenskan.

Bolla (af *Botilda;* äfven af *Ingeborg).*

Kaffepannan. Vgl. (La).

Såsom senare led i ssgrna

Högfärds-Bolla. Värml. (A. Bln).

Tjocka-Bolla. Fetlagd kvinna l. flicka (äfven om litet barn). Skå. (förf.). Anslutning till *bulle (bålle).*

(Brigitta,) Brita, *(Britta).*[1])

Britadagen (den 7 Oktober) ihågkommes på Gotl. med talesättet »Sankt Brita skall man 'lyfta rita'», d. v. s. sluta höstplöja stubbåkern. Se P. A. Säve, Åkerns sagor 31 (1891). Rimbildning.

Brit(t)-(Brit(t)e-, Sankt Brit(t)e-, Birgitta-) sommaren brukas som namn på tiden omkring den 7 Okt. Så t. ex. i Sdml. och Uppl. Se Hildebrandsson i ATS VII. 2: 50 (1884).

I Stockholmstrakten är *Brita* namn på kaffepannan. (M. Cd).

Brita ingår i det allittererande talesättet »Bry dig inte Brita». Ex.: »Bry dä 'nt, Brita, svyna ha fått mat.» Medelp. Nordlander i Landsm. V. 5: 249 (1886); äfven i Vgl. »Bry dä 'nt, Britta = »lägg dig icke i den här saken.» Leksand. F. V. Norelius i Landsm. II: LXXXIX (1883). »Bry dig ej Brita; hönsen hafva fått, tuppen får du ge.» Ögl. Ekevall, Gåtor och ordspråk 3 (1893). Uddrimmet mellan *bry* och *Brita* har gjort förbindelsen stående.

---

[1]) I det följande sammanföras uttalsformerna *Brita* och *Britta;* ᵒupföres som normalform.

Såsom typiskt äfven annars någon gång. T. ex.: »Nu ä de slut hemmä, sa(d)' bon(d)n: koa ä dö(d), å nu blir de te å slagtä Britä (hustrun).» Sdml. Södermanl. 5: 82. (1884) — Stundom i barnvisor. Se Nordlander i Landsm. V. 5: 78, 132, 165.

Såsom första led i sammanställningen

Brita Björknäs. Urspr. Brita i Björknäs = riset. Ångermanl. (Nordl.).

Såsom senare led i ssgrna

Anke-Brita. Anka. N. Hal. (Törnqv.).

Arg-Brita. Argbigga. Onsjö, Frosta i Skå. (Np). — »Arga-Brita». S. Hal. (K. Pet; »mycket vanl.») Skå.: Harj. (N. An), Färs h. (E. On), Reng i Skytts h. (Som.) o. s. v. Bekant för Stj. (Kalmar).

Badstu-Brita. Gräshoppan. »Bastu-Brita.» Gotl. Nordlander i Landsm. V. 5: 203 (1886). Allitterationsbildning.

Etter-Brita. »Ettrig» kvinna. Värml. (A. Bln).

Högfärds-Brita. Värml. (A. Bln).

Lort-Brita. Namn på den marknad, som förr hölls den 7 Oktober (Brigittadagen) i Karlstad, då vägarna vanligen voro mycket smutsiga. (E. Åkm). Äfven: »Lort-Brittemåten».

Lunsa-Brita. Nyl. (Vll).

Riku-Brita. Slarfvig kvinna [*po riku* = på slarf]. Kyrkslätt, Nyl. Vendell i Nyland 1: 182 (1884). *Rickug-Brita* sättes som uppslagsform af samma författare i Östsvenska monografier 83 (1890).

Rissel-Brita. »Rèssel-Britä, s. f., qvinna, som sållar med rissel [d. v. s. ett stort, groft såll till rengöring af säd m. m.].» Sdml. G. Er. i Södermanl. 3: 90 (1882).

Sjåp-Brita. Sjåpa. S. Hal. (K. Pet.; vanl.). »Sjåpa-Brita.» Pojo i Nyl. Vendell, Nyland 1: 242 (1884). Dens., Östsvenska monografier 83 (1890).

Skit-Brita. Smutsig kvinna; äfven som groft skällsord af mera allmän art. Rimbildning. Skå.

Skvaller-Brita. Skvallerbytta. Söndags-nisse 1863 nr 29, s. 4. Vbtn (Åm), Vgl. (Belfr., La), Gbg (Bjk), Ydre i Ögl. (Ny; folkspr.), S. Hal. (K. Pet.; vanl.), Smål. (förf.), Skå., t. ex. Malmö (Som.), Harj. (N. An). Sannolikt flerestädes.

Slamse-Brita. Slamsa. Jämtl. (P. On)., Skå. (förf.). »Slamsa-Brita». Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). — Kändt af Stj. (Kalmar).

Slansa-Brita. Slarfvigt klädd kvinna. Mörrums socken i Blek. Rietz 625.

Slása-Brita. Slarfaktig kvinna [slása, v. = slarfva]. Pojo i Nyl. Vendell i Nyland 1: 209 (1884).

Snål-Brita. Vgl (La), Onsjö och Frosta i Skå. (Np). »Snåla-Brita». Grafva i Värml. (Sam.), Vgl. (Belfr.), Hal. (P. Em), S. Hal. (K. Pet.; »mycket vanl.»), Smål. (A. J. G.), Karlshamn (Törng.), Skå. (E. On, E. Wm m. fl.; mycket vanl.).

Tall-Brita. Uppländskt namn på skogsfrun. Hyltén-Cavallius 2: 52 (1868). Betecknar måhända en särskild skogsfru, ej »skogsfrun».

Tok-Brita. Toka. Falun (V. Ol.). »Kvinna, som pratar lustiga saker.» Finl. (Vas.).

Tras-Brita. Ramnäs i Västm. (Nordl.).

De flesta af de ofvan anförda ssgr, i hvilka *Brita* ingår, hafva förklenande betydelse. Detta står i sammanhang därmed, att detta namn, som nu torde vara rätt modernt inom medelklassen, för några decennier sedan ansågs såsom en smula bondskt. Betecknande är en replik, som Blanche (Rike morbror 36 (1846)) lagt i värdshusflickan Britas mun: »Jag heter inte Brita, hör han det! jag heter Josephina! Har han nånsin hört nå'n dshusflicka heta Brita?»

Bärta.

Enl. Rietz 33 uti Vingåker »smädeord om ock till en arg qvinna eller flicka.» Så ock i V. Göinge i Skå. (Hw; uttalas Berta). Att namnet så brukas, beror väl på anslutning till det *birra* eller *berra*, som enligt Rietz 33 förekommer i ssgrna »Argbirra» (Blek.), »ilsk-berra» (Sdml., Nke), »Stikkenbirra, stikkenberra» (Smål.), alla betydande argbigga.

Såsom första led i ssgrna

Ilsk-Bärta. Arg kvinna. »Illsk-berta.» Nke. Rietz 33.

Jål-Bärta. Kvinna som pratar hit och dit utan reda. Dalsl. (Nn).

Snål-Bärta. »Snål-Berta.» Onsjö, Frosta i Skå. (Np). — »Snåla-Bärta.» Rönneb. i Skå. (E. Wm).

Se om en motsvarande sammanställning i danskan (»onde Birte») J. M. Jensen i Dania 6: 230.

(Cecilia), Sissla, Sessla, Sissa, Sella (Silla?).

Sissla.

I sin förkortade form *Sisla* uppträder *Cecilia* såsom ett typiskt plebejnamn uti följande exempel:

»Han utaf Lycidas en Bonde-Pelle giör,
Och Sisla utaf den som Phyllis hette för.»

Düben, Boileaus Skalde-Konst 12 (1721; i det franska originalet motsvaras Sisla af *Thoinon*).

Det sörmländska *Sesslä* brukas i den allittererande förbindelsen »syster sesslä» om en allvarsam och senfärdig kvinna. Se G. Er. i Södermanl. 4: 28 (1883).

Sisslas barnsöl är namn på en jullek, känd från Dal., Ögl. m. fl. orter. Ihre, De superstitionibus 33 (1750). »Fira Sislas barnsöl.» Arwidsson, Svenska fornsånger 3: 446 (1842). Då det i en julvisa från år 1772, anförd hos Lundin och Strindberg, Gamla Stockholm 39, heter: »Här bjudes till Sisslas barnsäng», torde samme jullek åsyftas.

Julleksnamnet »Sisslas barnsöl» förekommer stundom i jämförelser: »Så hölls ett stort bröllop, hvilket varade ungefär lika länge som Sisslas barnsöl.» Bäckström, Svenska folkböcker 2: 242 (1848.) »Ho ä som sessläs bar(n)söl.» Sdml. G. Er. i Södermanl. 4: 28 (1883; användes om en senfärdig kvinna). Rietz 562. Anledningen till dessa jämförande uttryck har väl varit den, att i julleken den snöpliga upplösningen (se beskrifningen hos Arwidsson, cit. arb.) föregicks af mycket omständliga och långsamma förberedelser, för att därigenom den komiska effekten skulle bli större.

Såsom senare led i ssgn

Pjåk-Sissla. »Pjåk-Sisslä.» Pjåkig (enfaldig, tafatt) kvinna. Gotl. (J. Kn, Sbm). Jfr *Gnälle-, Lip-Sissa.*

Sissa.

Betyder i Harj. i Skå. »mes». »Han är en riktig Sissa.» (N. An). — Namnet har i Skå. en ful klang, som möjligen beror på inverkan från ett liknande verb. Jfr: »Hvad tycker du om Per Måns' Sissa?.. Med ett annat namn vore hon en engel. Men Sissa? Fy f—n!» Zetterholm, I byhem och torparestugor 109 (1896; samtal mellan två skånska skolpojkar).

På Öl. är *Sissa* namn på kaffepumpan (Engst.).

Såsom senare led i ssgrna

Arga-Sissa. Argbigga. Smål. (förf.; mindre vanl.).

Gnälle-Sissa. Kinkig flicka. Onsjö och Frosta i Skå. (Np). Jfr det danska *Klynke-Sidse* (se Gigas i Dania 2: 294) och *Lip-Sissa* samt *Pjåk-Sissla.*

Lata-Sissa. Nke (Djurkl.), S. Hal. (K. Pet.), Smål., Blek. (förf.). »Lada-Sissa». Skå. (Mm; mycket vanl.). — »Lat-Sissa.» S. Hal. (K. Pet.; ej så vanl. som föreg. form), Skå. (förf.). — I Skå. är *Lat-Sissa* äfven tilltill hästar. (Wemm.; S. Bg).

Lip-Sissa. Lipsill. Vgl. (Belfr.), S. Hal. (K. Pet.; mindre vanl.), Karlshamn (Törng.), Skå. (Np, E. Wm, m. fl.). Jfr *Gnälle-Sissa* och *Pjåk-Sissla.*

Mög-Sissa. Smutsig kvinna. Groft skällsord. Skå: N. Åsbo och Svedala i Bara h. (Pmf), Onsjö och Frosta (Np). Jfr danskans *Skidensidse* (Flg).

»*Skebä-Sissä.*» Om den som skepar sig. Reng i Skytts h. i Skå. (Som.).

Slarfva-Sissa. Skå. (förf.; mindre vanl.).

Snål-Sissa. Onsjö och Frosta i Skå. (Np). — »Snåla-Sissa.» Albo i Skå. (förf.).

Sella (Silla?).

Cecilia förkortas stundom till *Sella,* t. ex. i N. Åsbo, Skå., se Billing i Landsm. X 2: 179 (1889) eller *Silla (Cilla,* se t. ex. G. Schröder, Från pojk- och gubbåren 72 (1894).

Söster Sälla är namn på en folklek i Vgl. (La).

På den år 1898 utsända frågelistan vågade jag antyda som en möjlighet, att *Silla* ingick uti *lipesill* eller *lipsill,* en som ofta gråter, *pipesill* eller *pipsill,* en som ofta piper eller gråter.

I litteraturen påträffas *lipsill* t. ex. hos Fitinghoff, I rosengård 39 (1890; till en flicka), H. Anderson, Rolfs nya kusiner 21 (1892; till en flicka), *pipsill* hos Kerfstedt, Små och stora 31 (1882; till en pojke), Lange, Berättelser från Finland 30 (1890; »käringen . . gråter och vojar sig som en annan pipsill»).

Lipesill. Gbg (Bjk, Gg), Vänersborgstr. (West.), S. Hal. (K. Pet; »mycket vanl.»), Smål. [jämte *Lipsill*], (förf., Norl.; mycket vanl.), Blek. (Hm), Skå., (förf.; mycket vanl.). *Lipsill.* Dalsl. (Nn), Sthm (Gr), Ögl. (Hellq.), Gotl. (Ktg), Nyl. (Vas.), Nke — Blek. enl. Rietz 421. — *Pipesill.* Boh. (Lkt, Spn), Gbg (Bjk, Gg, Ldgn), Vänersborgstr. (West.), S. Hal. (K. Pe[illegible] vanl

Smål. (förf.; ej vanl.), Blek. (Hm). »Pipesill (pl.-er), m. liten kinkig gosse.» Skå. Rietz 502. »Pibesill.» Färs h. (E. On). — *Pipsill*. Dalsl. (Nn), Ögl. (He). *Pipsill* nog äfven i Finl. (se ex. från Lange).

För sammanhang med *Silla* (= Cecilia) tala parallelerna *Lip-Sissa, Lip-Jakob, Pip-Ella, Pip-Lisa, Pip-Siri, Pjåk-Sissla*. När *Sissa,* en omdaning af *Cecilia*, ingått förbindelse med *lip,* kan ju också *Silla, Sissas* variant, ha sammansatts på liknande sätt.

Vidare märkes, att enligt Schütze 4: 103 i Holstein ungefär år 1800 fanns uttrycket *en piepen Sielk* för att beteckna »ein weinerliches schwächliches Mädchen». *Sielk* uppfattas af Schütze på det anf. st. som jämte *Zilke* diminutivum till *Sibylle*, men då han 4: 382 omnämner, att *Zilk* eller *Silke* förekommer som förkortning för *Cecilia*, torde *en piepen Sielk* kunna fattas såsom en god parallel till de af mig ifrågasatta *Lip-Silla, Pip-Silla,* och *pip(e)sill* skulle kunna bero på efterbildning eller omdaning af det lågtyska uttrycket.

Mot sammanhanget med *Silla* talar, att i stället för *lipsill* och *pipsill* formerna *lipsil* och *pipsil,* associerade med *sil,* colum, lära förekomma på vissa orter. Så i Värml. *lipsil* och *pipsil* (Nn), i Sthm *lipsil* (Cd). Uttrycket *lipsil*, efter hvilket *pipsil* kunde vara en efterbildning, skulle ju kunna syfta på tårarnas ideliga framsipprande; silen kan ju ej hålla tätt. Jfr den med *lip-sil* analoga ssgn *lipe-sik,* »mjölkbytta ur hvilken mjölken silas på det sätt, att halm stoppas i tuten». (Nuckö; se Freudenthal och Vendell, Ordbok öfver Estländsk-svenska dialekterna 127).

Jfr. också de med *lipsill* liktydiga *lipsidd,* gråtfärdigt barn (Kalmar l.; Rietz 421) och *lipsigg,* blödigt eller ondsinnadt barn (S. Möre; Linder 99) samt z med samma betydelse (Torsås i Kalmar l.).

Vare sig *pip(e)-sill* och *lip(e)-sill* genom efterbildning eller omdaning utgå från det holsteinska *en piepen Sielk* — detta synes mig sannolikast — eller de oberoende af detta bildats af *Silla,* eller formerna på *-sil* äro de äldsta*), har folketymologisk omtydning efter *sill* ägt rum. Jfr: »En lipsill, hvilken djurart, ehuru den ej förekommer i zoologien, rätt ofta synes framträda i lefvande lifvet.» Fitinghoff, I löfsprickningen 14 (1891). »[En flicka, som lipade så mycket att hon] ej längre kunde få namn af lipsill, utan liplax — eller liphvalfisk [hade] varit en mera träffande benämning.» Därs. Jfr Kamraten 1897, s. 268.

Sillen förekommer ju någon gång i bildspråket. Så t. ex. ropa barnen den förste April, då de narrat någon:

»April, April! Du (din) dumma (gamla) sill.»

Så i Sthm (Gr), Lund (förf.) och flerestädes. Jfr SAOB under April.

Att man tänkt sillen pipa, strider visserligen mot den uppfattning, enligt hvilken sillen representerar tystnaden. »Tiga som sillar.» T. Topelius, Sommarsjö och vintersnö 1: 90 (1897).

Charlotta (Charlotte), Lotta, Lotten.

Charlotta.

Brukas skämtsamt som namn på baken. Vänersborgstr. (West.).

Charlotte ingår genom folketymologisk omtydning uti den i riksspråket stundom förekommande skrifningen *Charlottenlök* för *schalottenlök*. Allium ascalonicum. Se Noreen i Landsm. VI. 5: 30 (1888). Äfven i Åsbo i Skå., se Billing Därs. X. 2: 216 (1889). Lån från tyskan, där *Scharlotte* är namn på ifrågavarande växt. Se Söhns i ZfddU 11: 183.

---

*) Dessa skulle enl. de två första alternativen bero på folketymologisk omtydning.

Lotta.

Ingår i det skånska dansnamnet *Lotta står*. Se N. Andersson i Landsm. XIV. 2: 31 (1895). Förvrängning af det tyska »Lott ist todt». (Se Därs.) På Jylland »Lottes dø», »luttetot», se Feilberg 2: 451, 470.

Vidare i talesättet: »Sjåpa dig inte, Lotta!», d. v. s. »gör dig inte till, låtsa inte, att du är rädd o. s. v.» »Se så, sjåpa dig inte nu, Lotta!» Blanche, Bilder ur verkligheten 1: 158 (1863; sammanhanget visar ej säkert, om *Lotta* här är typiskt namn eller ej; måhända går talesättet tillbaka just till detta ställe hos Blanche). »*Notarien* (kommer in, i sällskapsdräkt). Se där är han ju, nå det var bra! (Räcker fram handen.) Gamle Tusse, så roligt att se dig! *Ture* (orörlig). Jag heter inte Tusse, och jag vet inte, att vi druckit brorskål. *Notarien*. Å, sjåpa dig inte, Lotta! Ha vi inte lekt jägare och hund och allt annat på farsgubbens gård i världen?» G. Nordensvan i Ord och bild 1895, s. 546. Jfr *Sjåp-Lotta*.

Se exempel på Lotta i barnvisor hos Nordlander i Landsm. V. 5: 127, 175 (1886).

Såsom senare led i uttrycken

Kaffe-Lotta. »Kaffi-Lottä.» Kvinna, som brukar kaffe till öfverflöd. Gotl. (Sbm).

Koller-Lotta. Toka. »Den här lilla kollerlottan Viola.» Jolin, Vinglaren 281 (1883). Numera att döma af mina meddelare ej användt i någon bygds talspråk.

Larm-Lotta. Bullrande kvinna. Västm. (E. Åkm). Allitterationsbildning.

Lort-Lotta. Lortlolla. Dfs i Vbtn (Åm), Smål. (Norl., förf.). Allitterationsbildning. Jfr Leipzigdialektens *Dreck-lotte*. (Albrecht 39).

Lugg-Lotta. »Som har rufsigt hår, som hänger ned i nen.» Gotl. (Ktg). Allitterationsbildning.

tta. Kaffekannan. Vgl. (Belfr.).

Pjoller-Lotta. Pjollrig kvinna. Jämtl. (P. On), Sthm (M. Cd).

Sjåp-Lotta. Sjåp. Jolin, Mammas gosse (2 uppl.) 3 (1854). Söndags-nisse 1863, nr 29, s. 4. Vbtn (Mel.), Jämtl. (P. On), Grafva i Värml. (Sam.), Sthm (Nordl.), Vgl. (Belfr.), Finl. (Vas.). Jfr t. *Pimpellotte* om den, som är bortklemad eller »pimpelig». Se Genthe, Deutsches Slang 42.

Sladder-Lotta. Sladdermoster. Skå. (förf.). Jfr t. *Klatsch-Lotte* (Leipzigdialekten, Albrecht 39), *Mähr-Lotte* (Därs. 36), *Plapper-Lotte* (Genthe, Deutsches Slang 42).

Snask-Lotta. Om den som tycker om sötsaker. Sthm (Nordl.), Gotl. (Ktg).

Socker-Lotta.

1) Unge begifven på socker. Grafva i Värml. (Sam.), Skå. (förf.), Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Skämtsam omtydning af *sockerråtta?* Är väl den betydelse, som åsyftas af Rydqvist, Svenska språkets lagar 5: 227 (1874).

2) Konfektförsäljerska. Värml.? (Åm.; »icke alldeles utan en viss föraktlig bibetydelse»).

3) Meretrix. Sthm (Cd), Skå. (förf.).

Jfr ett Tegnér tillskrifvet verspar, — se Svenska anekdoter 5: 91 (1845) — där »Socker-Lotta» nyttjas om »en på marknader resande sockerbagare-mamsell» (sannolikt med *Lotta* till dopnamn).

Se om tyskans ssgr på *Lotte* Albrecht 39, som utom de redan anförda exemplen meddelar följande från Leipzigdialekten: *Sauflotte, Fresslotte, Spiellotte.*

Lotten.

Ingår i ordstäfvet:

»Adjö, sa' lilla Lotten.» Förekommer t. ex. i Söndags-nisse 1865, nr 37, s. 3. »'Adjö, sa' lilla Lot — sa' pigan, släppte barnet i sjön.» Sa' han. c

hon 7 (1865). Numera stundom begagnadt såsom en skämtsam formel vid afskedstagande.

Talesättet i den form, som det har i »Sa' han och sa' hon», syftar på anekdoten om barnjungfrun, som med den lilla flickan på armen skyndar ned till fartyget, för att lillan än en gång skall få säga farväl till de bortresande föräldrarna. »Adjö, sa' lilla Lotten», ropar hon — och släpper barnet i sjön. Lillan uppfiskas emellertid af en hjältemodig räddare, som kastar sig efter henne. Då han dyker upp med barnet, ropar han: »God dag, sa' lilla Lotten». Jfr Söndags-nisse 1884, s. 133.

Daniel, Dant(e).
Daniel (Danjel, Danil).

I Sdml. personifieradt såsom namn på den 11 December: »Dani(e)l ri(d)er på hvit häst.» Södermanl. 5: 73 (1884). »Dani(e)l kommer me ljus, som inte e kärring kan rymmä i ett krus.» Därs. Kortare: »Danil kommer snart me(d) ljus.» G. Er. i Södermanl. 2: 36 (1881).

Daniel ingår i det finländska ordstäfvet: »Vi int? sa danil», d. v. s.: Hvarför icke? sade Daniel; »uttryck af högsta tvifvel ock misstro till hvad som säges.» Nykarleby. Freudenthal i Landsm. VI: XIX (1885).

Såsom senare led i ssgrna

Brake-Daniel. »Braka-Danil.» Storfjärtare. Åbo l. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Jfr Vendell, Östsvenska monografier 64 (1890).

Mage-Daniel. »Maga-Danil.» Storbukig människa. Åbo l. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Jfr Vendell, Östsvenska monografier 72 (1890).

Skit-Daniel. »Skitu-Danil.» (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Skraku-Daniel. »Skraku-Danil.» Vårdslös person. Åbo l. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Jfr Vendell, Östsvenska [illegible]fier 75 (1890).

[illegible] »Skräp-Danjel.» Struntkarl. Barkeryd [illegible]. (A. J. G.).

Sump(a)-Daniel. Kaffekittel (eg. »kaffesump-Daniel»). Oskarshamn (Norl.).

Dant

af *Dante* (biform till *Daniel* i Ögl. och Smål., se Rietz 84, uppkommen såsom *Brynte*, *Jonte* m. fl., se Noreen i Arkiv för nordisk filologi 6: 337) ingår i den förklenande finländska ssgn

Raku-Dant. Usling. Öbtn, Nyl., Åbo l. (Sv. Landsmålsför. i Hfs; Ktn: »allmänt i Finl.»). Jfr Vendell, Östsvenska monografier 74 (1890). Egentligen enligt Vendell — se hans »Rättelser och tillägg» till nämnda arbete — lika med *Rakug-Dante*, en usel Daniel.

* *
*

I tyska munarter förekommer *Daniel* någon gång appellativt i vissa sammanställningar. Så i allitterationsbildningen *Dôve Danjel* (se Am Urquell 2: 208) och i uttrycket *Olle Daniel*, som i Meklenburg betecknar en sömnig, långsam person (se R. Wossidlo i Korr. 9: 86).

Dara.

Finländskt namn (märk t. ex. *Tattar Dara* i Topelii barnpjäs *Skyddsengeln*). Ingår som senare led i följande förklenande ssgr:

Sjamsa-Dara. Slamsig kvinna (med afseende på klädedräkten). Hfs (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Slamsa-Dara. Slamsa. Öbtn, Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Slarf-Dara. Slamsa, hamsa. Nykarleby (Vll). Sannolikt flerestädes i Finl. Jfr *Slarfvendarius*.

David.

Förekommer i betydelsen af ett slags bjälke på fartyg, begagnad till att uppbära båtar och till hjäl vid hissandet af ankaret. »Davidar med jernskifv byglar.» Svensk Författnings-Samlin

Dessutom i ssgrna *Davidbåt* (Läsning för folket 1873, s. 380) och *Davidfartyg* (Därs.), betecknande ett med *Davidar* utrustadt fartyg, samt *stampdavid* (se Svensk Författnings-Samling 1848, nr 8, s. 5).

I stället för *David* förekommer *Davit.* »Båtar anbringade under davitar.» Stockholms Dagblad 1895 (Lands.), nr 286, s. 3, sp. 1.

Att jag här upptagit *David,* beror därpå, att det i engelskan, hvarifrån det i denna betydelse stammar, och där det numera skrifves *Davit* (jfr exemplet från Stockholms Dagblad), ursprungligen skrifvits *David* och varit personnamnet *David,* användt i personifikation. Se Murray D: 47. Jfr den utförliga beskrifning på *a davit,* som där gifves. Kanske har äfven i svenskan association med namnet *David* ägt rum.

I tyskan brukas *David* på motsvarande sätt Se Sanders 1: 271. Äfven i danskan och norskan förekommer *David* i denna betydelse.[1]) Franskan har det motsvarande *davier,* fordom *Daviet, David* (se Hatzfeld).

Vårt svenska *däfvert* i samma betydelse (se Dalin 1: 370 (1850), Trolle, Sjö-officeren 1: 184 (1869)) är väl en ombildning af det engelska *davit,* uttaladt *dävit.* Ombildningen har sannolikt företagits efter mönstret af det till betydelsen jämförelsevis närstående *häfvert* (se Dalin).

Jfr de icke så få svenska och danska ord, där en ursprunglig ändelse *-er* (i de språk, hvarifrån orden lånats, eller på nordiskt område) utbytts mot *-ert.* Se om dessa Tamm, Om avledningsändelser hos svenska substantiv 51.

---

[1]) Ex.: »Nogle af fiskerne . . lod baadene hejse op paa dækket under daviderne.» B. Lie, Sorte Ørn 75 (1898).

David förekommer i några bildliga uttryck.

Först märkas: »Lära eller visa någon, hvar David köpte ölet»,[1] ge någon en »dufning», (med hugg och slag) lära någon veta hut; »Få lära sig, hvar David köpte ölet», få en »dufning», bli föremål för en skarp (handgriplig) tillrättavisning o. s. v.

Exempel från (svensk och finländsk) litteratur: »Jag skall wijsa dig iag, hwar David kiöpte ölet.» Celsius 10: 414 (1720).

»Ska jag lära hädder [Er] jag,
hvar som Dave köpte öle.»

Hallman, Tillfället gör tjufven, scen 7 (1783).

»Vet ni inte tojs? Håll ni inne med tocket, annars skall jag lära er hvar David köpte ölet!» Crusenstolpe, Morianen 2: 56 (1840). »Låt bara ryssen komma... Han skall lära dem [bönderna] hvar David köpte öl.» Topelius, Fältskärns berättelser 3: 150 (1858). »Han fick lära sig hvar David köpte ölet.» Stenberg, Krossade illusioner 119 (1881). »Den ska' vi lära hvar David köpte öl.» Ahrenberg, Hihuliter 130 (1889).

»'Hvar David köpte ölet',
ska de få lära utaf mej.»

E. Sandberg, Ett valmöte 37 (1893).

Vanligt i nysvenskt hvardagsspråk. Äfven i dialekterna: »Ja ska visä dej, hvar David köfte öle: Jag skall ge dig en dufning, jag skall lära dig att veta hut.» Sdml. Södermanl. 6: 59 (1886). I »Lidmål» enl. Waltman i Landsm. XIII. 1: 18 (1894). — »Jag skall lära dej veta hvar David köpte ölet.» Smål. (Granl.) — Enligt ett finländskt talesätt köpte David ej öl, utan salt. »Tigär du int, ska ja vis dä var David köft salti.» Nykarleby. Freudenthal i Landsm. VI: XVIII (1885).

---

[1]) Jfr BPN 96 f.

I norskan märkas motsvarigheterna: »Jeg skal vise dig hvor David kjøbte øllet, lære en hvor David kjøbte øllet.» Hj. Falk, Sprogets visne blomster 32.

I danskan förekommer t. ex.: »Jeg skal vise dig, hvor David kjöbte öllet og gav syv skilling for pæglen.» Kristensen 34. Se vidare Fausbøll, Bidrag til en Ordbog over Gadesproget 411. Jfr Feilberg i Dania 5: 41.

Enligt Falk (cit. arb.) skall i norskan också förekomma: »han ved hvor David kjøbte øllet», hvilket uttryck nyttjas om en slug person. Denna fras anser Falk kunna ledas tillbaka till det liktydiga tyska »er weiss, wo Barthel Most holt», som alltså skulle ligga till grund för de nordiska uttryck, som gälla Davids köpande af ölet.

Enligt nu omnämnda härledning skulle »lära, visa någon, hvar David köpte ölet» i betydelsen »ge någon en dufning», »lära någon veta hut» hafva utvecklats ur »veta, hvar David köpte ölet» = vara slug, ett uttryck, som skulle bero på efterbildning af det liktydiga tyska »wissen, wo Bartel Most holt». Mot densamma talar emellertid, att det norska »vide hvor David kjøbte øllet» saknar motsvarighet i svenskan och danskan.

Att nyss omtalade betydelseutveckling i själfva verket försiggått redan på tyskt språkområde, framgår af följande språkprof med fraser, som till betydelsen öfverensstämma med »lära någon, hvar David köpte ölet», och som säkerligen böra betraktas såsom förebilder till sina nordiska motsvarigheter.

»Nun bitte ich, Sich auf die Socken zu machen, sonst werde ich die Ehre haben, Ihnen zu zeigen, wo Barthel Most holt. [= Ihnen die Thüre zu zeigen, Sie hinauszuwerfen].» Gaudy hos Sanders, Ergänzungs-Wörterbuch 48.

»Ik sall ör well wise, wor Bartel de Mostert halt.» insen. Eckart 561.

»Ik will di wîsen, wâr Abram de Mustert mâlt.» Ostfriesland. Därs. Förklaras af Eckart med »züchtigen».[1])

Jfr: »Dir will i's sog, wua der Barth'l 'n Moust hoult. (Dir will ich einmal die Meinung sagen, ein Licht aufstecken).» Ruckert, Unterfränkische Mundart 23.

Naturligtvis vill jag ej förneka, att det norska »han ved hvor David kjøbte øllet», som jag endast känner från Falks citerade arbete, kan bero på efterbildning af »er weiss, wo Bartel Most holt». Emellertid synes det också kunna ha utvecklats ur »lære en hvor David kjøbte øllet». (Den som icke behöfver lära sig, hvar David köpte ölet, och som följaktligen går fri för alla tillstukningar, måste ju gälla som en ganska fiffig person).

Att det just är *David,* som köpte ölet, beror måhända, som Falk anmärker, därpå, att David är ett »gammelt navn paa degne, hvilke i ældre tider spillede en stor rolle i gjestebud som sangere og gjøglere».

Jfr artikeln David hos Kalkar 1: 342.

I senare tid torde *David* uti ifrågavarande uttryck gärna anses syfta på judakonungen. Se BPN 97 och det där anförda exemplet från Topelius.

Det tyska: »er weiss wo Barthel Most holt» har förklarats på flere skilda sätt; dock torde någon visshet rörande detta uttrycks uppkomst ej hafva vunnits.

Hos Grimm VI: 2598 (artikeln *Most)* anmärkes det, att denna fras »entstammt aus dem juden- und gaunerdeutsch, wo *Bartel* aus *barzel* eisen, schober*barthel* das brecheisen bezeichnet, *most* aber ist verändert aus *mos* geld». Denna förklaring anföres såsom den sannolikaste hos Borchardt-Wustmann 53 f.

[1]) Ofvanstående båda lågtyska uttryck ha påpekats af » i BPN 97.

Vidare må omnämnas den af Wackernagel 159 (jfr Münz 106) gifna förklaringen, som synes mig ganska beaktansvärd. Stödjande sig på ett ställe hos Schuppius (»Wo man Holz umb Weynachten, Korn umb Pfingsten, und Wein umb Bartholomæi kauft, da wird Schmalhans endlich Küchenmeister») anser Wackernagel, att *Barthel* (Bartholomäus) är dagnamnet (den 24 Augustis namn): »Wer aber . . weiss, wo Barthel . . Most holt [fastän det icke är rätta tiden att köpa vin den 24 Augusti], wo man um Bartholomäi sogar schon neuen Wein kaufen kann, der weiss unter allen, auch den schwierigsten Umständen sich zu rathen.»

Med de ofvan anförda lågtyska vändningarna »Ik sall ör well wise, wor Bartel de Mostert halt» och »ik will di wîsen, wâr Abram de Mustert mâlt» må jämföras det holländska »weten waar Abraham den mosterd haalt». Se om detta Stoett 14 ff.

Vidare märkes uttrycket:

»Gå, flyga o. s. v. med Davids höns under isen», försvinna, komma bort, förstöras. Exempel från litteraturen: »Alla Betseys sexpencestycken . . gingo . . med Davids höns.» Thomée, Dickens' Copperfield 2: 98 (1852, 1872; engelska originalet har: »there's an end of them»). »*Märta* . . Jag har gått ut för att få några nyheter om min förlorade fästman. Jag tänker inte ge mej, förr än jag har fått rätt på honom igen. *Maja* . . Det blir allt lite svårt det, för han lär ha flugit bort med Davids höns. *Märta*. Med Davids höns?» Också en profet 34 (1854). »Skutan gick med Davids höns.» Eneroth (Chicot), Kapten Trygger 12 (1894).

»Med Davids höns rätt mången åka får.»
Lyckow, Leksaker 163 (1898).

[illegible]a utvidgas uttrycket till »gå med Davids [illegible] isen». »[Skulle Job knäppt fast en lös-

krage,] hade Jobs berömmelse [för tålamod] tvifvelsutan gått med Davids höns under isen.» Holmkvist, Halmstadlax 11 (1895). »[En välgörenhetsstiftelse] hvilken numera synes hafva gått med 'Davids höns under isen'». Tidningen Fäderneslandet 1897, nr 20, s. 2. »Skoskyddaren — 'gick med Davids höns under isen'.» Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning 1897, nr 69 B, s. 1.

I bildades hvardagstalspråk: »Det gick med Davids höns eller det gick med Davids höns under isen.» Kändt af Hdg, K. E. J., Lbg m. fl.

I folkspråket: »Gå med Davids höns under isen.» Västm. (T. Er.). »'Mi selabok (sedelbok) har följt me Davids höns un(d)er isen': Hon har förkommit på misstänkt sätt; man tror, att hon är bortstulen.» Sdml. Södermanl. 6: 59 (1886). »De' gick för Davids höns.» V. Nyl. (Vll), Sannolikt flerestädes.

Uttryckets uppkomst är oviss.[1]) Att det funnits redan på Bellmans tid, göres sannolikt af det hos denne skald förekommande:

»En andlig svanesång om konung Davids höns.» Se Bellman, Skr., ny samling (utg. af Eichhorn) 1: 379 (1790).

Jfr under *Pär Mats*.

Vidare märkes utropet:

»Ah, inte David!» Vemm. i Skå. (S. Bg). Ungefär liktydigt med »den gubben går inte», »pytt».

Såsom senare led ingår *David* i följande uttryck: *Lill-David*. »Il-davet.» Lillfinger. Ormsö, Estland. Freudenthal och Vendell, Ordbok öfver Estländsk-svenska

---

[1]) En af mina meddelare, läroverkskollegan J. A. Lundborg i Eksjö, förmodar, att *Davids höns* skulle vara folketymologisk omdaning af det engelska sjömansuttrycket *Davy Jones* (= djäfvulen), särskildt brukadt i förbindelsen *Davy Jones' locker* (= hafvet). För denna förmodan talar onekligen konstruktionen »för Davids höns».

dialekterna 94, 153, (1887). Är troligen en anspelning på David, som var liten mot resen Goljat. Jfr BPN 95, där en tysk motsvarighet anföres. I holländskan förekommer »Klein Davidje» om en liten man. Se Stoett 301.

Lång-David. Lång drasut. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

MästerDavid. Halft ironiskt smeknamn t. ex. från en fader till hans lille son. Färs h. i Skå. (E. On).

(Dorothea), Dörte.

En flicka, som är olik andra, kallas i Kopparberg *Dörthe.* Se Bergström, Arboga krönika 2: 223 (1895). Jfr att i Göttingen och omnejd *Dumme Dörte* förekommer (Schambach 46). Jfr äfven användningen af det danska *Lytte-Dorte.* (Se J. M. Jensen i Dania 6: 231). *Dort(h)e* ingår äfven i andra appellativa uttryck i danskan. (Se Gigas i Dania 2: 290 och Feilberg).

Ebba.

Såsom första led i sammanställningen

Ebba nippertipp. Nippertippa. Söndags-nisse 1863, nr 29, s. 4. Kändt från Vgl. (Belfr.). Förmodligen namn på någon person i ett lustspel eller en berättelse.

(Elisabet), Elise, Älsa, Lisa.

Elise.

Förekommer typiskt i följande exempel: »Guvernanten, en smäktande Elise ur någon af Lafontaines romaner.» C. F. Dahlgren, S. arb. 4: 69 (1830—31). *Elise* har varit ett stående hjältinnenamn i åsyftade romaner.

Älsa.

Såsom typiskt namn på skänkjungfru i följande exempel:

»Nog finnas Elsor till . . . hvar krog en Elsa har.» C. J. Hallman, Finkel (1776; s. 137 i uppl. af 1820).

Såsom senare led i ssgn

Kammar-Älsa. Skämtsam benämning på skvalleraktig kvinna. »Altså finner man än idagh månge Apar och Apinior och Kamar Elssor, thet är, onyttige, förwetne och squallerachtige Qwinnor, them man eliest gamble Mödror kallar.» Reincke Fosz 402 (1621). I det lågtyska originalet: »Apen und Apynnen und Kamer-Aelken» o. s. v. Brandes' uppl. af den protest. glossan 156. *Aelke* är smekform för *Adelheit*, som i äldre tyska (reformationstidens språk) begagnas typiskt såsom »der Name eines umherziehenden Spielweibes». Se Wackernagel 157.

Att det svenska *Älsa* valts af öfversättaren för att återgifva *Aelke*, har måhända ej blott berott på den yttre likheten mellan de två namnen, utan också därpå, att *Älsa* förut i svenskt hvardagsspråk begagnats i vedernamn på skvallersjuk kvinna. Jfr att i danskan *Snevre Else* brukas om »et snaksomt Fruentimmer». Se Gigas i Dania 3: 42.

Piss-Älsa. »Piss-Älsä.» Särskildt om barn, som ofta väta ned sig Lau på Gotl. (J. Kn).

Snål-Älsa. Vgl. (Belfr.), Gbg (Bjk), Smål. (Rietz 648).

I öfre Hessens folkspråk ingår *Els* som senare led i de appellativa namnen *Flennels* (Crecelius 336) och *Greinels* (Dens. 435), som båda beteckna »ein Mädchen, das leicht und oft weint». Det enkla *Else* brukas därsammastädes i betydelsen »enfaldig kvinna».

Lisa.

Det enkla *Lisa* förekommer stundom såsom en skämtsam beteckning af en flicka i barnaålder. »Du lilla Lisa», »en liten Lisa.» Skå. (förf.).

Såsom senare led i ssgrna

Dans(e)-Lisa. Flicka, som gärna dansar. Blek. (förf.; mindre vanl.).

Dumma-Lisa. Skå. (förf.; enstaka). Jfr *Gås-, Kop-Lisa.*

Döf-Lisa. Värml. (A. Bln).

Fis-Lisa. Grafva, Värml. (Sam.), Ydre i Ögl. (Ny), Barkaryd i Jönköp. l. (A. J. G.), S. Hal. (K. Pet.; vanl.) »Fisa-Lis». Petalaks i Finl. enligt en visa, som anföres af Nordlander i Landsm. V. 5: 206 (1886). — Anses nog kunna brukas i Finl. enl. Sv. Landsmålsför. i Hfs. — Rimbildning. — Jfr det följande.

Fjärt-Lisa. Sthm (Ai). »Fjärta-Lis». Petalaks i Finl. enligt en visa, som anföres af Nordlander i Landsm. V. 5: 206 (1886). Anses nog kunna brukas i Finl. enl. Sv. Landsmålsför. i Hfs. Jfr det föregående.

Fjäsk-Lisa. Sthm (förf.) Jfr *Flams-, Flåg-Lisa.*

Flams-Lisa. Framfusig och fjäskig kvinnsperson. Västm. (T. Er.), V. Nyl. (Vll). Jfr *Fjäsk-, Flåg-Lisa.*

Flåg-Lisa. Fjäskig, ostadig kvinnsperson. Nyl. (Vll). Jfr *Fjäsk-, Flams-Lisa.*

Gråt-Lisa. Klint, Franskt-svensk ordbok 293 (1893; under *larmoyeur*). Stället påpekadt af T. Er., som förmodar, att ordet blott är litterärt. Jfr *Kink-, Lip-, Pip-, Pisis-, Pit-, Sorg-Lisa.*

Gås-Lisa. Tafatt, dum kvinna. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Jfr *Dumma-, Kop-Lisa.*

Habbel-Lisa. Pratsjuk, skvallrande kvinna. Finl. (Vll). Jfr *Pladder-, Prat-Lisa.*

Hamse-Lisa. »Hamsa», slynig, hållningslös kvinna; ofta med bibetydelsen, att hon »hamsar», d. v. s. pratar mycket, som det ej är någon mening i. Gbg (Bjk), Kalmar (V. Sg), S. Hal. (K. Pet.; »vanl.»), Blek. (Hm, Törng., förf.), Skå. (förf.) Jfr *Slamse-, Tramse-Lisa.*

Hassu-Lisa. Fjollig kvinna. Öbtn (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Kake-Lisa. Som gärna och glupskt äter kakor. »Kage-Lisa.» Strömstadstr. (Spn), Blek. (förf.), Skå. (förf.). *-Lisa.*

Kink-Lisa. Om en kinkig kvinna eller ett gråtmildt barn. Nykarleby, Finl. (Vll). Jfr *Gråt-, Lip-, Pip-, Pisis-, Pit-, Sorg-Lisa*

Klott-Lisa. »Som smörjer ned sig i ätande och drickande.» Nyl. (Vll). Jfr *Lort-, Låp-, Smuts-Lisa.*

Kop-Lisa. Dum kvinnsperson. Värml. (A. Bln). Jfr *Dumma-, Gås-Lisa.*

Kräsen-Lisa. Harj. i Skå. (N. An).

Kvick-Lisa. Kvick kvinna. Ironiskt? Söndags-nisse 1863, nr 29, s. 4. — Gbg (Bjk). »Kvicka-Lisa.» S. Hal. (K. Pet.; »vanligare än Kvick-Lisa»). Jfr det i Meklenburg förekommande »klok Lis» om den, som är »klug» eller »superklug.» Se R. Wossidlo i Korr. 9: 85.

Lat-Lisa. Värml. (V. Ol.), Linköp., Ydre i Ögl. (Ny). »Lata-Lisa.» Vgl. (Belfr.), Smål. (Norl.), S. Hal. (K. Pet.; »vanl.»), »Ladä-Lisä.» Reng i Skytts h. i Skå. (Som.). Äfven i bildades hvardagsspråk på omnämnda ställen. Allitterationsbildning. — Jfr följ. plattyska uttryck (från Meklenburg): *drussellisch, nällisch, pimpelpampellisch, tägellisch, Lischen Eben, lang Lisch,* som begagnas för att stämpla någon såsom sömnig eller långsam, se R. Wossidlo i Korr. 9: 86. Jfr också *pussellisch* och *smaggellisch,* som beteckna den, som gör ett dåligt arbete (Därs. 87).

Limp-Lisa. Tiggerska. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Lip-Lisa. Lipsill. Klint, Fransk-svensk ordbok 439 (1893; under *pleurnicheur).* Dfs i Vbtn (Åm), Värml. (V. Ol.), Sthm (Gr), Vgl. (Belfr.), Gbg (Bjk), Ögl. (He), Ydre i Ögl. (Ny), S. Hal. (K. Pet.; »vanl.»), Smål. (Norl.), Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Äfven »Lipe-Lisa» t. ex. i Strömstadstr. (Spn). Allitterationsbildning. Jfr *Gråt-, Kink-, Pip-, Pisis-, Pit-, Sorg-Lisa.*

Lort-Lisa. »Rent vatten, sa Lortlisa.» Jämtl. (P. On). Namnet förekommer i Värml. ([illegible] Ydre i Ögl. (Ny). Allitterationsbildning. Jfr *l* [illegible] *ts-Lisa.*

Långa-Lisa. I talesättet: »Hvad vet ja', sad långa Lisa.» Nke (Djurklou enl. Granl.). — Om lång kvinna. Skå. (E. Wm). Allitterationsbildning. Jfr *Lang Lisch* i Meklenburgs folkspråk. Se Wossidlo i Korr. 9: 86 (om den långsamma). — Med det skånska *Långa-Lisa* må sammanställas, att en lång kälkbacke i Kalmar kallas »Lång-Lisa.» »Åka Lång-Lisa.» (V. Sg).

Låp-Lisa. Lortig kvinna. Sdml. (R. Bg). »Låp(a)-Lisa.» Ydre i Ögl. (Ny). Allitterationsbildning. Jfr *Klott-, Lort-, Smuts-Lisa.*

Maja-Lisa. Se under *Maja.*

Pinke-Lisa. Gbg (Gg). Jfr *Piss-Lisa.*

Pip-Lisa. Pipesill. Ex. från litteraturen: »Ho ä' . . e'Piplisa, . . för ho' gråter och bäljar hela natten, fast ingen får se'et om dagera.» Jolin, Mjölnarfröken 64 (1865). Cederschiöld, Om svenskan som skriftspråk 165 (1897). Mycket vanligt i bildades hvardagsspråk, dock mest i mellersta Sverige. Äfven i bygdemålen. Vbtn (Mel.; om små barn), Dal. (V. Ol.), Grafva i Värml. (Sam.), N. Nke (T. Er.; om flicka eller gosse), Sthm (R. Bg, M. Cd, Gr, Nordl.), Sdml. (R. Bg), Vgl. (Belfr.), Gbg (Bjk, Gg, Ldgn), Ögl. (He, Ldgn), Ydre i Ögl. (Ny), Skå. (Cd), Nyl. (Sv. Landmålsför. i Hfs), Hfs (Vas.). Äfven »Pipe-Lisa»: Strömstadstr. (Spn). »Pipe-Lisa . . liten kinkig, grälig flicka.» Skå. Rietz 502. Jfr att *Pipe-Lisa* är namn på en sagofigur hos E. Wahlén, Guld och gröna skogar 2: 1 (1891). Jfr *Gråt-, Kink-, Lip-, Pisis-, Pit-, Sorg-Lisa.* — Uti tyskan ha *Lip-Lisa* och *Pip-Lisa* många motsvarigheter: så t. ex. de Meklenburgska *blarrlisch, pauglisch, plinslischen, quarrlisch, quirrlisch,* som alla beteckna *lisch* såsom gråtande (se Wossidlo i Korr. 9: 84). Vidare Leipzigdialektens *Schreiliese* (se Albrecht 38).

s-Lisa. Gråtmild kvinna. Nyl. (Sv. Landsmålsför. Ifs). Jfr *Gråt-, Kink-, Lip-, Pip-, Pit-, Sorg-Lisa.*

Piss-Lisa. »Pisse-Lisa.» Öl. (Engst.) Kändt af Hdg. »Piss(e)-Lisa ofta om hästar (ston), aldrig om människor.» Ydre i Ögl. (Ny). Jfr *Pinke-Lisa.*

Pit-Lisa = Lip-Lisa. Nyl. (Vll). Jfr *Gråt-, Kink-, Lip-, Pip-, Pisis-, Sorg-Lisa.*

Pjunk-Lisa. Sjåp. »Hvem har burit sig illa åt mot honom, du pjunklisa?» Thomée, Dickens' Copperfield (2 uppl.) 1: 116 (1872; yttras till en gosse; eng. orig.: »you girl»; uppl. 1852: »du flickebarn»). Hufvudsakligen i bildades hvardagsspråk (mest i mellersta Sverige). Mindre ofta i folkmål. Dfs i Vbtn (Åm), Dal. (V. Ol.). Västm. (T. Er.), Sthm (Ai), Gbg (Bjk, Gg), Ögl. (Ny; »bland bildade»), Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). — »Pjunka-Lisa.» S. Hal. (K. Pet.; vanligare än *Pjunk-Liza*). Jfr *Pjåk-, Pjåsk-, Sjåp-Lisa.*

Pjåk-Lisa. »Pjåk.» »Hon, 'pjåklisa' och 'lipsill', som hon brukade kallas af sin bror och äfven af andra, då hon verkligen hade grufligt lätt att låta tårekällan flöda.» Fitinghoff, I rosengård 104 (1890). Både i bildades språk och i folkspråket. Dfs i Vbtn (Åm), Dal. (V. Ol.), Uppl. (Schag.), Sthm (Cd, M. Cd; äfven om pojke), Ögl. (He, S. Ldgn), Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). — »Pjåka-Lisa». S. Hal. (K. Pet.; »vanligt»), Skå. (E. Wm). Jfr *Pjunk-, Pjåsk-, Sjåp-Lisa.*

Pjåsk-Lisa. Pjåskig (kvinns)person. »Jag hör inte till pjåsklisorna jag, därför ser jag inte ut som hon heller, hon, som går och fryser och jamar och har takdropp, fastän hon har rysspäls och ytterstöflar.» Lange, Berättelser från Finland 10 (1890). N. Nke. (T. Er.). Jfr *Pjunk-, Pjåk-, Sjåp-Lisa.*

Pladder-Lisa. Nyl. (Vll). Jfr *Habbel-, Prat-Lisa.* Jfr det nedertyska *Pladderliese* (Berghaus 2: 402).

Prat-Lisa. Ydre i Ögl. (Ny). Jfr *Habbel-, Pladder-Lisa.*

Prytt-Lisa. Trumpen kvinnsperson. P

Sjafse-Lisa. »Sjafsa», slarfvig, oordentlig kvinnsperson. Smål. (förf.). Jfr *Slarf-Lisa.*

Sjåp-Lisa. Sjåp. »Adjö med dig, lilla sjåplisa» sade han skälmaktigt [till sin hustru Inez].» M. Roos, Helgsmålsklockan 2: 166 (1896). Cederschiöld. Om svenskan som skriftspråk 165 (1897). Vanligt i bildades talspråk, men äfven — om också mindre ofta — såsom folk-ord: Vbtn (Mel.), Dfs i Vbtn (Åm), Jämtl. (P. On), Dal. (V. Ol.), Värml. (V. Ol.), Grafva i Värml. (Sam.), N. Nke (T. Er.), Uppl. (Schag.), Sthm (Cd, M. Cd; äfven om pojke), Vgl. (Belfr.), Gbg (Bjk, Gg, Ldgn), Ögl: (He, Hellq. Ldgn, V. Ol.), Ydre, Ögl. (Ny), Gotl. (Ktg). — »Sjåpa-Lisa.» S. Hal. (K. Pet.; »vanligare än *Sjåp-Lisa*»), Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Jfr Leipzigdialektens *Zierliese.* Se Albrecht 38. Jfr *Pjunk-*, *Pjåk-*, *Pjåsk-Lisa.*

Slamse-Lisa. Kalmar (V. Sg). Jfr *Hamse-*, *Tramse-Lisa.*

Slapper-Lisa. Pratsam kvinna. Dfs i Vbtn (Åm). Jfr *Habbel-*, *Pladder-*, *Prat-Lisa.*

Slarf-Lisa. Ydre o. Linköp., Ögl. (Ny). Jfr *Sjafse-Lisa.*

Smuts-Lisa. Vgl. (Belfr.), Gbg (Bjk), Ögl. (He), S. Hal. (K. Pet.; »vanl.»), Skå. (förf.). Jfr *Klott-*, *Lort-*, *Låp-Lisa.*

Snask-Lisa. (Kvinnlig) läckergom. E. Lundquist, Stinde, Fru Buchholz' memoirer 23 (1895; om en piga). I bildades talspråk t. ex. Sthm (Ai), Linköp. (Ny). Äfven som folkord: Vgl. (Belfr.), Barkaryd i Jönköpings l. (A. J. G.). Jfr *Kake-Lisa.* I tyskan (t. ex. i Leipzig-dialekten) märkas motsvarigheterna *Naschliese* och *Leckerlieschen.* Se Albrecht 38.

Snor-Lisa. Snorig flicka (om barn). Västm. (T. Er.), Kalmar? (V. Sg).

Sorge-Lisa. Lipsill. »De ä' ena sorgelisor, de der flickorna.» Börjesson, Brödraskulden 27 (1861). Icke [illegible]f någon bland mina meddelare. Måhända blott [illegible] Jfr *Gråt-*, *Kink-*, *Lip-*, *Pip-*, *Pisis-*, *Pit-Lisa.*

Särk-Lisa. Barn, som springer i blotta lintyget. Kalmar (Nordl.).

Tigge-Lisa. Om den, som ifrigt tigger om en sak. »Du är då en riktig tiggelisa» (vanligen blott till en liten flicka). Blek., Skå. (förf.; mindre vanligt, blott bland de bildade). Jfr de Meklenburgska *gaumellisch, jaumellisch, treufellisch,* som beteckna den, som beder eller tigger på ett påträngande sätt. Se Wossidlo i Korr. 9: 87.

Tramse-Lisa. »Tramsa», om kvinnsperson, som tramsar d. v. s. pratar »smörja». Blek. (Hm, Törng.), Skå. (förf.; bland bildade). Jfr *Hamse-, Slamse-Lisa.*

Tras-Lisa. Ydre o. Linköp., Ögl. (Ny). »Tras(e)-Lisa.» Vgl. (La).

Tumme-Lisa. Liten kvinna (femininum till Tummeliten). »Jag fruktar .. att min mor altför gärna skall önska taga möda och omsorger från dina skuldror, barn .. hon skall tycka att du är en riktig 'Tummelisa'; jag ser redan huru hon lägger sin stora .. hand på ditt kära hufvud och ler öfver att just hon fått en så barnsligt liten dotter.» Forsman, Vid aftonlampan 3: 186 (1894; finl.). Jfr A. Palm, Borta och hemma 34 (1894; finl.). Kändt från Vgl. (La). Väl efter Andersens bekanta sagofigur.

Ella.

Såsom senare led i ssgn:

Pip-Ella. Lipsill. Rydqvist, Svenska språkets lagar 5: 227 (1874). Säges där vara bildadt i nyare tider och förekomma i städernas hvardagstal. Numera föråldradt; åtminstone okändt för mina sagesmän.

Elof.

Fågeln Lestris crepidata, vanlig labb. Boh. 360 (1894), Kolthoff-Jägerskiöld 288 (1898).

Emma.

Namn på ett slags liggstol, i följande språkprof associeradt med det liklydande fruntimmersnamnet, hvarmed det måhända är identiskt (jfr t. ex. att olika slag af klädesplagg i modejournalernas språk uppkallats med personnamn): »Jag sönk tillbaka i min 'Emmas' armar . . [not:] »Troligtvis menar Förf. här ett slags liggstolar, som blifvit döpta med detta förföriska namn.» Kullberg, En ung mans memoirer 3: 133 (1835).

Erik, Erker, Järker.

Erik.

Såsom benämning på den 18 Maj, det svenska nationalhelgonets dag, i det kända uttr.:

»När Erik ger ax, ger Olof [= den 29 Juli] kaka.»

Se Afzelius, Sv. Folkets Sago-Häfder 3: 127 (1841), Hildebrandsson i ATS VII. 2: 43 (1884).

I Sdml. finnas förbindelserna

»Erik med axet, Olle med kakan: om rågen gått i ax vid Ersmessotiden, får man äta bröd deraf till Olsmessan.» Södermanl. 4: 107 (1883). Jfr:

»Än står Erik med axet och vinkar.»
Sehlstedt, S. sånger och visor 5: 39 (1871).

»I maj den ar'tonde kommer 'Erik med axet'.»
Lyckow, Leksaker 177 (1898).

I betydelsen »karbasen» (utan föregående *mäster*). Carlén, Pål Värning 9 (1844). I bygdemål: Vbtn (Mel.), M. Boh. (Ldkt), Vgl. (Belfr.), Harj. h. i Skå. (N. An). En yngre utveckling af *Mäster Erik* (se d. o.).

Såsom senare led i förbindelserna:

Blå-Erik. Ett slags insekt. Callidium violaceum. »Novaculis Umensibus [nybyggena i Umeåtr.]» Zetterstedt, Insecta Lapponica 205 (1840; »blä-»). Se vidare under *...ob* och *Jon*.

Gamle-Erik.

1) Djäfvulen (i folksagan). »Gammel-Erik.» Eneroth, Nya humoresker och skizzer 121 (1882). Holmkvist, Halmstadlax 188 (1895). »När Gammal-Erik var lös.» Nygren, Herreskick och Bondfasoner 11 (1901; finl.). — »Gamle Erik ska' få ta dej.» Vbtn (Mel.); »Till pastor i Hogdal kom en man för att få ett gosse-barn döpt. 'Hvad skall gossen heta?' frågade pastorn. 'Erik', blef svaret. 'Ja, det är ju ett vackert namn', sade pastorn. 'Ja, så länge en är ung', sade gubben. 'Blir man äldre och får heta Gam-Erik, är det mindre trefligt', menade han.» Jämtl. (Nordl.; äfv. kändt från Jämtl. af Waltm.); Grafva, Brunskog i Värml. (Sam., Dalb.); »Gammel-Erik.» Västm. (T. Er.), Nyköpingstraktens folkmål (Dens.); »Gamle Erek.» N. Boh. (Spn); M. Boh. (Ldkt), Vgl. (Belfr., La), Harj. h. i Skå. (N. An); »Gamblä Airik.» Gotl. (J. Kn); Öbtn (Sv. Landsmålsför. i Hfs); »Gambäl-Eirich.» Nykarleby i Öbtn (Hl); »Gambel-Eirik.» Pedersöre och Purmo i Öbtn (Vendell i Bidrag 56: 70 (1895)); »Gambel Eirå.» Finl. (Rietz 183); »Gámmelerrk.» Fryksdalen. Noreen, Ordbok 32; »Gamle-Erk.» Barkaryd i Jönköpings l. (A. J. G.); »Gambäl Lerk.» Älfdalen (Rietz 183); »Gambal Jerk.» Mora i Dal. (Därs.) [äfven »Gambeljerk», se Dalarnes Fornminnesförenings tidskrift 2: 73 (1873)]; »Gammel Jerk.» Rättvik (Rietz 183) [äfven »Gamböl jerk», se Dalarnes Fornminnesförenings årsskrift 1867, s. 87]; »Gamb'l jerk.» Orsa (se Dalarnes Fornminnesförenings årsskrift 1867, s. 57);[1] »Gål Jåk.» Wormsö (Rietz 183); «Gammel Erke l. Erske.» Delsbo i Hälsingl. (Rietz 183); »Gammel-järke.» Roslagen. Nordlander i Landsm. VII. 8: 7 (1889); »Gammel-Erker.» Dal. (V. Ol.), Ögl. (He);

[1]) Se om Älfdals- och Orsamålets former af ifrågavarande — Noreen i Landsm. IV. 2: 58 f. (1881).

»Gammal-Erker.» Arbogatr. (Bergström, Arboga krönika 1: 100 (1892)); »Gammel-Ersker. V. och S. Hälsingl. (Ordbok öfver allmogeord i Helsingland 20 (1873)). »Gamle Järker.» Jämtl. (P. On), Vätö och Gräsö i Rosl. (Schag.); »Gammel Jerker.» Eneroth, Kapten Trygger 22 (1894; i Älfkarleby), Sdml. (G. Er. i Södermanl. 2: 43 (1881)). Jfr *Erker* och *Järker*.

Jfr danskans *Gamle Erik* och *Gammel Erik* (se Gigas i Dania 3: 42, Feilberg 1: 255), norskans *Gamle-Eirik* (se Aasen), *Gammel-Erik*.[1]) Jfr äfven svenskans *Gamle-Hans* (se d. o.), engelskans *Old Nick* o. s. v.

Erik i *Gamle Erik* betecknar säkerligen ursprungligen en hednisk gudomlighet (kanske Frö, se Stjerna, Erik den helige 26 (1898)). Jfr att i vissa trakter af Skå. *Erik* är benämning på »skogsnuans» gemål. (Se Wigström, Folkdiktning 1: 129, 212). Liksom Erik, ursprungligen ett hedniskt gudanamn, sedan blef djäfvulsnamn, har äfven Frö betecknat den onde (enligt G. Djurklou, Den onde i folktron 3 (1892)), och i det norska Nordland användes *Gammeltor* med samma betydelse (se Sophus Bugge och Moltke Moe, Torsvisen 90).

Gammeltor med sina många varianter ådagalägger, såsom visas af Bugge och Moe i ofvan anförda arbete, att dundrets gud tänkts såsom en gubbe. *Gamle* i *Gamle Erik*, liksom i det äfven förekommande *Gamle Oden*, synes mig dock ej nödvändigt innebära en hänsyftning på ifrågavarande väsens karaktär af gubbe (ehuru visserligen *Oden* i sagan är den gamle): nämnda epitet kan beteckna, att dess bärare tillhörde en förgången tid, hörde till »de gamla gudar».

2) Skällsord (utan att tänkas såsom djäfvulsnamn). »Hör du, Gamle-Erik!» Wemm. h. i Skå. (S. Bg). En utveckling ur bet. 1.

———

[1]) sistnämnda formen hos B. Lie, Sorte Ørn 44 (1898).

Mäster Erik.

1) Karbasen. »En Pratsiuk, en Näsvis och en Fritalare ville gerna afsäga sig känslan, när Mäster Erik håller föreläsningar, om Ryggens förhållande emot en stor mun.» Berch, Posten 1768, s. 164. Carlén, Pål Värning 9 (1844). »'Mäster Erik' [skolriset] hängde i ett skåp och kom sällan i rörelse.» Ahnfelt, Studentminnen 1: 38 (1857; syftar på Lunds skola 1813—17). Sturzen-Becker, V. skr. 1: 334 (före 1869). »Dansa för mäster Erik.» Wigström, Folkdiktning 1: 212 (1880). Nordlund, Skolförhållanden 12 (1893; finl.).

Vanligt i hela Sverige både i bildades språk och folkmål: Vbtn (Mel.), Burträsk i Vbtn (Lindg.), Grafva o. Brunskog i Värml. (Sam., Dalb.), Norberg (Nordl.), Västm. (T. Er.), Uppl. (Schag.), Sthm (Gr, Nordl.), M. Boh. (Ldkt), Vgl. (Beckm., Belfr., La, West.), Gbg (Bjk, Gg, Ldgn), Nyköpingstr. (T. Er.; »folkmål), Ögl. (He), Smål., Öl., (Norl.), Kalmar (V. Sg), S. Hal. (K. Pet.; »mycket vanl.»), Blek. (Hm); »Dansa för mäster Erik.» Skå. (Mm m. fl.; mycket vanl.). »Mästar Airik.» Gotl. (J. Kn); Finl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs; allmänt).

Mäster Erik såsom namn på karbasen har lånats från danskan. Se om *Mester Erik* i danskan (och norskan) Gigas i Dania 3: 42, Feilberg 1: 255. Gigas hänvisar till: »Mester Erik — saa kalder jeg Krabasken.» Holberg, Jeppe paa Bjerget. Det är från Holbergs äfven i Sverige mycket kända komedi, som *Mäster Erik* vunnit sin stora ryktbarhet. Jfr: »Mäster Erick [skall] dantza Pålska på din rygg.» Lagerström, Holberg, Jeppe 5 (1736).

Jfr *Erik* och *Hans* och »Lille Mäster Ekegren», benämningen på lärarens knölpåk i en af E. Wigström skildrad skola i Rönnebergs h. i Skå. (se Landsm. VIII. 2: 54).

2) Namn på lek, som går till på det sättet, att alla de lekande bilda ring utom en, som går rundt ringen och håller en dagg, hvarmed han slår den, som ser sig om. Se A. Norman i Ungdomens bok 1: 17 (1883).

3) Namn på den, som går omkring med daggen i nyss omnämnda lek. Se nyss cit. arb.

Erik ingår möjligen i det till uttydning och etymologi omtvistade *Eriksgata;* åtminstone associeras det numera med detta. Se om detta ord Kjellén, Om Eriksgatan 25 f. (1889), Stjernas anf. arb. 24 samt Wadstein i (Svensk) Historisk Tidskrift 19: 117 ff. (1899).

Eriksgata nyttjas ej sällan bildligt, se Dahlstierna, Kunga Skald CCVII (1697), Kullberg, Syskonbarnen 151 (1846), C. W. A. Strandberg, S. vitt. 1: 304 (1872).

Erker.

Ingår i ssgrna

Gamle-Erker. Se under *Gamle-Erik.*

Horn-Erker. Djäfvulen. Arbogatr. Bergström, Arboga krönika 1: 100 (1892).

Sågblads-Erker. Djäfvulen. Arbogatr. Bergström, Arboga krönika 1: 100 (1892).

Järker.

Utan att föregås af »*gamle*» (jfr under *Gamle Erik)* skall *Järker* i Sorunda i Sdml. begagnas som djäfvulsnamn. Se Rietz 183.

Såsom typiskt bondenamn någon gång. Så hos Hammarberg, Den Beständiga Herdinnan 54 (1741), hos Bellman 4: 328 (1787). Äfven hos Snoilsky:

»Den tysta kraft, hvars möda landet stärker,
Du vörda skall, och under skrofligt skal
Den gamla svenskhet, som finns qvar hos Jerker.»

Sonnetter 42 (1871; rimord).

Såsom senare led i ssgn

Gamle-Järker.

1) Djäfvulen. Se under *Gamle-Erik.* Jfr ofvan under *Järker.*

2) Björnen. »Gammel-Jerker.» »I aflägsna skogsbygder.» Se Wide, Om historisk uppfattning af forngrekisk gudatro 16 (1892, 1894). Jfr Stjerna, Anf. arb. 26.

Erland.

Såsom senare led i ssgrna

Dret-Erland. »Skällsord utan bestämd betydelse.» Brunskog i Värml. (Dalb.) [Dret = träck].

Pannkake-Erland. Liebhaber på pannkakor. Brunskog i Värml. (Dalb.).

Eskil.

Såsom namn på den 12 Juni (se Hildebrandsson i ATS VII. 2: 44 (1884)) i ssgn

Rof-Eskil. »Efter Rof-Eskil (rofsådd) komma jernnätter.» Vgl. Hildebrandsson som ofvan.

Dessutom förekommer *Eskil* i följande betydelser:

1) Skälm, spjufver. »Äskel.» S. Möre. Se Linder 199 (1867).

2) Enfaldig pratmakare. Wemm. h. i Skå. (S. Bg).

Eskil ingår uti det numera sannolikt alldeles förålderade uttrycket: »Ha något utaf [herr] Eskils penningar», d. v. s. vara eller visa sig högfärdig, uppblåst. »Han haar något aff Hr. Eskils penningar . . [d. v. s.] Han är stålt och upblåsen: stormodigh och aff högh inbilning.» Grubb 312 (1665). »Eskils pengar . . Superbia, fastus. Ha utaf Eskils pengar.» Sdml. Ihre, Svenskt Dialect Lexicon 38 (1766). »Han har fått af Æskills pänningar.» Ihre(-Boethius), De Adagiis Suiogothicis 3: 3 (1771): »usu præsertim in inferioribus Patriæ nostræ regionibus receptum esse, novimus, ut quando aliquem videat, qui supra alios eminere vult, quique vestium

gantia ceteroque apparatu se conspiciendum præbet, ɔnuntient, eum de thesauris Æschilli habere.») »Än r han qvar af Eskils pengar.» Carlén, Svenska famil- ɔoken 1: 414 (1850).

I ofvan citerade afhandling af Ihre(- Boethius) fram- lles ett försök till förklaring af här behandlade ut- ck. Det skulle stå i sammanhang med det kända nnet på Gustaf Vasas skattkammare: »Herr Eskils k (gemak)». Om någon gjorde sig bemärkt genom rståtligt uppträdande och ovanligt lysande prakt, ılle — menar Ihre(-Boethius) — man ha tänkt sig, den prunkande personen hade konungens frikostighet tacka för den rikedom, som möjliggjorde hans prakt: n hade fått af herr Eskils skatter.[1])

Namnet »Eskils mak (gemak)» skulle enligt Ihre oethius) sannolikt ursprungligen syfta på den rike herr kil Isaksson Banér, en af Gustaf Vasas ättefäder (hans ɔrmorsfar). Då denne i allmänna värf besökte hufvud- den, skulle han troligen bott på slottet, och det rum, n han där bebodde, skulle uppkallats efter honom ı sedermera användts såsom skattkammare.[2]) *Eskils* mak såsom namn på det rum, där skatterna förvara- s, skulle alltså stamma från en tid, som ligger före ıstaf Vasas regering.

Den förklaring af uttrycket, som gifves af Carlén ɔfvan citerade arbete (s. 414), hvilar sannolikt på Ihre oethius): »[uttrycket härleder sig från] den för sina

---

[1]) »Simulac adeo quemquam magnificentius incedere, et splen iore apparatu supra ceteros sese efferre viderunt hujus temporis es, in animum induxere, munificentiæ Regiæ id documentum esse, ıcque, de thesauris Æschilli locupletatum, ita magnifice se gerere.» S. 4.

[2]) »Perquam probabile videtur, illum, quoties ex suburbano Wen- ıarnensi publica negotia Holmiam vocarunt, hospitio in arce Stock- mensi usum fuisse, quumque totos quadraginta annos in senatu Regio rit, mirum non est, si ab eo locus, ubi hospitabatur, nomen diutius ..» S. 5.

oerhörda rikedomar allmänt kände rådsherren Eskil Isaksson Banér . . , hvilken på Stockholms slott hade särskilta rum för sin räkning» o. s. v. Man ser, att hvad som hos Ihre(-Boethius) framställes som en (låt vara mycket sannolik) förmodan, hos Carlén figurerar som ett säkert faktum.

Bortsedt därifrån att den af Ihre(-Boethius) föreslagna hypotesen om anledningen till uppkomsten af uttrycket *Eskils gemak* i och för sig är föga sannolik, är det af Gustaf I:s registratur klart, att konungens skattkammare (herr *Eskils Maak* eller *Cammer;* se Därs. 16: 497 f. (1544)) hade sitt namn efter den i registraturet ofta omtalade Herr Eskil Michelsson, Gustaf Vasas kamrerare och skattmästare.[1])

Den af Ihre(- Boethius) framställda förklaringen af »hafva något af (herr) Eskils penningar» är icke mer tillfredsställande än hypotesen om anledningen till namnet »Eskils gemak.» Särskildt må anmärkas, att den ej tillräckligt utreder, huru »Eskils penningar» uti ifrågavarande uttryck kommit att nyttjas med syftning på stolthet och uppblåsthet. Hvad som emellertid torde göra den alldeles oantaglig, är den omständigheten, att *herr Eskil* uti den äldre nydanska litteraturen omtalas i bildliga uttryck, som äro besläktade med här behandlade svenska, och som, såvidt jag kan finna, omöjligt kunna härledas från »herr Eskils gemak.»

Uti den från början af 1600-talet stammande danska komedien »De mundo et paupere» säger en soldat till en narr (»morio») med syftning på dennes fräcka och öfvermodiga beteende (se Birket Smiths uppl. 45):

»Mig thyckis, her Eschill haffuer dig, Claus Nar, lantt
Wel mange peng paa pantt.»

---

[1]) Jfr Afzelius, Sv. Folkets Sago-Häfder 7: 30.

Sedan soldaten slutat sitt anförande, säger vårdshusvärdinnan (»tabernatrix») om samme narr:

»Jeg throer, de pening, hand laant
[Aff] her Eschil paa pandt,
Dem schall hand nu igien bethalle.»

Med nu anförda repliker bör jämföras ett ställe i ett annat danskt drama: den från tiden kring år 1600 stammande Tobiæ Komedie. Här säger »Mimus» om Saras högfärdige friare (se Birket Smiths uppl. s. 17):

»Mig tøckes, her Esche haffuer hannem lant
Vell mange pendig oppaa pant..
De penge, du laant
Aff herr Esche paa paant,
Dem schalt du hannem igen betale.»

Birket Smith (jfr inledningen till Tobiæ Komedie XII, inledningen till Comoedia de Mundo et paupere XIV [Studier 2: 36 ff., 59 f.]) anser, att författaren till komedien »De mundo et paupere» har lånat de anförda replikerna från Mimi ord i Tobiæ Komedie, som här liksom äfven i fråga om andra öfverensstämmelser mellan de båda komedierna skulle varit den gifvande. Utan att vilja bestrida detta anser jag mig emellertid böra påpeka, att, hvad beträffar den i de citerade replikerna omtalade penningeutlånarens namn, författaren till Comoedia de mundo et paupere användt en ursprungligare form än den som förekommer i Tobiæ Komedie. Birket Smith (se hans inledning till Comoedia de mundo et paupere s. XV, noten [= Studier 2: 60]) har framställt en hypotes, enligt hvilken förhållandet skulle varit det motsatta. Han säger: »Et Hovedsted i de laante Repliker er det om »Hr. Eske» (som han kaldes i »Tobiæ Komedie»), som har udlaant mange Penge paa Pant. Nu er det aldeles utvivlsomt, at det ved Opførelsen af »De M. et P.» har været paatænkt at indbyde Byens ...ste og rigeste Mand.. Eske Brok, Befalingsmand

paa Dronningborg og Danmarks Riges Raad. Og idet man da i et andet Stykke fandt en Replik om »Hr. Eske», tog man den op, sikker paa, som man kunde være, at den vilde faa en Adresse til den kongelige Lensmand og derved give Anledning til Morskab baade for ham og andre. For dog ikke at gaa ham alt for nær, forandrede man »Tobiæ Komedies» *Eske* til *Eskil*, som vistnok er et andet Navn, men for Øret omtrent det samme.»

Att *Eskil* (icke *Eske)* är det ursprungliga uti ifrågavarande repliker, synes mig framgå däraf, att P. Syv 1: A 7 b (1682)[1]) citerar såsom ordspråk: »H. Eskild vil have sine penge igien.» Härtill må läggas, att *Eskil* (ej *Eske)* förekommer i de svenska uttrycken, som naturligtvis ej kunna skiljas från här ofvan behandlade danska: såväl de ena som de andra syfta ju på högfärd och pösande later.

Med afseende på förhållandet mellan de ifrågavarande ställena i de två danska komedierna må tillfogas den kanske öfverflödiga anmärkningen, att författaren till Comoedia de mundo et paupere mycket väl kan hafva lånat från Tobiæ Komedie, fastän han nyttjar det ursprungligare *Eschill* i motsats till den sistnämndas *Esche*. Äfven om detta från början stått i Tobiæ Komedie, kan ju författaren till Comoedia de mundo et paupere, om han känt till det ordspråkslika talesättet om herr Eskil, hafva infört den riktiga namnformen

P. Syv anmärker (cit. st.), att med herr »Eskild», som ville hafva sina pengar igen, ursprungligen skulle åsyftats den »Bisp Eskild», som lefde på konung Valdemar I:s tid och som omtalas hos Saxo. Sannolikt har P. Syv tänkt på den hos Saxo i fjortonde boken (se Müller-Velschows upplaga af Historia Danica 1: 768)

---

[1]) Jfr Dens. 2: A 8 a (1688).

förekommande berättelsen om den lundensiske ärkebiskopen Eskils indrifvande af sin franska skuld. Det omtalas där, att en af ärkebiskopens tjenare, som i Frankrike hämtat några denne tillhöriga ägodelar, skulle på hemvägen varit nog oförsiktig att uti ett härberge på skryt använda en guldbägare, som han hade i förvar. Då de som härbergerade honom, fingo se guldbägaren, gissade de, att han hade ännu flere klenoder, följde efter honom på färden och plundrade honom.[1]) Emedan den, som innehade Eskils ägodelar, onekligen uppträdde på ett skrytsamt sätt — i det följande talas det om hans *jactantia* (skrytsamhet) —, förefaller det mig vara ganska sannolikt, att uttrycket »hafva något af herr Eskils penningar» = vara stolt och uppblåst, från början har syftat på ofvan skildrade tilldragelse. Det svenska talesättet tyckes emellertid vara ursprungligare till sin form än motsvarande danska (se P. Syv och de citerade komedierna). Enligt talesättets lydelse i dessa sistnämnda skulle den som stoltserade ha fått pengarna till låns af herr Eskil. Enligt Saxos berättelse hade den skrytsamme tjänaren — strängt taget — ej *lånat* sin herres gods, fastän han ju visserligen hade det sig anförtrodt. Det af P. Syv anförda uttrycket »H. Eskild vil have sine penge igien» har väl (jfr komedireplikerna) sagts till den, som uppträdde skrytsamt och öfvermodigt, för att beteckna, att hans öfverdåd snart skulle få en snöplig ändalykt.

---

[1]) »Lundensis pontifex .. pecuniam, quam in Gallia collocaverat, per ministros reportandam curabat. E quibus unus .. inter cœnitandum, ligneo forte calice non suppetente, aureo, quem in custodia habebat, arrepto, nitidius quam tutius cœnam exegit. Cujus facti irritamento iis, quorum hospitio receptus fuerat, tacitam latrocinii cupidinem ministravit. Majoris namque pecuniæ conscium animadvertebant, quem præ- [illegible] ıs exornantem videbant» o. s. v.

För att talesättet om (herr) *Eskil* kommit till Sverige från Danmark, talar ju i någon mån uppgiften hos Ihre(-Boethius), att det framför allt skulle brukats i södra Sverige (»in inferioribus Patriæ nostræ regionibus»). Jfr dock att det enligt Ihres dialektlexikon skulle särskildt haft hemma så långt upp i landet som i Sdml.

Eskils från Wemm. antecknade betydelse »enfaldig pratmakare» kan ju möjligen härledas från »ha något af herr Eskils pengar», förutsatt att herr Eskil själf kommit att gälla som typen för en dumdryg stoltserare. Svårare torde vara att uppvisa något sammanhang mellan ifrågavarande talesätt och *Eskil* i betydelsen »skälm, spjufver» (S. Möre).

Frans.

Såsom senare led i ssgn

Stoll-Frans. Tok. S. Dal., Karlskoga bergslag i Värml. (T. Er.). Jfr det danska *Gal-Frands* (se Gigas i Dania 2: 290), som tyder på att namnet haft en vidsträcktare utbredning i Sverige än nu tycks vara fallet. Jfr äfven det holländska »een vroolijk Fransje» om en glad, sorglös fyr, som enligt Stoett 152 egentligen betecknar hjälten i en till holländskan från franskan öfversatt prosaroman af Du Parc från 1600-talet (i franska originalet motsvaras »vroolijk Fransje» af *Francion).* Kanske härstamma de nordiska uttrycken medelbart från namnet på den franske romanhjälten.

(Fredrik), Dick?

I ssgn *Knyppel-Dick.* Namn på knölpåken (jfr t. *Knüppel* = tjock käpp). »En Knyppeldick en miniature.» Kamraten 1898, s. 186. — Såsom namn en bestämd knölpåk Därs. 1895, s. 250, 284 f. o. s. v. Att association med namn rum, göres sannolikt däraf, att den sär

med namnet *Knyppel-Dick*, som så ofta omtalas af »Erik P.» i Kamraten, brukar skildras såsom ett personligt väsen. Benämningens härledning är mig obekant. Jfr dock att i Livlands tyska *Knüppeldick* förekommer såsom adjektiv i betydelsen »mycket stor». Se Gutzeit 2: 67.

(Gustaf,) Gösta.

Uti södermanländskt folkspråk om »en på något sätt utmärkt man». »Han ä en Göstä bold, en Göstä på slotte(t).» G. Er. i Södermanl. 2: 56 (1881).

Äfven i Vgl. kännes *Gösta* såsom beteckning af en särskildt duktig karl (Belfr.).

Ursprungligen anspelning på »gamle kung Gösta»?

Gustafva, Stafva.

Gustafva.

Namn på nattkärlet. Finl. (Vas.; »tyckes ha högst begränsad användning»).

Stafva.

Såsom senare led i ssgrna

Fyll-Stafva. Skällsord till supig kvinna. Söndags-nisse 1863, nr 29, s. 4. Kändt i Vgl. (Belfr.).

Tigge-Stafva. »Tiggi-Stafva.» Gånggumma, tiggerska. Kyrkslätt i Nyl. (Vll).

Gärda.

I uttrycket *Gärda Amanda*, eufemism för »djäflar anamma». Upps., Sthm (Gr).

Gärtrud.

Såsom namn på den 17 Mars i talesättet »Gertru gilde kunä, sum kummer mä Otendag». Gotl. (Sbm). Gärtrudsdagen »Ottendag» (ottevard) bör-
:tarna.

På *Gärtrud* som dagnamn syftar ssgn

Gärtrudsgädda. Isgäddan, så benämnd, emedan hon ansetts börja leka Gärtrudsdagen. Se Den gamle fiskaren 30 (1845; »Gertrudgädda»), Smitt, Skandinaviens fiskar 1005 (1895).

Sannolikt åsyftas dagen äfven i fågelnamnet *Gärtrudsfågel,* som betecknar

a) Dryocarpus martius, spillkråka, svart hackspett. Värml. Carlson 126 (1894). Kolthoff-Jägerskiöld 107 (1898).

b) Gecinus canus, gråspett. »Gertrudsfuggel.» Hälsingl. Kolthoff-Jägerskiöld 108 (1898).

Såsom namn på ett slags hackspett upptages *Gertrud-fågeln* hos Hyltén-Cavallius 1: 326 (1863).

I norskan är *G(j)ertrudsfugl* namn på Garrulus infaustus, lafskrikan, och Gecinus viridis, gröngölingen. Se Kolthoff-Jägerskiöld 87, 107.

Göran.

Tyckes förekomma i Sthms gatspråk för att beteckna en »konstig, besynnerlig tingest», att döma af följande språkprof: »Kolingen har hittat en tandborste: 'Hva i Hällsicke ä de här för en Göran?' Kolingens halfbror: 'Ä, dä ä väl någe nytt njutningsmedel, som öfverklassen har hittat på.» Strix 1898, nr 13, s. 1.

Såsom senare led i ssgrna

Skit-Göran. »Skit-Jörn.» Snuskig karl. Lau på Gotl. (J. Kn).

Snus-Göran. En som snusar mycket. Gotl. (Ktg).

Jfr de Meklenburgska ssgrna på *-Jürn.* Se Wossidlo i Korr. 9: 84—85, 87—88.

Se vidare under *Pål.*

(Hedvig,) Hedda.

Såsom senare led i ssgrna

Bola-Hedda. Skrytsam kvinnsperson. Bromarfs socken i V. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Orm-Hedda[Årm-]. Falsk, snarstucken man eller kvinna. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Helga.

Såsom första led i förbindelsen *Helga Högben*. Phalangium Opilio, väggspindeln. Sundevall, Lärobok i Zoologien 113 (1835). Afzelius, Sv. Folkets Sago-Häfder 3: 105 (1841). Kändt i Sthm (Nordl.), Boh. (Törnq.), Vgl. (Belfr.), Gbg (Bjk, Ldgn), Ögl. (Ldgn), Smål. (Norl., V. Ol. m. fl.), Öbtn (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Allitterationsförbindelse. Första leden ursprungligen måhända adj. »helga», nu ofta uppfattadt som egennamnet. A. A. Afzelius har uttalat den förmodan, att uttrycket skulle från början ineburit en smädelse mot den katolska kyrkans heliga män, dess präster och munkar. »Svenska folket, ett friskt och verksamt folk, kunde icke väl lida sysslolösa män, och det slags andeliga, som sutto skrymtaktigt dagar igenom orörliga framför dödskallen och timglaset, vunno föga deltagande bland allmogen. Ett minne af denna ovillja är det i södra landsorterna brukliga namnet på en spindel-art, som stundom hela dagar sitter orörlig på sina oformligt långa ben, likasom i djupa begrundningar, och kallas Helga Högben.» Cit. st. Jfr att i danska munarter *hejle høwerlor, helle höjelår* är namn på en »stor, langbenet skrædder-myg» (se Feilberg 1: 579). J. M. Jensen, som (se Dania 6: 231) uppfattar *hejli* (i förbindelsen »hejli höwelor») såsom egennamn, säger, att det i denna förbindelse betecknar spindeln.

Helge.

Såsom variant till föregående i förbindelsen *Helge Högben*. Boh. (Gg).

Henrik.

1) Skökobeskyddare, un[illegible] stman. Stockholmskorna 48, 53 (18[illegible] [illegible]kar.»

Figaro 1890, nr 6, s. 3. — I stadsslang. Sthm (T. Er. m. fl.), Upps. (T. Er.), Örebro (Dens.), Malmö (E. On) o. s. v. »Hinrik.» Sthm (Nordl.); »vanl. Hindrik» (Bjk). Äfven »Hallrik.» Sthm (Ny). — Jfr t. *Louis, Alphonse* i samma betydelse. Se *Alfons, Artur, Luder-Henrik, Joakim.*

2) Dräng, som friar öfverallt. Vgl. (La).

3) Kaffepanna. »Hindrik.» Lau på Gotl. (J. Kn). Jfr det skånska *Hinrickj Olsen.*

4) I ssgn »Henriksmålla». Chenopodium (Blitum) bonus Henricus. Se Nyman 2: 216 (1868).

Såsom första led i uttrycken

Hinrik i Hackatall. Skämtsamt uttryck utan någon speciell betydelse. Brunskog i Värml. (Dalb.). Allitterationsbildning.

»*Hinrickj Olsen.*» Kaffekitteln. Simrishamnsmål. Wranér i Svenskt skämtlynne 3: 12 (1883). Jfr det gotländska *Hindrik.*

Såsom senare led i ssgrna

Döfve-Henrik. »Skymford för kroppsliga eller andliga fel, såsom .. döfve Henrik.» Dahm, Skolmästarkonst 142 (1846). Då uttrycket ej kännes af någon bland mina sagesmän, är *Henrik* måhända här ett exempelvis valdt individnamn.

God-Henrik. Chenopodium (Blitum) bonus Henricus. »Godh Henrick.» Månsson, Örta-Book 112 (1628, 1642). »Gode Hindrik.» Samzelius, Blomster Krants 28 (1760). »God Henrik.» Wahlenberg, Flora 157 (1824). Nyman 2:216 (1868). Thedenius, Flora öfver Uplands och Södermanlands fanerogamer 136 (1871). »Den gode Henrik.» Lindgren i Handbok i svenska trädgårdsskötseln 2: 100 (1872). Jfr »Den gode Henriks ört (Chenopodium bonus Henricus), hvaraf den Helge Henrik, med tillägg af andra medel, gjorde ett plåster, som sades läka alla sår.» Afzelius, Sv. Folkets

Sago-Häfder 3: 106 (1841). Öfversättning af det latinska namnet. Jfr tyskans *gut Heinrich* o. s. v. (se Pritzel-Jessen 91), danskans *gode Henrik* (se Jenssen-Tusch 37), franskans *Bon Henri* o. s. v. Se vidare efterföljande och *Stolt-Henrik*.

God-stolts-Henrik = föregående. »God stoltz Hindrich.» Bromelius 12 (1694). Se vidare *Stolt-Henrik*.

Luder-Henrik = *Henrik* i betydelsen 1. Stenberg, Krossade illusioner 59 (1881). Upps. (T. Er.), Sthm (Dens.), Örebro (Dens.), Skå. (S. Bg).

Pisis-Hindrik. Gråtmild man. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Stolt(e)-Henrik.

1) = *God-Henrik*. »Stolt-Henric.» Retzius, Flora oeconomica 162 (1806). »Stolt Henrik.» Wahlenberg, Flora 157 (1824). Lilja, Skånes flora 193 (1838, 1870). »Henriks-mållan [utmärker] sig . . med . . sitt långa blomax, som ger den ett visst stolt utseende . . : Stolt Henrik.» Nyman 2: 216 (1868). »Stolt Hinrik.» Iverus, Beskrivning över Västmanlands fanerogamer och thallogamer 89 (1877). — I Svealands folkspråk enl. Rietz 682. — Jfr »Stolt Henriks-Mell» såsom namn på samma växt hos Liljeblad, Flora 109 (1798), — Efter lågtyskans *stolte Hinrk*, högtyskans *stolzer Heinrich* (se Pritzel-Jessen 91).[1]) Jfr norskans och danskans *Stolt Henrik* (se Jenssen-Tusch 37). Se vidare *God-* och *God-stolts-Henrik*.

2) Senecio vulgaris. »Stolte Henrik.» Skå.: Wemm. (S. Bg), Reng i Skytts h. (Som.) och flerestädes (förf.). — Efter lågtyskans *stolten Hinnerk* (i Schleswig-Hol-stein *stolzen Hinrich)*, se Pritzel-Jessen 374. Jfr norskans *stolten Henrik, kong Henrik, mester Henrik* och *flinken Henrik*, danskans *stolt Henrik* (se Jenssen-Tusch 224, 340).

---

[1]) Hos Rålamb, Adelig Öfning 13: 181 (1690) omtalas »et Grääs som kallas stoltzer Heinrich».

3) Lychnis chalcedonica Linné, »Spansk högfärd»? (se Lilja, Skånes flora (2 uppl.) 299 (1870)). Sydöstra Skåne. »Jeppa Skräddares hade ju en liden have å der hade de ju ed gråne timjan å mörjam å lavendel å salveja å postelinsblommor å 'stolte Hinrickj'.» Wranér i Svenskt skämtlynne 3: 14 (1883; Simrishamnsmål). »I ä'n så goa å lä'n varra lavendelen å salvejan å hanakåmmana, å ja vill inte vidda au, å I luvven å plocken nånna postelinsblommor.. eller nån 'Stolte Hinrickj'.» Dens., Därs. 6: 1 (1884; till barn, som gå att leka i en trädgård). — Enligt benäget lämnadt meddelande från den citerade författaren betecknar »Stolte Hinrickj» i de anförda citaten en i gamla trädgårdar i sydöstra Skåne fordom förekommande nejlikeliknande växt med cinnoberröda, någon gång nästan karminröda blommor, som genom sin synnerligen varma färg gjorde sig bra i »urtakåstar». Med ledning af dessa och andra af Wranér lämnade uppgifter har Prof. Bengt Jönsson förmodat, att den trädgårdsblomma, som i sydöstra Skåne benämnts »Stolte Hinrickj», varit den ofvan angifna. — Wranér tillägger, att en gumma i västra Skåne år 1869 använde benämningen »Stolte-Henrik» om en borstnejlika med cinnoberröda (karminröda) blommor, men upplyste, att det var ej den rätta Stolte-Henrik.

4) I uttrycket *Stolts Henriks gräs:* Succisa pratensis. Sdml. G. Er. i Södermanl. 4: 59 (1883).

Stolte-Henriks norska, danska och tyska motsvarigheter nyttjas äfven om andra växter än de ofvan upptagna, se Jenssen-Tusch och Pritzel-Jessen.

Holger.

I Sörbygdsmålet i Bohuslän betecknar *Ålger* appellativt öfvermannen, segraren, den förnämste. »Hann ä ålger.» Se Nilén 165. Att *Olger* här afser *Holger* danske, sagohjälten, torde — se Nilén — följa utaf d

i samma mål brukade frasen: »Jä kallar mä får ålger danske vann seger åver burmann.» Jfr visan 14 i Bröms Gyllenmärs visbok (Landsm. Bih. II. 2: 30 ff.) med omkvädet: »holger dansk han vant seger af burman» (som bekant, äfven under en takmålning i Floda kyrka).[1]

Jfr att i vendelbomålet *Olger* betecknar en »stor, stærk Mand.» Se Grønborg, Optegnelser på Vendelbomål 24, 281.

Såsom typiskt namn för danska folket (danskarna) brukas *Holger*, den danske nationalhjältens namn, hos Sturzen-Becker:

»Hugg in, ung Holger, med säker hand!»
V. skr. 1: 407 (1848).

Holger ingår i växtnamnet *Holgersört* = Chrysantemum segetum. S. Hal. Se J. Fischerström i Vetenskaps Academiens Handlingar 1761, s. 236, Möller, Ordbok öfver halländska landskaps-målet 74, Jenssen-Tusch 59, — »Holgersurta.» Hofberg, Några drag ur det forna skogsbyggarlifvet 67 (1881). — Namnet syftar på en herr Holger Rosencrantz, som 1620—1645 ägde flere gårdar i södra Halland: ett med råg lastadt fartyg, som tillhörde denne, skall hafva strandat, och i den bergade rågen skola funnits frö af nämnda blomma, som sedan blifvit mycket allmän i södra Halland.

Håkan.

1) Kaffekitteln. »Håken.» Öl. (Engst.).

2) Eufemistiskt namn på hin onde. »Ge' sig håkan på.» Hedberg, Bland storstadsfolk och skärgårdsbor 29 (1895). »Hvarifrån jag ska få pängar, vete Håkan!» Wranér i Lunds Dagblad 1899, nr 258, s. 4. — »Det

---

[1]) Någon gång förekommer *Holger Dansk(e)* figurligt: »Kung Karl [den tolfte] hade alltjämnt varit skyddshelgonet då det gällt äfventyrsbragder, hade varit den Holger Dansk, som i nya strider skulle föra sina svenska skaror till seger.» Warburg i Illustrerad svensk litteraturhistoria 2: 525 (1897).

var mig en Håkan.» Nyl. (Vll). — I stället för *Håkan* förekommer i denna betydelse äfven *Håken (håken)*, som stundom torde uppfattas som personnamnet (jfr att *Haken* (nysv. *Håken)* uppvisats såsom namn från medeltiden, se Lundgren, Personnamn 92): »Vete håken hur det gick.» Bjurström, Nya bilder ur Stockholmslifvet 151 (1876). »Tvi håken sådant möte.» Hjohlman, Bilder från hembygden 82 (1883). — »Håken [= djäfvulen].» Sdml. G. Er. i Södermanl. 2: 64 (1881). Kändt [jämte *Håkingen]* i denna betydelse af Hdg, K. E. J., Lbg. — Formen *håken* torde emellertid i vanliga fall ej associeras med mansnamnet *Håkan (Håken)*. Liksom *Håkan* (om hin onde) är den en eufemism för *(hin) håle* med ändelsen från *fanken*. Jfr: »Hvad hin håken har du för funderingar med skogen?» Almqvist, Tre fruar i Småland 3: 168 (1843).

3) Snål person. »Han är en riktig Håkan.» Smål. (förf.).

Håkan ingår uti följande talesätt:

1) »Än lefver Håkan.» »[Uttaladt af] den, som tänker med allo magt förnya ett misslyckadt företag.» Afzelius, Sv. Folkets Sago-Häfder 2: 98 (1840). Ej kändt från annan källa. Skulle enl. Afzelius syfta på Harald Hårdrådes ord om jarlen Hakon Ivarsson, Haralds fiende, om hvilken man satt ifråga, att han stupat: »lifir jarl.» (se F. Jónssons uppl. af Heimskringla 3: 181).

2) »Stort namn och liten [»i en liten» enl. en af Granl. anförd variant] by, hunden hette Håka.» Värml. Lind i Landsm. XI. 2: 37 (1896). Variant: »Stort namn och liten by och bonden hette Håkan.» Smål. (Granl.). — Enl. Lind (cit. st.) användt »om kaxar, som just ingenting ha.» *Håkan* anses enl. densamme för ett simpelt namn. (Stort namn skulle följaktligen stå ironiskt). Namnets användning som djäfvulsnamn kan ha föranledt dess ringa anseende.

Såsom senare led i ssgrna

Sket-Håkan. »Sket-Håka.» Vgl. (La).

Snor-Håkan. »Snuskig, ovårdad person.» S. Hal. (K. Pet.). — »Snor-Håka.» Vgl. (La).

Snål-Håkan. »'Fägna' hvarandra med ömsesidiga håfvor måste man på Smålands marknader, och detta gäller främst den, som har giftasvuxna barn, så vidt han ej af dem, 'som kunne ha vonad [tillfälle] att göra tebo [tillbud]', skall anses för en 'Snål-Håka'.» Smål. Aldén, I Getapulien 32 (1883). Wemm. Skå. (S. Bg).

Att det länge varit brukligt att låta *Håkan* med något tilläggsord vara en benämning på den snåle, göres sannolikt af namnet »Håkan smulgråt», som Modée gifvit hufvudpersonen i sitt liknämnda lustspel (1738).

Inga.

Såsom första led i förbindelsen

Inga Schaber. Skämtsam personifikation af penningbrist. Inga Schaber = »inga penningar». »Fru Inga Schaber . . gästar staden [Uppsala].» Tomtebissen 1857, nr 9, s. 2. Jfr: »Sten Rik Inga Schaber.» Förlofningsannons i Södertelge badsocietets skämt- och basartidning X-strålen. Augusti 1897 (enl. T. Er.). Personifikationen känd i Vgl. (Belfr.). Sannolikt flerestädes.

Ingrid.

Såsom senare led i ssgn

Back-Ingrid. Namn på skogsfrun. Hälsingl. Hyltén-Cavallius 2: 52 (1868). Hördt i Upps. (enl. uppgift från Gr), S. Hal. (K. Pet.; »mindre vanl.»).

Isabella, (Isabell).

Isabella ingår i en dansvisa:

»Skålen heter Isabella.»

Lilja, Violen 10 (1841).

Isabell såsom namn på isabellfärgad häst (se t. ex. Hedenstierna, Bilder och vrångbilder 249 (1888),

Stockholms Dagblad (Lands.) 1898, nr 174, s. 3, sp. 2)[1]) är väl lånadt närmast från franskan, där *un isabelle* brukas om en häst, hvars färg är *isabelle* (se Littré). Färgnamnet är ursprungligen identiskt med kvinnonamnet *Isabelle;* den närmare anledningen till namngifningen är dock oklar (se Littré). — Motsvarigheter i andra språk.

Jakob, Jak, Jäppe, Jåp, Jox(?), Jack. Jakob (Jakå, Jaku).

1) Kaffekitteln. »Jakopp, Schakopp.» Skytts h. i Skå. (Hein.).

2). Namn på den efterletade eller sökte i barnleken »Jakob, hvar är du?» Se här nedan!

Ingår i leknamnet *Jakob, hvar är du?* (variant: »de bägge blinda»). »*Jakob, hvar är du?* . . En näsduk bindes för ögonen på tvenne personer, af hvilka den ena föreställer Herrn och den andra Drängen; de öfrige ställa sig omkring i rummet vid väggar, bord och kakelugn, för att hindra de blinda att ej göra sig någon skada. Nu säger Jakob: 'Herre, det brinner!' Men herrn, som tror, att Jakob säger en osanning, blir mycket förtretad, och hotar att tukta honom så snart de träffas. Så ofta herrn ropar: 'Jakob, hvar är du?' måste Jakob svara antingen med en suck eller med en pipa, för att underrätta herrn hvar han finnes. Medan herrn går efter tonen, smyger sig Jakob åt en annan sida; men när den förre tror sig hafva uppnått honom, slår han till med sin hopvridne näsduk, och ropar: 'vänta! vänta!' Träffar han honom, så äro de begge aflöste, och tvenne andra intaga deras ställe, antingen de, som mest skrattat, eller genom något tecken förrådt Jakobs ståndpunkt, eller genom en förutgången lottkastning blifvit dertill dömde.» Nya småsaker till Tidsfördrif öfver Julhelgen 2: 8 f. (1822). Norman, Ungdomens bok 1: 21 (1878).

---

[1]) Ssgn *ljusisabell* förekommer hos Sjöstedt, Husdjursskötseln 1: 132 (1859).

Svenska lekar 1: 73 (1883). Lundström, Hvad skola vi leka? 95 (1897). »Jakob, hvar äst du.» H. Anderson i Läsning för hemmet 1902, 2: 8.

Jakob är i denna lek den persons namn, som föreställer *drängen*. Jfr att uti tyskan *Jocki, Jockeli* (varianter till *Jakob*) särskildt äro bondens typiska namn. Se Wackernagel 163.

Vi ha sannolikt lånat leken och dess benämning från Tyskland. »Jakob, wo bist du?» är t. ex. i Schleswig-Holstein namnet på en lek, som nära öfverensstämmer med den svenska, låt vara att den visar några afvikelser: »Die Spieler fassen einander an und bilden einen Kreis. In dem Kreis stehen zwei mit fest verbundenen Augen. Der eine (Söiker = Sucher) hat einen Plumpsack und sucht den Jakob damit zu schlagen, immer im Kreise herumgehend und laufend, und rufend: »Jakob, wo bist du?» worauf der Sucher jedesmal laut antworten muss: »hier!» [hos Norman, Ungdomens bok 1: 21, säges det, att »Jakob» skall svara »här» på sökarens fråga]. Sobald Jakob von dem Suchenden erreicht worden ist, so ist der Sucher Jakob; und ist dieser endlich auch von dem Plumpsack getroffen, so beginnt ein anderes Paar das Spiel.» H. Carstens i Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung 10: 51.

Jfr leknamnet *Hans och Greta*, som betecknar ungefär samma lek som *Jakob, hvar är du?*, men förutsätter, att de båda hufvudpersonerna i leken äro gosse och flicka, samt *Markus och Lukas*.

I Wemm. i Skå. förekommer uttrycket »me en gånes Jackop» i betydelsen »tvärt, genast.»

»Å etter han ti darr[1]) han bodde
ja me 'en gånes Jackop' gnodde.»

Andersson, Skånskt folklynne (2 uppl.) 77 (1893). Kändt från Wemm. af S. Bg.

---

[1]) D. v. s. »efter honom till där».

Såsom senare led i följande ssgr:

Blå-Jakob. Ett slags insekt. Callidium violaceum. »Nc vaculis Umensibus [i Umeåtraktens nybyggen].» Zet terstedt, Insecta lapponica 205 (1840; »Blä-»). S vidare under *Erik* och *Jon.*

Lip-Jakob. Lipsill. »Bort med tårarna, gamla lip jakob.» Jolin, S. skr. I. 3: 9 (1873). »En elementska gammal lip-jakob.» Dens., Vinglaren 284 (1883) Måhända beror uttrycket därpå, att det i bibeln åt skilliga gånger omnämnes, att patriarken Jakob grät Se 1 Mos. 29: 11, 33: 4, 37: 35. Kanske har ock så den omständigheten spelat en roll vid denna ssg uppkomst, att dagen *Jakob* (den 25 Juli) tillhör de enligt folkföreställningen regniga fruntimmersveckar Se under *Magdalena.* — Jfr *Lip-sill* (under *Cecilia* *Lip-Lisa, Pip-Ella, Pip-Lisa, Pip-Siri* o. s. v.

Ljugare-Jakob. »Juvar-Jakωp.» Nykarleby i Öbtn (Hl Ursprungl. om en viss bonde med namnet *Jakob.*

Lopp-Jakob.

1) Namn på Jakobsdagen, den 25 Juli. Vanlig i många bygder. Hälsingl. (Hildebrandsson i AT VII 2: 46 (1884), Västm. (Nordl., E. Åkm), Upp (Schag.), Sthm (M. Cd, Gr), Sdml. (G. Er. i Sdm 3: 54 (1882; »Lopp-Jakop»), R. Bg), Vgl. (Beckm Belfr.), Gbg (Bjk), Kalmartr. (Kk), Öl. (Hass.), Skå (E. Wm), Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Känd af Hdg. Redan Olof von Dalin sammanknippar Ja kobsdagen med

»små svarta kreatur».

Vitt. VIII. 2: 178 (1752). Jfr Därs. VIII. 3: 464 (1763)

Äfven i danskan, se Olsen 57, som förklarar, at den 25 Juli »hed i Norden Loppejakob, fordi utöjet nu var livligst i trähusene».

2) En af loppor besvärad person. Söndags-nisse 1863 nr 29, s. 4. — I folkmål i Sdml. G. Er. i manl. 3: 54 (1882).

3) Person l. sak med ohyra. Vgl. (La).
4) En petig och föga manlig person, som helst söker kvinnligt sällskap. Nke (Djurkl.).

Loppjakob hör till de sammansatta namnbildningar, som blifvit stående på grund af den ljudlikhet, som fanns mellan de båda lederna i ssgn. Man har haft uttalet »Lopp-Jakopp» (t. ex. i Sdml., se ofvan). *Jakop* (ej *Jakob)* förekommer i hvardagsspråket (se Linder, Regler och råd 23 (1886)) och dialektiskt, så i Vätömålet, se Schagerström i Landsm. II. 4: 80 (1882), i Åsbomålet, se Billing, Därs. X. 2: 146 (1889) o. s. v. Jfr det från Ögl. antecknade rimmeriet:

»Tre loppor i en kopp
säger Jakopp.»

Nordlander i Landsm. V. 5: 212 (1886). — *Jakop* påträffas föröfrigt redan i fsv. Se Noreen, Altschwedische Grammatik 205.

Lus-Jakob. Nyl. (Vll).

Lång-Jakob. »Lang-Jakå.» Gotl. (J. Kn).
1) Högt kyrktorn (eg. S:t Jakob kyrka i Rone).
2) Brännvinsflaskan.

Slarfve-Jakob. Trashank. Wemm. i Skå. (S. Bg). »Slarf-Jakob.» Nättraby i Blek. (Hm).

Snål-Jakob. Uppl. (Nordl.), Öl. (Hass.).

Stöfvel-Jakob. Stöfvelputsare. »[En informator som] talar klokt, vänligt och galant med alla i huset, sjelfva pigorna och stöfveljakob inberäknade.» Almqvist, Tre fruar i Småland 2: 146 (1842). Jfr eng. *boot-jack*, stöfvelknekt.

Svarte-Jakob. »Svarte-Jaku.» Korpen (kråkan?) Gotl. (Lindg.).

Jak.

Såsom senare led i ssgn

Kråk-Jak. Kråk-Jakob = kråkan. Ormsö, Estland.
[1] Album utgifvet af Nyländingar 7: 112 (1878),

Dens., Laut- und Formlehre der schwedischen Mundarten in den Kirchspielen Ormsö und Nukkö 192 (1881).

Jäppe (Jäppa).

Appellativt uti Stockholmskt gatspråk i betydelsen prisse, »fellow» (enl. Gr helst om okänd [manlig] individ). »Han tyckte . ., att de' va' retfullt, att en jeppe som inte bor på den här gatan, skulle komma hit å borsta sej.» Janson, I hvilstolen 216 (1896). »Precis som om jag kunde rå för, att några jeppar går å gör skoj där hemma på gården.» Dens., I all enkelhet 37 (1896; en skolpojke talar). »Då flina' han om igen, den jeppen.» Därs. 174 (en vedsågare talar om en bergsprängare). »Du ä feg, jeppe där!» Därs. 180. [En skolpojke till en annan]. »Hvad är det för en jäppe [pojke], som går der?» (Gr). Äfven kändt i Vgl. (Belfr.).

Måhända förekommer Jäppe uti ifrågavarande betydelse redan hos Bellman. Jfr:

»Halt och döf en Jeppe sågar
På en utnött basviol.»

Bellman, Skr. Ny samling (utg. af Eichhorn) 2: 325 (c. 1775).

Den något förklenliga användningen af Jäppe såsom appellativum står i god öfverensstämmelse med detta namns ringa anseende. Jfr: »Hvad bryr jag mig om hans namn, hette han ock Truls eller Jeppe.» Jolin, S. skr. I. 5: 40 (1875). Enligt en af Wranér anförd visstump är *Jäppe (Jeppa)* trollnamn:

»Trollet hette Jeppa:
Benen som två käppa,
Hufvudet som en skäppa,
Bara skryta å skräppa!»

Brokiga bilder 32 (1889; säges på skämt för att reta en, som heter Jäppa). Jfr Nordlander i Landsm. V. 5: 212 (1886).

Möjligtvis har *Jäppe* blifvit ett illa ansedt namn, emedan det betraktats såsom typiskt *danskt*. Jfr »Den som wij effter rett skiick kallom Jacob, den giöra de [danskarna] till Jeppe.» Oratio contra danos. Scriptores rerum svecicarum 3: 50. »Små Jensar och Jeppar [om danska barn].» T. Topelius, Familjen Himmelstjärna 117 (1892).

I danskan är *Jeppe* ett typiskt bondenamn. Se Gigas i Dania 2: 292. Jfr Feilberg 2: 39.

Jäppe ingår i det från Holberg stammande ordspråket »Jeppe var ingen narr». Bohman, Fallfrukt 135 (1886). Jfr: »Jeppe er ingen Nar.» Holberg, Jeppe paa Bierget 3: 1.

Såsom förra led i ssgn

Jäppa-lustig. I det af Np från Onsjö och Frosta h. i Skå. anförda versparet:

»Jäppa-lusti på bärjed han sviker sin vän:
Ja hafver sju andra, hva ska ja mä dän!»

Ursprungligen en anspelning på Holbergs Jeppe.

Såsom senare led i ssgn

Skit-Jäppe Sthm (Nordl.).

Jåp (,Jåper).

Jåp, ett neutralt från Vbtns bygdemål uppvisadt ord, som enligt Rietz 299 betyder »småfjollig, mycket enfaldig, tafatt person», och *Jåper*, som enligt Rietz nyttjas i bygdemål från Hälsingl. till Smål. uti betydelsen »snål människa», men som i Sdml. (enl. G. Er. i Södermanl. 2: 71) också har betydelsen »trög, tafatt, dum karl», äro troligen former af *Jakob* (*Jakop*). Jfr att i medeltidssvenskan *Jap, Jaap, Iop, Jaoper* förekomma som varianter till *Jakob* (se BPN 129) och att i Närpesmålet *Jåp* motsvarar Jakob (se Freudenthal, Bidrag till ordbok öfver Närpesmålet 42). Af Gr

meddelas, att *Jåper* kännes såsom personnamn från en tradition i Sthms skärgård: förste invånaren på ön Rödlöga hette *Jåper*. — Sedan *jåps* härledning ej längre stod lefvande för språksinnet, har det blifvit neutrum i analogi med så många andra förklenande ord; jfr riksspråkets *sjåp, våp* o. s. v.

Af *jåp* har sedan bildats det dialektiskt förekommande adj. *jåpet* l. *jåput* = småfjollig (se Rietz) samt det södermanländska femininet *jåpä* (se G. Er. anf. st.).

Såsom senare led ingår *jåp* eller *jåper* i ssgrna

Snor-Jåp. Sthm (Ai).

Snål-Jåp l. *Snål-Jåper*. Snåling. »Hertigen, den snåljåpen.» Crusenstolpe, Morianen 2: 246 (1840). »Snåljåper . . (pop. o. fam.) Snål person.» Dalin (1853). «De snåljåparne.» Tidningsskrifvaren 27 (1854). »Snål-jåper . . Nästan allm.» Rietz 299 (1867). Eneroth, I skansen 79 (1883). — »Snåljåp.» Brunskog i Värml. (Dalb.), Nke (Djurkl.), Sthm (Cd, M. Cd, Gr), Sdml. (G. Er. i Södermanl. 4: 51 (1883)), Skånings h. i Vgl. (Beckm.), Gbg (Gg, Ldgn), Ögl. (S. Ldgn), Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs; neutrum). »Snål-jopp.» Sthm (Nordl.). »Snål-jåper.» Smål. (förf.), Östra h. i Smål. (Gadd 75 (1871)); kändt af K. E. J. och Lbg. Femininum: *Snål-Jåpa*. Dalin (1853). G. Er. i Södermanl. 4: 51 (1883; användt såsom riksspråksord). Skånings h. i Vgl. (Beckm.), Östra h. i Smål. (Gadd 75 (1871)), Ögl. — Blek. enl. Rietz 299, Finl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs, Ktn; »Snåljåpan.» Hl). »Näj, si du på snåljåpun, som gnagar på sokri.» Talesätt i Nykarleby, Freudenthal i Landsm. VI: XVII (1885). »Snåljåpu.» Pedersöre och Purmo i Öbtn, se Vendell i Bidrag 56: 374 (1895). Användt såsom kvinnonamn påträffas *Snåljåpa* i berättelsen Nisse i hvar Gata 10 (1814). — Jfr: *Snål-jåpil*

(Sdml. enl. G. Er. i Södermanl. 4: 51 (1883)) och *Snål-Jåpas*. (Västm. enl. T. Er.). Jfr äfven *Snål-Job*.

Jox(?)

Förekommer i betydelsen »narr». »Jobard .. ett ord, som väl knappt återfinnes i mängden af Fransyska lexika, men som temligen träffande kan öfversättas med det gammalsvenska uttrycket 'Jox'.» Kullberg, Bref, anteckningar och skizzer 2: 11 (1844). — I Sdml. användes *Jókks* i betydelserna drummel, klumpig och otymplig karl. Se G. Er. i Södermanl. 2: 69 (1881).

Såsom senare led i ssgn

Dum(mer)-Jox. Dummerjöns. »Din dummerjox.» Blanche, Bilder ur verkligheten 3: 61 (1864). »En söddan adall domjox, som ente kan hälle se' på mark'en.» N. Boh. Torén, Småsaker 89 (1882). »Några dumjoxar i fjerde [klassen].» Hedenstierna, Ett qvinnoöde 95 (1901). »Dummjokks» kännes från Falun, Haraker, Sala, Västerås (se Ur Västmanlands-Dala landsmålsförenings samlingar 3: 18).

Att *Jox* utgår från *Jakob*, är ovisst; jfr emellertid att *Jaaks* i lågtyskan är en biform till *Jakob(us)*. Se Versuch eines bremisch-niedersächsischen Wörterbuchs 1: 684 f. (1767), där det uppgifves, att *Jaaks* äfven nyttjas appellativt om en sällsam och underlig människa.[1])

Jack.

Numera i Sverige uppfattadt som en sidoform till *Jakob*; i engelskan, hvarifrån vi lånat det, gällande så-

---

[1]) I nysvenskt hvardagsspråk brukas åtminstone dialektiskt ett neutrum *jocks* = »smörja.» »Sånt jocks!» Idström, M:lle Blanche 35 (1896). I M. Nyl. förekommer *juks* = lögn, prat; se Vendell i 1: 98 (1884). Efter tyskans *jucks, jux*, som brukas bl. a. om t. Jfr motsvarande ord i danskan (se Feilberg).

som biform till *John*, till hvilket det måhända bör föras från etymologisk synpunkt (se Murray)[1].

I engelskan har *Jack* en mycket vidsträckt och skiftande användning som appellativum. (Se ordböckerna).

Med anslutning till engelskt språkbruk (se Murray) nyttjas *Jack* i svensk litteratur såsom typiskt namn på den britiske sjömannen (i synnerhet örlogsmatrosen). »Äfven torde Jack numera ej vara fullt så sorglös för framtiden, som förr i verlden, och han har ej heller så mycket prispenningar att rumla upp.» Skogman, Fregatten Eugenies resa 1: 12 (1854). Eneroth, I skansen 200, 202 (1883).

Union-Jack = den engelska unionsflaggan påträffas ej sällan i svensk litteratur (se t. ex. Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1902, nr 93, s. 1).

Det från engelskan (se Murray) lånade *jack* eller *springjack*, som i telegraf och telefonterminologien nyttjas om vissa metallhylsor, torde i svenskan icke associeras med namnet *Jack*.

Då A. J. Retzius, Inledning Til Djur-riket 78 (1772), nyttjar *Jack* såsom svensk öfversättning af *Elops*[2]), hvarmed Linné betecknat en i tropiska farvatten förekommande, med sillen besläktad fisk,[3]) har han lånat från engelskan, där namnet *Jack* — se Murray — nyttjas om flere olika fiskar (t. ex. vissa västindiska makrillarter) och förmodligen också om just den fisk, som Linné kallat *Elops*.

Joakim, Jockum.

Joakim.

Skökobeskyddare. Stadsslang (T. Er.). Jfr *Alfons*, *Artur*, *Henrik*.

---

[1]) I tyskan är *Jack* (se Wackernagel 162) smekform till *Jac*[illegible]

[2]) I det äldre zoologiska språket betecknade Elops st[illegible]

[3]) Se vidare Cuvier et Valenciennes, Histoi[illegible] poissons 19: 558 ff.

Jockum.

Såsom senare led i den neutrala ssgn

Finkel-Jockum. Finkelbrännvin. »De, som läppia dageligen sit finkeljokom.» Linné hos Hiorter, Almanach 1748, s. 31.

»Jag tror en Nämde-man skull bättre [än Bacchus] kunna svälja
Sitt Finckeljockum ned, och ölet i sig bälja.»
Dalin, Vitt. VIII. 2: 96 (1751).

»Tag hit af finkeljockum full en hel kastrull.»
Bellman 3: 166 (c. 1770). Dens., Skr. Ny samling (utg. af Eichhorn) 1: 21 (c. 1775).

Finkel-jockom påträffas hos Dalin, Vitt. VIII. 2: 107 (c. 1753), *Finkel Jochim* hos Livin, Kyrkostötoschopia 51 (1781).

Efter tyskans *Finkeljochem* (se Grimm). Jfr danskans *Finkel-Jochum* (se t. ex. Holberg, Uden Hoved og Hale 2: 8).

Den nordiska formen beror väl på anslutning till personnamnet *Jockum.* Måhända har *Finkeljockum* i Sverige associerats med den berömde bryggaren Jockum, som skall ha bott i Sthm på 1600-talet. Jfr:

»Jockom oss har lärdt
Handtera humbla, malt. Den man var heder värdt.»
Rosenfeldt hos Hanselli 16: 258 (1702).

»Jockum bryggare» omtalas flerestädes af Bellman. Se t. ex. Carléns uppl. af Bellman 2: 181, där han säges ha varit »en beryktad bryggare i Stockholm . . mot slutet af 1600-talet och början af 1700.»

Jfr att i C. J. Hallmans pjäs »Finkel eller det Underjordiska Bränvins-bränneriet» (1776) en person uppträder, som kallas »Store Jockum Distillator.» Här är väl namnet valdt för att åstadkomma en skämtsam anspel-appellativet »finkel-jockum».

Job.

Förekommer i de förklenande betydelserna:

1) Trög, lat person. Lau på Gotl. (J. Kn; »jåbb»).

2) Sentimental karl. Sthm, Värml. (Gr). Sannolikt jämförelsevis enstaka.

Ingår uti det i Norrl. (isht Jämtl.) förekommande leknamnet *Pjåtå Job* = *Peta Job*, där Job betecknar en liten bild af halm, som någon af de lekande, hindrad af en annan, söker peta omkull. Se Runa 1844, s. 120. Jfr BPN 129 f.

Såsom senare led uti ssgrna

Klimp-Job. »Spefull benämning på en lunsig och ful mansperson.» Sdml. G. Er. i Södermanl. 2: 77 (1881).

Snål-Job. Snåling, snålvarg. Söndags-nisse 1863, nr 29, s. 4. »Snåljoben!» Wranér, Helgdagsbilder 91 (1893). »Gubben, den snåljobben.» E. Wigström i Landsm. XIII. 10: 69 (1894). (De båda sista exemplen från »skånsk» litteratur). — Vbtn (Mel.), Dfs i Vbtn (Åm; »snål-jåbb»), Jämtl. (P. On), Grafva i Värml. (Sam.), Sthm (Gr), M. Boh. (Ldkt; »snåljåbb»), Vgl. (Belfr., La), Gbg (Bjk), Ögl. (He), Smål. (A. J. G., Hellq.), Öl. (Engst., Hass.), Blek. (Hm), Skå. (Mm m. fl.; »snåljωbb»; »snåljobb» i Åsbomålet enl. Billing i Landsm. X. 2: 134). I Sörbygdsmålet *snål-jubb.* Se Nilén 126.

Sannolikt är *Snål-Job* en omdaning af *Snål-Jåp* (af *Snål-Jakob*), se d. o., såsom redan G. Billing har antydt (i Landsm. X. 2: 134). Jfr BPN 129. Den förmodan ligger nära, att *Job* blifvit en beteckning för den snåle, emedan bibelns *Job* före och efter pröfningstiden var en mäkta rik man och enligt folkföreställningen rikedom och snålhet gärna äro förknippade med hvarandra.

Johannes, Johan, Joga(r), Jan, Janne, Jon, John, Jöns, Jösse, Jusse, Jutte, Jödde, Juck, Jens, Hans.

Johannes.

I Danmark har detta namn på grund af sin vanlighet begagnats för att beteckna »en mansperson i allmänhet». Se Kalkar.[1]) Direkt motstycke härtill saknas från Sverige.[2])

Såsom första led förekommer *Johannes* i följande latinska sammanställning, som förr begagnats i svensk litteratur:

Johannes in eodem. Johannes på samma ställe, Johannes, som ej kommer ur fläcken, som jämt står och sölar på en och samma punkt.

»Palladius [= den flitige studenten] en Krantz [lagerkrans] nu bär,
Johannes in eodem iagh än är.»
Chronander hos Hanselli 21: 88 (1647; yttrande af den late rumlaren Circeius).

»I Scholan pläga sådana [oförbätterliga narrar] kallas: Johannes in eodem. Och förståås icke allenast om lärdom och skickeligheet; Vthan och om dhem som länge haa lefwat, och intet gott vthrättat.» Grubb 233 (1667). Jfr Dens. 892.

»Een dummer Slusk som ingen Ting wil lära . .
han Johannes är och in eodem blifwer.»
Spegel, Guds Werk och Hwila 228 (1685).

---

[1]) Jfr motsv. bruk af *Jón* i norröna skrifter, se Fritzner i Arkiv for nordisk filologi 3: 320 ff.

[2]) Se om Johannes döparens namn i växtnamn m. m. BPN 180 ff. — Af *Johannes* såsom namn på den 24 Juni har bildats det neutrala substantivet *Johanni, Johanne,* midsommartid (ursprungligen en genitiv på *-i* efter analogi af ord på *-us*, genitiv *-i?)*. Förekommer i äldre nysvenska, se Svenska riksrådets protokoll 6: 167 (1636). Numera blott i finländskan; se t. ex. Vendell i Nyland 1: 98 [illegible]anni»), Ahrenberg, Hihuliter 155 (1889), Forsman, Vid [illegible]1 (1895). Ofta i ssgr: *Johanne-afton, -ris, -tid* o. s. v.

Till oss kom *Johannes in eodem* från den tyska litteraturen. Hos Grimm (IV. 2: 459) förekommer följande belysande citat:

»Wer die rut fleucht,
und die arbeit scheucht,
und nichts leiden kan,
und wil nichts ausz stahn,
der bleib Johannes in eodem
und musz hacken und roden.»

Äfven i äldre danska förekommer *Johannes in eodem*. Se Kalkar 2: 442. Jfr *Johan in eodem*.

Johan.

I talesättet »han hjälper Johan» (sannolikt = gör ingenting, är lat). Citeras af Granl.[1]) från Rääfs samlingar.

Såsom första led i sammanställningen

Johan in eodem. Johan, som icke kommer ur fläcken, lat odåga.

»Tu äst och blijr en Morian,
Och in eodem en Johan.»

Törnewall, Dygdz och Odygdz Spegel A 2 b (1694).

Variant till *Johannes in eodem* (se d. o.). —

Se vidare under *Karl*.

Joga.

Biform till *Jogan* (se om *Jogan* för *Johan* Noreen i Arkiv for nordisk filologi 1: 156 f., Dens., Altschwedische Grammatik 213,262).

1) »Sömnen tänkt som person» (Jon Blund). Sdml. Ihre, Svenskt dialectlexikon 81 (1766). Rietz 297 (1867). »Jóga ha kummi på'n.» G. Er. i Södermanl. 2: 69 (1881). — Variant: *(herr) Joga:*

»När om qvälln herr Joga börjar gäspa.»

---

[1]) I Granlunds manuskript, som är något otydligt, f uttrycket med ett ord, som kan läsas både som » lat). Den senare läsningen sannolikt den riktiga.

C. F. Dahlgren (✝ 1844) hos Ekelund, Förbisedda blad 54. Se vidare under *Jon*.

2) Gammal man, gubbe. Sdml. G. Er. i Söder. manl. 2: 69 (1881; enl. G. Er. motsvarande *Jonas*).

Såsom första led i uttrycket

Joga-Blund. Jon Blund. »Joga Blund kómmer å lägger bly på ögonlókken.» Nke (Rietz 397). Sdml. (Rietz 297), Ögl. (Ihre, Svenskt dialectlexikon 81, Rietz 297; Hellq.), Ydre enl. Rääf, Ydremålet 39 (1859), Norrköping (He); kändt af Hdg, K. E. J., Lbg. Varianten *Jogar-Blund* anföres af Rietz 297. Jfr *Jon Blund*.

Såsom senare led i uttrycket

Snor-Jóga. Snor-Johan. Okvädinsord. Jfr: »Snórjóga .. bonde med namnet Jonas, föraktligt.» Sdml. G. Er. i Södermanl. 4: 50 (1883). Då ordet möjligen — jfr *Snor-Jon* — äfven begagnas om personer, som icke heta Johan (Jonas), har jag ansett mig böra upptaga det i denna förteckning.

Jan.

Det enkla *Jan* förekommer såsom term i flere spel:

A) I brädspel:

1) Såsom namn på den, som får flere brickor slagna än han har lediga rum att sätta in på. »Blifva Jan». — »Göra .. till Jan.» Kexél, Zamaleski 18 (1781). Almqvist, Aramintha May 51 (1838). — Blir någon Jan på grund af ett »bands» sprängning, heter han *Spräng-Jan*. — Den blottställda bricka eller »blotta», som saknar »hål» att komma in på, kallas *Jan-bricka*. Jfr: »Janbrickorna (d. ä. så många Blottor som till Jan erfordras).» Lyckans talisman 6: 61 (1818). — Jfr *Janne*.

2) Såsom namn på det spel, hvarigenom någon göres till *Jan:* Janparti. »Det här blir Jan, spräng-Jan.» d: »Storm-Jan», se Lyckans talisman 6: 61

»Jag pröfve, om ej storskrytaren Adolf
Tukta jag kan med en jan.»

Wirsén, Vintergrönt 237 (1890).

B) I biljard:

1) Såsom namn på den förlorande.

»Jan, som blott eger rum i *en deux, carambole* och *carolina*, säges den blifva, som ej får hälften af de points, han skulle hafva för att vinna partiet.» Svensk spelbok 314 (1847).

2) Såsom namn på förlusten (från den vinnandes synpunkt: vinsten). »Spelas partiet med Jan, så beräknas enkel Jan för den, som icke hinner hälften af de bestämda pointen, trippeljan för den som ej fått fjerdedelen, och qvadruppeljan för den som ej får öfver åttondelen, eller icke gjort någon boll. Enkel Jan betalar dubbelt, trippeljan 3 och qvadruppeljan 4 gånger.» Konsten att spela (2 uppl.) 1: 15 (1846).

C) I kortspelet Jass. »Går den ene [Jass-spelaren] ut, när den andre ej hunnit till 250, så är denne sednare Jan och betalar partiet dubbelt.» Svensk spelbok 70 (1847).

D) I damspel: »Dam-Jan», Bellman 1: 242, 256 (c. 1772). Carlén anmärker: »Dam-Jan: i damspelet benämningen på den spelare, som förlorar utan att hinna till dam.»

Namnet *Jan* på den besegrade spelaren härstammar från lågtyskan och holländskan, där *Jan* är en vanlig namnform och stundom motsvarar vårt *(Dummer-)Jöns*. Ursprungligen har med *Jan* betecknats den spelare, som bar sig dumt och oskickligt åt. »Wer da im Brettspiele dumm verliert, heisst Jan.» Wackernagel 140. Jfr det holländska »iemand jan maaken.» Se Stoett 259, som meddelar flere hithörande uttryck. Jfr äfven motsv. bruk af fr. *Jean*.

Äfven i danskan har man i brädspel, biljard och kortspel uttrycket »at blive Jan.» Se Gigas i Dania 3: 43.

E) I trictrac, där *Jan* (efter franskans *jan)* egentligen betecknar (rättare: ingår i namnet på) vissa brickkombinationer eller »spelfigurer», hvarigenom någon vinner eller förlorar points [jfr *Jan* = »coup par lequel un joueur perd des points, ou en fait perdre á l'autre.» Hatzfeld 1343]. »Jan på 3 kast . . Jan med 2 brickor . . Contre-Jan med 2 Brickor . . Messeas-Jan . . Contre-Messeas-Jan . . Lilla Jan . . Stora Jan . . Bak-Jan». Konsten att spela 1: 90 f. (1832, 1846). »Belöningsjan . . Jan som icke kan . . Likhets jan.» Wilson, Illustrerad spelbok 231 f. (1888). Jfr de franska motsvarigheterna hos Littré. I pluralis: *Janar*. Se Konsten att spela 1: 99 (1832, 1846). — Äfven som namn på afdelning af trictracbrädet. »Triktrakbrädet är i sin helhet deladt i fyra lika stora afdelningar, bräden eller fält, och hvarje dylik afdelning, som innehåller sex pilar, kallas en *jan*. Hvardera spelaren har på sin sida två janar, *lilla jan* och *stora jan*.» Wilson, Illustrerad spelbok 229 (1888).

Då *Jan* i trictrac icke tyckes nyttjas för att beteckna den besegrade spelaren, torde det i detta spel knappast lifligt associeras med mansnamnet, men har dock upptagits här, då det måhända ursprungligen är identiskt med detta, som från holländskan eller lågtyskan kan ha lånats till franskan i betydelsen »sex enkla brickor af samma färg i rad» (genom denna kombination i hemfältet blir en brädspelare, som har en slagen bricka, *Jan)* och sedan nyttjats äfven om andra brickkombinationer.[1])

---

[1]) Enl. Hatzfeld stammar den franska trictractermen *jan* måfrån *Jean*.

Såsom första led i uttrycken

Jan Hagel.

1) Pöbeln. Philolalus 1: 15 (1768). »'Af Jan Hagels slägte', [d. v. s.] af dåligt folk.» Ögl. Östergötlands fornminnesförenings tidskrift 1: 106 f. (1875). — Stundom begagnas uttrycket med särskild hänsyftning på (simpla) sjömän eller matroser. »Ehuruwäl man hafwer sina Tijmar och Nacter-Glaas, som uthi Nactter-Huset Continuerligen wändes och achtas, så kan doch offta hända stor Misslag med dem, så aff Skeppetz slingrande, eller at man til Rorls intet så noga passar up med wändande, eller och för andra Padde-Stycken, som *Jan Hagel* plägar dermed at spela, en Styrmans gissning owiss giörs.» Rosenfeldt, Navigationen 76 (1693).

»Neptunus' beckot folk, bå skieppar' och Jan Hagel,
Dem såg man flyga fram som väder op i tagel [tackel],
Dhe slogo flaggor uth och vimplar op i topp.»
Dens. († 1710), hos Hanselli 16: 220.

»Nu blåser vinden opp ... Jan Hagel, kom, kik ut!»
Bellman 2: 264 (1779).

»Jan Hagel, skjut och smäll! Fram, läska din kanon!»
Dens., Därs.

2) Stryk. »Det kostade Jan Hagel» d. v. s. det kostade stryk. Falun (Gr). En skämtsam (och tillfällig) användning, förmedlad af ett sådant uttryck som: örfilarna haglade.

Jan Hagel i betydelsen 1 stammar ytterst från holländskan, där det i 17 århundradet nyttjades typiskt om sjöfolket samt sedan äfven betydde »pöbel» (se Stoett 261; jfr Krueger 17). Därifrån har det (i betydelsen pöbel) upptagits i tyskan (se Wackernagel 140), där biformerna *Hans Hagel* (se R. Needon i ZfddU 10: 202) och *Johann Hagel* (se St
tillkommit. Äfven danskan har lånat ut

tydelsen pöbel). Se Gigas i Dania 3: 43. Sannolikt har svenskans och danskans upptagande af *Jan Hagel* förmedlats af lågtyskan, där det nyttjades för att beteckna »gemein Boots-Volck» (se Richey, Idioticon Hambvrgense 84 (1754)). Se om uttryckets förekomst i detta språk Eckart 181.

Hvad uttryckets ursprungliga betydelse vidkommer, anmärker R. Needon i ZfddU 10: 202, att Jan Hagel egentligen skulle afse »das wie durch einen Hagelschlag zusammengebrachte, zusammengelaufene Volk». Mycket sannolikare än denna väl sökta härledning förefaller den hos Stoett (cit. st.) framställda, enligt hvilken *Hagel* i *Jan Hagel* skulle utgå från de i sjuttonde århundradet vanliga holländska ederna »de hagel sla hem, de hagel schen hem». Se de af Stoett anförda analogierna.

Jan van Gent. Namn på fågeln Sula bassana, hafssula, Koster. Carlson 339 (1894). Kolthoff-Jägerskiöld 273 (1898). Samma holländska namn i norskan och danskan. Se Kolthoff-Jägerskiöld.

Såsom senare led i följande ssgr (jämte de i det öregående anförda sammansatta speltermerna):

Dröm-Jan. Jon Blund. Hvarjehanda för snälla barn 4 (utan tryckår).

Dummer-Jan. Dummer-Jöns. Weste, Svenskt och fransyskt lexicon 1: 497 (1807). I talspråket (vanl. under formen *Dumrian*, mest bland de bildade klasserna): Vgl. (Belfr.), S. Hal. (K. Pet.; »mindre vanl.»), Skå. (P. On, Som.) o. s. v. Efter tyskans *Dummer jahn* (Krueger 17). Jfr danskans och norskans *Dummerjan* (se t. ex. Lie, Niobe (2 uppl.) 40 (1893)). Jfr *Dummer-Jöns* och *Stobba-Jan.*

Glas-Jan. I uttrycket »Dricka ur mjölken för Glas-Jans äta upp nådåren för räfven. Västm. (T. Er.).

Gnäll-Jan. Upps. skolslang. Se R. Berg i Landsm. XVIII. 8: 15 (1900). Jfr *Skrik-, Skrål-Jan.*

Horn-Jan. Djäfvulen. Arbogatr. Bergström, Arboga krönika 1: 100 (1892).

Klater-Jan. Stympare. »Kloterjann.» Pojo och Tenala i Nyl. Vendell, Östsvenska monografier 70 (1890). Jfr finl. *klater* = fuska (cit. arb. 57). Jfr äfven lågtyskans *klaterjann* (trashank; se Berghaus 2: 141) och danskans *klodrian.*

Nyp-Jan. Snåling. Söndags-nisse 1863, nr 29, s. 4. Rydqvist, Svenska språkets lagar 5: 227 (1874). Cederschiöld, Om svenskan som skriftspråk 165 (1897). Sthm (Cd, M. Cd; »om en minuthandlare, som var snål vid utlämnandet af matvaror»).

Plumper-Jan. Plumphuggare. »C'est un pacan, Han är en plumper Jan.» Mont-Louis, Fransyska Språkets Fullkomliga Prydnad 283 (1739). Numera okändt. — Efter t. *Plumperjahn* (se Krueger 17) eller *Plumprian* (se Albrecht 35).

Skrik-Jan. Upps. skolslang. Se R. Berg i Landsm. XVIII. 8: 36 (1900). Jfr *Gnäll-, Skrål-Jan.*

Skrål-Jan(e). Burträsk i Vbtn (Lindg.). Jfr *Gnäll-, Skrik-Jan.*

Slänter-Jan. Tyckes begagnas i betydelsen »vårdslös, lat person» uti följande språkprof:

»Then ene tidt och sehnt på lyckostädet hamrar;
Then andre vårdzlöst nog och sällan therpå slamrar:
Doch blir then förres flit med ringa frucht belönt;
Then andre slänterjan med lön och tack bekrönt.»

Kolmodin, Biblisk Qvinno-Spegel 1: 586 (1732).[1]

Såsom motstycke och förebild till ofvan exemplifierade bruk af *Slänter-Jan* må anföras, att i den lågtyska Stadedialekten enl. Versuch eines bremisch-niedersäch-

[1] Sammanhanget talar snarast mot att fatta *andre* [äfven i 2 uppl.] såsom tryckfel för *andres.*

sischen Wörterbuchs 2: 821 (1770) *Slenderjaan* nyttjades för att beteckna »einen müssigen Menschen, der auf seine Sachen, sonderlich auf seine Kleidung nicht achtet.» — Jfr att i Meklenburgsdialekten *slenderthrin*, *slenderlisch* (se Wossidlo i Korr. 9: 84) båda beteckna personer, som gå på ett söligt, dröjande sätt.

Det nysvenska *släntrian* (i äldre tid någon gång stafvadt »slänterjan», se Sahlstedt, Critiska samlingar 342 (1759), eller »slendrian», se Thorild 2: 93 (1784)) betyder, liksom sin tyska förebild *Schlendrian* eller *Schlentrian*[1] (lågtyskans *Slenderjaan*), »häfdvunnet, mekaniskt sätt att gå till väga».

Enl. Wackernagel 141 är det tyska ordet första gången uppvisadt i formen »Schlenttrianus», som dock enl. samme författare är en yngre omdaning af »*Schlenter-Jan*». Detta har först betecknat en person med långsam, släpande gång; sedan personifierande brukats om ett långsamt, släpigt och sömnigt gående på gamla vägar. I äldre tysk litteratur är det mycket vanligt, att abstrakta begrepp betecknas med personnamn. Se Wackernagel 97 följ. Jfr särskildt, att enligt Versuch eines bremisch-niedersächsischen Wörterbuchs 1: 268 (1767) *Dullerjaan* i lågtyskan betecknat 1) »tolle Laune, Anfall von Wut, oder Zorn», 2) »ein toller, thörigter Mensch». Jfr äfven betydelseutvecklingen af tyskans *Hans Schenk* och *Schmalhans* (se motsv. sv. ord).

Stobba-Jan. Dummerjöns. S. Möre. Linder 160 (1867). Af *Stobbe* = dum och tölpig person. Jfr *Dummer-Jan*.

Ström-Jan. Cinclus cinclus, strömstare. Kolthoff-Jägerskiöld 13 (1898).

Yr-Jan. Yr och uppsluppen person. M. Boh. (Ldkt). — Jfr det neutrala *yrrjan*, »öfverdådig sälle». Nyl. Vendell, Östsvenska monografier 79 (1890). Kändt af Sv. Landsmålsför. i Hfs.[2])

[1]) »Nur vereinzelt früher auf Personen bezogen.» Paul.

[2]) Se Wackernagel 140 ff. om tyskans bildningar på *-jan*, *-ian*.

Till de nu anförda namnbildningarna sluter sig måhända med hänsyn till etymologien

Grobian. »Grofhuggare», rå tölp. Laurentii, Fischers Huus Tafla 166 (1618). »En swalghachtigh Slasker (Grobian) slickar här och ther, och slukar.» Schroderus, Comenius, Vpläste .. Tungomåls Dör (2 uppl.) 210 (1641).[1]) Efter tyskans *Grobian*, som kanske, se Wackernagel 141, utgår från en form på *-Jan*, och säkert, se Tamm, Etymologisk svensk ordbok 238, associerats med detta namn. (Jfr meklenburgskans *groberjan*, se Wossidlo i Korr. 9: 86). Latiniseradt: *Grobianus* (se Wackernagel). — I svenskan har *Grobian* nog aldrig associerats med *Jan*.

Janne.

Emedan *Janne* varit och gällt såsom ett vanligt underklassnamn, har det kommit att brukas i betydelserna

1) (Ung) bonddräng. »Jag målar inne på en gård .. Två gråa hästar och en Janne i träskor.» Nordensvan, Figge 110 (1885).[2])

2) Pojkslyngel. Sthmsslang. Se H. Molander i Landsm. 1: 613 (1879).

3) Bondbeväring. Sthm (Bjk). Härtill *Janne-kläder* och *Janne-mössa* om kronans uniformspersedlar. Sthm (Dens.). Jfr *Bond-Janne*.

Såsom typiskt plebejnamn har *Janne* fått betydelsen »dum, tafatt person». Så i stadsslang: Sthm och flerestädes (T. Er.; »särskildt bland gatpojkar och skolpojkar»); »En riktig Janne.» Kalmar (V. Sg); Malmö (E. On: »ej fullt vanl.»; Som.). Äfven kändt från Vgl. (Belfr.).

Uti Upps. (Ldgn) och Sthm (Nordl.) förekommer *Janne* vidare i betydelsen »prisse, individ, kurre» (alltså

---

[1]) I tyska texten saknas motsvarande or[illegible]

[2]) Ofvan angifna betydelse beror på [illegible] den citerade författaren.

tämligen okvalificeradt, mycket svagt, om ens något förklenande). »Hvad är det för en Janne?» (Ldgn). »En del af Dramatiska teaterns koturniströflade jannar.» Strix 1900, nr 40 s. 2. Jfr följande språkprof, där Janne dock tyckes nyttjas afgjordt pejorativt, möjligen med syftning på dumhet eller tafatthet: »'Det [en förut omtalad landskapsmålare] är visst en tråkig janne, hva'?' . . 'Om han är en 'janne', så är han verkligen en duktig sådan.'» Nordensvan, Tre små romaner 111 (1894).

Nu omtalade användning utgår naturligtvis från namnets vanlighet (särskildt bland de lägre klasserna).

Från Ögl. uppgifves af Ny, att *Janne* bland »halfbildade» brukas i betydelsen »klippare, spelevink», i Karlshamn skall det enl. Törng. förekomma (något förklenande) = gynnare. »Det var mig en Janne.»

Någon gång såsom variant till *Grill-Janne* (se d.o). »En fin och förnäm och smakfull karl är ingen janne.» Figaro 1892, nr 11, s. 3.

I brädspelsterminologien såsom sidoform till *Jan* i betydelsen 1 (se d. o.). »Bror Janne [till en brädspelare, som blifvit Jan].» Hördt af förf. »Mathias . . spelade bräde med vännen Petterson . . var på vippen att göra honom till Janne.» Bohman, Fallfrukt 97 (1886).

Janne ingår (särskildt i Sthm) mycket lätt såsom senare led i ssgr. Här må anföras några af de vanligaste och mest kända:

Bond-Janne. Bondbeväring. Sthm (Bjk).

Brill-Janne. Person med glasögon. Skolslang. Upps. Se R. Berg i Landsm. XVIII. 8: 8 (1900).

Dubbel-Janne.

1) Om en ovanligt dum person. »Han är en riktig Dubbel-Janne.» Lund (förf.). Kanske tillfälligt.

2) Viraterm (Ai), brädspelsterm (V. Sg).

[illegible] *nne.* Fin-de-siècle-snobb, »dekadansfjant», blase-
[illegible] si-)elegant. Ungt ord, ofta begagnadt i 1890-

talets tidningar, särskildt i Stockholmspressen och i all synnerhet i Figaro, men äfven i andra litteraturalster.

En *Grilljanne* beskrifves på följande sätt i Figaro 1891, nr 39, s. 3 (i en artikel, undertecknad Sir Jonathan): »Signalement: 1,78 m. lång, ljusa här [hår], ögon blå, knotigt ansigte, rudimentära mustascher, med försök till uppborstning, begagnar helst enkeltjusare, i brist derpå näsklämmare, föröfrigt något kobent. Klädedrägt: Mörkblå kort-kavaj i dillströmssäck-form med två knapprader och breda kantband, deröfver en gul, kavaj, ännu vidare och kortare, styf, ohygglig, halsjernsskjortkrage . . ljus halsduk, stundom med spännen i nacken, stundom knuten à la örlogsgast, stort skjortbröst, bredrandiga grå säckbyxor, uppvikta nedtill, gula skinnskor. Något för kort käpp, mycket för tjock, röker cigarr och ser dum ut [o. s. v.].»

I årgången 1892 (nr 11, s. 3) af samma tidning har redaktionen gifvit en uttömmande teckning af *grill-jannens* rätta art — till förekommande af förblandning och misstag. Ett utdrag: »Grilljanne är en specifik stockholmare: en ung herre som går till Jones på auktoritet, äter och dricker hvad som helst, bär pincenez och dunderkäpp, grinar ilia, gör ingenting, (utom skulder) svältföder en tam dogg, lånar pengar af procentare, helst mot falska reverser, låter kappvaktmästare stoppa galoscher i fickorna på sig, skryter af sina »eröfringar» och krämpor, klär sig gammalmodigt, brokot och kortstubbadt enligt Wien-mode och som stalldräng utan att ens ha häst, och ofta slutar på Långholmen. . . Grilljanne är omodern, kortstubbad, morsk halfherre, som vet inte, tål allt, tror på rang och pengar, börjar hos Jones och slutar på Långholmen.»

Fastän på det anförda stället i Figaro *grilljannes* betydelse begränsas till att beteckna ett visst slags snobb, har dock språkbruket icke följt den där gifna distinktionen: hvarje hypermodernt klädd och »vräkig» herre torde kunna kallas *grilljanne*. Figaros hufvudredaktör, Jörgen, omtalar med harm, att han själf blifvit kallad så — fastän han på allt sätt sökt klargöra skillnaden mellan en verkligt elegant världsman sådan som Jörgen och den karrikatyrmässige *grilljannen*.

Den första beståndsdelen i *Grill-Janne* kan ledas tillbaka till Jones' »*grillrum*» vid Norrmalmstorg. *Janne*, den senare beståndsdelen, är sannolikt valdt som andra led i namnet, icke blott emedan *Janne*, som ofvan visats, är ett förklenande appellativum (särskildt i Sthmsslang), utan också emedan redaktören för Budkafveln, Figaros konkurrent, hette *Janne* och enligt Jörgens påstående brukade gästa sagda grillrum. (Ifrågavarande redaktör kallas i Figaro ofta endast *Janne*). Jfr: »Den ende skuldbelastade annonszeliuslingen är . . mycket prydligt klädd: vanligen i redingote . . och randiga vid-byxor. Han sitter . . i smårum på Jones nya kafé.» Figaro 1890, nr 46, s. 3.

Ordet *grilljanne* har jag första gången påträffat i Figaro 1891, nr 38, s. 3. Där läses en artikel »Dekadansfjant eller grilljanne?», i hvilken dessa uttrycks företräden vägas emot hvarandra. »Det mera stockholmska »grilljannar» träffa[r] just grill-krogens beskrattade pojk-kunder . . Figaro tror . . att »grilljannar», upptaget af Jörgen och måhända Sigurd, blir det allmänna tilltalsordet för ungherrarne, äfven ur folkets män [= mun].» Nu anförda citat tyckes snarast tyda på, att Jörgen själf ej skapat ordet; jfr hvad n står på ett annat ställe i samma artikel: »Från de bättre avisorna har föreslagits oss »grill-

jannar [i stället för det af Jörgen bildade »dekadans-fjantar»].» Men år 1892 (se Figaro för det året nr 5, s. 3) säger Jörgen rent ut, att han hittat på ordet: »Jörgen .. uppfann .. i harmen öfver att dumma, tanklösa »boulevardavisor» med det ju intet sägande och smickrande »fin de siècle» benämnde det sedeförderf och det lif, som rättegången mot John Mörner afslöjade, — både orden »dekadansfjantar» och »grilljannar». Men han lade endast vigt vid det förra. Och först efter omröstning i ett literärt tillfälligt kotteri och på enträget yrkande af redaktionssekreteraren H. fastslog Jörgen »grilljanne» som hufvud-namn. Mot sitt bestridande. Och nu har just det ordet burskap. I svenska språket. Egendomligt nog just i den högre pressen. Och äfven i landsorten. Men mest på Stockholms gator.»

Nu några yngre citatställen, hämtade från andra skrifter än Figaro. »Öfversitteriet i .. barnsliga former, t. ex. hos den s. k. grilljannen.» Svensk tidskrift 1895, s. 10. »Det är att draga en väl hård slutsats, att låta hela stockholmspubliken umgälla en del okynniga grilljannars brist på hyfsning.» Aftonbladet 1897, nr 114, s. 3. Elsa i Upsala 23 (1897).

Numera torde namnet vara kändt och användt bland bildade i hela Sverige; till det lägre lagret af folket har det blott trängt i städerna. I Sthm lär det år 1898 varit till en viss grad utträngdt af *grilldjur* (Gr). I Falumålet finnes varianten *Grill-Jannes* (V. Ol.).

Grin-Janne. Upps. skolslang. »En som har lätt för att gråta.» Se R. Berg i Landsm. XVIII. 8: 16 (1900). — *Grin-Jannes*. Falumålet (V. Ol.)

Knapp-Janne. Bodbetjänt, knodd. »Dig kan det ju vara likgiltigt, hvad knappjannen tänker om dig.» Lundquist, Stindes Fru Buchholz' memoirer 65 (1895). S[...] kert en tillfällig bildning,

Kväsar-Janne. Ligapojke. Maskulinum till *Kväsarjänta.* I lägre språk. Sthm, se H. Molander i Söndags-nisses julnummer 1897, s. 19. Skara (La).

Lill-Janne. Vedernamn på Stockholmssocialisten. »Lilljanne är grilljannens motsats. Så kallar det stockholmska polisbefälet, i förtrolig stil, fint och nätt, den typ, som Sigurd, mera landtligt, försökt kalla 'socialist-buse' . . 'Lilljanne' är helt enkelt en pik för deras tvungna mötesplats i träsket vid Lilljans.» Figaro 1894, nr 19, s. 2. Namnet, som för resten torde vara föga brukligt, är alltså en skämtsam anslutning till Lilljans, platsen där de stora socialistmötena hållas.

Pingel-Janne. Pinglare. Vasa i Finl. (Hl; efter en »halffånig person, som gick omkring med dragharmonika»).

Prill-Janne. För några år sedan hördt i Lund såsom en skämtsam benämning på den, som tagit juridisk preliminärexamen eller den s. k. prillan. Äfv. i Halmstad (K. Pet.). Anspelande på Prill-Jannens förmenta sysslolöshet och vräkighet.

Snål-Jåpa-Janne. Snåling. Finl. (Hl, Vas.) Särskildt i rimparet:

»Snåljåpa-Janne,
ha' du nu igen vari' framme.»

(Meddeladt af Vas.).

Svämma(r)s-Janne. Jon Blund. Finl. »Detta frånvarande uttryck i blicken, som förebådar »Svämmars-Jannes» snara ankomst.» Allardt, Byberättelser 3: 20 (1890). »Svämmas-Janne.» Lappträsk i Ö. Nyl. (Vll). Af *svämm* = sömn.

Trill-Janne. Skämtsamt efter *Grill-Janne* bildadt vedernamn på velocipedisten. Förekommer först i Figaro. »Trill-janne skall nu ock göra samma segertåg. Som grill-janne. Och med vida större rätt och framgång. alt, utan ett världsrekord-ord. Ursprungligen ock [liksom *Lill-Janne]* springa från Kungl.

polisen. Som älskar dessa sportens gökar. Och är ordet nu af den bildadt, analogt med Figaros »grilljanne» och polisens eget 'lilljanne'.» Figaro 1894, nr 19, s. 2. »Det polis- och allmännaåklagare-uppfunna-Figaro-skänkta ordet »trilljanne» har redan eröfrat hela Sverige, flugit fortare än trilljannarne sjelfva, och, mera bevingadt, blifvit mera älskadt.» Därs. 1894, nr 24, s. 1. Allers Familj-journal 1901, s. 248.

Ordet, som verkligen torde vara kändt i hela Sverige, har dock hufvudsakligen vunnit burskap i städerna, också bland de 'bildade', ej så mycket bland den egentliga allmogen.

Träng-Janne. Trängsoldat. Sthm (Gr). Jfr *Bond-Janne.*

Jon.

Namn på det mytiska väsen, som enligt folkföreställningen tänkts framkalla sömnigheten och sömnen.

»Lägg nu örat til med tron,
Hwilken som har lust at höra
Hwad jag haft i natt att giöra
Med then lilla Gubben Jon.»

Runius, Dudaim 2: 182 (c. 1710).

»Deremot ha vi den gåfva,
At nöjsamt dyrka Fader Jon.»

Dalin, Vitt. VIII. 1: 415 (1747).

Jfr Ihre, Svenskt dialectlexicon 81 (1766), där det säges, att *Jon* i sörmländskan betecknar sömnen. Så ännu i vissa bygder: N. Boh. (Spn), Sörbygden (Nilén 64), Vgl. (Belfr.), Onsjö och Frosta h. i Skå. (Np), Skytts h. i Skå. (Hein.).

Se vidare under *Jon Blund.*

Jon förekommer ej sällan som stående, exempelvis valdt namn. Så i den kända, från en riddarvisa (se Bergström och Höijer, Svenska folkvisor 1: 238—241 2: 195; jfr Olrik, Danske Ridderviser 2: 52—65) s

mande förbindelsen: »Jag följer, sa' Jon.» Kapten Puff 1856, nr 4, s. 1. — I Sdml. Se Södermanl. 5: 81 (1884). — Sannolikt rätt allmänt. — Stundom står *John* för *Jon*. Så i varianten: »Jag med, sa John.» Wranér, I skånska stugor 35 (1886).[1]) I norskan: »Ja meg med, sa'n Jo.» Se Aasen, Norske Ordsprog 209 (1856).

Ingår vidare i leknamnet: »följ mig, Jon.» »Den gamla leken 'följ mig, Jon.'» Schröder, Jagtminnen 237 (1890). Är väl utveckladt ur nyss anförda ordstäf.

Se ex. på *Jon* i barnvisor hos Nordlander i Landsm. V. 5: 79, 83, 251 (1886).

Såsom första led i förbindelsen

Jon (John) Blund. Namn på det mytiska väsen, som framkallar sömnighet och sömn. Tänkes som en gosse eller gubbe. Ofta i skämtsamma omskrifningar för att beteckna, att någon blir sömnig eller somnar. »Jon Blund kommer, infinner sig, strör sand i ögonen på den som blir sömnig.» — Ex. från litteraturen: Runius, Dudaim 2: 184 (c. 1710).

»Jon Blund min matta syn med hvila knapt betäcker.»

Dalin, Vitt. VIII. 1: 228 (1743). »Jon Blund vek . . från Grefvinnans ögon.» Därs. 349 (c. 1745).

»Jag orkar nu ej mer:
Jon Blund, jag dig tillber.»

Därs. VIII. 3: 193 (1759). »Then tame Jon Blund varder innan kort sökande titt sällskap i Kyrkan.» Momi Löjen 1781, s. 9. »Jon Blund [fick] . . taga vård om deras [gästernas] trötta sinnen och lemmar.» Djurklou, Unnarsboarnes seder och lif 47 (1874). »Jon Blund satte punkt för arbetet.» E. Wigström i Landsm. VIII. 1: 10 (1887). »Det är klart, att om det andliga lifvet slumrar hårt hos en församling, hvars medlemmar hela veckan starkt anstränga kroppskrafterna, vill Jon Blund

[1]) Jfr »Jeg med! Sagde Jon» såsom omkväde i den danska visan, se Olriks cit. arb. 55.

gärna sätta sig på ögonlocken hvilodagen.» Dens., Därs. VIII. 2: 68 (1891).

»'Jon Blund' fick makt med lille token.»

Björnberg, Rimmade tankar 22 (1891).

Någon gång anträffas skrifningen *John* Blund i litteraturen; se t. ex. Aurelius, Ett solhvarf 188 (1899).

Jon Blund kännes från Burträsk i Vbtn (Lindg.), Hälsingl. (Schag.), Dal. (V. Ol.), Uppl. (Schag.), Värml. (Nn), Grafva och Brunskog, Värml. (Sam., Dalb.), Nke (Norl.), Sthm (Gr, He, Nordl.), N. Boh. (Spn), M. Boh. (Ldkt), Vgl. (Belfr.), Ögl. (He, Hellq.), Smål., Öl. (Norl.), Barkaryd i Jönköpings l. (A. J. G.), S. Hal. (K. Pet.; »mycket vanl.»), Blek. (Hm), Skå. (E. Wm m. fl.) o. s. v. Formen *Jånn Blund* (*blunn*) meddelas från Vbtn (Mel.) och Gotl. (J. Kn). (Sannolikt äfven annorstädes). Enl. vissa af mina meddelare skulle uttrycket icke vara folkligt: i Ydre nyttjas det enl. Ny »bland de bildade klasserna», i Finl. användes det enl. Vas. på grund af inverkan från litteraturen, för Beckm. och S. Bg är det blott litterärt.

I Danmark motsvaras *Jon Blund* af Ole Lukøie, »som strøer Børnene Sand i Øinene ved Aftentid». Se Gigas i Dania 3: 44.

Följande språkprof tyckas röja inflytande från Andersens saga om *Ole Lukøje*. »När Jon Blund kommit och spänt upp sitt brokiga paraply öfver dem.» A. Palm, Barnen på Broby 24 (1893). »Det är hos mig [sängen] Jon Blund hämtar honom [en gosse] till lustvandring i drömmarnas paradis.» Aurelius, Ett solhvarf 136 (1899). Jfr Därs. s. 188. Att man tänker sig *Jon Blund* spruta mjölk i ögonen på den, som blir sömnig, beror måhända också på nämnda saga.

På Jylland heter »Ole Lukøje» *Jakob* eller *Jakob Löj*. Se Feilberg 2: 36.

Jon Blunds finska motsvarighet heter *Nukku Matti.* Se detta ord. Jfr också *Dröm-Jan, Svämmas-Janne, Jon, Långe-Jon, Jonas Blund* samt det nt. *Johann Mör* (se under *Jöns* 3).

Såsom senare led i förbindelserna:

Blå-Jon. Ett slags insekt: Callidium violaceum. »Novaculis Umensibus [nybyggena i Umeåtr.].» Zetterstedt, Insecta Lapponica 205 (1840; »Blä-»). Jfr *Blå-Erik, -Jakob* och *Krink-Jon.*

Dum(mer)-Jon.

a) »Dummer-Jon»? Dummer-Jöns. S. Hal. (K. Pet.).

b) »Dummjon». Fåglarna sidensvansen, Ampelis garrulus, och korsnäbben, Loxia. Linde och Norberg. Ur Västmanlands-Dala landsmålsförenings samlingar 3: 18 (1881).

Krink-Jon = *Blå-Jon.* »Novaculis Umensibus [nybyggena i Umeåtr.].» Zetterstedt, Insecta Lapponica 205 (1840; »quasi retro ambiens»). Jfr *Blå-Erik,-Jakob.*

Långe-Jon. »Lang-Jong.» Jon Blund. Värml. Noreen, Ordbok öfver Fryksdalsmålet 57 (1878). »Men de spist' å de söp, å de söp å di spist' tess Langjong kom å lejd' säj bå' dräng å pig'.» Djurklou, Sagor och äfventyr 236 (1883). »Lang Jong lejer'n te dräng: säges om den, som är sömnig.» Därs., Ordlistan XXIX.

Jfr de danska uttrycken: »Ole Luköje lejer ham.» Kristensen 233. »Jakob Löj hår nåk læjet dæj.» Feilberg 2: 36.

Snor-Jon. Torsås i Kalm. l., Öl. (Stj.). Jfr *Snor-Joga.*

Tjuf-Jon. Fågeln vanliga labben, lestris crepidata. Bohusläns skärgård. »Jag fick nu veta, hvad 'Tjuf-Jon' var för karl. Doktorn sade mig, att hans latinska namn är Catarrhacta parasitica, hans svenska namn 'labbe'. . . I skärgården kallades han tjufjon, var [illegible] l af alla derför att han lefde på andras bekost[illegible]r af de små sillar han aftvang måsarne.»

Schröder, Jagtminnen 19 (1890). Jfr Därs. 17. — På norska *Jo [Tyv-Jo]* (se Kolthoff-Jägerskiöld 287), hvilket namn nog ej har utvecklats ur norskans *gjod* (fornspråkets *gjóðr)* i betydelsen »Fiskeørn», utan snarare, såsom Aasen anmärker s. 222, beror på en »Efterligning af Fuglens Stemme». Jfr »Hans [vanliga labbens] läte är ett nästan jämrande »je-åh, je-åh.» Kolthoff-Jägerskiöld 289. — Enl. Åm förekommer *Tjyv-Jo* i Dfs i Vbtn såsom namn på (små-)lommen (Colymbus septentrionalis).

Tjuf-Jon, fattadt såsom en ssg af *Jon*, beror naturligtvis på folketymologisk omtydning af *tjuf-jo* i bestämd form.[1])

John.

Det från engelskan lånade *John* omväxlar med *Jon* i förbindelsen *Jon Blund* (se detta uttryck).

Ingår som första led i

John Bull

a) Engelska folket, fattadt som ett helt, engelsmannen. »Säg om John Bull hvad man vill, men han lämnar inte gärna medmänniskor i sticket.» Melander, Smugglarne 61 (1891).

b) Om den enskilde engelsmannen. »En John Bull till häst.» Oscar II hos Linck, Konung Oscar II, 25 (1846). »Någon undangömd Schweizer- eller Tyrolerdal, der ännu ingen allt prosaiserande 'John Bull' satt sin patenterade klack.» A. J. Afzelius, Småplock 33 (1858).

Jöns.

1) Med syftning på dumhet och inskränkthet.

Så redan i följande språkprof från 1600-talet: »[Kristus] efterfrågade icke hwadh the affwundzfulle

---

[1]) Samma förklaring har framställts i bref till Åström.

Phariseer och Skrifftlärde sadhe om honom, ey heller achtadhe gemeena folcksens doom . . Alt så skole och wij ey effterfråga the affwundzsiuka och onskefulle menniskior som Phariseers stalbrödher äre, hwadh the säia, ey heller giffwas widh hwadh Joens hopen, thet är, en hoop medh gastar och glopar bladra, som säia effter sägn, och liuga effter lögn, (som man säia pläger.)» Bullernæsius, Twenne Personers Christeliga samtaal Om Lögnen 317 (1619).[1]) Här nyttjas *Joenshopen* om den kritiklösa hopen.

Ända från 1700-talets slut vanligt i betydelsen »dumbom, dumhufvud, inskränkt person», stundom med bibetydelse af tölpighet.

»Åh, tig, din dumma Jöns!»

Bellman, Skr. Ny samling (utg. af Eichhorn) 1: 379 (1790).

»Står ej den narren och jönsen och jäcken
Och uppå Mensa ej dativus vet.»

C. F. Dahlgren, S. arb. 2: 278 (1843).

»*Trissotin.* Jag viste ej att den, som har ett veta kärt,
Var någon jöns; men den, som ingenting har lärt.
Clitandre. Då vet ni litet nog. Tro mig, en jöns med pjexor
Är ofta mindre jöns än mången jöns med lexor.
Trissotin. Språkbruket tar likväl ej detta för kontant,
Der tyckas »rå» och »jöns» betyda ett och samma.
Clitandre. Men afses det begrepp, ur hvilket orden stamma,
Så har väl ordet »jöns» mer frändskap med »pedant».

---

om detta exempel mina anmärkningar i Arkiv för nor-
: 129.

Trissotin. Dock träder »jönsen» fram osminkad hos den förre.

Clitandre. Den andres lärda sken gör dock effekten större.»

C. W. A. Strandberg, S. vitt. 2: 365 (1865; öfvers. af Molières Les femmes savantes, där *jöns* motsvaras af *sot.*). »Den rikaste, men också den mest inskränkte jöns, som af hulda föräldrar någonsin blifvit skickad till ett bad att göra furore.» Carlén, Skjutsgossen 144 (1841). »Din Jöns!» Dens., En nyckfull qvinna 1: 31 (1848). »Den der jönsen Hans.» Stackelberg, Trä-kol 53 (1872) »En jöns till karl!» Dahlgren, Moretos Stolthet mot stolthet 70 (1873). »Nog var du [Hans] en riktig Hansajöns, som kunde låta mig fara till Amerika.» Bondeson, Hallings Anna 76 (1883). »Di elemenskade jönsarne.» Janson, Pelle 106 (1895). Wahlenberg, Så hände det sig 89 (1897).

I betydelsen dumbom, dum och trög person, brukas *Jöns* öfverallt i Sverige bland bildade och bland allmogen. Vanliga uttryck äro: »en riktig Jöns» och »en sådan Jöns jag var som» o. s. v. Stundom med bibetydelsen drummel. Så i Sthm (Gr). Äfven i finländskan är Jöns vanligt i betydelsen dumbom (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Hos Braun, S. arb. 3: 128 (1853) begagnas formen *Jönser* = dumbom. Att den gamla maskulina nominativändelsen för singularis, *-er*, tillfogats, beror naturligtvis på dennas pejorativa karaktär i det nuvarande språket. Jfr *fnasker, göker* (om person; se Hedberg, Frun af stånd 13 (1861)); *göser* (se förf. i Arkiv för nordisk filologi 16: 180), *lufver, lunser* (Mont-Louis, Fransyska Språkets Fullkomliga Prydnad 278 (1739)), *lurker* (Gumælius, Thord Bonde 336 (1828)), *slarfver, spelevinker, toker* o. s. v.

I Ydre i Ögl. brukas den utvidgade formen *Jönsas*. »En redi Jönsas.» (Ny). Efter bibliska namn på *-as*, som ej sällan förekomma appellativt: *Jeremias, Judas, Kaifas, Lukas* (jfr BPN 232).

Sturzen-Becker lär ha bildat den skämtsamma pseudolatinska superlativformen *Jönsissimus* (åtföljd vanligen af tilläggsordet *pyramidalis)*. »Jönsissimus pyramidalis» påträffas t. ex. hos Eneroth, Hyskor och hakar 87 (1886), Dens., Schappad 287 (1892). Jfr Lundegård, Fru Hedvigs dagbok 12, 51, 57 (1895; om en som hette *Jöns*).

Jfr att i Vensyssel det danska *Jens* nyttjas i betydelsen »klodrian». Se Feilberg 2: 38. Se om andra främmande motsvarigheter under *Dummer-Jöns*.

2) Lätting. »Jens.» Så i Munkarps, Hallaröds, Hörs och N. Rörums socknar i Frosta h. i Skå. »Du e då ain räkti Jens.» (Np). — I N. Åsbo förekommer talesättet »Jens och Lena, det ä två goda folk att tjäna», d. v. s. där husbondfolket är lättjefullt, där ha tjänarna det makligt (Pmf). Uti Hallaröds socken och annorstädes förekommer enligt Np följande variant: »Jens o Lena e tu rara folk o tjena: Jens e på röggen o slaur, Lena i nacken o drar.» Säges vara nidvers af en dräng i Hallaröds socken, hvilkens husbondefolk hette så. Men denna ramsa, som alltså lokaliserats till att åsyfta bestämda personer — man visste enl. Np, hvilka personers föräldrar eller far- (mor-) föräldrar, som åsyftats — begagnades också såsom en hänsyftning på den betydelse af *Jöns*, för hvilken nu skall redogöras.

3) Personifierande namn på sommarvärmens inflytande till lättja. »Jens.» Skå. (flerestädes). Om sommaren heter det: »Ja tror nu bårjar Jens o kåmma, Jens e i båskana i da»; »'Va Jens hos jær?', [d. v. s.] känden I böjelse att latas.» Onsjö och Frosta (Np). »Jöns ä enveten i da», d. v. s. sommarvärmen sätter häftigt åt

men

nomina

turligtvis ... som

språket. ... Schroder.

Frun af sta ... den

disk filologi ... — *Fins* = ... Frys-

syska Språket ... i Landsm. II. 2: 34. 1880.

(Gumælius, Th ... språk (både ... allmo-

ker, *toker* o. s. ... och Fru

Det är sannolikt, att haren benämnts *Jöns*, emedan han enligt folksagan uppfattats såsom *dum* och emedan *Jöns* varit den dummes vedernamn — följaktligen en passande benämning på den dumme harstackaren, som så lätt öfverlistas af räfven.

Då *Jöns*' biform *Jösse* (se d. o.) såsom namn på haren uppvisats från början af 1600-talet, tyckes *Jöns* — om ofvan gifna förklaring af harens namn är riktig (se en annan förklaring under *Jösse)* — redan före denna tid användts såsom ett vedernamn på den mindre begåfvade. Jfr att, såsom ofvan påvisats, *Joenshopen* nyttjas om den kritiklösa mängden i ett språkprof från 1619.

Att *Jöns* fått betydelsen dum, trög person, beror i väsentlig mån därpå, att det uppfattats som ett typiskt plebejnamn. (Jfr exemplet från Bullernæsius). Jfr äfven att *Jöns* i lustspel och annan litteratur gärna är drängnamn. Se t. ex. Mötes-Platsen i mörkret (1750), Strindberg, Namnsdagen (1817), samt Leopold, S. skr. 6: 380 (1793). För namnets ringa anseende talar vidare t. ex. att Strand, Mina Tids-Fördrif 2: 110 (1763) nyttjar *Jöns* som namn på en narr och (2: 126) kallar en girigbuk *Jöns* Smulgråt.

Från betydelsen »dum, trög person» har i skånska folkmål betydelsen »lätting» utvecklats, och denna kan i sin ordning gifvit upphof till namnets användning för att beteckna sommarvärmens framkallande af dåsighet.

I stående uttryck och talesätt torde *Jöns* förekomma jämförelsevis sällan.

Såsom första led ingår *Jöns* i följande sammanställningar:

Jöns-dummer. Variant till *Dummer Jöns* (se d. o.). Blott i litteraturen. Kellgren, S. skr. 2: 151 (1792; såsom m).

ıs Dummer! Har jag tid att stå
höra på ditt snack?»

omtalas eller tilltalas såsom »båskajens», men det skulle kunna ske endast, då han faktiskt hade sin verksamhet bland buskarne t. ex. vid slåttern och begagnade sig af dem för att dölja sin lättja.»

2) Personifierande namn på sommarvärmens framkallande af dåsighet och lättja. S. Hal. (K. Pet.; mindre vanl.). »Ha boskajensen på ryggen.» Skå. (Mm). N. Skå. (Hw). Harjagers h. i Skå. (N. An). »Ajta de fårr båskajensen! Ajta de så inte båskajensen kåmmer o hängor se pau röggen.» Onsjö och Frosta h. i Skå. (Np; till barn såsom varning för lättja). Liktydigt med *Jöns* i betydelsen 3.

3) Namn på haren? Skå. (E. Wm).

Drummel-Jöns. »Se sådana drummeljönsar!» E. Drake, Med vapen i hand 190 (1901).

Dummer-Jöns.

1) Dumbom. I äldre exempel vanligen skrifvet i två ord:

»Nej, kära Gosse, blif en Spån,
En Dummer Jöns, et Nöt, et Fån,
Så går dig all ting väl i händer.»

Kellgren, S. skr. 2: 162 (1780).

»Hans namn var Dummer Jöns; Jöns Dummer,
Til kropp och själ, båd dag och natt,
Försänkt uti et ständigt slummer.»

Därs. 2: 151 (1792; här alltså proprium). »Du dummer Jöns.» Stridsberg, Landtprästen i Wakefield 22 (1795). »Jag är Dummer Jöns.» A. G. Silfverstolpe, Skald. 1: 238 (1801). »Man låter ett fruntimmer tala först, vet han af det, dummer jöns?» Jolin, Mäster Smith 4 (1847). »Frun tar mig i dag för Dummer Jöns hu-[illegible].» Palmblad, Noveller 4: 75 (1851). »Ser du din dummer jöns, att hela socknen satt mötes-[illegible] här i dag.» Carlén, Ett köpmanshus (2 299 (1860). »Din dummer Jöns!» Nord-

lander i Landsm. V. 5: 122 (1886; i en barnvisa från Jämtl.).

Numera vanligen skrifvet i ett ord.

»[Jag] pratar som en dummer-Jöns i sömnen.» Hagberg, Shaksp. 1: 341 (1847; eng. orig.: *John-a-dreams*). »Dummerjönsarne tiga och bara äta; de kloka äta och prata på en gång, och de qvicka prata, så att de glömma maten.» Wranér, Hägringar 140 (1891; anfördt såsom ett stående uttryck). Dens., Tösaknep 62 (1897).

I talspråket är *Dummer-Jöns* vanligt bland de bildade i hela Sverige och Finland (Hl) samt i många, väl de flesta allmogemål.

Kan nyttjas äfven om kvinna. Se E. H. Tegnér i Svenska Akademiens Handlingar III. 6: 237.

I stället för *Dummer-Jöns* förekommer formen *Dum-Jöns* t. ex. hos Fröding, Stänk och flikar 76 (1896) samt i Fernebo och Leksand (se Ur Västmanlands-Dala landsmålsförenings samlingar 3: 18 (1881)) och i Lau på Gotl. (J. Kn). — Jfr *Jöns-dummer*.

Dummer-Jöns nyttjas såsom individnamn hos Tengström, Vittra skr. 208 (1799).[1])

2) I formen »Dumme-Jöns». Ett visst kortspel. Hal. (K. Pet.). Jfr *Dum-Pelle, Svarte-Petter* o. s. v.

3) I formen *Dum-Jöns* namn på fågeln Pinicola enucleator, tallbiten. Carlson 90 (1894). Kolthoff-Jägerskiöld 69 (1898).

Dummer-Jöns, som i svenskan numera blifvit mycket vanligt, ja, ingår i riksspråket — vanligheten beror väl åtminstone delvis på ordets förekomst i Kellgrens populära dikter — har åtskilliga motsvarigheter i andra språk.

---

[1]) Att uttrycket »(en) dummer gös», ej, såsom man ansett, är en ombildning af »(en) Dummer-Jöns,» har jag sökt ådagalägga i en uppsats i Arkiv för nordisk filologi 16, hvartill jag hänvisar.

Så t. ex. i tyskan *Dummerjan* (se Wackernagel 142; jfr det förut omtalade *Dummerjan* hos Weste samt nysvenskans *dumrian*), i lågtyskan *dumme Jens* (se Richeys Idioticon Hambvrgense af år 1754, s. 46); jfr franskans *Jean bête* (se Fritzner i Arkiv for nordisk filologi 3: 327), *Jean le sot* (se Fritzner anf. st.) o. s. v.

Det förefaller ganska sannolikt, att det svenska uttrycket *Dummerjöns* ursprungligen varit en litterär efterbildning efter *Dummerjan* eller *Jean le sot*. En annan möjlighet är, att det lågtyska *dumme Jens* (själf bildadt efter *Dummerjan)* lånats till Norden. Fastän, såsom förut anmärkts, *Jöns* sannolikt redan tidigt i Sverige betecknat den dumme (möjligen på grund af utländskt inflytande), torde det däremot vara mindre antagligt, att förbindelsen *Dummerjöns* uppkommit på svensk grund; i så fall hafva emellertid de främmande motsvarigheterna underlättat bildandet af denna sammansättning och befordrat dess fortbestånd.

Lång-Jöns. Ett slags hufvudgärd. »Till hufvudgärd [på långbädden eller »ungdomsbädden»] sydde man ihop af buldan en slags säck, så lång som bädden skulle bli lång, och fyllde den med halm. Den kallades 'långjens' — d. v. s. långjöns.» Bjuråker i Hälsingl. E. G. Wengelin, Gamla Minnen från Delsbo och Bjuråker 151 (1893).

Snål-Jöns. Snåling. S. Hal. (K. Pet.; vanl.).

Ung-Jöns. Ung hare. Wadman, Samlingar 1: 135 (1830).

Se om *Pelle Jöns* under *Pelle*.

Jösse.

1) Med syftning på »något ovigt och klunsigt.» Smål. (enl. benäget meddelande af förf. Th. Sällberg). Väl hufvudsakligen om person.

2) Dum, trög person: *Jöns*. Kändt af Hellq. (sannolikt såväl från Upps. som från Ögl. och Smål.).

3) Såsom en i etiskt afseende förklenande personbeteckning, hvars betydelse tyckes skifta i något olika, fastän hvarandra närstående nyanser.

a) Med syftning på »något illmarigt och inbundet».[1]) Smål. »Politiker [är] en sådan Jösse, som förstår och äflas att ställa det rasande och illa för andra, under det han ordnar det bra för sig själf.» Sällberg, Småfolksprat 130 (1898). »Om det än må vara så, att politiken för somliga jössar duger till att lefva på.» Därs. 148.

b) Svårhandterlig person. Barkaryd i Jönköpings l. (A. J. G.).

c) Drummel. Vgl. (La).

4) Haren, en hare. Framför allt i djursagan och i jaktlitteraturen, men äfven någon gång annars (i humoristisk framställning).

»Altså monde han [räfven] dåre,
Medh sådan fagher ord,
Jössen [numera hellre: Jösse] och Simpel Fååret.»

Reincke Fosz 244 (1621). Därs. s. 24. [I nu citerade öfversättning nyttjas äljes harens namn i den tyska djursagan: *Lampe*.]. Serenius, Dictionarium Anglo-Svethico-Latinum (1734; under *wat)*.

»Jag är en faslig Hare-skräck:
Jag skjuter jösse på sin fläck.»

Dalin, Vitt. VIII. 2: 212 (c. 1753). »Redan hade vi en jösse på bordet.» Wallenberg, Min son på galejan (Ahnfelts uppl.) 12 (1771). O. B. Rydholm i Tidning för idrott 1896, s. 296.

Wilhelm von Braun har till *Jösse* bildat ett feminint *Jössa* (i rimslut):

»En jösse eller jössa
Fälla med sin bössa.»

S. arb. 2: 9 (1846).

---

[1]) Enligt benäget meddelande af förf.

Såsom namn på haren förekommer *Jösse* i hela Sverige bland de bildade. Äfven allmänt i folkspråket enl. Rietz. Ihre, Svenskt dialectlexicon 81, känner det från Ögl. Förekommer i Finl. (Vas).

Att *Jösse*, ej *Jöns* blifvit det mest begagnade appellativnamnet på haren, beror på den förra namnformens karaktär af skämtsamt, en smula smädeligt smekord.

Se om anledningen till harens namn *Jösse* hvad som ofvan anmärkts under *Jöns*.[1])

5) Feg människa. Sdml. (R. Bg), Vgl. (Belfr.), Sannolikt flerestädes. Utveckling ur föregående betydelse, emedan *hare* bildligt användes om den rädde.

Uttrycket »ej vara värd att heta Jösse» tyckes förekomma såsom en stående fras hos J. Sigfridi:

»Men är någor så slem och argh,
Eller så nitzsker och så Kargh,
At han ey gifwer en Gåås feet,
Han är ey werd han Jösse heet.»

Gåås Kong C 8 a (1619; t. orig.: *Hansz*). — *Jösse* har väl tänkts såsom ett simpelt namn[2]): »han är inte ens värd att heta Jösse.» Jfr motsvarande uttryck under *Mats* och *Masse*.

---

[1]) Enl. Noreen i Arkiv för nordisk filologi 6: 337 skulle *Jässe*, ej *Jösse* varit harens ursprungliga namn. *Jässe* = hare är en ponerad form, som enl. Noreen kan förutsättas på grund af de norska dialekternas *jase* i betydelsen hare. Då nu *Jässe* faktiskt, såsom framgår af våra medeltidsurkunder, var biform till *Johannes, Jöns* och hade vid sin sida varianten *Jösse*, kunde denna senare lätt på analogisk väg (*Jässe* och *Jösse* voro likvärdiga såsom namn på person, *Jässe* betydde hare, alltså borde äfven *Jösse* betyda detsamma) öfvergå till namn på haren. Sedan skulle det nya namnet ha undanträngt den forna beteck- · *Jässe*. Mot nu anförda, sinnrika förklaring, som förutsätter såsom namn på haren skulle vara en yngre nybildning till nma betydelse, talar att något *Jässe* = hare hittills icke n svenskt språkområde.

nnan uppfattning af stället (i orig.) hos Wackernagel 133.

Jösse ingår såsom första led i uttrycket

Jösse på Rota [namn på ett torp?] Förekommer i det försmädliga svaret: »sa' Jösse på Rota, ja», hvarmed man tillbakavisar ett ogrundadt påstående. Ögl. (He). Jfr riksspråkets »Sa' han, ja».

Såsom senare led i ssgrna

Buska-Jösse. Personifikation af sommarvärmens framkallande af lättja och däsighet. Variant till *Buska-Jöns.* »När man om sommaren känner sig varm, trött och olustig för arbete, säges: 'jag tror, att Buska-Jösse kommer och tar mig.'» S. Hal. (K. Pet.). N. Skå. (Hw).

Dumme-Jösse = *Dummer-Jöns.* S. Hal. (K. Pet.; vanligare än *Dummer-Jöns*). Jfr *Jösse* 2.

Gammel-Jösse. Gammal hare. Hemberg, På obanade stigar 6 (1896).

Gyckle-Jösse. Gyckelmakare? Smål. Sällberg, Folkaforor 98 (1897). Alliterationsbildning.

Hara-Jösse. Hare. Finl. T. Topelius, Sommarsjö 2: 52 (1900).

Lata-Jösse. S. Hal. (K. Pet.; vanl.). Jfr *Jösse* 2.

Snoka-Jösse. »Om person, som försöker taga reda på hvad som händer för att sedan föra ut det i bygden; om den som lägger sig i det, som han ej har att göra med.» S. Hal. (K. Pet.). Jfr *Jösse* 3.

Sprattle-Jösse. Om orolig person. »En sådan der sprattlejösse, som aldrig kan hålla sig stilla.» Sällberg, Småfolksprat 75 (1898). Till *Jösse* = hare?

Ung-Jösse.

1) Ung hare. Skogvaktaren 1891, s. 262. Hemberg, På obanade stigar 84 (1896). Vanl. i Uppl. (Ny), Ögl. (Dens.), N. Smål. (Dens.) o. s. v.

2) Skämtsamt om ung man. »'Välkommen! Jag var ej säker om du skulle komma, ty sådana der ungjössar kan man icke alltid lita på.' — 'Men på gamla gubbstutar', svarade jag . ., 'dem är man säker på.'»

Schröder, En timmermärkares minnen 201 (1893; i skildring från Värml.).

Jusse.

Såsom senare led i ssgrna

Barfota-Jusse. Nykarleby i Öbtn, V. Nyl. (Vll).
Hara-Jusse. Haren. V. Nyl. (Vll).

Juck (?)

Såsom senare led i ssgn

Hara-Juck. Haren. Nykarleby i Öbtn (Vll). *Juck* bör väl sammanföras med *Jocke*, smekform till *Johan.* Jfr *Hara-Jösse.*

Jutte.

I Nyl. biform till *Johan* (se Vendell i Nyland 1: 98 (1884)).

Såsom senare led i ssgrna

Finn-Jutte. Okvädinsord till finne. Nyl. (Vll).
Tjuf-Jutte. Nyl. (Vll).

I Sdml. förekommer *Jutte* för att beteckna mansperson, vanl. pojke, som är liflig och alltid i rörelse. G. Er. i Södermanl. 2: 71 (1881). Ursprungligen proprium?

Jödde.

Hvardaglig »smekform» till *Johan* (se Kjöllerström, Svensk namnbok 63, K. Nilsson Ord och talesätt från Sydöstra Blekings strandbygd och skärgård 62), *Jonas* (K. Nilsson, Anf. arb., Jonas Stolts minnen 10), *Gösta* (förf.). Sannolikt ej stammande från fornspråkets *Iodde* (Lundgren, Personnamn 136), utan en ung nybildning efter mönster af sådana namn som *Adde, Edde, Ludde, Tedde.* (Jfr Noreen i Arkiv för nordisk filologi 6: 336 f., Dens. i Ord och bild 1897, s. 267 samt i Ateneum 1902, s. 52 f.).

Såsom senare led i ssgn

Lo[r]t-Jödde. »Smuts-Jödde.» Skämtsamt smekord till små smutsiga gossar. Barkaryd i Jönköpings l. (A. J. G.).

Jens.

Såsom ett mycket vanligt danskt namn nyttjas *Jens* typiskt för att beteckna en dansk. »Små Jensar och Jeppar.» T. Topelius, Familjen Himmelstjärna 117 (1892).

Särskildt om den danske (lands) soldaten. »De raska Jenserne.» Söndags-nisse 1864, nr 15, s. 1. Hjohlman, Bilder från hembygden 132 (1883). »Där gingo de, de hederliga, fula Jensarne.» H. Nyblom, Dikt och verklighet 2: 60 (1890). — Efter danskan (se Gigas i Dania 2: 291, Feilberg 2: 38).

I danskan förekommer förbindelsen »Pigernes Jens» om en fruntimmerskarl (se Gigas och Feilberg, anf. st.). Detta uttryck har skämtsamt efterbildats i G. Lundströms satiriska: »Fruarnes Jens [riddare].» Figaro 1889, nr 15, s. 2, nr 19, s. 2. »Damernas Jensar [personer, som springa damernas ärenden].» Därs. 1890, nr 22, s. 2.

Hans.

1) Storman, kaxe (stundom med syftning på öfvermod). I äldre nysvensk litteratur. Vanligen föregånget af *stor* eller ett därmed till betydelsen besläktadt ord. »Kunde han thz och såå mesterliga beuisa mz sannindenne [d. v. s. med sanningen], som han thz beclädher mz lögnenne wore han en mecte hanss.» O. Petri, Swar vppå jtt . . sendebreff som . . Paulus Helie . . haffuer vthgåå latit A 2 a (1527). »The grota [d. v. s. stora] hansar[1]), the ther wijse och klooke warit haffua effter Werldena, haffua förachtat Christi Euangelium, för theras skul som thet predicat haffua.» Dens., Förmaning til alla Euangeliska Predicare öffuer heela Swerige 47

[1]) *Grota hansar* bör möjligen uppfattas såsom en ssg och föras till *grot(e)-hans* (se d. o.).

(1535). »Tenckte han att ther midt midt i hopen skulle wara the störste hantzer, och till ewentyrs Kong. Götstaff sielff.» P. Swart, Gustaf I:s krönika 90 (1561). »Szå motte tå Bollenäs men [= män] the modige Hans. ser krypa till krytze [d. v. s. till korset].» Därs. 141.

Ofta i öfversättning från tyskan, som haft motsvarande ord. »Daniel moste thet [d. v. s. att han stod i gunst hos konungen] vmgella, när the stora Hansser.» Bibelöfvers. 1541, Förspråk på then Propheten Daniel. »Haffuer iagh penningar eller godz, så skencker iagh . . storom hansom och Juristom j hoffuet, the kunna migh j nödhenne hielpa.» P. Erici, Postilla 2: 212 a (1582). »[Gud] kan wel driffua stora Hanssar aff Land och slåt.» Balck, Om then Christeliga Riddaren B 8 b (1599). »[Fyllbultar låtsa] sigh altijdh . . wara stora Hansar.» Ribbing, Colerus, Fyllerijt 10 (1620). »Somlige store Hansar håll för ögon och i ähra, och til theras Bord lagha tigh.» Reincke Fosz 288 (1621; nt. orig., se Brandes 110: »Etlike grote Hanse»). Därs. 462, 483 (motsv. ord i nt. orig.). Jfr:

»Och smöge hon sig nu hit in på tå,
Du för din djerfhet hårdt dig straffad såge!
Den store Hans, hur liten då!
Försmält vid hennes fötter låge.»

Andersson, Goethes Faust 107 (1853; t. orig.: »Der grosse Hans, ach, wie so klein!»; Rydbergs öfvers.: »Du stolte, då hur liten du!»).

Föregånget af det från nedertyskan lånade adj. *grot (grotte)* med betydelsen stor nyttjas *Hans* särskildt om höfvitsman, anförare (ursprungligen för 'landsknektar'; se Grimm IV. 2: 457); jfr ssgn *grot(te)-hans*. »Bern van Melen och flere the grotte hansser wore alle the Lybske bewogne.» P. Swart, Gustaf I:s krönika 77 (1561). »Arfuidt Trolle, Hindrick w. Segin, som war

öffuerst luthe[n]ampt, och flere aff the grotte hanssar.» P. Brahe, Krönika 47 (c. 1585).

Med betydelsen »kaxe» bör jämföras den användning namnet *Hans* har på Gotl., där det betyder »duktig karl». — Därjämte förekommer det på Gotl. i betydelsen »ändamålsenlig sak.» Man säger t. ex: »Aikä, de häitär Hans de», d. v. s. ekvirke, det duger, det, det är det bästa man kan få; likaså säger man om maträtter, som smaka bra. (J. Kn). Efter tyskan, där »das Ding heisst Hans» kan betyda »es ist vortrefflich». Se Wander 5: 1406.

Men för öfrigt torde den nu omtalade betydelsen ej lämnat något spår efter sig i Sverige.

Till oss kom *Hans* = kaxe, matador, såsom redan framgår af det förut anförda, från Tyskland, där fordom en storman, men också en öfversittare ofta benämndes »ein grosser Hans», »ein gewaltiger Hans» (se Wackernagel 133 f., Grimm IV. 2: 450). I modern tyska begagnas sammansättningen *Grosshans,* men icke så mycket med syftning på någon, som verkligen är stor, utan snarare för att beteckna en storskrytare, en »som är stor i orden, men liten på jorden». Ännu i dag säger man i Ostpreussen om den som är om sig och gärna vill tillägna sig ägodelar: »Dat ösz e richt'ger Hans, nömm alles», det är en riktig Hans, tag-allt. Se J. Sembrzycki i Am Urquell 2: 47. I Mark heter det: »Du däus geräde as Gehänseken de Här» (du gör just som lille herr Hans, d. v. s. du uppträder på ett förmätet sätt). Se Eckart 523. — I äldre danska brukas *Hans* = kaxe, matador på samma sätt som i äldre nysvenska (se Kalkar).

Man har förmodat, att nyttjandet af *Hans* om den morske öfversittaren, skulle delvis bero på namnets anslutning till *Hansa*, benämningen på det tyska stadsförbundet: »Da die Bürger der zur Hansa gehörenden

Städte . . ganz zweifellos oft etwas sehr selbstbewusst u. wichtig . . auftraten u. sich mehr fühlten als Andere, so ist es auch möglich, dass *hans* seine Bedtg.: Grosser, Grosshans, od. eitler, wichtiger u. dünkelhafter Mensch . . wenigstens zum Theil auch hierher erhielt.» Doornkat Koolman, Wörterbuch der ostfriesischen Sprache 2: 34.

2) Uti formen *Hanse:* »(lustig) ture.»

»Ruus . . en lustigh i laag, tijd-korteligh Hansse.» Stiernhielm, Hercules v. 47 (c. 1645). Jfr att *Hansse* upptages (såsom biform till *Ane*, *Ansse)* hos Spegel, Glossarium 21 (1712).

Såsom Tamm anmärkt (se Supplement till V. skr. af G. Stiernhielm 6), har Stiernhielms användning af *Hanse*[1]) förebild i nedertyskan. Jfr att i högtyskan *Hans* nyttjas = dumbom, narr, se Grimm IV. 2: 458. I Nassau är »zum Hänschen haben» liktydigt med »zum Besten haben». Se Münz 98. Jfr *Hans Lappe* (se d. o.) och där anförda tyska motsvarigheter.

Att *Hans* i tyskan kommit att nyttjas förklenande, har naturligtvis i väsentlig grad berott på detta namns vanlighet och däraf följande anseende såsom plebejiskt. Det har varit så vanligt, att det (jfr Grimm) förekommit (ofta i förbindelse med *Grete*, se s. 107 i det följande) för att beteckna »man, yngling» i allmänhet. Jfr ett från Göttingen och Grubenhagen antecknadt rimmeri:

»Wer dâ het kenen Hans,
dei krîgt âk kênen dans.»

Schambach 74; Eckart 188. Jfr äfven det nt. talesättet: »Jeder Hans danzt möt siner Trin.» Eckart 188.

Alldeles särskildt betecknar *Hans* i tyskan mannen af folket, bonden; inom landtbefolkningen är det nog ännu ett af de vanligaste namnen. Så kan bonden

---

[1]) Har månne Stiernhielm själf nybildat denna form (i st. f. *Hans)?* Till den vanliga pluralen *Hansar* kunde ju *Hanse* lika väl som *Hans* passa.

i Nassau utmärkas med sådana talesätt som »ein guter, ehrlicher, offener, treuer Hans». Se Münz 98.

3) Spaderknekt i kortspelet »pass». Vgl. (La).

4) Taxhund.

»Man såg hundra contra-dansar
Af Råttor, Kattor, Harar, Hansar.»

Dalin, Vitt. 6: 156 (1752). Därs. VIII. 3: 383 (c. 1760). »En del Hundar grafva hälst i jorden och gå i hålor at upsöka gräflingar ock kaniner, sådana äro de så kallade Hansar med kårta ben, som äga sin största styrka i frambenen.» Rothof, Hushålls-Magasin 189 (1762). »Taxen eller hansen.» Uppfinningarnas bok (1 uppl.) 3: 470 (1873).

Att *Hans* här ursprungligen är mansnamnet, göres sannolikt af de analogier, som kunna hämtas från tyska munarter, där *Hans* förekommer som benämning på åtskilliga slags djur: I Hinterpommern lockar man fölet med tillropet *Hans (hanske)*, se O. Knoop i Korr. 6: 94; i Westfalen är *Hans* åsnenamn, se Woeste, Wörterbuch der Westfälischen Mundart 92; så ock i Göttingen-Grubenhagen, se Eckart 188; i Schweiz heta ekorrar, hästar (äfven fåglar) gärna *Hans*, se Schweizerisches Idiotikon 2: 1470; i Meklenburg är *Hans kark* ett skrämmande tillrop till kråkor, se Wossidlo i Korr. 9: 82; därsammastädes betecknar *Hans Hevernick* »ein kleiner Käfer, der sich in die Höhe schnellt», se Dens., Därs. Jfr Grimm IV. 2: 458.

Jag förmodar, att *Hans* = tax genom lån från tyskan inkommit i vårt modersmål.[1])

---

[1]) Är *Hansing* namnet på ett slags mycket lång rödspotta, Pleuronectes platessa, se Schagerström i Physiographiska sällskapets tidskrift 310 (1838), Nilsson, Skandinaviens Fauna 4: 616 (1855; äfven *Hansa)*, Ekström, Skandinaviens fiskar 220 (1857) bildadt af *Hans*? Jfr att i Frederikshavn stora flundror kallas *hanser* (se Feilberg 1: 533). Mot härledningen af *Hans* talar, att äfven formen *Hamsing* för[illegible] (se Nilsson anf. arb. 612). Det svensk[illegible] är [illegible] skan, se Smitt, Skandinaviens fiskar 3[illegible]

I Frosta och Onsjö härader i Skå. förekommer enl. Np talesättet »stå som Hans», »sitta som Hans», d. v. s. vara sysslolös eller overksam, då man borde företaga något. »Ja staur som Hans», jag är overksam. »Då husfolket på söndagsmorgonen gjort rent i huset och 'ansad om kregen' kunna de sitta, stå eller ligga, det är ändå ej 'som Hans.' Men om då ett barn i stugan har klättrat upp på sänggafveln och sedan fallit ner på golfvet, utan att de innevarande förhindrat olyckan, eller om ett husdjur brutit sig in i trädgården utan att de innevarande, där de genom fönstrens läge det kunde hafva gjort, märkt det ringaste, så ha de återigen sutit 'som Hans'».

Hans ingår i två leknamn:

1) »Hans, min dräng.» Se Lundström, Hvad skola vi leka? 194 (1897).

2) »Hans och Greta.» Inuti de dansandes ring gå en gosse och en flicka med förbundna ögon; gossen skall taga fatt flickan eller tvärt om; till ledning ropar han »Greta» och hon svarar »Hans»; stundom är blott fångaren blindbock. Skå. Jfr under *Jakob*.

Att *Hans* och *Greta* äro de stående namnen i den lek, som är uppkallad efter dem, antyder, att vi fått leken och dess benämning från Tyskland: »Hans und Grete (Gretel)» är i tyskan en formel, som nyttjas för att beteckna »en gosse och en flicka» eller »en man och en kvinna.» Se t. ex. Krueger 18, Martin och Lienhart, Wörterbuch der elsässischen Mundarten 1: 356. Jfr Palmblad, Tieck, Kelkborgarnes Krönika 59 (1813).

Men äfven i Sverige, t. ex. i Frosta härad i Skå., förekommer »Hans och Greta» som en fast förbindelse. Den betecknar en liten gosse och en liten flicka, som komma i sällskap. Kan ej brukas om vuxna perso-[illegible]).

[illegible]ycket stammar väl från den ursprungligen ty-[illegible]n om barnen Hans och Greta, som kommo

till hexan. Dessa sagans personer afbildas ej sällan på leksaksbordet.

Vidare märkas ordspråken:

»Det är inte sagdt att den alltid är dum, som heter Hans.» Den svenska ordspråksboken 26 (1865). Jfr t. »Hans heissen», heta den dumme, se Wackernagel 133, Wander 2: 355.

»Hade alla barn sitt rätta namn, så hette mången inte Hans.» Den svenska ordspråksboken 41 (1865). — Åsyftas *Hans* = den dummes namn?

Hans ingår som första led i följande ssgr och sammanställningar:

Hans i källaren. Barnet i moderlifvet. »Det lilla, som du kallar Hans uti källaren, ville Gud hjälpa väl här till världen och låta det få dop och kristendom först och främst och sedan allt i Jesu namn vidare.» A. Forbus i bref till sin hustru (1640) hos Elof Tegner, Svenska bilder 89. — Kändt för ej så länge sedan bland folket i Uppsalatr. (Enl. en något osäker uppgift hos Gr).

Uttrycket är en öfversättning af det tyska *Hänschen im Keller* (se Grimm IV. 2: 462, Wackernagel 132 f., Sanders 1: 692, Albrecht 37).[1]) Äfven *Hänsel im Keller* (se Stoett 214) förekommer.

Den tyska frasen *Hänschen im Keller* påträffas i följande svenska språkprof: »Är mig ock af hjärtat kärt, att Hänschen im Keller är en gång i ljuset framkommen, hvars skål min k. Forbus och jag så ofta hafva på vägen druckit.» M. G. de la Gardie (c. 1640) hos Elof Tegner, Svenska bilder 94.

Då man vid svenska gillen drack den lille oföddes välgångsskål, kunde det hända, att man i stället för

---

[1]) I Tyskland lär ha funnits ett slags bägare, i hva[...] del bilden af ett litet barn var anbragt och som [...] drack den oföddes skål. Se Jahn i Herrigs Arc[...] kernagel 138.

Hänschen begagnade den lågtyska namnformen *Hannekin* eller *Hennekin, Hönnekin.* Detta framgår af ett ställe hos Rudbeck. »Hönnekin kallas och en Moders barn, och serdeles den som än är i sitt moders lijff; Dedan plägar önskas till en lyckosam födzel genom skäldrickande. Hennekins skål i Källaren.» Atland 2: 585 (1689). Rudbeck har icke ansett *Hönnekin, Hennekin, Hannekin* vara diminutivum till *Hann (Hans, Johann),* utan uppfattat dessa namn som förminskningsord till *hane,* t. *Hahn,* eller till *höna,* t. *Henne* och betydande kyckling. Jfr följande passus i den latinska versionen: »Hannekin, quasi pullaster, fætus in utero materno adhuc latentis nomen joco a familiaribus hominibus usurpari solitum: . . Hennekins skål i Kiällaren, bene ac feliciter fætui in utero delitescenti, compotatoribus ad captandam matronarum gravidarum benevolentiam usitatissima formula.» (cit. arb. 586).

I norskan förekommer ännu *Hans i Kjælderen.* Se Fritzner i Arkiv for nordisk filologi 3: 328.

I holländskan påträffas *Hans en kelder* (se Krueger 18), *Hansje in den kelder* (se Stoett 214), *Hansje uit den kelder* (se A. de Cock i Am Urquell 6: 218), i ostfriesiskan *Hänske in de Keller* (se Doornkat Koolman Wörterbuch der ostfriesischen Sprache 2: 35).

I engelskan märkas de motsvarande uttrycken *Jack in the low, Jack in the box, Jack in the cellar* (se Krueger 18).

Enligt benäget meddelande af Dr. Feilberg kallas i Danmark det ofödda barnet *Peder Kristian.* Fordom benämndes det *lille Hans* (se Kalkar).

Hans i strand. Ringfingret. »Hans i strann.» Hälsingl. Nordlander i Landsm. V. 5: 87 (1886). Rimbildning. Jfr att i tyskt bygdespråk ringfingret kallas *Stock-*
'Stapelholm, se H. Volksmann i Am Urquell

»*Hans Jürgen*». Typiskt namn på gesällen? I en visa af I. Holmström. Se Samlaren 1881, s. 97 (c. 1700).

Hans kökomästare. Om en gosse, som väl känner till hvad som lagas i köket. Andersson, Goethes Götz 24 (1854); t. orig.: »Hans Küchenmeister»; gossen heter Karl).

Hans Lappe. Narr.

»När tu androm wilt gifwa spott,
Så tänck först på tin eghen brott.
Eliest heter tu wist Hans Lappe,
Och most bära Narre kappe.»

Reincke Fosz 93 (1621; nt. orig.: *Hans Lappe*).

I tyskan förekomma åtskilliga ssgr, där *Hans* jämte ett tilläggsord betecknar narren. Så *Hans Narr* (Wackernagel 136), *Hans eselsor* (se Fr. Latendorf i Korr. 10: 4), *Hans Dumm* (i Leipzigdialekten enligt Albrecht 37), *dumm Hans* (i Meklenburg enl. Fr. Latendorf i Korr. 10: 3). Se vidare Grimm.

Hans liderlig. Om en liderlig person.

»Du talar som Hans liderlig»

Andersson, Goethes Faust 103 (1853); t. orig. »Hans Liederlich;» Rydbergs öfvers.: »bror Liderlig»).

Hans Mattson. Skämtsamt i st. f. »Hans Majestät». Finl. (Ktn).

Hans med den röda munnen. Personifierande nam[illegible] på penningen. »J thet then vnge blomstras och [illegible] wäxer, afftager then gambla och förminskas, Hw[illegible] före och then vnge [som gift sig [illegible] med en gam[illegible] then gambla man halff älskar och k[illegible] äär haffuer, [illegible] näst then sijdhan, widh hwilken p[illegible] ngen hänger [illegible] Hans medh then rödha munnen [illegible] thi ligger [illegible] [illegible] hee[illegible] nen.» T. Johannis, En Fästnin[illegible] arings [illegible] ter Q 4 a (1604; öfvers. fr[illegible] yskan). »[illegible] wille [illegible] gerna vmgåås medh [illegible] nen.» Laurentii, Ci[illegible]

(1620). Uttrycket kan ledas tillbaka till namnet på kyrkofadern Johannes Krysostomos, Johannes guldmun. Det utgör en af de skämtsamma öfverflyttningarne af historiska personers namn på liflösa ting. Se vidare Kr. Nyrop i Dania 4: 250 ff., som från danskan anför det motsvarande »St. Hans med den røde mund», från italienskan »san Giovanni Boccadoro.» Hos Grubb 95 (1665) citeras från tyskan: »Johannes mitt dem rohten Mund, kan viel hader stillen.» Jfr *Hans röd.*

»*Hans Myllare.*» I ett östskånskt talesätt: »Erikj . . fickj . . Hans Myllares skjus ud om dören.» Kivikja-snack 20 (1901) [= blef utsparkad].

Hans röd. Personifierande namn på penningen.

»Hans Rödh lät fölia tigh heem med skäncker,
Han är en vthbundigh godh Gesell.»

Reincke Fosz 486 (1621; nt. orig.:
»mostu . .
Tho husz vören mit dy Hansz schencken;
De ys ein uthbündich gudt geselle.»
Brandes 190).

Det svenska uttrycket har nog utvecklat sig ur »Hans med den röda munnen.» Liksom detta är det nu troligen alldeles föråldradt.

Hans Skänke. Mutare. I öfvers. från t.: »Hans Skenck haffuer Gunst til Hoffua.» E. B. Schroderus, Rättegångs Oordning af G. am Waldt 60 (1619). Jfr: »Hans Schenck hat gnad zu Hofe.» Egenolph, Sprichwörter 34 a (1560).

»Men kommer en ärlöser Booff,
Som troo tienar Hans Skänckes prooff,
ı håller sig widh honom streng,
et är en rättskaffans dräng . .
n Hans Skänck all sijn geneet [vinst, fördel,
»provision»],

Och fordrar han vthan förtreet,
Strax moste han stoort kall hafwa.»
Reincke Fosz 233 (1621; nt. orig.:
»Kumpt averst einer van böser art,
De truwlick up Hans Schencken wart . .
Gifft he Hans Schencken syn geneth» o. s. v.
Brandes 89.)

Hans Skänke framställes i detta exempel som de herre, hvilken mutgifvaren tjänar. Jfr: »Men th andre, som kunna strykia then blacka Häst, He ögnetiänare och Hans Skänker, mästerliga hoos sig framföra kunna, the få then feta suppan.» Reincke Fosz 585 (1621; nt. orig.: »Hans schencken meisterlick by syck herfören können.» Brandes 226).

Jfr *Jöns Mutare*.

Hans Smulgråt. Snål person, girigbuk.
»Men kostnaderna af ett dubbelt hof.
Du vigtigare tar än tro och ära.
Hur har du kunnat bli en slik Hans Smulgråt?»

Fahlcrantz († 1866), S. skr. 7: 186 (yttrande af konungen till nationen). — Jfr *Snål-Hans*. Jfr äfven de tyska uttryck, där *Hans* begagnas om den snåle: *Knapphans* (Wackernagel 134; i Meklenburgskan enl. Wossidlo i Korr. 9: 84 benämning på »der Wirt eines einzelnen Kruges», *Schabhans* (Sanders 1: 692) *Scharrhans* (Därs.), *Schmalhans* (Därs.), *Sparhans* (Därs.).

Hans Wurst. Hans korf. Den tjocke clownen eller narren i motsats till den magre eller pickelhäringen. Naturens och Konstens Skåde-Plats 10 (1777). »Hans Worstar [pluralis].» C. J. Hallman, Skr. (1820 års uppl.) 383 (1779; i en replik af en »rik notfinne», som nyttjar *o* för *u*). »(Den) skådebana, der Hans Wurst eller Arlekin . . förlustade menigheten.» Leopold († 1829), S. 5: 55. »Hanswurst.» Dalin (1850). Lån från

Hans Wurst och *Hans Worst* förekomma i motsv. användning. Se Wackernagel 136, Grimm IV. 2: 461 f.

Hans ingår såsom senare led i följande uttryck:

Bråk-Hans. Bråkmakare. (Ldgn).

Buller-Hans. Skräflare, skrodör.

»[Falkenberg] är bra stor i mun. Vi kunde godt försvarat oss, den bullerhans förutan.»

Beskow, Dramatiska studier 3: 72 (1838). — Sthm (förf.; »om små bullersamma barn»; enstaka). Kändt af Hdg och K. E. J. — I tyskan förekomma t. ex. *Polterhans* (Wackernagel 135, Grimm IV. 2: 457), *Droenhans* (i Meklenburg enl. Wossidlo i Korr. 9: 87) om bullersamma personer. Jfr nt. *Bullerjan* (se Schütze 1: 181), öfverhessiskans *Bollerjan* (se Crecelius, Oberhessisches Wörterbuch 1: 187). Jfr *Skrik-*, *Skrål-*, *Skräfvel-*, *Smater-Hans*.

Dret-Hans. Smuts-Hans, Grafva och Brunskog i Värml. (Sam., Dalb.). Jfr *Klott-*, *Lort-Hans*. Jfr äfven öfverhessiskans *Dreckhans*, se Crecelius, Oberhessisches Wörterbuch 1: 291.

Gammal-Hans. Djäfvulen (i folktron). »Gammel hanns.» Fryksdalen. Noreen, Ordbok öfver Fryksdalsmålet 32 (1878). »Gammel-Hans.» Wärend. Hyltén-Cavallius 1: 230 (1863). I tyskan är *Hans* ett vanligt djäfvulsnamn. Hos Grimm, Deutsche Mythologie (2 uppl.) 1016, anföras *Hans, Hans vom Busch*, *Hänschen*, *junker Hans*, *Grauhans*, *Grünhans*, *Schönhans* med ofvan angifna betydelse. Vidare märkas: *Federhans* (på grund af barettfjädern i junker Hans hufvudbeklädnad, se M. Höfler i Am Urquell 5: 207), *Federhänsli* (i Schweiz, se Schweizerisches Idiotikon 2: 1471), *Schwarzhänsli* (Därs. 1473; i ett citat 1549), *Kleinhans* (i Göttingen och Grubenhagen, ...nbach 102), *Hans Urian* (i Nassau, se

Münz 99). — Jfr *Gammal-Erik*, *Gammal-Järker*.[1])

Gnäll-Hans. Upps. skolslang, se R. Berg i Landsm. XVIII. 8: 15 (1900). Jfr *Grin-Hans*.

Grin-Hans. »En som har lätt för att gråta.» Upps. skolslang, se R. Berg i Landsm. XVIII. 8: 16 (1900). Jfr *Gnäll-Hans*.

Grot(te)-Hans. Eg. Store Hans.

1) Kaxe, öfvermodig person. »Knegtderne fruchtade sigh, att om the kome till Stocholm, skulle the ingen betalning fåå, Då gick jag till och länte the störste Snorckare [d. v. s. pockare] och Grottehanser 150 Gyllen.» Handlingar rörande Skandinaviens Historia 2: 39 (c. 1550). [Bör måhända föras till betydelsen 2. Jfr dock det andra exemplet från O. Petri under *Hans* 1.]

2) Höfvitsman (ursprungligen öfver landsknektar, se Grimm IV. 2: 457). »Thet folk Söffrin i thenne slagtning mist hade . . lett han nackna leggia vppå en holma. Förutan några grottehanzer, them han döda förde bort medh sigh.» P. Swart, Gustaf I:s Krönika 51 (1561). »Några grothansser, och ther ebland, som man menar, war Johan Randsau.» Brahe, Gustaf I:s krönika 13 (c. 1585).

Ordet är lånadt från nedertyskan, där »ein groth hans», »grote hanse (hense)» förekomma redan under medeltiden. Se Schiller-Lübben 2: 189. — Numera i båda betydelserna föråldradt. Jfr *Pock-*, *Stor-Hans*.

Gästabuds-Hans. Skroderare vid gästabud. »Han war en högfärdig Sqwäla, en Storskrytare och Gästebodz Hans.» Sylvius, E. Olais The Swenskes och Göthers Historia 407 (1678; lat. orig.: præsumptuosus jac-

---

[1]) Jfr om anledningen till att *Hans* blifvit djäfvulsnamn en förmodan af E. Hammarstedt i Meddelanden från nord
1899 och 1900, s. 36.

tator). Jfr *Hochzeit-Hanse* (pl.) i äldre nyhögtyska, se P. Drechsler, Wencel Scherffer und die Sprache der Schlesier 128. — Numera föråldradt.

Hvardags-Hans. Gäst, som kommer hvarje dag. Ingå i Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Junker Hans. Gunstig junker, munsjör; om en som uppträder på ett prålande sätt. »Then förlorade Sonen . . så länge han hadhe pungen full aff Gull och Daler, och hadhe rådh . . förähra thenne Halskädh, then andra Armband, then tridie Sametz toffler, och somblighe Silkes stromper, tå bleff öffuarst widh bordet satt Juncker Hans, och kalladhes Rosenbladh och hierta korn.» T. Johannis, En Fästningarings heemligheter O 2 a (1604; öfvers. från t.) Jag har hört uppgifvas, att i Smål. ännu i dag *junker Hans* kan förekomma om den, som tycker sig något vara. Vågar dock ej stå för uppgiftens pålitlighet.

Klott-Hans. »Om en 'klottande' (spillande, nedsölande, i ätande l. drickande snuskig) person.» Nyl. (Vll). Jfr *Dret-*, *Lort-Hans*.

Klump-Hans. Klumpig person. »Nu får du inte vara ledsen på mig, om jag burit mig åt som en klumphans.» A. Wahlenberg, Två valspråk 125 (1892). Jfr t. *Klotzhans,* Grobian (Wackernagel 134).

Knorr-Hans. Om en som gärna dricker »knorrar». Nyl. (Vll).

Konst-Hans. Konstmakare. »Ack! se der vår Konsthans krupen i sin bur; Men betänk när Ni tar honom, at det är en Svartkonstnär, och kan gjöra sig osynlig när han vil.» Sv. öfvers. af L'avocat Savetier 34 (1757). Jfr sådana tyska ord som *Gaukelhans* = Gaukler, Betrüger (Wackernagel 134), *Hanskaspar* = Possenreisser (Leipzigdialekten enl. Albrecht 39), *belhans* = Possenmacher (Göttingen och Grubennbach 208).

Kråkel-Hans. Krångelmakare. Nyl. (Vll).
Kräpel-Hans. Grälmakare, envis person. V. Nyl. (Vll).
Käpel-Hans. Sladdrare. Nyl. (Vll). Jfr *Pjäpel-, Pladder-, Plåter-, Präpel-, Päpel-, Rapel-, Slabber-, Sladder-, Smater-Hans.* Jfr äfven de af Albrecht 37 från Leipzigdialekten anförda *Faselhans, Klatschhans, Papelhans, Schwafelhans, Schwatzhans* med motsv. betydelse.
Lat-Hans. S. Skå. (Bjk).
Lort-Hans. Grafva i Värml. (Sam.), Skå. (förf.). Jfr *Dret-, Klott-Hans.* Kändt af Ai.
Lump-Hans. Lumpen person. »Vi ta ingenting [af en sjuk kamrat för det arbete vi göra för honom], svarade pojken sårad, vi äro inte så'na lumphansar.» Södermanlands Nyheter 1895, nr 61, s. 4. Utveckling ur följande?
Lumpen-Hans = *Lump-Hans.* Svedala, Skå. (Pmf). Efter ett tyskt *Lumpen-Hans* = trashank?
Mager-Hans. Vgl. (Beckm., La), Gbg (P. Em).
Mäster-Hans.

1) Bödeln. »Antwarde [man] Öffwerheeten enn sådan boffwe, eller then rätte Mästaren som heeter Mäster Hans.» Ernhoffer, Enchiridion 7 b (1591; öfvers. från t.). »The predikanter som ikke äre kalladhe, them skall man antwarda Mäster Hans.» Därs. 50 b. »Then som . . wil Gudh til trotz . . i sijn påbegynta ohörsamheet och otroo framhärda, han warder wisserlighen här timligh förnimmandes Mäster Hanses skarpa doom.» A. Laurentii, Fischers Huus Tafla 320 (1618). »Mäster Hans.» Borg, Luthers Kyrkopostilla 2: 218, 219 (1753). Efter tyskans *Meister Hans* (se Wackernagel 133, Grimm IV. 2: 458 f.) Äfven danskan har *Mester Hans* i samma betydelse (se Gigas i Dania 2: 291). Numera föråldradt.

2) Karbasen. »Mäster Hans var . . en ansenlig karbas af flätad rotting.» Finl. Topelius, Fältskärns berättelser 1: 156 (1854). — Ännu, dock sällan, påträffadt i Öbtn i bildades kretsar (Hl). Jfr de tyska motsvarigheterna *Birkhänsel* (se R. Needon i ZfddU 10: 209) och *Birkenhänschen* (i Leipzigdialekten, se Albrecht 89), som båda betyda björkris, samt *Karbatschenhänschen* (se Grimm 2: 39), piskan.

3) Typiskt namn på skräddaren?
»Jag har . . lust at se, hvad kläder the ther bära?
Om theras Mäster Hans kan efter mode skära?»
Kolmodin, Biblisk Qvinno-Spegel 1: 117 (1732).

Pjåk-Hans. Nyl. (Vll).

Pjäpel-Hans. Sladdrare. Nyl. (Vll). Jfr *Käpel-Hans* och där anförda synonymer.

Pladder-Hans. Nyl. (Vll). Jfr *Käpel-Hans* och där anförda synonymer.

Plåter-Hans. Pladdrare. Nyl. (Vll). Jfr *Käpel-Hans* och där anförda synonymer.

Pock-Hans. »Pockare», öfversittare. »The mechtige och store Pockhanser.» Reincke Fosz 395 (1621; nt. orig.: »de mechtigen und groten puchanse.» Brandes 154). Därs. 401. »En Predikant, som stolt och högfärdigh, och en eghensinnigh Puk-Hans är, och wil alt effter sitt eghit hufwudh vthrätte.» Därs. 589 (nt. orig.: »ein egensynnich Puch-Hans.» Brandes 228). Nu obrukligt. Efter t. *Poch-hans* (äldre nt. *Puch-hans)*, »ein lärmender, trotziger polterer oder prahler». (Grimm VII: 1962). Jfr *Hans* 1 samt *Grot(te)-*, *Stor-Hans.*

Prål-Hans.

1) Sprätt, en som vill pråla.
»En Prål-Hans legger all sin flijt på skiöna Kläder.»
Helicons Blomster L 1 1 b (1674). Nu obruk-

2) Skrytare, skrodör. Blek., omkring Karlshamn (Törng.), Skå. (E. Wm).

Efter t. *Prahlhans,* se Wackernagel 135, Grimm IV. 2: 457. Jfr t. *Hans Aufschneider*, *Prachthans* om skrytsam person (Sanders 1: 691 f.). Danskan har *Pralhans* (se Gigas i Dania 2: 291). Jfr *Skräfvel-Hans.*

Präpel-Hans. Pladdrare. Nyl. (Vll). Se *Käpel-Hans* och där anförda synonymer.

Päpel-Haus. Pladdrare. Nyl. (Vll). Se *Käpel-Hans* och där anförda synonymer. Jfr t. dialekternas *Papelhans* (se Albrecht 37), *Pappelhans,* se Wossidlo i Korr. 9: 87.

Rapel-Hans. Munvig mansperson. Nyl. (Vll). Se *Käpel-Hans* och där anförda synonymer.

Sjåp-Hans. Vgl.? Meddeladt af La.

Skagel-Hans. Långbent, otymplig person. Harj. h. i Skå. (N. An). Jfr *Stylte-Hans.*

Skrabb-Hans. Mager och klen karl. Sdml. Se G. Er. i Södermanl. 4: 35 (1883). Kändt af Lbg. Jfr de två följande.

Skral-Hans. Uppl. (Schag.), Sthm (M. Cd), Gotl. (Ktg). Jfr föregående och efterföljande.

Skralt-Hans. »Skraltig», skral (fattig eller sjuklig) karl. Sdml. (G. Er. i Södermanl. 4: 35 (1883)), Gbg (Bjk), Smål.? (Hellq.) Jfr de två föregående.

Skrik-Hans. Storskrikare. Söndags-nisse 1863, nr 29, s. 4. — Vbtn (Mel.), Upps. skolslang (se R. Berg i Landsm. XVIII. 8: 36 (1900)), M. Boh. (Ldkt), Vgl. (Belfr.), S. Hal. (K. Pet.; vanl.), Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Skämtsam ändring af *skrikhals?* Jfr *Skrål-Hans.*

Skrål-Hans. Vgl. (Belfr.), Barkaryd i Jönköpings l. (A. J. G.), Skå. (P. On, förf.) Kändt af Ai, Hdg, K. E. J., Lbg. Skämtsam ändring af [illegible] *Hans.*

Skräfvel-Hans. »En rigtig skräfvelhans.» Sv. öfvers. af Dickens' Barnaby Rudge 25 (1884; eng. orig.: »a pretty brag [= skryt]»). »Hr Kjellberg i Östgöten förklarar hr Björkman vara en »Skräfvel-Hans», hvars svammel ingen bör lyssna till.» Vårt Land 1894, nr 229, s. 3. — Vgl. (Belfr.), Gbg (Bjk), Harj. h. i Skå. (N. An), Öbtn (Hl). Kändt af Hdg, K. E. J., Lbg, Åm. Jfr *Prål-Hans* och vid detta ord anförda t. motsvarigheter.

I vissa dialekter förekommer varianten *Skräfvelhank.* »Håll munläre' på dej, din skräfvelhank!» M. Roos, Helgsmålsklockan 1: 277 (1896; i återgifvande af Hälsinglandsdialekten).[1])

Måhända beror uppkomsten af *Skräfvel-Hans* på anslutning till *skräfvelhank,* liksom *Tras-Hans* (se d. o.) sannolikt är en skämtsam variant till *trashank.*

Slabber-Hans. En som slabbrar: pratar onyttiga, ibland meningslösa saker. Finl. (Vas.). Jfr *Käpel-Hans* och där anförda synonymer.

Sladder-Hans. Vgl. (La). Jfr *Käpel-Hans* och där anförda synonymer.

Slarf-Hans. »Är det jag, som lånar ut pengar till . . alla slarfhansar under solen?» Wranér, Helgdagsbilder 245 (1892). »Den slarfhansen!» Dens., Tösa-

[1]) Har månne detta ord, som nu ansluter sig till *hanker,* en stackare, som med svårighet drager sig fram (Ydre i Ögl., se Rietz 282), [jfr norskans *Hank,* »tynd og svagelig Person», Ross, Norsk Ordbog 297] jämte *jämmerhank,* en som jämrar sig utan anledning (Ögl, se Rietz 295), *slamphank,* slarfaktig människa (Delsbo i Hälsingl., se Rietz 620) och riksspråkets *trashank,* trasig stackare, uppkommit under inflytande från nt. uttryck på *-Hannke* (biform till *Johann?*)? Se om *Hannke* Versuch eines bremisch-niedersächsischen Wörterbuchs 1: 591 (1767): »Hannke, ein Wort, das hier viel im Gebrauch, dessen Bedeutung aber unbekannt ist, Hannke in der Nood: ein Nothhelfer. einer, dessen Hülfe man sich nur aus Noth bedienet, weil man ssern hat.» Jfr: »Hanke un alle Mann.» (Krethi och Plethi.)

knep och pojkahyss 31 (1897). — Grafva i Värml. (Sam.), Västm. (T. Er.), Nke (T. Er.), Uppl. (Schag.), Upps. (Norl.), Sthm (M. Cd, Nordl.; anv. i den bildade klassen enl. Ny), Sdml. (T. Er.), Vgl. (Belfr.), Ögl. (Ny; anv. i den bildade klassen), Kalmar (V. Sg), Harj. h. i Skå. (N. An), Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Kändt af Ai, Hdg, K. E. J., Lbg, Ldgn m. fl.

Slö-Hans. Sthm (Gr). Jfr *Trög-Hans.*

Smal(e)-Hans

1) »Smal-hans.» Mager person. Sdml. (G. Er. i Södermanl. 4: 47 (1883)), Skå. (förf.).

2) Fattigdom, brist, hunger. »Nu ä dä smalhans för' en [nu är det smått för honom].» Grafva och Brunskog i Värml. (Sam., Dalb.). »Ja byckj inte vander vä Smalehans, når ja va gröbba.» Skå. Wranér, Stuesnack 22 (1884). »Om 'Smale Hans' komme riktigt, hva?» Skå. Dens., Hägringar 74 (1891). Skå. (P. On, E. Wm), Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Jfr: »Smale-Hans . . Finnarnas [d. v. s. Finländarnas?] benämning på den personifierade hungern.» Schröder, Pekka Huskoinen 154 (1895).

Stammar från tyskan, där *Schmalhans* är en personifierande beteckning af bristen, väl närmast af hungersnöden (se Krueger 17, Wackernagel 176). Wackernagel anför ett ex. från Schuppius, som säger »dass Schmalhans an manchem Ort Küchenmeiste[r] und Cammermeister wird». Jfr *Schraalhans* i talesät[tet]: »Bei Schraalhans (von Schraal = dürftig, mage[r]) ist Magerman Koch, und Magermans Gäste überess[en] sich selten.» Se Gittée i ZdVfV 3: 426. — I svenskan har *Smal-Hans* såsom personifierande na[mn] måhända kommit genom dansk förmedling. I dan[-] skan förekomma talesätten: »Det er ikke g[odt at] have smalhans til kjøkkenmester.»

»Rus gjör galhans, og rutten [svirande] giver smalhans.» Därs. 261. Redan hos P. Syv 2: 132: »Hvor Hans Skødesløs er i huset, kommer snart Smalhans med» o. s. v. (1688).

Sannolikt har i tyskan *Schmalhans* (jfr Gigas i Dania 2: 291) ursprungligen begagnats om en mager person, liksom fallet är i Sdml. Sedan har den magres vedernamn personifierats för att beteckna det abstrakta begreppet *nöd, brist, hunger*.[1])

Smater-Hans. Pratmakare. Sdml. G. Er. i Södermanl. 4: 47 (1883). Se *Käpel-Hans* och där anförda synonymer.

Smet-Hans. »Målarkludd, sämre målare.» Upps. skolslang, se R. Berg i Landsm. XVIII. 8: 37 (1900).

Snus-Hans. Vgl. (La).

Snål-Hans. Girigbuk.

»Han är hård emot folket och grinig och gnidig . . Och tvi dig, din snålhans, och tvi dig och tvi dig! Och för resten har snålhansen barn.»

Fröding, Nya dikter (2 uppl.) 52 (1894). — Vbtn (Mel.), M. Boh. (Ldkt), Vgl. (Belfr.), Gbg (Bjk), S. Hal. (K. Pet.; vanl.), Skå. (P. On), Harj. i Skå. (N. An), Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Jfr *Hans Smulgråt* och under detta uttryck anförda tyska motsvarigheter.

Stor-Hans. Öfversittare, skrodör. »Een såden sälle och stoorhans, som sigh ickie lämpa wille.» Gustaf II Adolf i ett bref till Axel Oxenstierna (Styffes uppl.) 542 (1629). Numera okändt. Efter tyskans *Grosshans* (se Wackernagel 134, Krueger 17). Jfr danskans *Storhans* (se Gigas i Dania 2: 291). Jfr *Hans* 1, *Grot(te)-*, *Pock-Hans*.

[S]tylte-Hans. Långbent, otymplig person. Harj. h. i Skå. (N. An). Jfr *Skagel-Hans*.

---

[1]) ... *Schmalhans* i Elsass, se Martin och Lienhart, Wörter-[buch der elsäss]ischen Mundarten 1: 358, betyder »Geizhals», beror väl ... ing.

Stöfvel- l. *Stöfle-Hans*. Drumlig person. Värml. (A. Bln).

Såtel-Hans. Om en som talar otydligt. Nyl. (Vll).

Trabel-Hans. Om en som ofta går af och till. Nyl. (Vll).

Tralle-Hans Till den som söker svänga sig med fraser. Wemm. h. i Skå. (S. Bg).

Tras-Hans. M. Boh. (Ldkt). Jfr riksspråkets *trashank* och anmärkningen under *Skräfvel-Hans*.

Trög-Hans. Kändt af Mel. Jfr *Slö-Hans*.

Johanna, Jeanna (Schāna), Jeanne, Jeanette.

Johanna.

Såsom namn på den 21 Juli stundom personifieradt. »'Johanna' grät till och med isbitar.» Söndagsnisse 1884, s. 117.

I Dfs (Vbtn) heter pipsnuggan *Johanna* (Åm).

Såsom senare led i ssgn

Trill-Johanna. Kvinnlig velocipedist. Upps. (La).

Jeanna.

Jeanna är måhända identiskt med det feminina appellativet *schana (sjana)*, som förekommer dialektiskt i flere landsändar: i Sthm brukas det enl. Bjk om »slarfvig kvinna», enl. Gr om »ful, gammal och frånstötande» kvinna, i S. Hal. enl. Rietz 573 om »enfaldigt, halfvåpigt fruntimmer», i Nyl. enl. Sv. Landsmålsför. i Hfs om »sjåpig» eller »osnygg» person. *Schana* brukas som riksspråksord hos Janzon, Sånger af Catullus 1: 4 (1889; motsvarande lat. *scortum*).[1]) Om *schana* uppkommit af *Jeanna*, skulle detta namn, liksom *Jöns* m. fl., nedsjunkit till ett appellativt glåpord. För identiteten talar i viss mån, att *Jana* (uttaladt *Schana*), fordom

---

[1]) »Någon gammal gulsjuk schana.»

ett vanligt namn bland Vallonerna, numera bland dem endast lefver kvar såsom skämtsamt tilltal. Se Pehrsson, Österby 122 (1899). Å andra sidan är den möjligheten ej utesluten, att *schana* (jfr det dialektiska *sjane*, fåne, t. ex. hos Bondeson, Nya allmogeberättelser 96 (1886), Dens., I Glimminge 16 (1892), är etymologiskt oberoende af *Jeanna*, hvarmed det i så fall associerats på grund af en tillfällig ljudlikhet.

I pluralformen *Jeannor* nyttjas namnet hos Bellman 4: 241 (1789) om värdshusflickor.

Såsom förra led ingår *Jeanna (Schana)* i förbindelsen

Jeanna-Maja. »Sjana-Maja». Osnygg, slamsig kvinna. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs.)

Såsom senare led i ssgrna

Bakelse-Jeanna. »Bakelse-Schāna.» Kakgumma. Uti C. J. Hallmans pjäs Donnerpamp (1782) uppträder i »Intermeden» en person, benämnd *Bakelse-Jeanna.* Kanske har redan på Hallmans tid detta namn användts appellativt för att beteckna en känd Stockholmstyp, eller har måhända just den Hallmanska figuren gifvit anledning till namnets förallmänligande? Skrifvet *bakelsesjana* anföres uttrycket af Rydqvist, Svenska språkets lagar 5: 227 (1874; nyttjas appellativt i »städernas hvardagstal»). Numera kännes *bakelseschana*, såsom appellativ t. ex. i Karlstad (Nn), Sthm (Bjk, M. Cd) och Örebro (T. Er.), i hvilken sistnämnda stad det skall beteckna »egarinna af mindre bröd- och bakelsebutik».

Trill-Jeanna. »Trillschāna.» Kvinnlig velocipedist. Lär förekomma i Figaro för sommaren 1895. Sthm (Gr).

Såväl *Bakelse-Jeanna* som *Trill-Jeanna* associeras nu med det ofvannämnda *schana (sjana)*.

Jeanne.

Detta franska kvinnonamn ingår i d

skan lånade benämningen *damejeanne*,

ett slags butelj, vanligen i korgfodral. Förekommer t. ex. hos Ahlberg, Farmaceutisk teknik 111 (1899). Se om det franska ordet Hatzfeld 620.

Jeanette.

Såsom senare led i ssgn

Trill-Jeanette. Kvinnlig velocipedist. Sthm (E. Åkm).

Jonas (Jonke).

Jonke (Jonk) = *Jonas* är i Dfs i Vbtn (Åm) namn på en större kaffepanna för uppsamlande af sumpen.

Jonas ingår i uttrycken

a) »Fick du fikon, Jonas.» (Sll; hördt i Lunds skola c. 1855). Mindre vanlig variant till »Fick du fikon, Zakarias!» (Se *Zakarias)*.

b) »Det är Jonas där, det ligger mycken Jonas i det.» Där ligger något under (i fråga om dold malis). Kändt af Sll. Mindre vanl.

Såsom förra led ingår *Jonas* i sammanställningen

Jonas Blund. Variant till *Jon Blund* (se detta uttryck).

»Jonas Blund . .
Tynger hjernan, sluter ögats lock.»

J. O. Wallin hos Eichhorn, Svenska studier 3: 76 (från Wallins yngre dagar).

Såsom senare led ingår *Jonas* i ssgn

Jungfru-Jonas. Veklig pilt. »Jag vill verkligen inte att min son [Alf] ska bli en sådan der jungfru-Jonas.» Agrell, Dramatiska arb. 1: 12 (1882). Allitterationsbildning.

Josua.

Såsom okvädinsord. »Hva jodlar'u din jäkla Josua om vittnen.» Strix 1898, nr 37, s. 1. (Märk allitterationen!) Jfr BPN VI.

Julia.

Skämtsamt namn på uppsluppen fest; »kolifej» Skå. »Nu skickar mor bud på naboarne, så

bli 'Julia' hela natten.» Wranér, Brokiga bilder 144 (1889). — I lundensiskt studentspråk: rulla. »Det var en riktigt treflig Julia.» (Np, förf. m. fl.).

Utom Skå. kännes betydelsen knappast (dock möjligen i Smål. och öfriga gränsprovinser till Skå.).

Att *Julia* fått anförda betydelse, beror sannolikt på den kända förbindelsen »Julia hoppsa(n)sa(n)», som ingår som omkväde i en från Danmark stammande (dans-) visa. Se A. J. Afzelii bearbetning af den danska visan i Filikromen 3: 7 f. (1852), där omkvädet lyder:

»Julia, Julia, Hoppsasa . .
Julia Hoppsasa . .
Ack Julia, Julia, Julia, Julia, Hoppsasa!
Julia, Julia, Hoppsasa!»

Jfr: »Julia, Julia, Julia hoppsasa.» Eneroth, I skansen 57 (1883; som refräng i en sjömansvisa). — Skå. (förf.). — Stundom heter det »hoppsansan» i st. f. »hoppsasa» (så i ett skillingtryck från 1854). Vidare förekommer omkvädesformen »julia, juliallalej, julia, julliallalej». (Ny).

Jfr från danskan: »Vende hjem for paa Ny at dandse Julia Hopsasa. Det er saadan en rar christelig Maade at holde Jul paa.» Scharling, Ved Nytaarstid i Nøddebo Præstegaard (2 uppl.) 77 (1865).[1])

En egendomlig öfverensstämmelse med det nordiska *Julia hoppsasa(n)* visar Leipzigdialektens »Hopp, Jule», ett utrop »beim Springen». Se Albrecht 39.

Julia ingår i följande stående talesätt:

»Kära mamma, ge Julia lite mat,
så slipper hon å gråta.»

Nordlander i Landsm. V. 5: 20 (1886).

---

[1]) Jag har att tacka Läroverkskollegan G. Norlander för detta citat.

Jäsper.

Genom anslutning till verbet *gäspa* har *Jäsper* blifvit ett personifierande namn på gäspningen.

»Man läser föga dem [d. v. s. de skalder] som, liksom
i en Skola,
På gamle Tohnen stedz bekante Psalmer gnola.
Som obehaglin tycks som sungo de allen
Att skicka Jäsper kring och sackta söfva en.»

Düben, Boileaus Skalde-Konst 4 (1721; fr. orig. saknar motsvarande namn).

I svenska bygder t. ex. Västm. (Rietz 231) förekommer: »Nu har herr Gäsper kommit, snart kommer Jon Blund.» Vitsande anspelning på personnamnet. Jfr: »Gäspus, Nickus och Jon Blund» (i en känd vaggvisa).

Karl, Kalle

Karl.

Karl ingår såsom första led i

Karl August. Membrum virile (T. Er.).

Karl finne [äfven: *finge*). Variant till *kallfinger* om ringfingret. Ångerm. Se Nordlander i Landsm. V. 5: 89 (1886).

Karl Johan.[1])

a) Såsom skämtsamt utrop. »Hvad Karl Johan skall man med en syster till!» Bergman, Till Tant 13 (1900).

b) Membrum virile. Nke (T. Er.), Västm. (Norl.). »Kall Johan.» Upps., Sthm (V. Sg, Ulr.).

---

[1]) Det i Skå. (se Wranér, Helgdagsbilder 224 (1893)) — kanske äfven annorstädes — förekommande *Karl-Johans-flaska* såsom beteckning på en vanligen fyrkantig, korthalsad flaska (undantagsvis af aflångt kupig form) syftar på Karl XIV Johan, hvars monogram stod på flaskans ena sida, oftast i någon röd, mera sällan grön eller blå färg. Ännu lära i rika skånska hem finnas *Gustaf III:s-flaskor*, *Karl-Johans*-flaskornas föregångare (ofvanstående uppgifter ha benäget lämnats af H. Wranér.)

Karl-Kristian. »Kal-Krisjan.» Membrum virile. Ydre i Ögl. och Linköp. (Ny).

Karl-Petter. Ingår i uttrycket »osa» l. »vädra Karl Petter». »En vårta på näsan, ur hvilken 3 ständigt skälfvande hårstrån vädrade Karl Petter.» Tollén, Mina hundår i Amerika 66 (1896[1]), 1900). — »Dä osar Karl Petter. »Vgl. (Rietz 490; säges »då någon vid en begäran får snäsor, hundsnus»). »Osa Karl-petter, möta häftigt motstånd, få hundsnus, blifva, omöjligt.» Ydre i Ögl. Rääf, Ydre-målet 62 (1859).[2]) Barkaryd i Jönköpings l. (A. J. G.). Kändt af R. Bg, Hdg (trol. från Ögl.), Hellq. (trol. från Smål.), K. E. J., Lbg (trol. från Ögl.). — Af obekant ursprung.

I N. Ångerm. säges vällingklockan ringa »*Karl Petter*, gå in!» Se Nordlander i Landsm. V. 5: 170 (1886).

Såsom senare led i utropet »Du milde Karl Petter!» Sthm (Gr).

Karl ingår såsom senare led i ssgrna

Blinde-Karl. »Blinne-Kāl» = *Blinda-Kalle.* Malmö (Som.).

Buska-Karl. Personifierande benämning på sommarvärmens framkallande af dåsighet och lättja. N. Skå. (Hw). Jfr *Buska-Jöns*, *-Jösse*, *-Märta*.

Kalle.

1) (Trasig, smutsig) pojke (af underklass). »En liten kalle, som satt och rökte.» Upps. (T. Er.; yttradt om en zigenarpojke). Sthm (Gr; ytterst allmänt såsom tilltals- l. lystringsord till pojkar, i synnerhet till pojkar på gatan). Äfven annorstädes, sär-

---

Se tidningen Nya Lund 1896, nr 26, s. 3.

›ekant för Ydrespråkskännaren Ny.

skildt i öfre Sverige. I Skå. jämförelsevis sällsynt (lånadt från Sthmsspråket). — Nu omtalade betydelse åsyftas sannolikt i följande språkprof: »Jack . . typisk lätt föraktlig benämning på en (yngre) mansperson: Kalle.» Wenström och Lindgren, Engelsk-svensk ordbok 687 (1889). Från Blanche († 1868) må anföras ett exempel, där namnet nyttjas typiskt om gosse, ehuru ej som rent appellativum: »Tyskbagarbergen, der han [fågelfängaren] med någon Kalle eller Janne af sina bekanta spelar kronvägg.» Bilder ur verkligheten 5: 197.

2) Pojke, som betjänar allmänheten på omnibus, ångbåt o. s. v. = *Omnibus-*, *Ångbåts-Kalle* o. s. v. »På ångslupslinien Djurgården-Strömparterren kommenderar kaptenen helt ogeneradt till maskinisten: 'gå med half maskin bara, annars hinner 'Kalle' inte sälja poletter!'» Söndags-nisse 1884, s. 109. Figaro 1891, nr 27, s. 3. — Sthm (Gr; Ldgn: om Ångbåts-Kalle) — Särskildt om gossen, som borstar: borstis (Gr). — Jfr *Maskinist-*, *Omnibus-*, *Pollett-*, *Smörgås-*, *Tidnings-*, *Ångbåts-Kalle*.

3) Gast på segelbåt. Sthm (Ai).

4) Sjåare. Gbg (P. Em).

Att *Kalle* blifvit appellativt, har berott på detta namns vanlighet inom de lägre klasserna i Sthm, vanligheten på namnets egenskap af kunganamn. Jfr: »Är icke Calle just jämt det både modernaste och populäraste namn i Sverges, Norges, Götes och Vendes riken? Är icke Calle namnet på goda två tredjedelar af de både väl- och vanskapade gossar, som blifvit födda på de sista tretio åren?» Braun, S. arb. 6: 534 (1843).[1]) Jfr äfven följande anmärkning om namnets språkliga anseende: »Man finner namnet 'Kalle', som herr Blanche så ofta begagnar i sina roliga dialoger i Aftonbladet, en smula slödderaktigt.» Kapten Puff 1856, nr 11, s. 4.

---

[1]) Braun säger sig bland 659 beväringsynglingar ha funnit 420 Callar.

Se exempel på *Kalle* i ett grötrim hos Nordlander i Landsm. VII. 8: 16 (1889).

Såsom första led ingår *Kalle* i uttrycken

Kalle bastant. Frodig, trygg pojke. Finl. (Vas; »Två bröder i en familj, födda på 1820-talet, kallades i sin barndom af någon Wille galant och Kalle bastant. Det förra namnet fick vederbörande behålla hela sitt lif af sina jämnåriga, men det blef ej appellativt. Det senare åter användes, tror jag, ej länge för den ursprunglige Kalle, men nu såsom beteckning för frodig, trygg pojke»).

Kalle Bore. Nordanvinden.

»Fönsterna man tätar uti stugan sin,
För att Kalle Bore ej skall slippa in.»

Lyckow, Leksaker 189 (1898). Äfven Därs. 190. Skämtsamt och tillfälligt. Jfr *Kalle Vinter.*

Kalle flängare. Om en, som flänger åstad. Smål. (förf.).

Kalle glader.

1) Muntergök. »Kalle glader. Komik kalender.» (1850; boktitel). Söndags-nisse 1863, nr 29, s. 4. Bjk anmärker, att det i en tattarevisa om en, som »i morgon får 40 par», heter om hjältens ene broder: »De' var en Kalle glader.» Jfr att F. Hedberg 1859 utgaf en »komisk monolog» med titeln »Calle Glader eller en man af värde» (hufvudpersonen, efter hvilken monologen uppkallats, har *Calle* till sitt verkliga namn). — Värml. (Nn), Grafva i Värml. (Sam.), Norberg i Västm. (Nordl.), Uppl. (Schag.), Sthm (Bjk, Cd, M. Cd, Gr; Nordl.), Vgl. (Beckm., Belfr.), Ögl. (He), Barkaryd i Jönköpings l. (A. J. G.), Kalmar(Kk), Blek. (Hm), Lund (Flensb.; »vanligt i äldre studentspråk»), Malmö (Som.), Nyl., Öbtn (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

2) Skelett(et). Sthm? (Gr).
Döden. Sthm (Gp).

4. Sup. »En riktig Kalle glader.» Karlshamn (förf.). Troligtvis tillfälligt; jfr dock *Skratt-Olle*.

Kalle mager. Skelett(et). Upps. (Gr), Sthm (Nordl.), Gbg (P. Em; »skolspråk»).

Kalle P. »Dekadanssnobb.» Sthm (Gr), Gbg (Bjk; »efter Sigge Wulffs visa från omkr. 1889»).

Kalle Pettersson. Tilltalsord till obekanta pojkar af underklass i Upps. o. Sthm. (Gr).

Kalle Wallin. Ett slags punsch. »Ett ungt fruntimmer, som .. tillsammans med sin fru mamma drack 'Calle Wallin' i gröna vinglas, för det skulle se städadt ut.» Schöldström, Tre ljusa pojkar 11 (1892). — Uppl. o. Sthm (Nordl.). Kändt af Hdg m. fl. Väl efter namnet på en punschfirma?

Kalle Vinter. Skämtsamt namn på vintern. (Ordlek med adj. *kall.)*. I hvardagsspråk; äfven i litteraturen. Svenska familjboken 2: 334 (citat från 1845). »Chör. (Vid Kalle Vinters begrafning).» Nybom, S. dikter 3: 121 (1846).

»Hvar kom i hast vår Kalle Vinter från,
Och denna snö, som glänser som ett siden.»

Sehlstedt, S. sånger och visor 5: 145 (c. 1873). »Hitåt! säger jag! Fatten glasen och ut med 'Kalle Vinter'!» Schröder, En timmermärkares minnen 144 (1893). — Jfr *Kalle Bore*.

Kalle ingår såsom senare led i

Blinda- l. *Blinde-Kalle*.

1) Hufvudpersonen i en lek. »En gosse med förbundna ögon är 'blinde Kalle'.» Norman, Ungdomens bok 1: 22 (1883). Lundström, Hvad skola vi leka? 96 (1897).

2) Själfva leken. Svenska lekar 2: 38 (1884). Lundström, Hvad skola vi leka? 96 (1897). I Normans ofvan cit. arb. kallas leken »Blinde Kalle, kryp i hörn!» — Se om lekens beskaffenhet den anförda litteraturen!

3) Hvilken blind (stackare) som helst. Sthm (Bjk, Cd, M. Cd). »Blind-Kalle.» Nyl. och Åbo län (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Sistnämnda form äfven känd af T. Er. (dock blott om en bestämd individ: »en gammal blind tidningsförsäljare vid Gnesta station»; möjl. hette denne *Kalle*).

Namnet på hufvudpersonen i den här ofvan omtalade leken var nog från början en anspelning på en mycket bekant blind spelman i Sthm (f. 1818 ✝ 1864) med tillnamnet *Blinda-(Blinde-)Kalle*. (Se Blanches teckning af honom i Bilder ur verkligheten 5: 201 f.). Äfven betydelsen 3 = blind (stackare) bör måhända direkt ledas tillbaka till namnet på den blinde spelmannen, men, äfven om så skulle vara, har nog *Blinda-(Blinde-)Kalle* såsom lekterm spelat en roll vid betydelsens uppkomst.

Barfota-Kalle. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Bond-Kalle. »Bœnnkalle.» Bondpojke. Allmänt i skolpojks- och studentslang, enl. R. Berg i Landsm. XVIII. 8: 20 (1900).

Finn-Kalle. Okvädinsord på Finne. Nyl. (Vll).

Kilu-Kalle. (*K* i *Ki* uttaladt som framför hård vokal). Svagsint, fånig person. Hfs (Hl; »ej mycket vanl.»).

Maskinist-Kalle. Skämthistorier 3: 27 (1892). Jfr *Kalle* 2.

Omnibus-Kalle. Omnibuspojke i Sthm, som tar emot afgiften för åkningen. Söndags-nisse 1875, s. 150. Kändt t. ex. af Åm. Jfr *Kalle* 2.

Pollett-Kalle. Pojke, som säljer polletter på Sthms ångslupar. Figaro 1891, nr 27, s. 4. Kändt t. ex. af Nn, V. Sg, Åm — allt från Sthm.

Smörgås-Kalle. Kypare. Sthm (Gr).

Ström-Kalle.

1) Strömkarlen. Smål. Aldén, I Getapulien 98 (1883). Jfr dock *kalle* l. *kale* = *karl*, som påträffas

i vissa dialekter (så t. ex. *kale* i Västbo i Smål., se Rietz 309).

2) Fågeln cinclus cinclus, strömstaren. Gäfleborgs l. Carlson 17 (1894). Kolthoff-Jägerskiöld 13 (1898)

Tidnings-Kalle. Tidningspojke. Brukadt ej blott i Sthm (M. Cd, Gr, He, Schag, Åm m. fl.), utan äfven i Vgl. (Belfr.) och Blek. (Hm), dit ordet lånats från hufvudstaden.

Vatu-Kalle. Om person, som lofvar rundt, men håller tunnt, alltså »går med vatten». Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Ångbåts-Kalle. »Pojke, anställd på en ångbåt såsom biljett-(pollett-)försäljare l. i andra funktioner därjämte l. endast i andra funktioner.» (Gr). H. Molander i Landsm. 1: 616 (1879). Figaro 1891, nr 27, s. 3. Vårt Land 1895, nr 278, s. 2. — Kändt framför allt i Sthm (Cd: från senare delen af 1870-talet; He, Schag. m. fl.), men äfven annorstädes, t. ex. i Blek. (Hm), dit det lånats från Sthm.

Det i skånska och halländska dialekter förekommande *kalle* = visst slags matta (enl. en meddelare nyttjadt af en skånsk allmogekvinna på 1860-talet om ett slags kappa) med dess ssgr *kluta-(kluda-)kalle,* matta, tillverkad af gamla kläder (Karup i S. Hal. enl. Rietz 304, Svedala i Skå.) och *paltakalle,* lappmatta (af gamla kläder), brukad som täcke (N. Åsbo i Skå. enl. Rietz 304 och Pmf, Allerum i Luggude h. i Skå. enl. E. Wigström i Ur de nordiska folkens lif 137 (1882); jfr Dens. i Lunds Dagblad 1898, nr 20, s. 4) torde — trots den analogi, som erbjudes af *Lång-Jöns* (se d. o.) — svårligen utgå från personnamnet *Kalle,* så mycket mindre som detta lär brukas jämförelsevis sällan på den skånska landsbygden (väl mest såsom lån från st

nas språk). I alla händelser har nu all association mellan namnet *Kalle* och ofvan anförda appellativ försvunnit.

Karolina.

1) Såsom biljardspelsterm.

a) Den (vanl.) gula midtbollen i ett visst slags spel. Wilson, Illustrerad spelbok 86 (1888).

b) Det spel, där bollen *Karolina* förekommer. »Karolina spelas nu i allmänhet så, att sista bollen . . måste dubleras för att vinna partiet.» Wilson, Illustrerad spelbok 89 (1888).

Efter tyskans *Karoline,* som beror på folketymologisk omtydning af det franska *Caramboline* (jfr Andresen, Ueber deutsche Volksetymologie (3 uppl.) 186). Äfven i danskan och norskan: *Karoline.* Se Falk, Sprogets visne blomster 56.

2) Positiv. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Kasper.

Pajas, gyckelmakare; med syftning på en komisk figur i folklustspelet och på dockteatern. Ganska allmänt. Jfr: »På [djurgårds-]slätten slåss mossiö Kasper som vanligt med stackars Hin håle.» Levertin, Småmynt 139 (1883). »Hon såg ut som en liten Kasper med sin spetsiga puckel.» J. Gernandt-Claine, Helle 144 (1896). Jfr äfven ssgrna *Kasperskåp,* se t. ex. Sandberg, Det gamla husets historia[1]) 40 (1897), och *Kasperteater* [= dockteater], se t. ex. Norman, Ungdomens bok 1: 373 (1878), samt *Kasper* såsom namn på en skämttidning.

Efter tyskan, där *Kasper, Kasperle* (o. s. v.) nyttjas i betydelsen »narraktig person», och *Kasperle* betecknar »pajas», »Hanswurst» (ursprungligen på en teater

---

[1]) Följetong i tidningen Dagen.

i Wien). Dockteater heter på tyska »Kasperletheater». Se vidare Grimm 5: 258 f.

I formen *Kaspar* såsom senare led i *Hans Kaspar*, som ingår i leknamnet »Hans Kaspar och hans gesäller». Dal., Öl., se Arwidsson, Sv. fornsånger 3: 353 (1842), Skå., se Lilja, Violen 4 (1841). Sannolikt flerestädes.

Katrina (Katrin), Karin (Kari), Kajsa.

Katrina (Katrin).

Katrina ingår som första led i förbindelsen

Katrina på Gere. »Om kvinna, som arbetar febrilt och på olämpliga tider.» Värml. (E. Åkm). Jfr dialekternas *giri*, *geri* o. s. v., »morgongirig, flitig i arbete». Se Rietz 193.

Såsom senare led i

Ränne-Katrina. Häftig diarré. S. Hal. (K. Pet.), Onsjö och Frosta i Skå. (Np). Sannolikt flerestädes i Skå. — »Ränn-Katrina.» Kalmar (Stj.). »Ränn-Katrinä.» Gotl. (Ktg). »Ränner-Katrina.» Värml. (E. Åkm). Anslutning till *katarr*. Efter tyskans *laufend Katterl*, se R. Needon i ZfddU 10: 209. Jfr det följande!

Snälla-Katrina (Katrin). Häftig diarré.

»Snäll-Cathrin hos mig ock gäller,
At jag är i ständigt lopp.»

Dalin, Vitt. VIII. 1: 288 (c. 1745). — »Snälla-Katrina.» Jämtl. (P. On), Barkeryd i Jönköpings l. (A. J. G.), Växiö (Norl.), Öl. (Engst., Hass.), Blek. (se K. Nilsson, Ord och talesätt från Sydöstra Blekings strandbygd och skärgård 127 (1900)), Skå. (Cd, E. Wm; vanl.): N. Åsbo (Pmf), Harj. (N. An), Onsjö och Frosta (Np), Helsingborg (Pmf), Lund (förf.) m. fl. st. Hfs (Sv. Landsmålsför. i Hfs). »Snäll Katrinä.» Gotl. (Ktg). Anslutning till *katarr*. Efter tyskans *Schnelle Kathrine*, *Snelle Katrine* = »der Durchfall», se R. Needon i ZfddU 10: 209, Woeste, Wör[illegible] buch der westfälischen Mundart 246. Uti [illegible] finnes varianten *Snelle Peter*, [illegible]

— På engelska personifieras samma sjukdom under benämningen *Jenny-go-nimble*. Jfr det föregående!

Karin (Kari).

Uti en af Hyltén-Cavallius 2: XXV (1868) meddelad djursägen från Värend kallar räfven skrikan »syster Karin». I Vgl. (Belfr.) är *Karin* gåsens namn. Jfr att i jutskan åtskilliga fåglar heta *Karen* (se Feilberg 2: 91, där *Karen* anföres såsom namn på anden, *graa Karen* som namn på ett slags småfågel, *Karen Kræmmer* som namn på ett slags simfågel).

Uti formen *Kari* betecknar detta namn kattan (La).

Kari ingår som första led i sammanställningen

Kari i backen. Växten Achillea millefolium. Arbogatr. Bergström, Arboga krönika 2: 225 (1895; uppgifves beteckna »millefolium»).

Såsom senare led i

Grankotte-Kari. Skogsrået. Grafva i Värml. (Sam.).
Hamse-Kari. Strömstadstr. (Spn).
Lipe-Kari. Strömstadstr. (Spn).
Sjåpe-Kari. Strömstadstr. (Spn).
Skvallre-Kari. Strömstadstr. (Spn).
Sladdre-Kari. Strömstadstr. (Spn).
Slamse-Kari. Strömstadstr. (Spn).
Troll-Kari. Trollpacka. Segerstedt, Svenska folksagor 48 (1884). Möjl. individbeteckning.

Kajsa (Kaj).

1) Såsom dagnamn betecknande den 25 November (Katarinadagen) uti ssgn *Gums-Kajsa* (se d. o.).

2) Såsom smeknamn om hvilken liten flicka som helst: »Du lilla Kajsa!» Hördt af förf. i Skå. Måhända individuellt.

3) Änseln. »Du gamla 'kajsa' [tilltal till ränseln].» Engström, Janne Bulling 17 (1864). — Värml.? (Nn), gsspråk (Gr). Kändt af Hdg, K. E. J.

4) Kaffepannan. Sthm (Ai), Vgl. (La). Finl. (Ktn). — Äfven (möjl.) om kaffekannan. Vgl. (Belfr.).

5) Geväret? (V. Sg).

6) Kajan. (Åm).

7) Kråkan. Södertörn. Kolthoff-Jägerskiöld 90 (1898).

8) Hyrdroskan i 'ssgrna *hyr-kajsa* och *hyrkusk-kajsa* (se d. o.).

9) Vindkåren. Vanligen i uppmaningen: »Blås, Kajsa!», genom hvilken man (numera väl mest på skämt) uttalar sin önskan om förlig vind. Nicander, S. arb. (3 uppl.) 1: 184 (c. 1830). »Cajsa, blås!» Sehlstedt, S. sånger och visor 1: 209 (1861). »Blås kajsa! vanligt utrop af skärkarlarne, då de sätta upp seglen och tillönska sig god vind». Rietz 379 (1867). Hodell, Odödlighetens tempel 22 (1869). Album utgifvet af Nyländingar 8: 157 (1881; i en nyländsk folksaga). Jfr: »Blås Kajsa, blås! säger jag och menar därmed en bön till min sånggudinna, som ock tyckes bönhöra mig.» F. Bremer hos Adlersparre-Leijonhufvud, F. Bremer 1: 58 (1829). — Vida kändt: Roslagen (Schag.), Sdml. (T. Er.), Boh. (P. On, Spn), Gbg (P. Em), Blek. (Hm), Skå. (P. On), Finl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Äfven, fastän mindre ofta, i andra vändningar: »'Kajsa friskar', vinden friskar.» Rietz 379 (1867).

»Seglen sattes, Cajsa blåste opp.»

Gustaf B. i en visa från 1882. »Trots förnyade anmärkningar och ödmjuka böner, kunde 'Kajsa' ej förmås att blåsa.» Schröder, Från pojk- och gubb-åren 184 (1894). »Den allbekanta farleden utåt kilade vi förbi . . och kommo förbi Vaxholm vid 8-tiden, men sedan ville Kajsa ej vara med längre.» Tidning för idrott 1897, s. 92. »Jag lät det blåsa och tänkte i mitt stilla sinne: 'Skjut på, skjut på, du Kajsa grå!'» Hedin, En färd genom Asien 2: 215 (1898).

Sjömän offra till *Kajsa,* då de kasta en slant öfver seglet (Gr). Jfr: »Sjömän offra ännu halft på skä

åt Kajsa för god vind.» Östergötlands skärgård enl. M. Lönnberg i Sverige. Fosterländska bilder 71 (1877—78).

Till uppmaningen »Blås, Kajsa» fogas stundom ett löfte, hvars något varierande formulering visar, att den nyckfulla vindgudinnan enl. sjömännens tro ej blott tycker om slantar, utan äfven, liksom sjömännen själfva, finner behag i tobak. »Blås, Kajsa, får du en buss.» Värml. enl. Lind i Landsm. XI. 2: 31 (1896); jfr: »Blås, kaj, får du tubak.» Nykarleby i Öbtn enl. Freudenthal Därs. 6: XIII (1885). »Blås Kajsa! i morgon får du en bankovitten.» (Granl.).

Offerseden liksom de anförda löftesformulären tyckas ju vittna om att *Kajsa* åtminstone förr stått ganska lefvande för seglarens fantasi.[1])

Enligt en, som det förefaller, rätt plausibel förmodan af G. Bergström, Arboga krönika 1: 174 (1892) skulle *Kajsa* i nu skildrade språkbruk ursprungligen åsyfta den heliga Katarina, som åkallades i sjönöd.[2]) Den gamla sammanställningen med *kåre,* vindpust (se Rietz) är väl svårligen hållbar.

I barnvisor, lekramsor m. m. är *Kajsa* rätt vanligt. Se Nordlander i Landsm. V. 5: 116 (1886), Carlheim-Gyllensköld Därs. VII. 7: 105 (1892). Särskildt må hänvisas till en bekant räknevers, med hvilken bestämmes, hvem som skall »gå ur» leken (se Norman, Ungdomens bok 1: 18 (1883), Nordlander i Landsm. V. 5: 119, 121—123 (1886)).

Kajsa ingår såsom första led i följande uttryck: *Kaisa-krona.* Växten Käjsarkrona (Fritillaria). Lau på Gotl. (J. Kn). Folketymologi enl. Ktg.

---

[1]) Gr meddelar, att han hört en liten Stockholmsflicka ropa på *Kajsa,* medan hon af alla krafter blåste på seglet.

[2]) Såsom hjälparinna i sjönöd har Katarina sannolikt efterträdt [h]ednisk gudomlighet.

Kajsa-Rulta. Om frodigt fruntimmer (äfven om liten fet flicka). Skå. (förf.). [Sannolikt flerestädes i Sverige.] Finl. (Hl, Vas.). Anspelning på hjältinnan i den kända barnboken »Kajsa-Rulta och hennes katt» (1 uppl. 1841; öfvers. från tyskan af Anders Lindeberg). — En brunn i Sthm (på skeppsholmsplanen) hette »Cajsa-Rulta». Se Bellman 4: 239 (1789). Enl. Carlén (cit. st.) »efter en gammal gumma vid namn Cajsa, som haltade på båda sidorna och om morgnarne brukade hemta friskt vatten åt de på holmen boende officerarne, hvilka gifvit henne detta öknamn. Sägen förtäljer, att gumman nedfallit och drunknat i brunnen, hvilken först derefter fick sin öfverbyggnad». Den anförda historien tyckes ju tyda på, att *Kajsa-Rulta* känts som appellativum före barnbokens publicerande.

Kajsa ingår såsom senare led i följande uttryck:

Döf-Kajsa. Öbtn (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Gums-Kajsa. »Gums-kajsä.» Katarinadagen den 25 November. Sdml. G. Er. i Södermanl. 2: 53 (1881).

Hyr-Kajsa. Hyrvagn(en). »Derpåföljande söndagseftermiddag höll jag, såsom bestämdt var, med vår största 'hyrkajsa' utanför min mors port.» Sthm. Blanche, Bilder ur verkligheten 1: 16 (1861). Numera knappast brukligt.

Hyrkusk-Kajsa. Hyrvagn(en). »[Många maskeradgäster] rullade . . åstad i hyrkusk-kajsor [i Paris].» Sturzen-Becker, En utflygt ur boet 2: 207 (1842).

Kaffe-Kajsa. Kaffepanna(n). Öbtn (Hl; Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Ku-Kajsa. Fågeln Garrulus infaustus, lafskrikan. De nordligaste svenska finnsocknarna enl. Kolthoff-Jägerskiöld 318 (1898).

Lampans-Kajsa. Slamsa. (Törnq.).

Lamskinns-Kajsa. Egentligen om en i »ovig» dräkt klädd kvinna, sedan såsom ett allmänt okvädinsord. Nyl., Eg. Finl. (Vll).

Lill-Kajsa. Spadertvåa i kasinospelet. Kändt af Hdg, K. E. J., Lbg. Jfr *Stor-Kajsa.*[1])

Löp-Kajsa. Nyl. (Vll).

»*Skit-Kaisä.*» Smutsig kvinna. Gotl. (Ktg).

Slamsa- l. *Slamse-Kajsa.* Hfs och Finl. öfver hufvud taget (Vas.).

Smäll-Kajsa. Ettrig käring. Sdml. (R. Bg).

Snus-Kajsa. Nyl. (Vll).

Stor-Kajsa. Ruter tia i kasinospelet. Kändt af Hdg, K. E. J., Lbg. Jfr *Lill-Kajsa.*

Dessutom stundom i namn på trollväsenden. Så t. ex. *Tjurlångs-Kajsa* = ett sjörå i sjön Tjurlången, se Bergström, Arboga krönika 1: 198 (1892), *Isäters-Kajsa* = skogsfrun, se Segerstedt, Svenska folksagor 168 (1884).

Klara.

Brännvinsflaskan. Vgl. (Belfr.). Äfv. *Lilla Klara.* Gbg (förf.). Anslutning till adj. *klar.* Jfr »klarsup», »ta sig en klar».

»Hellre tar
Jag en klar.»

Sehlstedt, S. sånger och visor 1: 188 (1861). Jfr *Olle* med ssgrna *Skratt-Olle* o. s. v.

Vidare märkes uttrycket »lägga Klara på kaffekitteln» = klara kaffet. M. Boh. (Ldkt).

Såsom senare led i

Lilla Klara.

1) Brännvinsflaskan. Se ofvan.

2) Kaffepannan. Norrköping (He).

Pajta- l. *Pajtu-Klara.* Barn i blotta linnet (skjorta, lintyg hetes på finska *paita* l. *paitu).* Nykarleby i Öbtn (Vll).

[1]) [...]et hos Warnmark, Epigrammata L 3 b (1688) förekom[...]mnet »Cathrincen» (= lilla Kajsa).

Vackra Klara. Papegojans typiska namn. Sthm. (V. Sg), Skå. (förf.). Sannolikt flerestädes.

Klas.

1) Skämtsamt namn på Holländaren? Se exemplet under *Klas Maklig*.

2) Kajan, särskildt den tama. Kamraten 1896, s. 250. Kolthoff-Jägerskiöld 92 (1898). — Uppl. (Schag.), Vgl. (Belfr., La), Gbg (Bjk), Smål. (Hellq.), Kalmar (Kk), Blek. (Hm), Skå. (N. An, Cd, Np, E. On, E. Wm m. fl.). Efter tyskan (se R. Needon i ZfddU 10: 206).

3) Staren. Kamraten 1895, s. 202 f. Mindre vanligt.

4) Afträdet. Vgl. (Belfr.).

Såsom första led i uttrycken

Klas Jakob. Ett slags redskap, användt på fartyg. »Clas Jacob en Stång med Jernhaka at böga Plankor.» Rålamb, Adelig Öfning 10: 34 (1691). Se vidare Därs. 35, 36, 44.

Klas Maklig? Om lat, senfärdig person? Med afseende på ett holländskt skepp i följande språkprof: »Det skulle vara roligt att för contrasten ha ett Holländskt skinkskaft vid sidan af honom [en seglare], och se hvad figur en sådan trumf-till-klas-Maklig skulle göra bredvid denne långgjutne vindätaren.» Gosselman, Resa mellan S. och N. Amerika 2: 44 (1833). Med anledning af att *Klaas* är ett vanligt holländskt namn?

Såsom senare led i

Kalas-Klas. Om läckergom l. storätare. Söndags-nisse 1863, nr 29, s. 4. Vgl. (Belfr.). Ssgn beror på ljudlikheten mellan *kalas* och *Klas*. Jfr versparet

»Klas var på kalas,
slog sönder älfva glas.»

Gbg. Nordlander i Landsm. V. 5:

Lille-Klas. Om liten stackare. Vgl. (La). Efter Andersens sagofigur.

Store-Klas. Om kaxe. Vgl. (La). Efter Andersens sagofigur.

Klemens (Klämet).

Klämet, i äldre nysvenska sidoform till *Klemens,* ingår i ett bildligt talesätt, som omnämnes af Grubb i dennes arbete Prænomina Sveogoticha (1675): »Clement.. blifwer hoos oss i gemen kallat Klämet. Här om går en gamal saga i gemen, huru en man aff detta nampnet, skall fordom allenast för sälskap skull hafwa rest til Rohm; fördenskull hafwa dhe gamle (seandes något onödigt dårligen skee allenast wänner til willia) til förwijtelse dher om sagt: dhet ähr lika som Klämet fohr til Rohm.» Cit. arb. B 8 b.

Såsom jag förut sökt visa,[1]) förekommer i den danska bearbetningen af Manuel's Satir om den sjuka mässan en motsvarande bildlig jämförelse med Clemmed, som for till Rom och kom tillbaka som en skälm. Det förefaller,[2]) som om de ordspråkslika talesätten om *Klämet (Clemmed)* utvecklats ur det ordspråk, som — kändt i flere, något växlande former — i den tyska folkboken om Dyl Ulenspiegel har lydelsen:

»Gang geen Rom frummer man,
kum herwider nequam.»

Gissningsvis har jag[3]) förut förmodat, att personnamnet *Clemens* uti de bildliga talesätten hos Grubb och i den danska skriften härrör från en latinsk version af nyss omnämnda ordspråk, i hvilken *clemens* varit adjektivum = mild, god, motsvarande »frummer man»: adjektivet skulle i en senare tid hafva uppfattats som personnam-

---

[1]) Se Arkiv för nordisk filologi 18: 119 ff.
ı citerade uppsatsen.
··psatsen s. 124.

net. Antages nu framställda förklaringshypotes, kvarstår dock, såsom jag förut anmärkt, den svårigheten, att *Clemens* = mild, god och *nequam* = usling, arg skalk ej synas tillräckligt motsatta[1]) — Om *Clemens* till betydelsen *fullt* motsvarat »from, hederlig», hade den gissning, som framställts, förefallit mig säkrare.[2])

Klotilda

kallas vitsande i Sthm en kvinna, som »klår till». (Bjk).

Knut, Knutte.

Knut.

I almanackan[3]) är *Knut* namnet på den 13 Januari, tjugonde dag jul — den sista i högtiden. Därför är det ett allmänt talesätt:

»Tjugonde dag Knut
kör Julen ut.»

Uttrycket omnämnes af O. Rudbeck, som bifogar följande karakteristiska förklaring. »Knut kiör Julen ut, ty Knut betyder på Swenska ändemålet, såsom man altjd slår på en trå, der medh man mäter, och således är både Knut ändemålet för dhe lustige Juledagarne, som för gyllende talet.» Atland 2: 177 (1689). Jfr:

»Knut körer Julen ut och knyter knuten för glädjen.»
O. Broman, »Helsing-Boken» 279 (1705).

---

[1]) Se cit. uppsatsen.

[2]) Enl. ett benäget meddelande från Prof. Ad. Noreen skulle den omnämnda svårigheten försvinna, ifall man antoge, att *from* (medelhögtyskans *vrum)* i ordspråket ursprungligen haft sin gamla betydelse »duktig, duglig», hvilken ju bildar en utmärkt motsats till *nequam,* usling, odåga; sedan *from* antagit den sekundära betydelsen »bonus», »pius», insattes *Clemens* i den latinska versionen.

[3]) I Sverige och Norge, däremot ej i Danmark, se Olsen 1: 108 och dennes anmärkningar om anledningen till att *Knut,* förut namn på den 7 Januari, kom att beteckna den 13. — I Pyttis i Ö. Nyl. är *Knut* fortfarande äfven namn på fjortonde dag jul, se Vendell i Nyland 1: 114 (1884); så äfven någon gång i Sverige.

Någon gång förekommer *Knut* såsom dagnamn i andra personifierande uttryck än det omnämnda. Så i följande exempel: »Vanligtvis blef han [julhalmen] . . på tjugondedagen, sedan han genom trampning förvandlats till boss, 'utaf Knut kastad ut'.» M. Ysenius i i Samf. f. nord. mus. främj. 1888, s. 19.

Emedan *Canutus* (syftande på *Knut* den helige) var namn på den 10 Juli, då höskörden började (se Olsen 2: 53), har man i Smål. talesättet: »Canut kör bonden med lian ut.» Se Hildebrandsson i ATS VII. 2: 45 (1884).

Knuten, d. v. s. den ryska knutpiskan, har stundom genom en skämtsam ordlek personifierats under namnet *Knut*.

»Ibland ses ena handen manövrera
med någon leksak — hvasst det höres hvina —,
det 'Mäster Erik' är, nej — Sankte Knut!»

Sturzen-Becker († 1869), V. skr. 1: 334.

Jfr »'Mäster Knut' i Petersburg [om Ryssland].» Söndags-nisse 1885, s. 185 (anspelning på upprorsmannen med detta namn).

Såsom första led i uttrycket

Knut spelevink. Öbtn (Vll).

Knutte.

Såsom första led i sammanställningen

Knutte-bajbaj. Skämtsamt glåpord, som ursprungligen måhända inneburit en varnande eller bestraffande uppmaning. (Jfr SAOB, B: 77 f.) Söndags-nisse 1863, nr 29, s. 4. Numera okändt.

Kristian, Kristen (Kresten).

Kristian ingår som senare led i

Karl-Kristian (se under *Karl*).

Kristen förekommer i det skånska talesättet: »Kresen liasom Kristens katt, når han åd opp karakluden.» Wranér i Svenskt skämtlynne 6: 5 (1884).

Kristen (Kresten) ingår såsom första led i uttrycken

Kresten-kräsen. Läckergom, om kräsmagad person. Onsjö och Frosta h. i Skå. (Np).

Kresten spelman. Spelmannen. Gotl. (Sbm).

Såsom senare led i uttrycken

Kräsen-Kresten. Variant till *Kresten-kräsen* (se d. o.). Onsjö och Frosta h. i Skå. (Np).

Släte-Kristen. »Sleti-Kristen». Galium boreale. Fårö. Säve hos R. Dybeck, Runa 1847, s. 12. *Sleti* = glatta? (»Namnet grundar sig förmodel. på någon sägen l. öfvertro»).

Spel-Kristen. Spelmannen. Gotl. (Sbm). Äfven i uttrycket »Spel-Kristen u Biatä» om två personer, som troget följas åt. Därs. (Dens.). Väl närmast om man och kvinna.

(Kristina) Kersti(n), Kerstna, Stina, Kitta.
Kerstin (Kersti).

Kerstin betecknar i Närpes i Öbtn »en efterhängsen person» (Vll). Förekommer (med eller utan slutande *n)* ofta i barnvisor, ordstäf o. s. v., se Nordlander i Landsm. V. 5: 44, 78, 165, 173 o. s. v.

Kersti ingår såsom första led i

Kersti Andersdotter. I ett gammalt dryckesformulär, som brukas, när ölstånkan går omkring. Vgl. (La). Jfr *Pär Matsson* och *Sten Matsson.*

Såsom senare led ingår *Kerstin (Kersti)* i

Etter-Kerstin. Arg kvinna. Värml. (A. Bln).

Guds-Kerstin. Gudelig kvinna, som för sin (hycklade) gudaktighet till torgs. Gotl. (Sbm). — »Guss-Kersti»

= »skenhelig kvinnsperson». Vgl. (La). Jfr *»Guss Kerstena»*.

»Pesse-Kersti.» Pisse-Kersti. Vgl. (La).

Slams-Kersti(n). Slamsig kvinna. Gotl. (Ktg).

Stöfvel- l. *Stöfle-Kerstin.* Drumlig person. Värml. (A. Bln).

Kerstena.

Ingår såsom senare led i

»Guss-Kerstena». Guds-Kerstin, som alltid för Guds namn på läpparna. Enfaldig, pjoskig, tafatt kvinna. Vanligen i jämförelse. Skå. »Hon ser ud som Guss Kerstena mä vångaled om halsen.» E. Wigström, Folkdiktning 1: 295 (1880). »Jag såg nock så enfaldig ut, som guss Kerstna med vångaledet om halsen.» Dens. i Landsm. XIII. 10: 76 (1894). Äfven: »stå som guss Kerstena» o. s. v. Rönneb. (E. Wm). I st. f. »Vångaled» (= grind) förekommer stundom »(ett) öj» (= ök). Så i Wemm. (S. Bg). — *Guss Kerstena* kännes vidare från N. Åsbo (Pmf), Onsjö och Frosta (Np), Harj. (N. An) o. s. v. I st. f. *Kerstena* i vissa bygder *Kistena* (Mm). Jfr *Guds-Kerstin*.

Sannolikt afsåg ssgn ursprungligen en bestämd person, som folksägnen mindes.

Stina.

Såsom dagnamn i ssgn *Flugu-Stina* (se d. o.).

I kortspelet »Barkman (Backman) [= klöfverknekt] och Stina» namn på klöfverdam. Wemm., Skå. (S. Bg). Jfr *Lill(a)-, Stor(a)-Stina*.

Ensamt tyckes *Stina* ej förekomma såsom förklenande appellativum, men då det ingår i åtskilliga ssgr med karaktär af vedernamn, vill man gärna tro, att äfven det enkla namnet stundom har en mindre behag-l[illegible] [illegible]iton. Att det på fru Lenngrens tid icke tyc-[illegible] [illegible]tnjutit det allra bästa anseende, framgår af den

bekanta varning, som hon i dikten Biographie (1795) — se Skalde-försök 137 — låter hufvudpersonen uttala:

»Slå strax din håg från Flickan borrt,
Om hon är brunögd, tjock och korrt,
Med näsan af den hvassa sort,
Och sjunger gällt, och heter Stina.»

Från en senare tid kan anföras följande mera fördelaktiga uttalande om *Stina:* »Hvarför heter en riktigt piffig småländingatös alltid Stina? sporde jag en gång en glad Lundastudent, hvars vagga stått någonstädes inom Getapuliens landamären. — Derför att det namnet rimmar så bra med kärlekspina! sa han.» Wranér, Storgubbar 57 (1895).

Stina ingår (med föregående *Anna)* i det stående uttrycket: »Sjåpa dej inte, Anna Stina.» Skä. (förf.). Jfr »Sjåp-Stinä» Jfr äfven »Sjåpa dej inte, Lotta!» Se under *Lotta.*

Såsom senare led ingår *Stina* i ssgrna

Bråk-Stina. Smål. (Norl.).

Dumma-Stina. Hal. (P. Em), S. Hal. (K. Pet.;» någon gång»).

Flin-Stina. Ydre i Ögl. (Ny). Jfr *Grin-Stina.*

Flugu-Stina. Kristinadagen (den 24 Juli), då vanligen flugorna äro talrika. Bromarf i V. Nyl., Åbotr. (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Grin-Stina. Ögl. (He). Jfr *Flin-Stina.*

Hamse-Stina. Vgl. (La). Jfr *Slamse-Stina.*

Klappsträckar-Stina. Hjälppiga i köket. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Okänd härledning.

Kråkel-Stina. Grälsjuk kvinna. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Lata-Stina. Jämtl. (P. On), Grafva i Värml. (Sam.), S. Hal. (K. Pet.; »vanl.»), Karlshamn (Törng.), Skå.: Malmö (Som.), Harj. (N. An), Onsjö och Frosta (Np), Färs h. (E. On), Wemm. (S. Bg). — »Lat-Stina.»

Linköp. (Ny; folkspråk), Ydre i Ögl. (Dens.) — Uttrycket knappast kändt i Finl. (obekant för Sv. Landsmålsför. i Hfs). Jfr dock sagan om prinsessan »lata Stina» hos T. Topelius, Sommarsjö 1: 102 ff. (1897).

Lill(a)-Stina.

1) »Lilla-Stina.» Liten flicka (kvinna). Grafva i Värml. (Sam.).

2) Spader tvåa i kasinospelet. »Lill-Stina.» Sthm (Nordl.). »Lilla-Stina.» Vgl. (La). »Lill-Stinä.» Gotl. (Ktg). Jfr *Stor(a)-Stina.*

Lip-Stina. Linköp. (Ny; »folkspråk»).

Långa-Stina. Lång flicka (kvinna). Grafva i Värml. (Sam.), Malmö (Som.).

»*Läpp-Stinä.*» »Som sätter läpp och ser surmulen ut.» Gotl. (Ktg).

Maja-Stina. Se under *Maja.*

Nyfiken-Stina. Skå. (Norl.).

Portvaktar-Stina. Kändt af Ulr.

Regn-Stina, Fågeln Dryocopus martius, spillkråkan. Nbtn. Carlson 126 (1894). Kolthoff-Jägerskiöld 107 (1898).

»*Sjåp-Stinä.*» Gotl. (Ktg). Jfr: »Sjåpa dej inte, Anna Stina» (se här ofvan s. 146).

Skit-Stina. Skå. (förf.). »Skitta-Stina.» Harj. i Skå. (N. An).

Skvaller-Stina. I bildades talspråk enl. uppgift i Sv. Akademiens språkprofssamlingar (1890-talet). Grafva i Värml. (Sam.), Sthm (Gr; »ovanligt»), Gbg (Bjk), Linköp. (Ny; »folkspråk»), Barkaryd i Jönköpings l. (A. J. G.).

Slammer-Stina. Slamrande, bullersam kvinna. I bildades talspråk enl. uppgift i Sv. Akademiens språkprofssamlingar (1890-talet). — Norberg (Nordl.), Sthm (Gr: »ovanligt»; Nordl.), Gbg (Bjk), Oskarshamn (Norl.). — Nog hufvudsakligen brukadt i städerna.

Slamse-Stina. Vgl. (La). Jfr *Hamse-Stina.*

Slarf-Stina. Nke, Sdml. (T. Er.).

Stor(a)-Stina. Ruter tia i kasinospelet. »Stor-Stina.» Sthm (Nordl.). »Stora-Stina.» Vgl. (La). »Stor-Stinä.» Gotl. (Ktg). Jfr *Lill(a)-Stina.*

Svammel-Stina. Pratsjuk kvinna. Vbtn (Mel.).

»Såil-(Söl-)Stinä.» Sölig, långsam kvinna. Gotl. (Ktg).

Tok-Stina. Söndags-nisse 1863, nr 29, s. 4. A. Branting, Sju martyrer 288 (1894). — Grafva i Värml (Sam.). »Toka-Stina.» S. Hal. (K. Pet.; »vanligare än Tok-Stina»).

Kitta.

Denna namnbildning gäller i Skå. (kanske äfven annorstädes) såsom mycket ful. I S. Skå. lär den brukas såsom »skällsord till fruntimmer» (Rietz 322). — Såsom smädeligt tilltal till en, som hette *Kerstin*, i följande exempel: »Thu stora Kitta.» Växjö Rådsturättsprotokoll 1648, s. 266 (meddeladt af Lektor L. Larsson). »Kerstin påstod, att Ragnar 'skällt' hänne för Tjitta (en förvrängning af hännes namn).» Meijer, Excelsior 1: 6 (1888).

Säkerligen beror Kittas vanrykte till väsentlig grad på en »biton», som det fått från ett mycket fult rimord (se Rietz 140)[1] — Med namnets låga valör står i god öfverensstämmelse, att det brukas om jättinnor (t. ex. i Värend: »Bökoppa-kittan, Åsa-kittan», se Hyltén-Cavallius 2: 7 (1868), och i Skå., se N. Lilja i Runa 1844, s. 44).

Kitta ingår i det allittererande talesättet: »Den som känner Kitta, han köper henne inte.» Smål. (Granl.).

Vidare i det bildliga uttrycket »dä [det som] Kitta nös», (icke) den ringaste obetydlighet. »Ja' fick inte dä Kitta nös.» Blek. K. Nilsson, Ord och talesätt från Sydöstra Blekings strandbygd och skärgård 45 (1900). Jfr Därs. s. 19.

---

[1]) Jfr Vilh. Andersen, Sammenfald og Berøring (i Festskrift til Vilh. Thomsen.)

Såsom senare led brukas det i

Fyll-Kitta. Drinkerska. Uppl. (Rietz 173). Ej kändt från annan källa.

Ge-Kitta. »Ge-Kitta och Ta-Kitta.» Om en liten flicka (ett litet barn), som tager tillbaka sina (på lek gifna) gåfvor. Skå. (förf.).

Lata-Kitta. Smål., t. ex. Barkaryd i Jönköpings l. (A. J. G.), S. Hal. (K. Pet.; »mycket vanligt»), Skå. (E. Wm, förf., m. fl.; »mycket vanligt»).

Le(d)a-Kitta. Stygga. Blek. (förf.), Wemm. i Skå. (S. Bg). Jfr *Usel-Kitta.*

Pråtta-Kitta. Munvig kvinna l. man. Finnby i Åbo l. Se Vendell i Bidrag 49: 283 (1890).

Skvaller-Kitta. Smål., t. ex. Barkaryd i Jönköpings l. (A. J. G.). — Kändt af Ai.

Slamse-Kitta. Wemm. i Skå. (S. Bg).

Slorfve-Kitta. Slarfvig person. Rengs socken, Skytts h. i Skå. (Som.).

Snål(a)-Kitta. S. Hal. (K. Pet.; »'Snåla-Kitta' vanligare än 'Snål-Kitta'»). »Snål-Kitta.» Skå. (E. Wm), Onsjö och Frosta (Np). »Ho ä en räkti snål-kjitta.» S. Skå. (Rietz 322). Wemm. (S. Bg). »Snåla-Kitta.» Malmö (Som.).

Sura-Kitta. Trumpen, fåordig person. S. Hal. (K. Pet.).

Svarta-Kitta. Mörklagdt fruntimmer. Skå. (Norl.). — Biton från *kittel?*

Sänga-Kitta. Sängkamrat (äfven om mansperson). Barkaryd i Jönköpings l. (A. J. G.).

Ta-Kitta. Se *Ge-Kitta.*

Usel-Kitta, Dålig kvinna. Skå. (förf.). Jfr *Le(d)a-Kitta.*

Kristoffer, stoffel, stuffel (stofil, stöfvel?).

Kristoffer.

Förekommer eufemistiskt i häpnadsutropet »O du lde Kristoffer!» Skå. (förf.). Namnet valdt på grund med *Kristus.*

Såsom första led i växtnamnet *Christoffersgräs*. Til-Landz A 2 b (1683). Det latinska växtnamnet hos Til-Landz, Aconitum bacciferum, [»windrufwa»] betecknar sannolikt den växt, som nu kallas Actæa spicata. Denna har på tyska bl. a. namnet *christophelskraut* (se Pritzel-Jessen 10), på danska *Christophersurt* (se Jenssen-Tusch 5).

Ingår såsom senare led i

Lus-Kristoffer. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Stoffel, stuffel (stofil, stöfvel?).

Uti tyskan äro *Stoffel (Stofel)* och *Stöffel* (af *Christoffel)* smekformer till *Christoffer*. De beteckna i öfverförd betydelse en tölpig, enfaldig, narraktig människa, en »Plumprian» (så *Stoffel* i Leipzigdialekten enl. Albrecht 40). Se Sanders, Ergänzungs-Wörterbuch, Wackernagel 160, Woeste, Wörterbuch der westfälischen Mundart, Schambach m. fl. Jfr särskildt: »Stoffel hat im Lahngaue gewöhnlich die Bedeutung von einem grossen, groben, ungeschlachten, dummen Menschen: Du bist ein rechter Stoffel, ein dummer, ein grober Stoffel.» Münz 107.

Det tyska *Stoffel* (af *Christoffel)* ligger sannolikt till grund för den liklydande svenska personbeteckningen, som finnes upptagen i vissa ordböcker och någon gång påträffas i litteraturen. Den citeras af Ihre, Svenskt dialectlexicon 171 (1766) och Rietz (1867) från Dal., där den enl. Ihre begagnades om »senex morosus». Dalin (1853) upptager *stoffel* (hvilket han oriktigt sammanställer med det tyska *Stoppler*, axplockare) från hvardagsspråket, där det skulle brukas i betydelsen »struntkarl». — Från litteraturen kan jag anföra följande exempel, där *stoffel* tyckes betyda »stackare».

»En gammal Stoffel med peruk,
hvars lifstråd Lachesis sen sjuttonhundra spunnit.»
A. G. Silfverstolpe, Skald. 2: 87 (1810).

»[Äkta] mannen, den stoffeln!
Kom ej under toffeln,
Om toffeln ej gjordes af skomakaren.»
Blanche, Läkaren 82 (1846).[1])

Jämte *stoffel* förekommer i svenskan *stuffel,* som jag förmodar ha fått första stafvelsens vokal under inverkan från *gubb-,* hvarmed *stoffel,* då det, som ofta var fallet, nyttjades om gammal man, kunnat sammansättas (jfr *gubbstuffil,* se det följande), möjligen äfven från *gubbstult*[2]) och verbet *stulta* samt *buffel,* brukadt som okvädinsord. *Stuffel* kännes ännu från Dal. (V. Ol.), det anföres såsom en sidoform till *stoffel* af Ihre (cit. st.) och Rietz från Uppl., den sistnämde känner det äfven från Västm., i Sdml. betyder det enl. G. Er. i Södermanl. 4: 61 (1883) »äldre man, som går med korta, tunga steg». Från litteraturen kan anföras: »Påfvar och almosesamlare, och alla slags gamla stufflar.» Backman, Dickens' Pickwick 1: 17 (1871; eng. orig.: »all sorts af old fellows»).

Till *stoffel, stuffel* sluter sig det från bygdemål kända verbet *stoffla,* »gå ovårdigt af och til» (se Ihre, Svenskt dialectlexicon 171), enl. Ihre och Rietz påträffadt i Sdml., enl. Rietz äfven i Vgl., eller *stuffla,* som upptages af Rietz från Nke och i formen *stuffel* från Mora, samt af G. Er.[3]) (cit. st.) säges betyda »gå tungt och med korta steg». [Jfr riksspråkets *stöfla*]. *Stoffla* är bildadt efter t. *stoffeln,* som enl. Wackernagel 160 betecknar »ein zugleich ungeschicktes und unverdrossenes Vorwärtsschreiten» och uppkommit af *Stoffel* (under inverkan från verbet *stapfen).*

---

[1]) Stammar månne det *stoffel,* som i svenskan i ssgrna *stoffelras,* påträffad t. ex. i Dagligt Allehanda 1793, nr 81, s. 3, och *stoffelhund* (se Därs. 1771, nr 292, s. 4 och Dalin (1853)) betecknar ett visst slag af hundar, från det t. *stoffel,* biform till *Christoffer?*

[2]) Förekommer t. ex. hos Jolin, Bröstkaramellerna 26 (1849). Som anger formen *stufflä.*

Af *stoffel*, *stuffel* har bildats synonymen *styffel* (förekommer på Gotl. enl. Rietz 681), vanligast kanske i ssgn *gubbstyffel*, t. ex. hos F. Hedberg, En odåga 61 (1867), som kan ha fått sitt *y* från *knyffel*, *snyffel* (detta sistnämnda t. ex. hos Zedritz, S. skr. 3: 264 (1862)).

A. Kock har, se Språkhistoriska undersökningar om svensk akcent 2: 501, jämfört det hos Dalin upptagna *stoffel* med det i nysvenskt hvardagsspråk förekommande *stofil*, utan att han närmare yttrat sig om sambandet mellan de två orden. Onekligen frestas man till det antagandet, att *stofil* på ett eller annat sätt utvecklats ur *stoffel*. De båda orden ha snarlik användning: båda äro pejorativa personbeteckningar och syfta vanligen, ehuru ej nödvändigt, på gubbar: *stoffel* framhåller kanske mera skröpligheten, *stofil* åter egendomligheten, kuriositeten, envisheten, kälkborgerligheten hos den, som benämnes med det ena eller det andra namnet. *Stofil* finnes ej upptaget hos Dalin (1853), men påträffas redan i litteratur från 1850-talet. Exempel: »Den der grå stofilen, munsjör Tid.» Kapten Puff 1857, nr 2, s. 1. »Den gamle enfaldige stofilen.» Backman, Dickens' Lilla Dorrit 4: 244 (1857; eng. orig.: »the blundering old booby»). »Gamla stofil!». F. Hedberg, Så kallad ungdom 16 (1869). Andra exempel, där någon form af gammal föregår *stofil*, hos Wranér, Gårafolk 119 (1885; »stofil», användt af en skånsk allmogekvinna), Tavaststjerna, En inföding 192 (1887). M. Roos, Genom skuggor 143 (1891), Följande exempel tyckes ge vid handen, att *stofilen* tänkes som en gammal »pebersvend»: »Stofilerna, eller den stora massan af de så kallade »gamla ungkarlarne» kunna antingen vara älskvärda eller odrägliga för sin omgifning.» Johnson, Glam 300 (1888). — Numera torde *stofil* vara kändt af bildade i hela landet. I student- och skolspråket är det rätt va

I stället för *stofil* påträffas *stoffil*,
ström, Sånger och berättelser 163 (18

så i Hälsingl. enl. Ordbok öfver allmogeord i Helsingland 72 (1873; »stuffīl»), där ordet säges beteckna »gammal skröplig gubbe», och hos Hedenstierna, se Kaleidoskop 151 (1884), Ljud och oljud 72 (1886), på hvilka ställen ssgn *gubbstuffilen* förekommer.

Skrifningarna *stoffil* och *stuffil* med det uttal, som förutsättes af dem, tyckas ju tyda på att *stofil* uppkommit af *stoffel (stuffel)*. Jag förmodar, att sistnämnda former omdanats på grund af anslutning till de personbeteckningar på *-fil,* som förekomma i de svenska bygdemålen, t. ex. *prat-fil,* pratsam och munter man (Sdml.) enl. G. Er. Södermanl. 3: 84, *skam-fil* skamlig, föraktlig karl (Därs.) enl. Dens. i Södermanl. 4: 31, *taf-fil,* liten svag stackare (Norberg i Västm.) enl. R. Blumenberg i Vestmanlands fornminnesförenings årsskrift 1: 53, *trin(d)-fil,* 1) trind stör, käpp o. d., 2) mycket kort och tjock karl (Sdml.) enl. G. Er. i Södermanl. 5: 39, samt det skånska *gubba-fil* (äfven det enkla *fil* förekommer i uttrycket »din gamla fil»).

I motsats till de anförda orden på *-fil,* som i de nämnda trakterna tyckas ha hufvudtonen på första stafvelsen, har *stofil* fortis på sista stafvelsen. Detta skulle ju kunna bero därpå, att det uppkommit i en dialekt med bildningar på *-fil,* i hvilka hufvudtonen hvilat eller kunnat hvila på senare kompositionsleden (jfr Kock, Die alt- und neuschwedische accentuierung 177 ff.). Eller också har *stófil* uppfattats som ett romanskt lånord och fått sin hufvudton bestämd af den stora massan ord på *-il* (t. ex. *edil, fossil, profil, reptil,* adjektiven *facil, habil, mobil, senil* o. s. v.).

Stofil har motsvarighet i vissa norska bygdemål. Enl. Ross, Norsk Ordbog 765,[1]) finnes i Orkedalen och

---

[1]) Ross föreslår med tvekan att sammanföra *stooffiil, stuuffiil* med …n på ett slags kort (*fil* såsom kortbeteckning har enl. …ymologisk ordbog 156 uppkommit af *Pamfilius.*)

Selbu (i Södra Trondhjems amt) *stooffiil*, i Stjørdalen *stuuffiil* (hufvudtonens plats framgår ej klart af Ross), som beteckna »en tilbageholden original kløgtig og morsom gammel Mand.» Man känner ej i norskan något *stoffel*, hvadan man, om härledningen från detta ord skall fasthållas, måste antaga, att norskan fått *stooffiil*, *stuuffiil* genom lån från svenskan, något som förefaller sannolikt, särskildt med hänsyn därtill att Stjørdalen är gränsbygd mot Sverige.

Af såväl *stuffel* som *stofil* ha bildats synonyma varianter med begynnande *str*. Dalin (1853) upptager *struffel* i betydelsen struntgubbe, *gubbstruffeln* förekommer hos Backman, Dickens' Pickwick 2: 184 (1871), *gubbstrufflar* i Göteborgs Handels- och Sjöfarts Tidning 1897, nr 258 B, s. 2, sp. 4. *Strofil* åter är mycket vanligt i Finland (där dock äfven *stofil* tycks förekomma, se citatet från Tavaststjerna här ofvan). Det påträffas hos Topelius, Fältskärns berättelser 4: 374 (1864), Dens., Läsning för barn 7: 185 (1891). Vendell upptager ordet från Nyland i betydelsen »originel och dum menniska.» Se Nyland 1: 228. Äfven kändt från andra trakter af Finl. (Hl, Sv. Landsmålsför. i Hfs), med uttalet *stråfil* kändt från Sverige af Hdg och Lbg (om den som är »trög, omedgörlig, egen», sannolikt snarast från Ögl. och N. Smål.).

Formerna med begynnande *str* kunna förklaras såsom uppkomna analogiskt på grund af inflytande från sådana med *str* började ord, som till betydelsen stå *stuffel* och *stofil* nära. Jag hänvisar till *strunt* (jfr att *struffel* af Dalin tolkas med »struntgubbe»), *strutta* »gå med en framåtlutande, stapplande och stötande gång» (Svealand, Götaland enl. Rietz 686; ofta just om gubbars gång), *gubbstrutt* (se Ljungstedt, S. berättelser 1: 180 (1872); jfr äfven *strubbla*, snafva, halka (Nke

Såsom ofvan anmärkts, ha *stof*

v. det gemensamt, att de (i allmänl

mal man. Det tyska *Stoffel, Stöffel* betecknar däremot en enfaldig, tölpig narr, han må vara gammal eller ung. Betydelsedifferensen är dock ej så stor, att den behöfver hindra antagandet af det svenska *stoffels* härstammande från sin tyska namne. Såsom ofvan (s. 150) gifna citat från Münz ådagalägger, har *Stoffel* i tyskan särskildt användts om den som är »ungeschlacht», d. v. s. klumpig, ovig. Åldringens oviga, stapplande gång (jfr de förut anförda verben: t. *stoffeln*, sv. *stoffla, stuffla)* kan ha föranledt den betydelseförändring, som *stoffel* (o. s. v.) genomgått i svenskan. Att för öfrigt begreppet »narraktighet» ännu ibland är fäst vid här behandlade svenska ord, vill t. ex. synas af det här ofvan från Blanches Läkaren meddelade citatet (jfr exemplet från Backmans Dickensöfversättning).[1])

I holländskan förekommer *stoffel* i betydelsen narr. Franck, Etymologisch woordenboek 971, anser det ej nödvändigt att betrakta ordet såsom utveckladt ur *Christoffel.* Det skulle kunna ha bildats på inhemsk grund och då stå i samband med latinets *stupidus*.

Innan jag lämnar *stoffel,* må till sist påpekas, att möjligen — såsom redan Dalin (1853) antydt — *stöfvel,* användt såsom förklenande personbeteckning[2]), står i etymologiskt samband därmed. Ifrågavarande användning skulle kunna bero på inverkan från t. *Stöffel.* (Efter *stöfvel* i här åsyftade bemärkelse har väl bildats

---

[1]) Af formella skäl (jfr Tamm, Fonetiska kännetecken 22) kan *stoffel* — äfven om man bortser från dess tyska motsvarighet — svårligen antagas vara inhemskt i svenskan, då det ju ej gärna kan tänkas ha uppkommit genom ssg. Hvad åter beträffar *stofil,* torde den formella möjligheten — jfr Ross och Tamm, nyss cit. st. — ej vara utesluten, att det kunde vara en ursprunglig nordisk ssg, där *ff* uppkommit genom assimilation. I så fall skulle blott »beröring» med *stoffel* [illegible] 'ng finner dock — se ofvan — det sannolikare, att *stofil* [illegible] *-toffel.*

[2]) [illegible] ssgn *skit-stöfvel.*

Betydelsen »betjänt» har uppkommit på grund af *Lasses* egenskap af underklassnamn; i äldre nysvensk litteratur, t. ex. hos Dalin, är det ett typiskt drängnamn.

Såsom framgår af flere exempel här ofvan (se särskildt språkprofven från M. Roos), behöfver *Lasse* i denna betydelse icke vara förklenligt, men naturligtvis har det ofta användts och användes ännu såsom ett nedsättande ord (se exemplen från F. Hedberg).

Af samma anledning som i svenskan har äfven i danskan — troligen oberoende af det svenska språkbruket — *Lars (Las, Lasse)* fordom betydt *tjänare* eller »Karetspringer». Så enligt Videnskabernes Selskabs Ordbog, som citeras af Gigas i Dania 2: 292.

2) Klumpig person, simpel till sätt och fasoner. »Det är en riktig Lasse» = *Agust.* Sthm (Ulr.). Barkaryd i Jönköpings l. (A. J. G.). Utveckling ur föregående betydelse.

3) Mindre glas toddy (l. brännvin), både om självfva glaset och dess innehåll: liten toddy (sup).

Enl. Wallenberg [förr] kändt i sjömansspråket. »Hela verlden vet hvad det är, att ta sig en sup; men här på skeppen kallas det ta sig en nisse eller lasse. Det förra betyder en half jumfru, det senare en hel.» Wallenberg, Min son på galejan (Ahnfelts uppl.) 21 (1771). »Dessa stormar förskaffade folket mången hjertstyrkande extragod Lasse.» Därs. 33.

I den vittra litteraturen under tiden 1840—1860 användes ordet ej sällan uti humoristisk framställning med betydelsen »toddy» eller »toddyglas».

»Hur hårdt . .
Att smörgås bre' med medvurst på
Och toddy i små lassar slå,
För den som kan styra ett rike och en stad!»

Blanche, Profbladet 11 (1850; här alltså om *glasen*). »Min salig man kallade romtoddar för bläckor och

Lasse.

1) Dräng, betjänt, lakej. »*Anders* [en lärgosse, som tages från sitt arbete för att springa ärenden] Verkgesällen svär som en gast ute i garfveriet, för det blir aldrig något arbete af — bara för att man skall vara 'Lasse'.» F. Hedberg, Min hustru vill så ha det 6 (1857). »Hvad? håller du [en flicka] inte god min med Andersson längre? .. Sällan! Sådander lasse! ... Nej tacka vill jag militärer då.» Dens., Frivilliga och motvilliga 61 (1864; hör möjligen till 2.). »Ser jag ut som en hyrlakej, jag? Hvasa? Kan di ta' mig för en lasse, he?» Dens., Under utställningen 71 (1866). »'Lassen' — på svenska uppassaren [Karlbergsspråk].» Nordensvan, Penseldrag 123 (1883). »Jag skall vara din lasse, häng på mig, Ettan [namn].» M. Roos, Familjen Verle 352 (1889; anslutning till *lass?*). »'Om Marta bara säger ifrån, ska' jag göra allt hvad du vill!' förklarade skolynglingen Fritz .. 'jag ska' vara din 'lasse' hela aftonen'.» Dens., Önskekransen 71 (1892). »Han .. klappade mej på axeln, som om jag varit en lasse å inte den jag ä.» Janson, I all enkelhet 184 (1896; Stockholmsspråk). — I pluralis: »Bättre damer och herrar .. ha på sina Lassars hufvuden endast cylinderhattar.» G. Lundström i Figaro 1890, nr 20, s. 2. — I öfversättning från tyskan: »*Augusta.* Vi tarfligt folk, vi kan inte bestå oss me' några grefvar te vänner, vi inte. *Michalsky.* Vi får allt hålla oss te lassarna, vi.» Sv. öfvers. af Sudermann, Ära 31 (1890; t. orig.: »Wir müssen uns an die Levkaien halten»].

Lasse i betydelsen betjänt är framför allt brukligt i Sthm (märk att de citerade skrifterna i allmänhet torde återgifva hufvudstadsspråk). Det kännes från den moderna stockholmskan af Bjk och Nordl. Det Nordensvanska exemplet här ofvan bestyrkes af Gr, enligt hvilkista *Lasse* än i dag på Karlberg betecknar »bor-

J. G., Norl.), Öl. (Engst.), Blek. (Rietz 394), Skå.: Göinge (Som.), N. Åsbo (Pmf). — I Ögl. enl. Rietz 394, Rääf, Ydre-målet 50 (hvad beträffar Ydre) namn på galten. — Betydelsen har, förmodar jag, uppkommit på grund af *Lasses* ljudlikhet med rimorden *nasse* (vanligt namn på svinet), *gasse* (i Värend namn på ett visst slags galt, se Hyltén-Cavallius 2: 87).

Lasse ingår ofta i stående talesätt. Exempel:

1) »Det är icke nu som då Lasse lefde», det är icke nu, som i den gamla goda tiden.

»Man tahlar myckit om den Tidh då Lasse lefde,
Moot hwilken aldrig seen den seenre Tiden kom,
Om det nu redan war i Werldsens Barnedom —
Ell' sedan Arcken medh wår gambla Noach swäfde
Sitt Straffe-Åhr omkring; enär det och har warit
Ell' hwem dhen Lasse war, så är det en gång wist,
Att mången Lasse seen har under Tryck och Brist
Heelt annat Öde, och een sämbre Werld förfahrit.»

O. Wexionius i en sång öfver *Lasse* Lucidor (1688), se inledningen till Helicons Blomster. »Voila comme les gens sont bâtis à present, Det är intet så nu, som när Lasse lefde.» Mont-Louis, Fransyska Språkets Fullkomliga Prydnad 281 (1739). »Det var på den tiden Lasse lefde, då kunde man få en kaka, för det man åt en kaka.» Granl.[1])

2) 'Sällan!' — sa' Lasse till Masse.» Sa' han och sa' hon 70 (1876). — »Det var bra, sa' Lasse till Masse.» — Utan rim: »Sällan!' — sa' Lasse till Maja.» Sa' han och sa' hon (3 uppl.) 75 (1890). Jfr: »Sa' du de' du? sa' Lasse till Masse.» Visa i Filikromen 1: 31 (1850). »Säjer du de' du? sa' Masse te' Lasse.» Därs. 7: 35 (1856).

---

[1]) Skämtsamt öfversättes »leben und leben lassen» med »lefva och låta Lasse lefva». Se En nyårsvisit 4 (1880).

3) »Bli Lasses pojke vid grinden», komma för sent, vara förekommen. Kändt af Hdg, K. E. J., Lbg.

Om *Lasse* i barnvisor se exemplen hos Nordlander i Landsm. V. 5: 12, 25, 36, 69, 71 (1886) o. s. v. Ofta bildar i dessa barnvisor *Lasse* allitteration med *liten*, *lille* eller något annat med *l* begynnande ord. Så t. ex. heter det »lille Lasse» eller »lunka, lunka du Lasse». I en dansvisa från Smål. heter det:

»Se och se och se dig lite om,
så får du väl se, hvar Lasse luskar om.»

Lasse betecknar den som är midt i kretsen och skall söka skaffa sig en plats i dansringen. I Skå. kallas leken: »Lusse löper om.» (E. Wm). Jfr Lovén, Folklifvet i Skytts Härad 137 (1847).

En vallåt från Smål. börjar:

»Lasse, Lasse lelle laskade hem.»

Se Carlheim-Gyllenskiöld i Landsm. VII. 7: 149 (1892).

Såsom första led ingår *Lasse* i uttrycken

Lasse i tomt. Achillæa millefolium. »Lass-i-tomt.» Mora och Våmhus i Dal. (Rietz 394). Jfr *Pär i backe.*

Lasse-Maja

a) Kvinnlig, pjunkig man. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs).[1])

b) Om en kroppsdel: baken? »Ställ honom [en person, som skall stekas i ugn] med Lasse-Maja uppåt!» Strix 1897, nr 43, s. 3.

Lasse med röda mössan. En art starr i kärrängar. »Lasse me(d) rö(d)ä mössa.» Sdml. G. Er. i Södermanl. 3: 50 (1882).

Såsom senare led ingår *Lasse* i ssgrna

Barfota-Lasse. Barfotadt barn (äfven om flicka). Söndags-nisse 1863, nr 29, s. 4. »Den fattige torparso-

[1]) Äfven namn på en bekant stortjuf, som uppträdde än som man, än som kvinna.

nen . . har kunnat hjelpa många andra barfotalassar fram till både skor och kläder.» Jolin, Smädeskrifvaren 54 (1863). Bjurström, Kamrer Lundbergs minnen 160 (1875). Aldén, I Getapulien 53 (1883). »De små barfotalassarna.» A. Palm, Borta och hemma 57 (1894; om flickor). »De båda barfotalassarna i rutiga schaletter.» Dens., En sommarbjudning på Sjövik 57 (1897; om flickor). C. Larsson, Ett hem 8 (1899). — Ordet torde kunna anses höra till riksspråket. Det kännes från Värml. (Nn, V. Ol.), Grafva i Värml. (Sam.), Nke (Norl.), Uppl. (Schag.), Sthm (Cd, M. Cd, Nordl.), Sdml. (R. Bg), Vgl. (Belfr., La m. fl.), Gbg (Bjk), Ögl. (He), Smål. (A. J. G., Norl.), Öl. (Engst., Hass.), Kalmar (V. Sg), Blek. (Hm), Skå. (förf.; i bildades språk), Harj. i Skå. (N. An), Finl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). — I Västm. säges i stället *Barfotatasse* (T. Er.), i Ydre i Ögl. *Barfota-laffser* (Ny). Sannolikt är sistnämnda form en ombildning af *Barfota-Lasse* (efter verbet *lafsa)*.

Bläck-Lasse. Om en sotarepojke. Blanche, Jernbäraren 4 (1847).

Byx-Lasse. Uppköpare af gamla kläder? Upps. (Gr).

Döfve-Lasse. Skå. (förf.).

Gråt-Lasse. Lipsill. Klint, Fransk-svensk ordbok 439 (1893; under »Jean qui pleure»).

Kacka-Lasse. Snusker. Ö. Nyl. (Vll).

Kajt-Lasse. Öknamn på den vensterhändte. Gotl. (Sbm). *(Kajtu* = venstra handen).

Kloster-Lasse. Såsom skällsord till munk.

»Tu skall rätt få skam tu Klosterlasse.»

Brasck, Acta L 4 b (1648). Med syftning på den bekante norske jesuitens vedernamn. — I danskan betecknade *Klosterlasse* fordom student, som åt på »Klosteret» i Köpenhamn (se Gigas i Da

Kort-Lasse. »Kort-oxe.» Allmänt enl. bekante marknadsresanden och kc

Björkman — eller 'kortlasse' — synes vara allestädes närvarande.» Lunds Dagblad 1902, nr 30, s. 2.

Lata-Lasse. S. Hal. (K. Pet.; »vanligt»), Skå. (förf.), Harj. i Skå. (N. An), Finl. (Hl; »ej just vanligt»). »Lat-Lasse.» Uppl. (Schag.). »Din lat-Lasse!» Blek. K. Nilsson, Ord och talesätt från Sydöstra Blekings strandbygd och skärgård 113 (1900).

Lefvande(s) Lasse

1) En glad fyr. »Han är en lefvandes Lasse.» Smål. (förf.).

2) I utrop: »Ack du lefvande Lasse! [stundom utan »Ack» eller »Ack du»]» Värml. (E. Åkm), Vgl.? (V. Ol.), Torsås i Kalmar l. (Stj.), Onsjö och Frosta h. i Skå. (Np), Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). — »Harre min lefvan's Lasse.» Blek. K. Nilsson, Ny samling Muntra Folklifsbilder 24 (1888). »Harre du lefvan's Lasse.» Blek. Därs. 73. »Ack, du lefvan's Lasse!» Blek. Dens., Ord och talesätt från Sydöstra Blekings strandbygd och skärgård 59 (1900). Allitterationsbildning.

Lort-Lasse. Skuttunge i Uppl. (Gp), Barkaryd i Jönköpings l. (A. J. G.), Kalmartr. (V. Sg). Allitterationsbildning.

Lus(Löss)-Lasse. Nyl. (Vll). Allitterationsbildning.

Pannkaks-Lasse. Som tycker om pannkakor. Sthm (Nordl.).

Potatis-Lasse. Potatisälskare. Gbg. (P. Em).

»*Sket-Lasse.*» »Smekord till grisar och kattor utan betydelse af smutsig; mera såsom ett uttryck af hemlig förnöjelse att vederbörande trifs.» Barkaryd i Jönköpings l. (A. J. G.).

Skjort-Lasse. Barn i blotta linnet. Lundell, Svensk ordlista (1893). E. Beskow, För Svenska Barn 93 n flicka). — Värml.? (Nn), Uppl. (Schag.), Vgl. (Belfr.), Ydre i Ögl. (Ny; »om

barn, som sprungo omkring på golvet i nattlinnen: 'i säng nu sjortlassar'»), Blek. (Hm). I bayerskt folkspråk förekommer det motsvarande *Hemedlenz (Lenz = Lorenz)*, se Wackernagel 166, Needon i ZfddU 10: 201. Dessutom märkes *Hemdenmatz*. som förekommer i Leipzigdialekten = »ein nur mit dem Hemde bekleidetes Kind». Se Albrecht 132.

Snor-Lasse. Nyl. (Vll).

Svart-Lasse. Namn på fågeln Lestris erepidata, vanliga labben. Carlson 360 (1894). Kolthoff-Jägerskiöid 288 (1898).

Tok-Lasse. Stolle, tokstolle. Sdml. (G. Er. i Södermanl. 5: 37 (1884)). Kändt af Åm.

Träsko-Lasse. Om den som går i träskor. Barkaryd i Jönköpings l. (A. J. G.).

Lilly?

Lily brukas i Sdml. såsom öknamn på liderlig kvinna. Se G. Er. i Södermanl. 3: 52 (1882). Kvinnonamnet *Lilly?*

Lovisa, (Lulla?).

Såsom namn på den 25 Augusti uti ett personifierande talesätt, som anförts under *Bartel*,[1]) se ofvan s. 8.

I studentslang i Upps. nyttjas *Lovisa* i betydelsen »galen, tokig». Ex.: »Ä' du alldeles Lovisa?» (V. Sg).

Såsom senare led i ssgn

Kaffe-Lovisa. Kaffepanna. Upps. (Gr).

Lulla?

Lulla lär (enl. Vll) i Nyl. förekomma som smekform till *Lovisa*.

Ingår såsom senare led i ssgn

Sup-Lulla, Supig kvinnsperson. V. Nyl. (Vll). — Jfr »Sup-Lulle», som antecknats från Sdml. af G. Er. i

[1]) I st. f. *Lovisa* brukas i Smål. (enl. Olsen 2: 61) *Ludvig* (namn på den 2 Oktober).

Södermanl. 4: 64 (1883) samt *lolla*, »dum. smutsig och okunnig» kvinna med dess många ssgr (se Rietz 411).

Lucia (Lucie), Lusse (Lussi).

Lucia (Lucie).

Såsom namn på den 13 December, ljusfestens dag, då en utklädd person uppträder såsom den till helgonet *Lucia* förvandlade ljusgudinnan, har *Lucia* äfven fått betydelsen »Lucia-fest».[1]) »Skolornas elever försakade sin Lucia till förmån för de nödlidande.» Z. Topelius i Tidskrift utgifven af pedagogiska föreningen i Finland 1867, s. 362. »Fira en extra Lucia.» Eneroth, I gungstolar och soffhörn 230 (1885). »Det skall bli Lucia i år.» Lund (förf.). Jfr: »Fira Lucie [= lussi].» E. Bergenskiöld hos Johansson, Om Noraskog 1: 81 (1784).

Bland ssgr med begynnande *Lucia (Lucie)* må nämnas:

Lucie-beta. »Lucie Beta, som består af stekt Fläsk och en sup Bränvin klockan emellan Ett och Tu om morgonen.» Västm. E. Bergenskiöld hos Johansson, Om Noraskog 1: 81 (1784). Etymologisk stafning för *lussibeta?* (se *lussibit)*.

Lusse (Lussi).

Lusse brukas i betydelsen »Luciedag, Lucievaka, Luciefest». »Spinnrocken .. undanställdes kvällen före Lucievakan ('Lusse') ock fick ej tagas fram förr än efter St. Knutsdagen.» Kullander († 1890) i Landsm. XI. 10: 21. »'Lusse' .. ter sig .. i hågkomsten som ett slags förpost till julen.» Ödman, Hemma och borta 3 (1894). »'Lusse' är .. framför allt en morgonfest.» Därs. 9.

---

[1]) Se om *Lucie-(Lusse-)*firandet framför allt E. Hammarstedts uppsats i Meddelanden från nordiska museet 1898, s. 1—38.

»Det var en dålig Lusse, om man ej varit full tre gånger, innan det blef dager.» Talesätt i Värml. Därs 10.

Liksom *Lucia* betecknar *Lusse* hufvudpersonen vid Lucia-festen,[1]) men äfven i Nke m. fl. provinser den person, som på Luciadagen är sist uppstigen och klädd bland husets invånare (T. Er.). Såsom variant förekommer *Lussi-lús*. Västm. (T. Er.).

»Fira Lusse» har enl. Hammarstedt i Meddelanden från Nordiska museet 1898, s. 15 allt ifrån Gästrikland till Bleking betydelsen »festa grundligt, ta sig ett rus», något som klart visar, huru Luciafesten firats. Jfr »'Lefva Lusse' efter sitt hjertas lystnad.» Ödman, Hemma och borta 4 (1894). (Allitteration).

»Bränna lussi» brukas i skolspråket i Gefle i betydelsen illuminera på Lucia-dagen. Se Eneroth, I gungstolar och soffhörn 230 (1885).

Lusse (Lussi) ingår i flere ssgr, bland hvilka må anföras

Lusse-bit. Se *Lucie-beta*. »Danneqvinnan ansåg det nästan som ett kärleksverk 'att ge te lussebiten'.» Sundblad, Gammaldags bruk 127 (1881).

Lussi-brud. Se här ofvan.

Lussi-bröd. Se Hammarstedt, cit. arb. 24.

Lusse-katt. Gbg. »En lussekatt, ja, det är en af hvetebröd bakad, aflång bulle, öfver allt prydd med russin.» Kamraten 1898, s. 354. — Kallas äfven »Döfvelskatt, dyfvelkatt», d. v. s. djäfvulskatt. Se E. Hammarstedt, cit. arb. 24 f.

Lussi-lus. Se här ofvan!

Uti Vbtn är enl. Mel. *Lussi* namn på kaffekannan. Namnet beror måhända därpå, att kaffe med dopp i

---

[1]) Jfr: »Under hela den tid hon bar den hvita dräkten och kronan, fick flickan ej nämnas vid sitt egentliga namn, utan endast kallas *Lussi*, *Lusse* eller *Lussi-bruden*.» E. Hammarstedt, cit. arb. 14. Jfr Ödman, Hemma och borta 7.

senare tider (jfr Hammarstedt, cit. arb. 14) varit den öfliga traktaten vid Lucie-ottan.

Lusse (Lussi) ingår i vissa leknamn:

1) »Lussi laska.» Jullek enl. Ihre, De superstitionibus 32 (1750). Är väl samma lek som »Lussi» hos Arwidsson, Svenska fornsånger 3: 363 (1842), där en uppteckning från Finland anföres, enl. hvilken man under leken sjöng med syftning på den utanför ringen springande personen (s. 364):

»Se dig om och se dig litet om,
Så skall du få se hvar Lussi laskar om»

Känd äfven från Sverige t. ex. från Skå., se Lilja, Violen 10 (1841), Lovén, Folklifvet i Skytts Härad 137 (1847), där dansvisan lyder:

»Se och se och se dig om,
Ser du inte hur Lusse löper om».

Se vidare under *Lasse*.

2) »Krypa till Lusse.» Om en lek med ljus. Skå. (E. Wm). Association mellan *Lussi* och *ljus?*

Lusse ingår såsom senare led i

Tok-Lusse. Tokstolle. Sdml. (T. Er.). Uppfattadt som mansnamn?

Ludvig se under **Lovisa.**

Lukas.

Förekommer dialektiskt i flere olika betydelser (»lurifax, lufver», »drulig, dum person», »*lur*» [liten sömn], »person eller djur, som *lutar* med hufvudet», »membrum virile»), för hvilka, då deras uppkomst måhända står i samband därmed, att *Lukas* är ett *bibliskt* namn, redogjorts i BPN 231 f., hvartill jag hänvisar.[1]) Här må tilläggas, att enl. Freudenthal i Skr. utgifna af svenska litteratursällskapet i Finland 51: 58 (1902) *Lukas* i finländskan betecknar »illistig eller svekfull samt därjämte skenhelig person», samt att enl. benäget medde-

[1]) Se Därs. 230 f. om *Lukas* i leknamn m. m. — *Lukas* nyttjas äfven någon gång om den som *lukar*.

lande af författarinnan Fröken Alta Dahlgren *Lukas* = slug, listig person (»allmänt äfven bland bildade både i Vasa och Nykarleby») i finländskan brukas äfven om kvinnor.

Dessutom må påpekas tre ssgr, i hvilka *Lukas* ingår såsom senare led:

Sy-Lukas. Sannolikt om ett slags dyna att fästa sömmen vid. Ögl. (S. Ldgn).

Sömn-Lukas. Sömnig, dåsig människa. Uppl. (Schag.). Jfr att *Lukas* kan beteckna *lur* (liten sömn), se BPN 232, samt att det kan nyttjas om den som lutar med hufvudet (se Därs.).

Tigge-Lukas. Västm. (E. Åkm.).

Magdalena, Malena, Malin (Mali, Malläin), Lena.

Magdalena.

Såsom namn på den 22 Juli i det personifierande uttrycket »Magdalena gråter gerna». Smål. (se Hildebrandsson i ATS VII. 2: 46 (1884)). I Sibylle spådom enl. Dens. Syftar på nämnda dags förmenta regnighet, men innebär nog också en anspelning på den bibliska berättelsens gråtande Maria från Magdala (se Johannes' evangelium 20: 11, 13, 15), enligt legenden den ångerfulla synderskan. Jfr BPN 216 f.

Malena.

1) »Le(d), stygg kvinna, stygga. »En riktig Malena.» — Grafva i Värml. (Sam.), Gbg (Bjk), Skå. (förf.). Jfr att hos Fitinghoff, I löfsprickningen 50 (1891) »borstbindare-sotar-Malena» nyttjas som skällsord om en piga, som hette *Maja*. Biton från adj. *le(d)*.

2) Skvallersyster. »En riktig Malena.» M. Lönnberg, Spridda blad 101 (1876; från ostkustens skärgård). Kändt från Grafva, Värml. (Sam.), Gbg (Bjk) och af Ai.

Malena ingår i det skånska utropet: »Tjo, Malena.»

Såsom senare led i ssgrna

Halta-Malena. Vgl. (La), V. Nyl. (Vll).

Lata-Malena. Falun (V. Ol.), Sthm (Cd, M. Cd), Skå. (förf.), Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Le(d)a-Malena. Malmö (Som.), Harj. h. i Skå. (N. An).

Skvaller-Malena. Kändt af S. Ldgn.

Slätta-Malena. Falsk kvinna. Onsjö och Frosta h. i Skå. (Np).

Snåla-Malena. Barkaryd i Jönköpings l. (A. J. G.), Skå. (E. Wm).

Malin (Mali, Malläin).

Malin är jättinnenamn i Wärendssägnen: *Klinta-Malin* (Hyltén-Cavallius 2: 7 (1868)).

Mali kännes från Gbg såsom namn på nattkärlet (Bjk, Gg).

Dessutom märkas leknamnen »sörja Mali» (se Ihre, De superstitionibus 33 (1750)) och »Malins grå vantar» (Ögl. enl. Arwidsson, Svenska fornsånger 3: 324 (1842)).

Såsom senare led ingår *Malin (Mali, Malläin)* i uttrycken

Grå-Malin. Namn på grå katta. Hagberg, Shakspere 9: 211, 324 (1850; eng. orig.: Graymalkin). Sannolikt individnamn.

Hamsa-Malin. Smål. (förf.), S. Hal. (K. Pet; »vanl.»), Svedala i Skå. (Pmf). — »Hamsa-Mali.» Gbg (Bjk).

Lort-Malin. Falun. (V. Ol.), Smål. (Norl.).

»*Sjaudrä-Malläin.*» Kältring (om kvinnsperson). Lau på Gotl. (J. Kn).

Skvaller-Mali. Gbg (Bjk).

Sladder-Malin. Smål. (förf.).

Snus-Malin. Vgl. (La).

T' 'z-Mali. Hal. (P. Em), S. Hal. (K. Pet.; »tämligen både i staden och på landsbygden»).

Tramsa-Malin. Smål. (förf.), S. Hal. (K. Pet.; »vanl.»). — »Tramsa-Mali.» Gbg (Bjk).

Lena.

Såsom senare led i

Lång-Lena. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Allitterationsbildning.

Sjåpa-Lena. Vgl. (Belfr.).

Se om *Magga* under *Margareta.*

Magnus, Måns, Måsse.

Magnus.

Såsom namn på den 19 Augusti i ett förut anfördt personifierande väderleksordspråk (se ofvan under *Bartel* s. 8).

Måns.

1) Typisk benämning på bonden. »Jönsarne . . och Månsarne.» Braun, S. arb. 2: 194 (1847). Betydelsen har utvecklats på grund af namnets stora vanlighet som bondenamn och på grund af det ringa anseende, som det åtnjutit bland de högre klasserna. Jfr det ironiska uttrycket hos Olof v. Dalin: »Är inte Måns det fagraste Namn, som nånsin var?» Argus (2 uppl.) 2: 396 (1734).

2) Klumpig, trögtänkt person; närmande sig betydelsen af *Jöns:* dumbom. »Inom Månsarnas märkliga familj råder följande oomkullstötliga naturlag: hvad den ena Månsen tycker, det tycka också de andra Månsarna; hvad den ena Månsen gör, det göra de andra Månsarna efter . . narrarnes stora och väldiga stam delar sig i tvenne respektabla grenar — Månsar och Jönsar . . [Författaren hoppas], att liksom Månsarna kommit månsandes emot mig, Jönsarna äfvenledes måtte komma jönsandes.» Palmær, Eldbränder och gnistor 74

(1834). »Att Måns — liksom Jöns — användes som ett lindrigt okvädinsord, är bekant från flere dialäkter; jfr sådana uttryck som: »Nu var du allt en riktig Måns» o. d.» Noreen i Arkiv för nordisk filologi 6: 338 (1890). — Jämtl. (P. On), Norberg i Västm. (Nordl.), Sthm (Gr), Vgl, (Belfr.), Gbg (Bjk). Tämligen ovanl. enl. T. Er. Sannolikt flerestädes. Jfr *Dröl-*, *Drös-*, *Dummer-*, *Dål-*, *Dås-*, *Lat-*, *Söl-*, *Sömn-*, *Trög-Måns*.

3) Tämligen okvalificeradt: kurre, prisse. »Der rider en dugtig busser . . men se här kommer en annan måns.» Sv. öfvers. af Bulwers Paul Clifford 587 (1835; eng. orig.: »here comes another chap»).

4) Typiskt namn på katten (om hvilken katt som helst, dock ursprungligen och i vissa bygder uteslutande *han*katten). Dalin (1853; om kattor utaf hankön). Söndags-nisse 1875, s. 47. — Torde vara allmänt i hela Sverige: Vbtn (Mel.), Värml. (Nn), Grafva och Brunskog, Värml. (Sam. och Dalb.), Sthm (Gr), Vgl. (Belfr.), Gbg (Bjk), Barkaryd i Jönköpings l. (A. J. G.), Kalmartr. (V. Sg; »om grå katt»), S. Hal. (K. Pet.; »vanligt»), Skå. (P. On), Rönneb. (E. Wm), Onsjö och Frosta (Np), Svedala (Pmf) o. s. v. — Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). — Mycket vanligt namn på den enskilde katten; se Knöppel, Manns-scholan 68 (1741) o. s. v. — Jfr *Grå-*, *Katt-*, *Kisse-*, *Misse-*, *Rått-*, *Svart-Måns*.

På danska (och norska) heter katten *Mogens* eller *Mons* (se Gigas i Dania 3: 44, Fausbøll 210). Redan Holberg (Jeppe paa Bierget 4: 6) har *Moens* som kattnamn.

På engelska heter katten *Tom;* på tyska *Hinz*, *Hinze*, *Heinz* (af *Heinrich*) o. s. v.; se Grimm.

Uti det allittererande uttrycket: »det är mat för Måns», d. v. s. »det är kärkommet, faller på läppen, smakar bra», betecknar *Måns* troligen katten. Ljudlikheten mellan *Måns* och *mumsa* samt dialekternas

mum, »ett uttryck, då man vill tillkännagifva, att en dryck är god» (Smål. enl. Rietz 447), *munnsam*, välsmakande (Gotl. enl. Rietz 448) har måhända i någon mån bidragit därtill, att detta uttryck i svenskan blifvit en stående fras.

»Åter kom hon [Fröja] som i jåns,
Fort sad' hon, skal du få Nectar,
Jag sa: det war mat åt Måns.»

Runius, Dudaim 3: 31 (c. 1705).

»Det war maat åt Måns.» Celsius 8: 534 (c. 1720).

Kändt i riksspråket. Äfven i dialekterna: »Mat för Måns, mycket god mat.» Sdml. (G. Er. i Södermanl. 3: 61 (1882)). »Mad fårr Måns.» Skå. (Ljunits h.). Wraner i Teckningar och toner 110 (1887).

I Sdml. märkes det liktydiga uttrycket: »De va mums åt l. för Måns. Det var läckert.» Södermanl. 6: 72 (1886).

Jfr motsvarande uttryck i danskan och norskan: »Det er Mad for Mons l. Mogens» (se Fausbøll 210, som anför exempel från Grundtvig, Goldschmidt m. fl.). Jfr Kristensen 206 och Falk, Sprogets visne blomster 24.

Med talesättet må äfven jämföras, att *Måns* i betydelsen liebhaber på olika slags rätter m. m. ingår i flere ssgr: *Fisk-*, *Fläsk-*, *Gröt-*, *Kak-*, *Mat-*, *Snus-*, *Sylt-*, *Äppel-Måns*.

Måns ingår såsom senare led i följande ssgr, af hvilka de flesta innebära ett klander för skrytsamhet, snålhet, glupskhet, trögtänkthet eller sölighet.

Blå-Måns. Växten Jasione Montana. N. Skå. (Hw).

Dröl-Måns. Långsam karl. Nyl., Öbtn (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Jfr *Lat-*, *Söl-Måns*.

Drös-Måns. Trögtänkt, klumpig person. Skytts h. i Skå. (Hein.). Jfr *Dummer-*, *Dål-*, *Dås-*, *Trög-Måns*.

Dummer-Måns. Dumbom. Rietz 109 (1867). Såsom öfvers. af *Dål-Måns*, se detta ord. Jfr äfven *Dås-*, *Trög-Måns*.

Dål-Måns. Egentligen trög, slö af fsv. adj. *dol, dul,* dåsig, slö (jfr Rydqvist, Svenska språkets lagar 6: 81 (1883), Vendell i Skrifter utgifna af svenska literatursällskapet i Finland 6: 160 f. (1887)); om »en trög, drumlig, försoffad, omornad 'torsk'; mera skämtsamt än ärerörigt, långt ifrån så retsamt som *drul, drummel,* vidt skildt till sin betydelse från det af Rietz anförda *Dummer-Jöns*» (Cd); jfr emellertid uppgifterna från Sdml. och Finl., af hvilka vill synas, att *dålmånsen* åtminstone ibland tänkes som dum och drummelaktig; stundom närmande sig betydelsen »stackare» (se andra exemplet från Wetterbergh). Ex. från litteraturen: »Fega och rädda dålmånsar.» Böttiger, S. skr. 3: 37 (1843; yttradt af en bonde från Blekinge). »'Hvad menar ni för slag?' 'Åh, det blef för långt att tala om', sade Frans med trött och likgiltig röst. 'Åh kors, hvad ni blifvit för en dålmåns! Krya upp er nu.» Ljungstedt, S. beberättelser 1: 484 (1872). »Detta här är en klok herre . . och ingen dålmåns, han begriper nog.» Wetterbergh, S. skr. IX. 2: 9 (1873; med syftning på dumhet). »Herre Gud, hvad jag är olycklig, som har en sådan dålmåns till man!» Dens., Därs. 141 (1873; mannen »super något, men är en i öfrigt mycket beskedlig karl.»). Rydqvist, Svenska språkets lagar 5: 227 (1874; anfördt såsom tillhörande städernas hvardagstal). »Hvarför byggde du inte källaren i trädtopparne, din dålmåns?» A. Hedenstierna i Smålands-Posten 1893, nr 133 A, s. 3 (gumman Noak till sin man). — Vbtn (Rietz 109), Jämtl. (Därs.; »stackare»), Ångerm. (Nordl.), Medelp. (Rietz 109), Västm. (E. Åkm), Norberg i Västm. (Nordl.), Uppl. (Rietz 109), Skuttunge i Uppl. (Gp), Sthm (Cd, M. Cd), Sdml. (G. Er. i Södermanl. 2: 37 (1881); liktydigt med 'Dummerjöns, drummel'). Öbtn, Nyl., Åbo l. (Sv. Landsmålsför. i Hfs), F[illegible] Nyl. (Vendell i Ny-

land 1: 42; »drummel»), Finnby i Åbo l. (Vendell i Bidrag 49: 194 (1890; tolkadt med 'dummerjöns'; jfr Dens., Östsvenska monografier 65, där *dol-Måns* öfversättes med »tölp, odugling»). — »Dolo-Måns». Helsinge socken i Nyl. (Vendell i Nyland 1: 36: »dummerjöns»; jfr Dens., Östsvenska monografier 65). — Kändt af Lbg och Åm (»betydelsen förefaller mig vara slö, trög eller slarfaktig person»). Jfr *Drös-*, *Dummer-*, *Dås-*, *Trög-Måns*.

Dåli(g)-Måns.

1) = *Dål-Måns*. Sannolikt med utpräglad bibetydelse af stackare. Cederschiöld, Om svenskan som skriftspråk 165 (1897). Sthm (Cd; »vanligare än *Dål-Måns* c. 1860»; M. Cd). Kändt af Åm (»om slö, trög eller slarfaktig person»). Uppkommet af *Dål-Måns* genom anslutning till *dålig*.

2) Om en som ständigt gnäller öfver krämpor. Onsjö och Frosta h. i Skå. (Np). Har anslutning till *dålig* gifvit upphof till den nya betydelsen eller är det skånska *Dåli-Måns* oberoende af *Dål-Måns*?

Dås-Måns. Latrygg; trög, håglös människa. Nke (Rietz 85; Djurkl.). Jfr *Drös-*, *Dummer-*, *Dål-*, *Trög-Måns*.

Fisk-Måns.

1) Liebhaber på fisk. Lau på Gotl. (J. Kn). Jfr »mat för Måns.»

2) Fågeln Larus canus, fiskmås. Hälsingl., Dal. Kolthoff-Jägerskiöld 282 (1898). — »Fiske-Måns.» Dal. (Törnq.: »man tänker här föga på namnet»). »Fiski-Måns.» Norberg i Västm. (Nordl.). »Feskemåns . . Larus.» Vgl. (Hof enl. Rietz 136). Folketymologisk omdaning af *fiskmås*.

Fiske-Måns. Se föregående!

Flott-Måns. Glåpord till l. om person, som sv flott l. är flottig i ansiktet. »Jaså, du ä d måns! . . . Se, hur han skiner i syna!

Skärgårdslif 101 (1890; om en skeppskock). Därs. 103. — Vgl. (Belfr., La), Gbg (Gg). Kändt af P. On.

Fläsk-Måns. Liebhaber på fläsk. Lau på Gotl. (J. Kn). Jfr »mat för Måns.»

Glup-Måns. Om den glupske. »De glup-månsarna.» E. Waldén i Sländan 1898, s. 143 (yttradt af en gosse om ankor). Jfr »mat för Måns.»

Grå-Måns.

1) Grå katt. Harj. h. i Skå. (N. An). Jfr Segerstedt, Svenska folksagor 196 (1884; här namn på en stor katta, som såg ut som ett 'gråben'). Jfr *Måns 4, Katt-, Kisse-, Misse-, Rått-, Svart-Måns.*

2) Växten Trichera arvensis. N. Skå. (Hw).

Gröt-Måns. Lindrigt glåpord till glupsk och bondsk person, egentligen och ursprungligen liebhaber på gröt. »Jag skall hänga er . . edra grötmånsar.» Topelius Läsning för barn 1: 132 (1865). — Vgl. (Belfr.), Barkaryd i Jönköpings l. (A. J. G.), Lau på Gotl. (J. Kn; »gråit-måns»), Nyl., Öbtn (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Kändt af Hellq.. Ldgn, S. Ldgn. Jfr »mat för Måns.»

Kak-Måns. Liebhaber på kakor. Vgl. (Belfr.) Harj. h. i Skå. (N. An), Lau på Gotl. (J. Kn). Jfr norskans *kagemons*, som i följande exempel har öfverförd betydelse: »Omtrent alle disse drilleeventyr øger barnets virkelighedserfaring paa en næsten haardhændt maade; men for kagemonser er de sund hverdagsmad.» Moltke Moe i Forældre og børn 92 (1901). Jfr »mat för Måns.»

Katt-Måns. Katten, Lau på Gotl. (J. Kn). Jfr *Måns 4, Grå-, Kisse-, Misse-, Rått-, Svart-Måns.*

Kisse-Måns. Katten. »Kisse-månsen.» Söndags-nisse 1875, s. 48. Jfr: »Kise Måns.» Bondeson, Hallings Anna · såsom individnamn). — Allmänt i hela riket, södra landskapen. Vbtn (Mel.), Västm.

(T. Er.: »om katthanen»; V. Ol.), Sthm (V. Sg), Sdml. (T. Er.: »om katthanen»; V. Ol.), Vgl. (Belfr., La), Gbg (Bjk), Smål. (A. J. G., Hellq.), Öl. (Hass.), Kalmar (V. Sg), S. Hal. (K. Pet.; »mycket vanligt»), Blek. (Hm; »vanligt»), Skå. (många sagesmän). Jfr: »Kisse misse måns.» Malmö (E. On); »Kisse, misse, Månsen, hvar va' du i jånsen? Ja' va' i backen, slo min far i nacken.» Färs h. i Skå. (Dens.). — *Kiss-Måns.* Lau på Gotl. (J. Kn). — Jfr *Måns 4, Grå-, Katt-, Misse-, Rått-, Svart-Måns.*

Knussel-Måns. Snåling. »Stockholmarna lär vara så vana att låta skörta upp sig af kypare, att de skulle anse sig för några riktiga knusselmånsar, om de gjorde uppror [mot kyparnas utpräjningsförsök].» Agrell, I Stockholm 75 (1892). Jfr *Snål-Måns.*

Kol-Måns. »Kul-Måns.» Om den som är sotig. Lau på Gotl. (J. Kn). Jfr *Lort-, Skit-, Smet-. Sot-, Svart-Måns.*

Kräsen-Måns. Om den som är »fin» på det; läckergom. Svedala i Skå. (Pmf). Jfr »mat för Måns.»

Lat-Måns. Nke (T. Er.; »maskulinum till *Lat-Maja*»), Sdml? (Dens.), Strömstadstr. (Spn), Gbg (Gg). »Din latmåns.» Skå. Wranér, Dä var sjutton! 66 (1901). Jfr *Dröl-, Söl-Måns.*

Lort-Måns. Snuskig person. Söndags-nisse 1863, nr 29, s. 4. »Förbaskade lortmånsar!» Cavallin, Kipling, Wee Willi Winki 108 (1897; eng. orig.: »ye dirty spies»). — Nke (Djurkl.), Oskarshamn (Norl.), Kalmar (V. Sg), Lau på Gotl. (J. Kn). Jfr *Kol-, Skit-, Smet-, Sot-, Svart-Måns.*

Mat-Måns. Läckergom. Gbg (P. Em). Allitterationsbildning. Jfr »mat för Måns».

Misse-Måns. Katten. Malmö (Som.). Allitterationsbildning. Jfr *Måns 4, Grå-, Katt-, Kisse-, Rått-Måns.*

Pladder-Måns. Grafva i Värml. (Sam.), Ögl. (He). Hördt af förf., kändt af Ulr. Jfr *Sladder-Måns.*

Rått-Måns. Om duktig råttkatt. Lau på Gotl. (J. Kn). Jfr *Måns* 4, *Grå-*, *Katt-*, *Kisse-*, *Misse-*, *Svart-Måns.*

Sabb-Måns. »'Hvad det vore roligt', tänkte Helge, 'att få gå därute barfota och plaska i regnet och gå och sabba med fötterna i sand.' . . 'Du är en sabbmåns', sade Axel.» E. Beskow, För Svenska Barn 69 (1896).

Silfver-Måns. Namn på fågeln Larus glaucus, hvittrut. Hälsingl. Carlson 353 (1894). Kolthoff-Jägerskiöld 284 (1898). Jfr *Fisk(e)-Måns.*

Sjåp-Måns. Vgl. (La; »allmänt»).

Skit-Måns. Strömstadstr. (Spn). Jfr *Kol-*, *Lort-*, *Smet-*, *Sot-*, *Svart-Måns.*

Skjort-Måns. Barn i blotta skjortan. Värml.? (Cd).

Skrik-Måns. Skolslang i Upps., se R. Berg i Landsm. XVIII. 8: 36 (1900).

Skryt-Måns. Svedala i Skå. (Pmf). Kändt af Ai.

Skägg-Måns. Glåpord till l. om skäggig person. Väktaren 1864, n:r 3, s. 3 (användt af en bonde). — M. Boh. (Ldkt), Vgl. (Belfr., La), Gbg (Bjk), Smål. (förf.), Torsås i Kalmar l. (Stj.), Lau på Gotl. (J. Kn).

Sladder-Måns. Hördt af förf. Jfr *Pladder-Måns.*

Smek-Måns. Om l. till smeksam person: användes »lindrigt och vänligt klandrande» om smeksamma barn (gossar), men äfven om äldre personer (Cd). Cederschiöld, Om svenskan som skriftspråk 165 (1897). — Uppl. (Schag.), Sthm (Cd, M. Cd, Nordl.), Boh. (förf.), Gbg (Bjk). Måhända ursprungligen en skämtsam auspelning på konung Magnus Smek. Om så är, kännes dock numera icke sammanhanget med konunganamnet. Jfr *Söt-Måns.*

Smet-Måns. Om l. till smutsig människa. »Petter är dum stalldräng! Fy, så han ser ut den där 'smet-Kamke, Eschstruths Hur hans höghet häm-

nades! 7 (1897). — Nke, Sdml. (T. Er.; om pojke, som smetar ner sig»), Linköping (Ny; »bland de bildade»). Jfr *Kol-, Lort-, Skit-, Sot-, Svart-Måns.*

Snus-Måns. Smål. (förf.).

Snål-Måns. Snåling, i synnerhet om barn som äter upp allt själf utan att vilja dela med sig.

»Snålmåns snaskar på sin bulle.»

Topelius, Läsning för barn 7: 60 (1891; i det följande kallas Snålmåns *Måns).* »En sådan snålmåns! Han äter min middag, och jag ser på.» Dens., Därs. 8: 11 (1896; om en ekorre). »Walter . . är så förskräckligt snål efter snask, att han . . kallas 'Walter snålmåns'.» T. Topelius, Sommarsjö 1: 117 (1897). Jfr att *Snål-Måns* nyttjas om en bonde vid namn *Måns* hos Segerstedt, Sagor 40 (1877). — Norrl. (Nordl.), Uppl. (T. Er.), Sthm (Nordl.), Vgl. (Belfr., V. Ol.), Gbg (Bjk, Nordl.), Barkeryd i Jönköpings l. (A. J. G.), Skå. (P. On), Harj. h. i Skå. (N. An). Märkligt nog — trots exemplen från Z. och T. Topelius — okändt för Sv. Landsmålsför. i Hfs. — Bekant för Ldgn, S. Ldgn. Jfr *Knussel-Måns.*

Sot-Måns. Sotig person (barn som sotar ned sig i spisen). Lau på Gotl. (J. Kn). Jfr *Kol-, Lort-, Skit-, Smet-, Svart-Måns.*

Svart-Måns.

1) Om en som är svart i ansiktet (ett nedsotadt barn t. ex.). Harj. h. i Skå. (N. An), Lau på Gotl. (J. Kn).

2) Namn på en svart katt. C. J. Hallman, Skr. (uppl. af 1820) 397 (1779). Jfr *Måns* 4, *Grå-, Katt-, Kisse-, Misse-, Rått-Måns.*

Sylt-Måns. Liebhaber på sylt. »Läts han sofva, den gamla syltmånsen?» Topelius, Dramatiska dikter (uppl. af 1881) 38 (1851). — Linköping (Ny; bland · dade), Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Måns.»

Söl-Måns. Sölkorf; »sölvarg» (finl.). Jolin, Affällingarne 1: 246 (1869). T. Topelius, Sommarsjö 1: 134 (1897). — Vgl. (Belfr.), Gbg (Bjk), Linköping (Ny; bland de bildade), Skå. (P. On), Öbtn Nyl., (Sv. Landsmålsför. i Hfs). — Jfr *Dröl-, Lat-, Trög-Måns.*

Sömn-Måns. Storsofvare. »Pepi, din välsignade sömnmåns, laga så du fort kommer upp!» T. Topelius, Sommarsjö 1: 131 (1897). Okändt för Sv. Landsmålsför. i Hfs.

Söt-Måns. Mjäkig, eftergifven person. »Hade det inte varit för den förmögenhet, hon är värd i marknaden, skulle jag ha vridit halsen af henne för länge se'n . . Jag är inte någon sötmåns med kvinnor!» Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning 1897, nr 61 B, s. 2, sp. 2. Jfr *Smek-Måns.*

Tråk-Måns. Om tråkig person (äfven om kvinna). A. Branting, Sju martyrer 67 (1894). »Flickbekanta, som gift sig med tråkmånsar.» Nordensvan, Tre små romaner 53 (1894). »Hon var en tråkmåns.» Dens., Därs. 137. Nya Wexiö-bladet 1895, nr 115, s. 3. »[Skådespelaren] Hr Henning gjorde hvad han kunde af den 'tråkmånsen' konung Fernando.» Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning 1897, nr 51 A, s. 3, sp. 3. Afzelius, Selections from modern english humour 106 (1898; såsom öfvers. af engelskans *bore).* Janson, Gamla gastar 43 (1902). — Värml.? (Nn), Gbg (Bjk), Linköping (Ny; bland bildade). Allmänt enl. R. Bg; bekant för Hass., Ldgn, S. Ldgn.

Trög-Måns. Om trög person. Söndags-nisse 1875, s. 134. »Dröngöt (= sölkorf, trögmåns).» Cederschiöld, Döda ord (2 uppl.) 23 (1891). A. Branting, Sju martyrer 213 (1894). »Trögmånsar.» Sv. öfvers. af Kipling, Djungelboken 1: 156 (1896; eng. orig. har et motsvarande namn). Cederschiöld, Om svenskan ...råk 165 (1897). — Jämtl. (P. On), Uppl.

(Schag.), Sthm (Cd, M. Cd), Sdml. (T. Er.; »trög, senfärdig och klumpig person, trög i tanke och handling»), Vgl. (Belfr.), Gbg (Bjk, Gg), Smål. (Hellq.), Lau på Gotl. (J. Kn). Kändt af Hass., Ldgn, V. Sg, Åm. Jfr *Dröl-*, *Lat-*, *Söl-Måns*.

Äppel-Måns. Liebhaber på äpplen. »Äppelmånsar!». Topelius, Fältskärns berättelser 1: 96 (1854; strax förut står: »den pommerska päronätaren»). — Lau på Gotl. (J. Kn). Trots exemplet från Topelius okändt för Sv. Landsmålsför. i Hfs. Jfr »mat för Måns.»

Måsse.

Katten. Ögl. och särsk. Ydre. (Ny).

I uttrycket: »Det var maat åth Måsse». Celsius 8: 534 (c. 1720). = Det var mat åt Måns.

Såsom senare led i följande uttryck:

Dål-Måsse. Slö, oduglig, långsam karl. Ydre i Ögl. (Ny), äfven i tr. kring Linköping (Dens.). Möjl. äfven *Dåli-Måsse*. Jfr *Dål-Måns*.

Fiska-Måsse. Fiskmås. Ydre i Ögl. (Ny).

Flott-Måsse = *Flott-Måns*. Ydre i Ögl. (Ny).

Gröt-Måsse = *Gröt-Måns*. »Stor grötätare.» Ydre i Ögl. (Ny).

Kisse-Måsse = *Kisse-Måns*. Ydre i Ögl. (Ny; allmänt såsom dialektord).

Manasse.

Se om detta namn, brukadt i betydelserna »sup», »den sista af en hel följd af supar» BPN 70 f.

Margreta, Greta, Maret (Magga?).

Margreta.

Prisas i ett gammalt drama såsom synnerligen vackert.

»Mitt Namn är Margaretha,
Thet skönesta man kan vpleta.»

Alle Bedlegrannas Spegel 5 (1649).

I formen »Magritta» ingår det som senare led i den mindre vackra ssgn

»*Skitta-Magritta*». Skå. I barnrimmet:

»Va ska hon hitta?
Skitta Magritta.»

(Mm). Vanligen: Anna Margreta (rim: heta).

Greta.

Såsom namn på den 20 Juli — en af den regniga fruntimmersveckans dagar — i det personifierande talesättet »Greta väter i nöten». Sibyllæ Spådom, Bonde-Practica (1703) enl. Hildebrandsson i ATS VII. 2: 46. Afzelius, Sv. Folkets Sago-Häfder 3: 153 (1841). — Smål., Hal., Vgl. enl. Hildebrandsson i ATS VII. 2: 46 (1884).

Ingår såsom första led i

»*Gretä piss-nyt*». Namn på den 20 Juli (förutsätter, att denna dag är regnig, då nötskörden anses bli klen). Gotl. (Sbm). Jfr de tyska uttrycken: »Von wurmstichigen Haselnüssen sagt der Landmann: dao hät fül-Grêt inschät'n.» Altmark. Se Danneil 261. »Sanct-Margareth pisst in de Nöt.» Holstein. Se Eckart 347.

Såsom typiskt namn påträffas *Greta* någon gång. »Thenne Stehn [den kyskhetspröfvande Gagates] tienar wäl thenne tijdh the glatte Greter til proff, som hålla sigh så sempertijneske medh hååret.» Forsius, Minerographia 170 (c. 1613). »I vackra Gretor, Noror och Annickor, som i det behageliga mörkret upsöken Edra Pellar, Nissar och Larsar.» Dalin, Vitt. VIII. 2: 187 (c. 1750). »Skrifva som en köksa, som en — riktig
G. Lundström i Figaro 1889, nr 41, s. 3.

Jfr tyskan, där *Gret* (i latinsk form *Greta*[1]) förekommer såsom ett förklenande appellativum, men också (jämte *Grete* och *Gretlein)* är en typisk benämning på käresten (se Wackernagel 137 f.).

Ingår såsom senare led i:

Hår-Greta. Starkt simpelt snus. Förr kändt i Lund. (Cd).

Höns-Greta. Hönspigan. Nyl. (Vll; »vanligt på landsbygden; beror på inflytande från Andersens saga?»)

»*Klok-Gretä.*» Ironiskt? Lau på Gotl. (J. Kn).

Skit-Greta. Skå. (förf.).

Snor-Greta. Söndags-nisse 1863, nr 29, s. 4.

Svarta-Greta. Tattarkäring (egentligt och bildligt). Skå. (E. Wm), Svedala i Skå. (Pmf). Jfr »Sorte-Greta» (-Grete), namnet på drottning Margrete Sprænghest. Se t. ex. Bruzelius, Allmogelifvet i Ingelstads Härad i Skåne 95 (1876).

Maret.

I förbindelsen *Maret amma* om en karlavuren kvinna? Blek. Se Thomasson i Landsm. VII. 6: 31 (1890). Jfr danskans *Maren-Amme*, se Gigas i Dania 3: 44.

Magga?

1) Fet, lunsig kvinna. Sdml. (G. Er. i Södermanl. 3: 59 (1882: »Maggä»), Boh. (Rietz 424), Vgl. (Därs.), Hal. (Därs.), Skå. (Därs.; E. Wm: »stor, fet och trög kvinna», äfven »*maggedusa*» (genom anslutning till *Maddusa* af *Medusa?)*, hvaraf det nog uppfattas som förkortning), N. Åsbo (Pmf; i Svedala *Maggedora*), Onsjö och Frosta (Np).

---

[1]) Jfr: »Linque malam Gretam, vitam capiesque Seidelius hos J. Franck i Herrigs Archiv 40: 139

2) Argbigga. Dal. (E. Åkm: »trilsk, försmädlig kvinna»), Vgl. (Belfr., La), Finl. (Vas.; »argsint, bråkig kvinna, ej ofta användt»).

Ursprungligen förkortningsnamn till *Margareta* (jfr i äldre danska *Magge* af *Margareta*, se M. Kristensen i Blandinger 2: 73)? Kanske äfven till *Magdalena?* (Enligt Kjöllerström, Svensk namnbok 68 nu användt som biform till *Maria)*. Jfr emellertid norskans *Magga*, a) »et stort og svært Hunvæsen af Folk eller Fæ», b) »en lidt magelig og selvgod (selvsikker) men noksaa behagelig Kvinde», (Ross, Norsk Ordbog 499), *Megga*, a) = *Magga* a, se Ross cit. arb. 508, b) »Kvinde; Dame, oftest om En, som vil vække Opsigt», se Aasen 489.[1])

Såsom senare led i

Etter-Magga. »Ettrig» kvinna. Vgl. (La). Till *Magga* 2.

Lat-Magga. Sdml. (G. Er. i Södermanl. 3: 59 (1882: »Latmaggä»)), Gbg (Bjk). Kändt af Kk. Till *Magga* 1.

Lort-Magga. Dal. (V. Ol., E. Åkm), V. Nke (Hofberg, Allmoge-ord i V. Nkes bygdemål 49 (1861; smädeord åt »en osnygg och orenlig kvinna»)), Sdml. (G. Er. i Södermanl. 3: 59 (1882: »Lortmaggä»)). Vgl. (Belfr.), Gbg (Bjk).

Lusa-Magga. Person eller djur med ohyra. Vgl. (La). »Lusmaggä.» Sdml. (G. Er. i Södermanl. 3: 59 (1882)).

Skit(t)-Magga. Vemm. h. i Skå. (S. Bg).

Sladder-Magga. Kändt af Kk.

Maria, Maja, Majsa, Maria.

Någon gång i barnvisor, se ett ex. hos Nordlander i Landsm. V. 5: 105 (1886).

---

[1]) om norskans *Megga* såsom möjligen en »omstöpning» af *[Magd]alena* J. V. Lindgren i Landsm. XII. 1: 22 (1890).

Maja.

1) Personifierande namn på månaden *Maj*. Wadman, Bihang 76 (c. 1820).

»Vårluft, solpunsch, 'Majas' gåfvor.»

A. J. Afzelius, Ur herbariet 49 (1863). »Tiden för fru Majas nedkomst med en välskapad Valborgsmessa.» Hedenstierna, Kaleidoskop 88 (1884). Topelius, Läsning för barn 8: 144 (1896). Jfr: »Visan om lilla Maja.» Dens., Därs. 2: 152 f. (1866).

2) Kaffekittel utan fötter. Vgl. (Belfr.) Jfr *Kaffe-Maja, Mor Maja*.

Såsom typiskt namn (om en uppasserska):

»Nu bäddar en gråhårig 'Maja' mitt läger.»

Wecksell, S. dikter 67 (c. 1860). — I barnvisor, t. ex. hos Nordlander i Landsm. V. 5: 29 (1886).

Maja ingår i många sammansättningar och sammanställningar af i allmänhet förklenande betydelse. Nybildningar, i hvilka detta namn är en led, uppstå med stor lätthet. Jfr följande uttalande af en af mina meddelare (West., Vänersborgstr.): »Med Maja kan så godt som hvilket adjektivum som helst sammanföras.» Enligt en annan (Lbg) har Maja »mer än andra kvinnonamn fått allmän betydelse».

Maja ingår såsom förra led i

Maja-Lisa. Typiskt namn på simpla fruntimmer. Bellman 2: 163 (1771).

»Bacchus delar rödt och hvitt
Åt Olympens Maja-Lisor.»

Dens., Skr. Ny samling (utg. af Eichhorn) 2: 130 (1783). Jfr Dens. (Carléns uppl.) 4: 241 (1789).

Maja-Stina. Flickpojke. Skolslang i Upps. (R. Bg).

Maja ingår såsom senare led i följande uttryck:

Blarr-Maja = *Prat-Maja*. Ydre i Ögl. (Ny). Jfr *Hamse-, Pjalder-, Pladder-, Prat-, Skvaller-, [illegible] mer-, Slamse-, Snatter-, Tramse-Maja*.

Dans-Maja. »Sedan mötte han [en jätte] sju pigor i en dans. 'Goddag, ni dans-major', sade jätten.» Nke. Djurklou, Ur Nerikes folkspråk och folklif 87 (1860). Jfr Dens., Sagor och äfventyr 49 (1883). — Värml.? (Nn).

Finn-Maja. Okvädinsord om finsk kvinna (finne?) Nyl. (Vll).

Flamse-Maja. Vårdslös, självsvåldig kvinna. M. Boh. (Ldkt), Gbg (Bjk), Vänersborgstr. (West.), Smål. (förf., Norl.). — »Flams-Maja.» Nke? (T. Er.). Jfr *Haps-*, *Hamse-*, *Slamse-*, *Slamp-*, *Slarf-*, *Tramse-Maja.*

Flin-Maja. Grafva i Värml. (Sam.), Vgl. (Belfr.), Vänersborgstr. (West.), Gbg (Bjk), S. Hal. (K. Pet.; »vanligt»), Harj. h. i Skå. (N. An). Kändt af Ai. Jfr *Grin-Maja.*

Gardist-Maja. Gardistflamma. Sthm (Nordl.).

Gat-Maja. Gatslyna. Söndags-nisse 1863, nr 29, s. 4. Rydqvist, Svenska språkets lagar 5: 227 (1874; i städernas hvardagstal). A. Sandberg, Det gamla husets historia[1]) 120 (1897; Sthmsmål). — Hälsingl. (Schag.), Grafva i Värml. (Sam.), Upps. (La), Sthm (M. Cd, Nordl.), Vgl (Belfr.), Gbg (Bjk), Barkeryd i Jönköpings l. (A. J. G.). Allmänt enl. R. Bg.

Grin-Maja. Som skrattar mycket. Grafva i Värml. (Sam.), M. Boh. (Ldkt), Vgl. (Belfr.), Linköping (Ny), S. Hal. (K. Pet.; »vanligt»), Skå. (förf.). »*Grin-Majä.*» Gotl. (Ktg). Kändt af Ai. Jfr *Flin-Maja.*

»*Haps-Majä.*» »Hafsig» kvinna. Gotl. (Ktg). Jfr *Flamse-*, *Slamp-*, *Slarf-Maja.*

Hamse-Maja. Gbg (Bjk), Linköping (Ny), Smål. (E. Åkm), Barkeryd i Jönköpings l. (A. J. G.), Kalmar (V. Sg), Blek. (förf.), Skå. (E. Wm), Onsjö o. Frosta h. i Skå. (Np), Svedala (Pmf). Jfr *Flamse-Maja* samt *Blarr-Maja* och där uppräknade synonymer.

…ningen Dagen.

Harpe-Maja. Kafésångerska? »Den hygglige N. N. lär umgås på Schweitzerier med harpemajer.» Kapten Puff 1858, nr 22, s. 2 (från Gbg). Ej kändt af någon bland mina meddelare.

Jeanna (Sjana)-Maja. Se under *Jeanna.*

Kaffe-Maja. Kaffepannan. Vgl. (La). Nyl., Åbo l. (Vll). Jfr *Maja* 2 och *Mor Maja.*

Kar[l]a-Maja. Karlavuren kvinna. Öbtn (Ktn).

»*Lagårds-Maja.*» Ladugårdspiga. Sthm (Gr).

Lat-Maja. E. Lundquist, Stinde, Fru Buchholz' memoirer 45 (1895). H. Molander i Söndags-nisses julnummer 1897, s. 20. — Vbtn (Mel.), Jämtl. (P. On), Värml. (V. Ol.), Grafva i Värml. (Sam.), Nke (T. Er.), Uppl. (Schag.), Upps. (Ny; »bland bildade»), Sthm (Cd, M. Cd, Nordl.; Ny: »bland bildade»), Vgl. (Belfr., La), Gbg (Bjk, Gg), Sdml. (T. Er.), Ögl. (He, Hellq.), Linköping (Ny; »bland bildade»), Smål. (förf., Hellq., Norl.), Kalmar (V. Sg), S. Hal. (K. Pet; mindre vanligt än formen *Lata-Maja*), Nättraby i Blek. (Hm), Skå. (E. Wm), Harj. (N. An), Malmö (Som.). Kändt af Hdg, K. E. J., Lbg, Åm. — Finnes, märkligt nog, ej i Finland. Jfr *Söl-Maja.*

Lort-Maja. Smutsfärdig person. Dal. (Nordl.; »om mindre renlig piga»), Vgl. (Belfr.), Barkeryd i Jönköpings l. (A. J. G.), S. Hal. (K. Pet.; äfven om oordentlig person). Kändt af Lbg. Jfr *Smet-*, *Snusk-Maja.*

Mor Maja. Kaffepannan. Ögl. (Törnq.). Jfr *Maja* 2 och *Kaffe-Maja.*

Nigar-Maja. Nigaredansen. Finl. Topelius, Läsning för barn 2: 57 (1866). »Jag skall låta min farfars far gå i Nigarmaja och draga efter sig hela släpet af sina förfäder, ända till Adam.» Dens., Därs. 8: 140 (1896). »[Bokstafven S] stod med sin magra hand utsträckt och vinkade de föregående [bokstäfverna] att följa, så

ifrigt som hade de dansat nigar-maja utför raderna.» E. Waldén i Sländan 1898, s. 57. — Öbtn, Nyl., Åbo l., (Sv. Landsmålsför. i Hfs). — Äfven i Lund (genom inflytande från Finl.) om nigaredansen.

Pajta-(Pajtu)-Maja. Flicka (barn?) i bara lintyget. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). *Paita* l. *Paitu* är det finska ordet för skjorta, lintyg. Jfr motsvarigheterna under *Klara* och *Matti.* Jfr äfven: »Prinsessan Svandun och Pajta-Maja» saga af Toini Topelius i Julhälsning 1897 [= Sommarsjö 2: 18].

Pisis-Maja. Gråtmild kvinna. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Jfr *Pisis-Lisa.*

»*Pjalder-Maja.*» »Enfaldigt, pratsjukt kvinnfolk.» Nyl. (Vll). Jfr *Blarr-Maja* och där uppräknade synonymer.

Pladder-Maja. Pladderskäppa (äfven om mansperson) Uller, Hemkomsten 17 (1861; en matros kallar sig själf med detta namn). — Jämtl. (P. On), Värml. (V. Ol.), Grafva i Värml. (Sam.), Nke (T. Er.), Uppl. (Schag.), Vgl. (Belfr., La), Sdml. (T. Er.), Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Kändt af Ai, S. Ldgn. Jfr *Blarr-Maja* och där uppräknade synonymer.

Prat-Maja. »Pratmajan var här.» Backman, Dickens' Lilla Dorrit 4: 193 (1857; eng. orig.: *Chatterbox).* — Värml. (V. Ol.), Vgl. (La), Linköping (Ny: »bland bildade»), Barkeryd i Jönköpings l. (A. J. G.). — Kändt af Åm. — Jfr *Blarr-Maja* och där uppräknade synonymer.

Pyse-Maja. Om flicka, som går omkring och *pyser* (ser stött ut). Blek. (förf.). Måhända enstaka.

Skvaller-Maja. (Äfven om maskulin individ). »Nu skall du allt få dig en liten dufning af mig också, din sqvallermaja [till en pojke].» A. Geete, Anstey, Den upp- och nedvända verlden 99 (1883; eng. orig. har intet direkt motsvarande uttryck). — Värml. (V. Ol.),

Grafva i Värml. (Sam.), Uppl. (Schag.), Sthm (M. Cd, Ny), Vgl. (Belfr.), Gbg (Bjk), Linköping (Ny), Smål.? (Hellq.), Barkeryd i Jönköpings l. (A. J. G.), S. Hal. (K. Pet.; »vanligt»), Nyl. (Vll). Jfr *Blarr-Maja* och där uppräknade synonymer.

Sladder-Maja. Cederschiöld, Om svenskan som skriftspråk 165 (1897). — Värml. (V. Ol.), Grafva i Värml. (Sam.), Uppl. (Schag.), Sthm? (Cd), Vgl. (Belfr.), Gbg (Bjk, Gg), Smål. (Norl.), S. Hal. (K. Pet. »vanligt»), Skå. (E. Wm), Onsjö och Frosta (Np), Svedala (Pmf), Malmö (Som.). Kändt af Hellq. (trol. från Smål.) och Lbg. Jfr *Blarr-Maja* och där uppräknade synonymer.

Slammer-Maja. Fruntimmer, som pratar och sladdrar bullersamt. Söndags-nisse 1863, nr 29, s. 4. Almkvists öfvers. af Turgenjefs noveller 7: 104 (1886). Cederschiöld, Om svenskan som skriftspråk 165 (1897). — Uppl. (Schag.), Sthm (M. Cd), Dalarön (Rietz 620), Vgl. (Belfr.), Gbg (Bjk), Onsjö och Frosta h. i Skå. (Np), Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Kändt af Ai, Lbg. Jfr *Blarr-Maja* och där uppräknade synonymer.

Slamp-Maja. Slarfva. Sthm (Nordl.), Smål. (Dens., »till en slarfvig piga»). »Slampa-Maja.» Vgl. (La; jfr adj. *slampi*). Jfr *Flamse-*, *Haps-* *Slarf-Maja*.

Slamse-Maja. Slamsa. M. Boh. (Ldkt), Smål. (Norl.), Öl. (Engst.), Kalmar (V. Sg), Onsjö och Frosta h. i Skå. (Np), Wemm. (S. Bg), Skytts h. (Hein.; »pratmakerska»), Malmö (Som.). — »Slams-Maja.» Skellefteå (Mel., äfven *Slamse-Maja*), Dal.? (T. Er.). Kändt af S. Ldgn. »Slams-Majä.» Lau på Gotl. (J. Kn, Ktg). — »Slamsa-Maja.» Öbtn, Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs, Vll). — Jfr *Flamse-Maja* samt *Blarr-Maja* och där uppräknade synonymer.

Slarf-Maja. Slarfva. »Jag vet en flicka, som aldrig gjorde något ordentligt, och hon kallades i alla sina dagar Slarfmaja.» Topelius, Läsning för barn 1: 48

(1865). Dens., Därs. 7: 141 (1891). — Värml. (V. Ol.), Nke (Norl.), Sthm (Gr, Nordl.), Vgl. (Belfr.), Ögl. (Ny; »bland bildade»), Oskarshamn (Norl.), S. Hal. (K. Pet.; »vanligt»), Öbtn, Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs; om »slarfvig och vårdslös kvinna»). Kändt af Lbg, Ldgn, S. Ldgn. Jfr *Flamse-*, *Haps-* *Slamp-Maja*

Slask-Maja. »I detsamma kom 'Minsten' in, drypande våt . . farfar . . lyfte lilla slaskmaja upp på sitt knä.» T. Topelius, Sommarsjö 2: 102 (1900). Värml. (A. Bln). Ej anfördt af mina meddelare från Finl.

Slätte-Maja. Falsk kvinna. Onsjö och Frosta i Skå. (Np).

Smet-Maja. Om den som smiter ner sig. Ögl. (Ny; »bland bildade»). Jfr *Lort-*, *Snusk-Maja.*

Snatter-Maja. Om den som snattrar. Gbg (P. Em). Jfr *Blarr-Maja* och där uppräknade synonymer.

Snus-Maja. Jämtl. (P. On).

Snusk-Maja. Jämtl. (P. On), Vgl. (Belfr., V. Ol.), S. Hal. (K. Pet; »vanligt»). Jfr *Lort-*, *Smet-Maja.*

Snål-Maja. Värml. (A. Bln). Kändt af Lbg.

Stat-Maja. Glåpord om den som vill styra ut sig och gälla för grann och förnäm. Skå. (förf.). Måhända enstaka.

Söl-Maja. Kändt af Ulr. Jfr *Lat-Maja.*

Talle-Maja. Skogsfrun. Nke. Hofberg i Land och Folk 1874, s. 154 (= Skildringar ur svenska folklifvet 59 (1878)).

Tramse-Maja. S. Hal. (K. Pet; »vanligt»), Skå. (förf.), Onsjö och Frosta (Np), Svedala (Pmf), Malmö (Som.). Jfr *Flamse-Maja* samt *Blarr-Maju* och där uppräknade synonymer.

Trante-Maja. Dåligt klädd kvinna. Vgl. (La). Jfr adj. *tranti* = dåligt klädd. Jfr *Tras-Maja.*

Tras-Maja. Jämtl. (P. On), Grafva i Värml. (Sam.), Västm. (T. Er.), Sthm (M. Cd, Nordl.), M. Boh. (Ldkt), Vgl. (Belfr., La), Ydre i Ögl. och Linköping (Ny),

Smål. (Norl.), S. Hal. (K. Pet.; »vanligt»), Blek. (Hm), Malmö (Som.), Hfs (Vas.; »någon gång»). Kändt af Ai, Hdg, Kk, Lbg. Jfr *Trante-Maja*.

Traske-Maja. Om den som traskar omkring, den som är alltför rörlig. M. Boh. (Ldkt), Vgl. (Belfr.). »Traska-Maja.» Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs), Pojo i Nyl. (Vendell i Nyland 1: 253 (1884), Dens., Östsvenska monografier 85 (1890; »om rörlig kvinnsperson»)).

Majsa.

Förekommer med öfverförd betydelse i det sörmländska uttrycket »Majsäs avské(d)», snöpligt afsked. Se G. Er. i Södermanl. 3: 60 (1882). Kändt af Lbg.

Markus.

Skämtsamt namn på *biljardmarkören*. Se BPN 230 f.

Ingår i vissa leknamn. Se BPN 230. Här må tilläggas, att Nordlander i Landsm. V. 5: 116 omtalar en i Ö. Smål. och på Öl. bruklig lek, som kallas *Markus*. Se cit. arb.

Vidare märkes talesättet: »Dit for Markus med silfvergångjärnen». Medelp. Se Bergström och Nordlander i Landsm. V. 2: 80 (1885). Säges när någon blifvit riktigt lurad.

Marna.

Ingår såsom senare led i

Snacke-Marna. »Om den som söker svänga sig med fraser.» Harj. i Skå. (N. An), Vemm. i Skå. (S. Bg).

Tramse-Marna. Med samma betydelse som föregående Vemm. i Skå. (S. Bg).

Martin, Mårten.

Martin (Mattn).

Ingår såsom senare led i

»*Sant Mattn*». Egentligen den helige Martin. I Gammalsvenskby namn på julbocken. »Om julen plägar en person förkläda sig till julbock genom att draga öfver hufvudet ett bockskinn med vidhängande horn och skägg; den så utstyrde kallas *sant mattn.*» Freudenthal och Vendell, Ordbok öfver Estländsk-svenska dialekterna 182 (1886).

Äfven i Leipzigdialekten har den helige Martins namn satts i sammanhang med *horn: Märtenshörnchen* l. *Martinshörnchen* betyder »ein hufeisenformiges Gebäck, das man um Martini Kindern gab». (Albrecht 166).

Mårten.

Personifieras såsom namn på den 10 November i talesättet: »När Mårten åker på släde, så rider Anders, och tvärtom.» Dal. Hildebrandsson i ATS VII. 2: 51 (1884). Jfr:

»Om Mårtensgås går på isen
Trampar julebocken i f . . n.»

Vgl. Därs. Det sist anförda har ett motstycke i det från Altmark upptecknade rimmet:

»Wenn de Märtensgôs up'n Îse steit,
Christkindk'n in't Woater geit.»

Se Eckart 349.

»Mårtens gås» skall stundom förekomma i hvardagsspråket användt om ett enfaldigt fruntimmer.

I Vörå socken i Öbtn (nära staden Vasa) brukas *Mårten* i betydelsen »en trygg och satt karl, som ej fort bringas ur konsepterna».[1]) Anledningen till betydelsen torde vara den, att namnet *Mårten* lär vara särskildt

---

[1]) i det följande hvilar framställningen på benägna ›fröken Alta Dahlgren.

utmärkande för Vöråborna, som äro »ett i hög grad självmedvetet folk, riktiga kraftkarlar», hvadan *Mårten*- innan det erhöll ofvan angifna betydelse, först torde ha betecknat »en riktig, äkta Vöråbo». — Exempel ur litteraturen: »Är pojken er? — Ja, han är en sån Mårten, en riktig stabbkarl. — Ögonen tittade med ett varmt skimmer bortåt den lille. — Jonas hade en farfar, stor och bred, en riktig baddare . . och jag brukar säga nog brås det vår Herman [= pojken] på honom.» A. Dahlgren, Små stugor 30 (1894).

Matias, Mattis, Mats, Matte, Matt, Masse, Mas.

Matias.

Såsom namn på den 24 Februari personifieradt i versparet:

»Mathias med sitt långa skägg
Lockar barnen bakom vägg.»

Luleå; med smärre afvikelser förekommande i Västm. och Värml. Se Hildebrandsson i ATS VII. 2: 38 (1884).[1]) — Jfr *Matte*.

Äfven i tyskan personifieras *Matias-dagen:*

»Maddeis bricht's Eis;
find er keens, so macht er eens.»

Leipzigdialekten enl. Albrecht 167. — Jfr:

»Mathihs brich ät Ys,
fenk hä keen, dan maat hä een.»

Düren enl. H. Merkens i Am Urquell 4: 185.

Se vidare under *Mats*.

Såsom senare led ingår *Matias* i

Galli-Matias.

1) Osammanhängande, obegripligt tal, sammelsurium, »rappakalja»; genus växlar mellan neutrum och denkön (se Svenska Akademiens Ordlista). »[illegible]

---

[1]) I st. f. *Matias* stundom *Mars*. Se [illegible]

as.» Klädskåpet 10 (1780). »Ett rätt godt Gali-
thias i prosa.» Thorild 3: 45 (1791). »Oförnuf-
gallimathias.» Lysander, Romerska litteraturens hi-
ria 145 (1858). — Ofta i uttrycket »prata gallima-
s». Se F. Bremer, Syskonlif 1: 20 (1848).

2) Oredig pratmakare. »Denna Galimathias skröt
sina strödda tankar i Philosophien.» Momi Löjen
31, s. 20. Enstaka, nu obrukligt. — Jfr: »Herr Gali-
thias.» Berch, Posten 1768, s. 305.

Det svenska *gallimatias* är lånadt från tyskan
Grimm) eller direkt från franskan, där ordet ursprung-
en bildats. Etymologien är enl. Hatzfeld 1143 okänd.
Grimm). I senare tid har man sökt förklara ordets
pkomst genom en anekdot om en person, som i ett
inskt föredrag inför rätta skulle omtala en tupp, till-
rig en viss *Gallus,* på latin »gallus Mathiæ», men
nom felsägning kom att i stället nyttja uttrycket
alli Mathias», tuppens Matias. Sedan skulle hvarje
mmanhängande, meningslöst tal uppkallats efter den
förda felsägningen!

Såsom framgår af betydelsen 2, associeras *galli-
tias* med mansnamnet *Matias* och har på grund däraf
ptagits här.

Genom folketymologisk anslutning till *galen* har
pkommit formen *galenmatias,* som påträffas hos F.
dberg, Aldrig för sent 64 (1861).

I norskan har *gallimathias* associerats med *gal,
len*. Se Falk, Sprogets visne blomster 55.

Mattis.

Ingår i det gotländska namnet på *Matteusdagen*
en 21 Sept.): »Mattis-garn-rifvare». Se Säve, Haf-
arens sagor 22 (1880). — Se vidare under

Mats (Mass).

1) Namn på den 24 Februari. (Jfr *Matias*). I personifikation: »Fader Matz vil sola sig, men taakdroppen förhindra.» L. Tammelin i Almanach 1724, s. 7.

Det är *Mats*, som kastar den heta stenen i sjön, d. v. s. vållar, att isen brytes.

»Nu lär väl Mats begynna kasta
Sin heta sten i frusna Sjön.»

Dalin, Vitt. VIII. 3: 357 (1762). »Matts flyttar varma stenen ur källan i sjön.» Sdml. Hildebrandsson i ATS VII. 2: 38 (1884). »Matts kastar heta sten.» Smål., Vgl. Dens., Därs. Jfr: »Om Mathei Dag säjes at en varm Sten kastas i Vattnet, så at Stenarne efter then Dagen skola förtära Isen rundt omkring sig.» Bonde-Practica, s. D 1 a (uppl. af år 1800).

I tyskan märkes följande motsvarighet till det svenska uttrycket:

»Matheis dag küt dä kahle Steen en de Baach.» Düren enl. H. Merkens i Am Urquell 4: 185.

Jfr *Matias, Petter katt* och *Pär-hete-sten*.

2) Baggen. »Mass.» Skå. »Mass å Mätta ä ju ett godt fåraslau, som orspråged sier.» Wranér i Svenskt skämtlynne 8: 13 (1884). — »Mass och Mätta (fåret) dansar i fårahuset.» Vemm. (S. Bg; ett förr mycket vanligt talesätt).

Skånemålen öfverensstämma i fråga om *Mass* = baggen med danskan, där *Mads* är getabockens och vädurens typiska namn. (Se Gigas i Dania 3: 44).

Förmodligen har *Mads (Mass)* blifvit namn på baggen, emedan detta namn uppfattats som den maskulina motsvarigheten till *Mätta*, det genom ljudhärmning uppkomna namnet på tackan. Jfr *Masse* och *Mätta*.

2) Katten. Brunskog i Värml. (Dalb.).

Mats ingår i talesättet »det är ' "
i kassan», det är eller blir ner

jag kom till Haaparanda, var Maths i kassan.» Topelius, Fältskärns berättelser 1 : 172 (1854). [Okändt för Sv. Landsmålsför. i Hfs.] »När vi kom till Öland, då var det Mats i kassan igen.» Geijerstam, Tills vidare 126 (1884).

Uttrycket, som hos Geijerstam måhända beror på lån från Topelii språkbruk, tyckes ursprungligen vara en direkt öfversättning af det motsvarande finska: »Matti on taskussa», tomhet, brist på pengar (se Lönnrot, Finskt-svenskt lexikon); eller har tvärtom det finska uttrycket bildats efter svenskan?

Har *Mats i kassan* = penningbrist uppkommit på grund af association emellan *Mats* och *mas* i betydelsen »pank»? (I vissa bygder är ju *Mas* (se s. 202 ff.) biform eller motsvarighet till *Mats).* I betydelsen »pank» förekommer *mas* på följande ställe: »Efter en så vacker man, som ni, säijer, at jag måste betala half-Siette Carolin, så är Juncker Torbiörn intet mas eller, at han icke förmår komma ut med de halförarne.» Gyllenborg, Svenska Sprätthöken 70 (1737). Är detta *mas* måhända själf en form af *Mats?* Se under *Mas.*

Från tyskan må till jämförelse meddelas, att *Matz* anslutit sig till adj. *matt.* Jfr »Appellativ gebraucht, nimmt Matz wie Matthäus in dem Ausdrucke 'Matthäi am letzten' einen Bezug auf das adj. *matt* und bezeichnet einen armseligen nichtsnutzigen Menschen.» (Wackernagel 169); »Matz . . Scheltwort für einen Menschen, der zu Nichts recht zu gebrauchen ist.» Altmark. Se Danneil 133.

Lind, Svänsk Och Tysk Orda-Bok 526 (1749) upptager »blifva Mats» i betydelsen »tappa i spel» samt »gjöra en til Mats» såsom motsvarande t. *matschen, einen Matsch machen. Mats* är i dessa uttryck folketymologisk omdaning af t. *Matsch* (se om detta Grimm).

Mats begagnas såsom ett stående namn i det bild-
»ta(ga) eller dra(ga) sin Mats ur skolan (sko-

len)», draga sig ifrån något, som börjar se obehagligt ut. »Jag tager min Matz uhr Scholen iag.» Celsius 2: 545 (1719). »Jag tror thet är säkrast, at taga sin Matz ur Skolan.» Wadenstierna, Then A la Modiske Cavallieren 100 (1747). »Jag var .. tvungen at taga min Mats ur skolen: slog omkring mig, och gjorde et förtviflat skutt på skutt utöfver hopen.» Momi Löjen 1781, s. 35. »Jag tager min Matts ur skolan.» E. Carlén, Kyrko-invigningen 360 (1840). »*Nyblad*... Jag önskade, jag aldrig hade inlåtit mig med honom. *Fru Nyblad*... Behandla honom nu blott försigtigt, och drag din Matts ur skolan.» De Geer, Grefve Lillie 127 (1880). »Jag har tagit min Matts ur skolan.» Jolin, Vinglaren 225 (1883). »Jag drog min Mats ur skolan.» Eneroth, Konstiga kroppar 102 (1890). »En landtbrukare hade lyckligt och väl blifvit intvålad på en rakstuga, men då han kände den slöa knifven på sin haka, tog han sin Matts ur skolan och sprang till en annan, der han blef rakad.» Vårt Land 1895, nr 103, s. 2. Med afseende på skola: »Då han aldrig ådagalagt något egentligt intresse för seminariestudierna, så var det ju föga underligt, om han, hellre än att riskera att blifva relegerad, frivilligt 'tog sin Mats ur skolan'.» Bondeson, Chronschoughs memoarer 243 (1897).

Utan tillfogadt possessivpronomen förekommer *Mats* i denna förbindelse mycket sällan:

»Matts ur skol'n jag tager.»

Blanche, Magister Bläckstadius 48 (1846; af metriska skäl).

»Ta sin Mats ur skolan» kännes bland bildade i hela Sverige och i finländskan. I det egentliga folkspråket torde det sällan begagnas. Dock upptages det (i formen »ta sin Matts ur skoln») från Sdml. i Södermanl. 6: 72 (1886).

»Draga sin Mats ur skolan» (se exemplen f[illegible] Geer och Eneroth) är säkerligen en yn[illegible]

»*taga* sin Mats ur skolan», framkallad af sådana uttryck som »draga sig ur spelet, ur leken».

Anledningen till uttryckets uppkomst är dunkel.

Hos en finländsk författare har »taga (draga) sin Mats ur skolan» framkallat nybildningen »följa sin Mats till skolan». »Förut hade mången moder med riset under förklädet fått följa sin Matts till skolan.» Allardt, Byberättelser (2 uppl.) 1: 108 (1886; med syftning på skolpojke).

I sörmländskan begagnas *Mats* i följande bildliga uttryck: »Ta Matts i baken: a) Icke kunna återfå en förlorad sak; b) Icke kunna hinna en flyende.» Se Södermanl. 6: 72 (1886).

I äldre nysvenska förekom »heta Mats» i betydelsen »förhånas såsom narr».

»Om man nånsin mig skal lura på det sätt,
Så vil jag heta Mattz.»

Palmfelt, Molières Qvinno-Skolan 36 (1738; fr. orig.: »Si j'y retombe plus, je veux bien qu'on m'affronte).» Se motsv. bruk af *Jösse* och *Masse*.

Jfr äfven motsv. uttryck i tyskan, som visar, att det exemplifierade språkbruket lånats till Sverige från detta språk (möjligen genom dansk förmedling): »ich will Matz heessen, wenn's nich so is.» Leipzigdialekten (Albrecht 167). Jfr Needon i ZfddU 10: 202, som omtalar »Hans heissen» och »Matz heissen» såsom synonymer.[1])

Jfr danskans »at kalde En Mads», som är liktydigt med »at kalde En en Dumrian». Se Gigas i Dania 2: 293, Kalkar 3: 5.

Utom *Mats* och *Hans* (se om detta sistnämnda äfven K. Knauthe i Am Urquell 2: 158) brukas i tyskan äfven andra namn = dumbom, narr. Så i Nassau *Kunz:* »Ich will Kunz heissen, (sc. wenn das nicht wahr

[1]) Wackernagel tolkar (s. 169) »Matz heissen» med »verloren stehen, nichts sein».

ist)». Se Münz 104. I lågtyskan *Sym* = *Simon*. »Wo dat wahr is, so will ick wol Sym heten.» Se Richey, Idioticon Hambvrgense 254 (1754).

Mats ingår såsom första led i

Mats (Mas) hund. Gnidare, snåling. »Matzhund.» P. J. Gothus, Psaltaren C 4 a (1599). [1])

»Spaar medhan lägenheet är, . .
Doch tagh tu tigh thet icke til,
Som en Matzhund sielff wara wil,
Och tigh gör sielff intet gott.»

T. Johannis, En Fästningarings heemligheter Dd 10 b (1604). »Maashund.» Laurentii, Nyåhrs Predikan E 2 a (1618).

»Han aldrig var Matts hund, han pungen villigt tömmer.»

Sv. öfvers. af Holbergs Peder Paars 224 (1750) »Mas-hund, maser . . ein karger Filtz.» Lind, Svänsk Och Tysk Orda-Bok 524 (1749). — Enl. Rietz 433 nyttjas *mas-hund* = snåling, gnidare i Västm. Jfr danskans *Madshund*. Se Videnskabernes Selskabs Ordbog, Kalkar 3: 5 och Gigas i Dania 2: 293.

Mats i gräset. Okvädinsuttryck. Hördt i N. Hal. (Bjk).

Mats-mjuker. Krypare. »Han är en Matz miuker». Mont-Louis, Fransyska Språkets Fullkomliga Prydnad 285 (1739; fr. orig.: »il fait le chien couchant»). Allitterationsbildning. Numera föråldradt.

Mats tupp. Dummerjöns. »[Drängen] *Truls*. Jo, Herrn har befalt mig, at jag skal begiära veta, huru Herr Esbiörn och hans Fru må. Det skal nu väl bli beställdt. Men om mig nu derpå skulle bli svarat, at antingen de bägge, eller endera af dem vore siuk, sij, då står jag där, som en annan Matz Topp, och vet intet hvad jag skall säija dertill.» Modée, Fru Rangsiuk 20 (1738). Jfr att »Mads Fots» i danskan

---

[1]) Citeradt efter F. A. Dahlgrens glossar.

brukats om »ett forlegen Tossehoved» (se Videnskabernes Selskabs Ordbog). — Sannolikt är »Mats Topp» ett slags försvenskning af *gallimathias*. *Topp* i stället för *tupp* är icke ovanligt i något äldre nysvenska. Det förekommer t. ex. (i förbindelsen »Höns och Toppar») hos Oedman, Chorographia Bahusiensis 47 (1746). — Numera föråldradt uttryck.

Såsom senare led ingår *Mats (Mass)* i

»*Byx-Mass.*» Gotl. »Liten gosse som nyss fått byxor.» Rietz 69. »Om en liten pojke, som börjar gå med byxor, mest förklenande.» (Ktg). »Att förlöjliga den, som ej har byxorna i rätt skick.» (Sbm). Jfr *Byx-Mas.*

»*Kladde-Mass.*» »En som ej sköter ordentligt hvad han har för händer; slarfver.» Onsjö, Frosta och Villands h. i Sk. (Np). Jfr d. *Klatmads,* »ubehændig Person». Se Gigas i Dania 3: 44.

»*Minans-Matts.*» Mjölnar-Mats? Ett kortspel; äfven namn på den som förlorar i spelet? Nuckö, Estl. (Vll). Jfr *Mjöl-, Mjölnar-Matte, Mylly-Matti* och *Mas.*

Pär Mats. Se under *Pär.*

»*Skitte-Mass.*» Ett kortspel. Vemm. h. i Skå. (S. Bg.) Efter danskan, där *Skidt-Mads* har samma betydelse, (se Gigas i Dania 2: 292). Jfr t. skällsordet *Schmiermatz* (i Ruppin enl. K. Ed. Haase i Am Urquell 3: 226).

Stolla-Mats. Tosing. Vgl. (Belfr.).

Matte (Matti).

Ingår i det finländska väderleksordspråket: »Matte [den 24 Februari] med sitt långa skägg lockar barnen utom vägg.» Se Allardt, Byberättelser (2 uppl.) 1: 39 (1886). Jfr: »Snön begynte småningom smälta från taken och blef i långa istappar nedhängande på södra sidan af ribyggnaden, en påtaglig bild af 'Matte med sitt långa skägg'» Därs. 40. Jfr motsv. talesätt under *Matias.*

Matti är i följande exempel nyttjadt såsom typiskt namn på finnen. »Denna 17 Mars [då den första järnvägen invigdes i Finland] var en märkedag, en sekulardag, ett tidskifte mellan förr och nu, ett jättehopp af den finske Matti framåt i tidens töckniga luft. O, hvad Matti denna dagen såg mäkta förvånad ut!» Topelius, Vinterqvällar I. 2: 164 (1862).

Såsom senare led ingår *Matte (Matti)* i

Kaffe-Matti. Kaffekitteln. »Viktor, som med sin vanliga elegans handterade den sotiga 'Kaffe-Matti', fick oupphörligt fylla de tömda kopparna.» E. Forssman, Hemma på Gretaby 107 (1897; finl.). Uttrycket tyckes vara lokalt eller individuelt: det är ej kändt af Sv. Landsmålsför. i Hfs. Sannolikt bör det förklaras såsom en kontamination af *Kaffe-Kajsa* och *Tasku-Matti* (Hl). Se dessa ord. Jfr äfven *Masse, Petter, Kaffe-Petter.*

Mjöl-Matte. Kortspelet mjölis eller tok. Norrl. (Lindg.). Jfr *Mjölnar-Matte, Mylly-Matti, »Minans-Matts»* och *Mas.*

Mjölnar-Matte = föregående. Haparanda (Bjk), Sthm (Bjk, Gr). »Mjölnar-Matti». Finl. (Vll; äfven *-Matte*). I Finl. äfven namn på den som förlorar i spelet (Vll). — I Norrl. förekommer enl. Åm sidoformen »Mjölnar-Mattis». Jfr *Mjöl-Matte, Mylly-Matti, »Minans-Matts»* och *Mas.*

Mylly-Matti = föregående. Finl. (Vll; äfven *-Matte*). Äfven namn på den som förlorar i spelet (Vll). Jfr *Mjöl-, Mjölnar-Matte, »Minans-Matts»* och *Mas.*

Nucku-Matti.

1) Jon Blund. I finländskan efter finskan. »Nucku-Matti . . bar honom bort till Drömöarne.» I. Lange, Sämre folk 45 (1885). »Ungdomen begynte känna huru Nukku Matti strök dem med sin lena hand öfver ögonen.» T. Topelius, Familjen Himmelstjärna 54 (1892). »Man väntade på kvällsvarden och Nukku-Matti hotade att infinna sig.» E. Forssman, Vid aftonlampan 3: 14 (1894). Vanligt bland svensktalande i Finl.

2) Sjusofvare. »Stig upp, Nukku Matti, eljes resa vi ifrån dig!» E. Forssman, Hemma på Gretaby 38 (1897; finl.). Enstaka och tillfälligt. Ej kändt i denna användning af Sv. Landsmålsför. i Hfs.

Pajta- l. *Pajtu-Matti* = Barn i blotta linnet. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs; Vas.; ofta användt af svensktalande). Efter finskan. Jfr *Pajta (Pajtu)-Klara, -Maja.*

Risa-Matte. Trashank. Kyrkslätt i Nyl. Se Vendell, Östsvenska monografier 75 (1890).

Skol-Matte. Skolgosse? Söndags-nisse 1863, nr 29, s. 4. Bildadt efter uttrycket »ta sin Mats ur skolan».

Tasku-Matti. Fickflaska, plunta. Finl. »En liten s. k. 'taskumatti'.» Hongelin hos Strömborg, Biografiska anteckningar om J. L. Runeberg IV. 1: 12 (c. 1840). »[Den berusade] medförde för att icke komma ur stämningen som 'taskumatti' en helkannsflaska med brännvin.» Hufvudstadsbladet 1898, den 6 Mars (Vas.). Allmänt bland svensktalande, som upptagit ordet ur finskan. (Sv. Landsmålsför. i Hfs, Hl, Vas.). Jfr *Simon, Fick-Simon.*

Matt.

Ingår i ett finländskt barnrim: »Godnatt, Matt». Se vidare Nordlander i Landsm. V. 5: 259 (1886).

Jfr de danska vändningarna »God nat, Mett'» och »Godnatt, Mette.» (Se ramsorna hos Kristensen 94).

Ingår såsom senare led i

»*Piäka-Matt.*» Fjäsker. Pedersöre-Purmo i Öbtn, se Vendell i Bidrag 56: 280 (1895).

Masse.[1])

1) Bonden (Gr).

2) Baggen. N. Åsbo i Skå. (Pmf). Jfr *Mats (Mass)* i samma betydelse.

3) Kaffekitteln (hördt af förf.) Kanske tillfälligt. Jfr *Kaffe-Matte, Petter, Kaffe-Petter.*

---

[1]) Stundom smekform till *Magnus.*

4) Katten. Gestrikl. — Blek. (Se Rietz 433). Här är väl *Masse* smekform till *(Mans) Måns*.

Ingår vidare i vissa talesätt:

1) »Sällan, sa' Lasse till Masse» (m. fl. varianter). Rimbildning. Se under *Lasse* s. 160.

2) »Kalla någon för Masse», d. v. s. kalla någon en dumbom. »Utbrister icke då . . [en i det föregående omtalad] församling i aldra minst: Det är högst besynnerligt!! så kalla Tomtebissen för Masse!» Tomtebissen 1857, nr 10, s. 3. — Jfr motsv. uttryck under *Jösse* (s. 99) och *Mats* (s. 197 f.)

Såsom senare led i ssgn

Drösle-Masse. Sölare, drulig människa. Blek. (Rietz 102). Af *drösla* = söla. Rietz jämför lågtyskans *driesel-maz* med motsv. betydelse (se Schütze 1: 254).

Mas.

Såsom nomen proprium och biform till *Mats* talesättet: »Det var bra sa' Lars (Las) till *Mas*.» Hördt af förf. Se motsvarigheterna under *Lasse*.

Vidare märkes, att *Mas* betecknar ett kortspel: »mjölis eller tok». Norrl. (Lindg.), Sthm (Gr). Sidoformerna *Mjöl-* och *Mjölnar-Matte*, »*Minans-Matts*» samt *Mylly-Matti* (se dessa ord) visa, att *Mas* såsom kortspelsnamn är proprium.

Däremot torde det vara ovisst, om *Mas* ursprungligen är egennamn, eller ens associerats med egennamnet *Mats*, då det betyder:

1) Skral, klen, dålig, obetydlig (i nekande satser)[1]. Sörbygden i Boh. (Nilén 85) och flerestädes. Jfr Rietz 433, där betydelsen felaktigt angifvits. Ur betydelsen »klen, skral» har väl betydelsen »pank» utvecklats. Se exemplet s. 195. För härledning ur namnet *Mats* talar,

---

[1]) I denna betydelse möjligen hos Lucidor, Helicons Blomster Ss 3 a (c. 1670).

att i tyskan *Matz* brukas om en oduglig stackare. Se ofvan s. 195.

2) Lat, senfärdig karl. Rietz 433. Sdml. (G. Er. i Södermanl. 3: 61 (1882; om »i rörelse långsam, men i arbete beräknande och pålitlig man»). Jfr att *mas* i Lau på Gotl. betyder »stor, tjock karl». Ingår i betydelsen »lat, trög karl» måhända ursprungligen såsom senare led i *dalmas*, en ssg, hvars betydelse öfverflyttats till det enkla *mas*, allmänt uppfattadt såsom liktydigt med dalkarl. Se om *dalmas* Noreen i Språkvetenskapliga sällskapets i Upsala förhandlingar 1882—1885, s. 108, där det med tvekan hopföres med *Mats*, samt Dens. i Arkiv för nordisk filologi 6: 338 (1890), där den hypotesen framställes, att »bakom det lindriga glåpordet *dalmas* döljer sig ett *Dalma(n)s*, d. v. s. 'Måns från Dalarna'». (Jfr att Måns, se det föregående, brukas i betydelsen klumpig, trögtänkt person). — Till *mas* i betydelsen 2 sluter sig verbet *masa*, vara lat, trög. Se Rietz.

3) En duktig sup brännvin. Sdml. Se G. Er. i Södermanl. 3: 61 (1882). Äfven i ssgn *bleckmas*, sup af dylik beskaffenhet i bleckmått. Efter tyskans *Mass;* eller analogt med *Lasse* 3 och *Nisse* 1, 2.

Såsom förra led ingår *Mas* i ssgrna

Mas-bork? Gråsparfven. Nke. Se under *Grå-Mas*.

Mas-hund. Se ofvan under *Mats*.

Såsom senare led i följande ssgr, där *Mas* troligen är proprium (se äfven de här ofvan under 2 och 3 upptagna).

Byx-Mas. Liten gosse, som nyss fått byxor. Södertörn. Se Rietz 69. Jfr *Byx-Mass* under *Mats*.

Grå-Mas.

a) Vargen. Sdml. Se Rietz 433. Jfr att i tyskan *Grau-Hans* är vargnamn (se R. Needon i ZfddU 10: 206).

b) Gråsparfven. Nke. Kolthoff-Jägerskiöld 72 (1898). Äfven *Masbork*. Se Därs.

c) I generellare användning om grå fågel. »Nog kunde du ha gjort storkar i stället för de der gråmasarne, som man inte vet hvad det är för en sort.» Strindberg, Röda rummet 79 (1879; till en målare som såsom staffage målat »en trupp sträckfåglar»).

(Mikael) Mickel.

1) Tjänarnas flyttningsdag på hösten vid »Mikaelitiden». I uttrycket: »Ta mikkel på ryggen.» Sdml. Se G. Er. i Södermanl. 3: 62 (1882).

2) Tafatt, handfallen person. »Jag har nog af rådlöse micklar.» Topelius, Planeternas skyddslingar 3: 162 (1889; fingeradt yttrande af Karl X Gustaf). Jfr *Byx-*, *Ox-*, *Stut-Mickel*.

Då *Mikael (Mickel)* varit ett vanligt bondenamn äfven i Sverige och bonden gärna tänkts såsom tölpig och dum, kan ju nu exemplifierade betydelse ha uppkommit på svensk botten. Sannolikare synes dock vara, att inflytande från tyskan gjort sig gällande vid den för öfrigt klent belagda betydelsens utveckling: i tyskan betecknar *Michel* (se Grimm VI: 2168 f., Wackernagel 61) den dumme, tafatte, handfallne personen, som trots all sin välmening icke lyckas uträtta något, som gagnar.

3) Tysken. Ofta i förbindelsen »Den tyske Mickel.»

»Nu, mina barn, är tid att ta Mickel imot!»

Sturzen-Becker, V. skr. 1: 409 (1850; yttradt af en dansk anförare i en strid mot tyskarna).

»Mickel skall minnas, tänker jag, den törnen
[sedan anfallet tillbakaslagits]» Därs.

Lån från tyskan, där *Michel*, särskildt i förbindelserna »der deutsche Michel», »Vetter Michel», blifvit en stående benämning på tysken öfver hufvud t
net vill särskildt framhålla de mindre va

tyska folkkaraktären. Vanligen anses det, att ifrågavarande språkbruk uppkommit på grund däraf, att den helige *Mikael* var tyskarnas skyddspatron och hans bild förekom på deras banér: »Den tyske Mikael» var den tyska fanan, den tyska nationen. Sedan skulle namnet kommit i misskredit på grund af politiska förhållanden: »Nachdem durch die Selbstsucht der Fürsten die Reichmacht gebrochen war und die Feinde oft schon weit in unser Vaterland hereingebrochen waren, ehe der Reichtag zu einem Beschluss darüber kam, ob und wie der böse Nachbar bekämpft werden sollte, hört die Achtung vor dem deutschen Volke und seinem Schutzpatron auf. Man identificirte das hebräische Michael mit dem germanischen Mihil, Grösse, Stärke, und gab ihm den Nebenbegriff von Unbeholfenheit.» B. Saubert i Am Urquell 4: 187. Jfr R. Needon i ZfddU 10: 205.

Dock förekommer namnet ännu — åtminstone i vissa trakter af Tyskland — uti den forna goda betydelsen. Münz säger (s. 112): »Der deutsche Michel, früher ein Ehrenausdruck, ist jetzt die Bezeichnung eines beschränkt gutmüthigen, jeder Energie baaren deutschen Philisters, der die Schlafhaube bis über die Ohren gezogen hat. Unter dem Landvolke der Lahngegend hat der Ausdruck noch Manches von seiner frühern Bedeutung behalten. Denn dort nennt man einen Menschen, der frei, offen und ohne Scheu seine Meinung sagt, der entschieden und ohne auf andere zu schauen, ehrlich den geraden Weg geht, 'einen rechten deutschen Michel'.»

Sannolikare än den här ofvan refererade hypotesen, enligt hvilken »der deutsche Michel» skulle stamma från ärkeängeln *Mikael*, tyskarnas skyddshelgon, förefaller mig dock, att namnet *Michel* blifvit en benämning på det tyska folket helt enkelt därföre att detta namn var ett favoritnamn bland tyskarna. Namnets vanlighet hän- samman därmed, att *Mikael* uppfattades

som tyskarnas skyddspatron. Jfr att irländaren af engelsmännen kallas *Pat (Paddy)*, smekform till det bland Irlands befolkning så vanliga *Patrick*, namnet på öns skyddspatron.

4) Räfven. Både ensamt och i förbindelsen *Mickel räf*. Äfven »en mickel», »micklar» o. s. v.

»Michel räff thorde ey lenge bijdhe,
När han bleff rusket om sijn sijde.
Han lät sigh hastigt åt Köpenhaffn lijde,
Ey wille han mere med Swenske strijde.»

P. Svart, Genswar H7a (1558; med syftning på ett danskt fartyg; sannolikt äfven anspelande på danskarnas falskhet).

Sv. öfvers. af Reincke Fosz A 5 b, 103, 319 o. s. v. (1621).

»Bonden han gick i rosendelund,
han skulle skjuta räfven.
'Hör nu du Mickel så fin,
säljer du mig huden din
till foder under lufvan min
till julen?»

Hjernarps socken i Bjäre h., Skå. E. Wigström, Folkdiktning 2: 73 (1881); jfr Filikromen 1: 23 f. (1850). »På dän tin, då räven va husjur, kalldes han inte räv, änn [= men, utan] Mikkel.» Grundtvig, Svenske Minder fra Tjust 18 (1882). — Särskildt i jaktskildringar. Tidning för idrott 1883, s. 75. »Fru Mickel.» Hemberg, Jagtbara däggdjurs gångarter och spår 102 (1897).

Allmänt i talspråket i hela Sverige.

Någon gång förekommer den allittererande förbindelsen »mäster Mickel». Se Skogvaktaren 1891, s. 169.

Såsom beteckning af räfven är Mickel sannolikt ursprungligen (och ej blott på grund af senare association) identiskt med det likalydande mansnamnet. I- talar, att så många andra djurnamn (t. ex.

Lasse, Måns, Mats, Pelle, Pålle) äro hämtade från människornas benämningar och just från de mansnamn, som kommo till Sverige med kristendomen.

Å andra sidan är det väl ej alldeles omöjligt, om också osannolikt, att *Mickel* såsom räfnamn från början varit en substantivering af fornsvenskans adjektivum *mykel* (någon gång *mikil)*, stor, kraftig. I så fall skulle namnet framhålla räfvens styrka och väldighet samt höra till de berömmande vilddjursnamnen, liksom räfven också kallas *Guldfot* (se H. Hofberg, Nerikes gamla minnen 217) och liksom *Gullben, Gullfot, Gulltass* äro namn på vargen. Jfr särskildt att björnen kallats »Hin store, Stoorfar», se Salan, Fostbrödernas Eigles Och Asmunds Saga 93 (1693)[1]). Mot härleduingen af adj. *mikil* talar emellertid, att räfven[2]) i motsats till björnen ej förtjänar epitetet »stor» samt att redan det äldsta exemplet visar oss *Mickel* uppfattadt som ett slags förnamn.

Äfven om *Mickel* (= räf) ej ursprungligen skulle vara = *Mickel* af *Mikael,* har det dock nu för språkkänslan sammanfallit därmed.

Ett bevis härpå ses t. ex. däri, att i Sdml. *Mickelsmässan* uppfattats såsom åsyftande icke ärkeängeln *Mikael,* utan ärkebofven *Mickel räf:* där slaktades förr vid mickelsmässotiden en s. k. *Mickelsgås,* af hvilken något skulle offras åt räfven, på det han skulle skona gässen. Se Södermanl. 5: 99 (1884).

Äfven i danskan heter räfven *Mikkel.*

5) Räfaktig person, sluging, vare sig någons listiga utseende eller bedrägliga handlingssätt åsyftas. »Ja, du är en mickel, också du, jag skall ränna värjan genom lifvet

---

¹) Se om eufemistiska namn på djur särskildt Nyrop i Opus- ›gica 130 ff.

‐‐ns tyska namn *Reinhart (Reginhart)* betyder enligt J. t Fuchs CCXLI »rathskundiger, rathgeber». Namnet fvens klokhet.

på dig.» Jolin, Smädeskrifvaren 87 (1863). Jfr: »Bussar! hej Micklar!» Almqvist, Tre fruar i Småland 2: 168 (1842; tilltal till röfvare). I sista exemplet är *Mickels* betydelse oviss: kanske = buss, tapper, stark kämpe. — Vanligt t. ex. i Grafva och Brunskog i Värml. (Sam., Dalb.), Sthm (Cd, M. Cd), Sdml. (G. Er. i Södermanl. 3: 62 (1882)), Smål. (A. J. G.), Onsjö och Frosta i Skå. (Np), Lau på Gotl. (J. Kn) o. s. v.

Äfven i danskan förekommer betydelsen. (Se Kalkar 3: 88, Gigas i Dania 2: 293).

Vissa af de följande ssgrna (såsom *Bibel-*, *Fri-Mickel*) hafva, om de ock närmast höra till *Mickel* = dådlös stackare, dock till en viss grad anslutit sig till betydelserna 4 och 5.

Mickel ingår såsom senare led i

Ars-Mickel. Okvädinsord. Se SAOB, A: 2525 (1903).

Ass-Mickel. »Assmickel, hampa som fastnar qvar i häcklan under häcklingen.» Deleen, Engelskt och svenskt lexikon (1806; under *ground-toes).* Dens., Swedish and english pocket-dictionary 30 (1829). — Uppgifves brukas som okvädinsord (äfven i formen *As-Mickel),* se SAOB, A: 2525 (1903). — Möjligen stammande från lt. *Asmichel,* som dock blott är uppvisadt såsom skällsord (i Meklenburg, se Wossidlo i Korr. 9: 85; sannolikt med syftning på smutsighet). Se vidare SAOB.

Bibel-Mickel. »Läsare», särskildt om kolportör. Folkets Tidning i Lund (Cd). — Lund (Cd). Jfr det norska *Helligmikkel,* se Garborg, Trætte Mænd (3 uppl.) 58 (1892).

Byx-Mickel. Väl ursprungligen om den, som fått på sig sina första byxor (jfr *Byx-Mas,* se det föregående, och *Hosenmatz* i tyskan, se Wackernagel 169). Sedan såsom i nedan anförda litteraturexempel: stackare, odåga (i byxor). »Hade jag ett hundratu[illegible] hänförda kvinnor, skulle jag, voro de ocks[illegible] käringar, bli vårt Amerikas förste r[illegible] byxmicklarne till karlar, de äro

på lur efter en fet hönsgård.» Heidenstam, Endymion 271 (1889). Sammanställningen med *hönsgården* visar, att *Mickel* i betydelsen *räf* influerat på författarens bruk af ssgn, som dock, enligt hvad som också framgår af det citerade stället, egentligen hör till *Mickel* = dådlös stackare. — Kändt af Hellq. — Ordets förekomst sporadisk. Jag känner det för öfrigt blott från en meddelare i Finland (Hl), enl. hvilken det begagnats i Hfs, fast om en person, som hette *Mikael*.

Falsk-Mickel. Nyl. (Vll). Till *Mickel* 4, 5.

Fitt-Mickel. Om »flat och enfaldig» karl. Svealand. Se Rietz 450. Jfr *Fitt-Olle*.

Fri-Mickel. Ellips för *Frikyrko-Mickel*, som äfven förekommer (se Figaro 1893, nr 17, s. 2). Af G. Lundström ofta använd spefull benämning på de frireligiösa (till *Mickel* = räf). Figaro 1893, nr 17, s. 2. Uttrycket har vunnit en ej obetydlig utbredning. Härtill *frimickleri*, se Figaro 1893, nr 17, s. 2. Äfven *frikyrkomickleri*. Därs. nr 18, s. 2.

Fån-Mickel. Figaro 1893, nr 33, s. 1. En annan af Jörgens nybildningar, väl ursprungligen åsyftande sedlighetsvännerna (med anspelning på Fånö). Enstaka.

Grin-Mickel. »Som står och grinar åt folk.» Västm. Se Rietz 450.

Krok-Mickel.

1) Krokig stackare, person som går krokig.

»Min rygg medh hugg är plågat så,
At jagh här som een krockmijckel gåår.»

Brasck hos Hanselli 22: 257 (1650; yttrande af soldaten Ivarus). — Värml. (E Åkm), Grafva, Brunskog i Värml. (Sam., Dalb.), M. Boh. (Ldkt), Vgl. (Belfr., V. Ol.), Torsås i Kalmar l. (Stj.), Blek. (Hm), Skå. (E. Wm).

2) Krokigt föremål, t. ex. käpp. Grafva, Brun-[illegible] Värml. (Sam., Dalb.). Kändt af Hdg. Asso-[illegible] ej med namnet.

»*Kroki-Mickel.*» Krummelur. Vgl. (La). Associeras ej med namnet.

Kruk-Mickel. Kruka. »Du ä' en rekti Kruk-Meckel.» Strömstadstr. (Spn). Jfr *Krok-Mickel.*

Krus-Mickel. Inställsam, räfaktig person (till *Mickel* 4, 5). »Hon kan stå och lära sig snörpa munnen, som de andra Krusmicklarna.» Dalin, Den Afvundsiuke 53 (1738). Föråldradt.

Ox-Mickel.

1) Trög person, som icke vet att skicka sig, tölp, nöt; äfven om tjurskallig, elak person. »[Ungdomen borde] icke vara oxemikler utan höfviske med fruntimbret och alla.» Gustaf Vasa enl. Handlingar rörande Skandinaviens Historia 1: 40 (c. 1550?). »Utförskummande oxmicklar i länshäkteriet.» Almqvist, Tre fruar i Småland 2: 27 (1842). »Jag har varit ihop med tre eller fyra oxmicklar bland tre eller fyra tjog oxhufvuden.» Hagberg, Shakspere 3: 158 (1848; eng. orig.: »loggerheads», dumhufvud, drumlar). »Min . . bror behagade kasta pagen . . Douglas utför trapporna på Drottningholm för det att Douglas kallade den finska adeln oxmiklar, som icke skämdes att i ett kungligt slott tala sinsemellen sitt otäcka finska modersmål.» Topelius, Fältskärns berättelser 3: 282 (1858; skällsordet innebär en anspelning på de finska herrarnas förmenta bondaktighet). »Alltid är du en sådan oxmickel och sitter och funderar för dig sjelf.» Dens., Läsning för barn 1: 117 (1865). — Svealand enl. Rietz 778 (1867; »stor lymmel[1])»), Grafva och Brunskog i Värml. (Sam., Dalb.), Örebro (T. Er.; »om ytterligt dum eller nötaktig person), Uppl. (Schag.), Upps. (Nn), Sthm (Cd), Sdml. (G. Er. i Södermanl. 3: 78 (1883; »ox-mikkil»: »stor lymmel[2])»),

---

[1]) Öfversättningen »*stor* lymmel» beror säkerligen därpå, att Rietz oriktigt härledde *Ox-Mickel* (liksom *Fitt-, Grin-Mickel)* af adj. *mykill,* mycken.

[2]) Öfversättningen efter Rietz.

Vgl. (La), Gbg (Bjk), Ögl. (He), Öl. (Engst.; »trög, klumpig person»), Skå. (E. Wm), Finl. (Hl: »tjuraktig, dum person»; Ktn, Sv. Landsmålsför. i Hfs). Kändt af Ai, S. Bg, Flensb., Hass., Hdg, Hellq., K. E. J., Lbg, Åm (enl. den sistnämnde om »dum l. elak person, tjurskalle»).

Ox-Mickel synes eg. beteckna en bonde, som föser oxar eller sköter dem; jfr tyskans *Säu-Michel* (se Wackernagel 61) samt *Stut-Mickel* och *Stuta-Pelle*. Sedan har namnet kommit att brukas med syftning på den dumhet och tröghet, som anses utmärka oxen: en Ox-Mickel blir en nötaktig, tjurskallig person. Jfr *Mickel* 2.

2) Smeknamn till oxe eller tjur. »Oxmickeln min! [till en tjur].» Finl. T. Topelius, Sommarsjö 1: 7 (1897). Troligen tillfälligt.

Skjort-Mickel. Litet barn i bara skjortan. Cederschiöld, Om svenskan som skriftspråk 165 (1897). — Västm. (T. Er.), Sthm (Cd, M. Cd). »Skjortmekkil.» Norberg i Västm. (Nordl.). Jfr *Skjort-Lasse*.

Smör-Mickel. Glåpord om den som tager mycket smör. Skå. (förf.). Kanske enstaka. — Kändt från Lund af Cd., S. Bg, Flensb., Sll såsom namn på en hökare, som icke hette *Mickel*. Måhända rent appellativt: »hökare.»

Stut-Mickel. Dåsig människa. »Stude-mekkel.» Boh. (Nilén 128). Jfr *Ox-Mickel*, *Stuta-Pelle*.

Mirjam.

Betecknar dialektiskt den växt, som vanligen kallas *mejram* (Origanum Majorana). Se Lindgren i Handbok i sv. trädgårdsskötseln 2: 63 (1872). Folketymologi.

Moses.

Se om *Moses* användt med syftning på dumhet, tröghet, fetlagdhet m. m. samt i vissa stående uttryck BPN 76 f.

Märta.

Ingår såsom senare led i
Buska-Märta = *Buska-Jösse*. S. Hal. (K. Pet.).
Hamse-Märta. »Slarfvig, oordentlig person.» S. Hal. (K. Pet.).

Mätta.

Fåret, eg. tackan. Kalmar l. (Rietz 456, Kk), Öl. (Engst.), S. Hal. (K. Pet.; »mycket vanligt»), Blek. (Rietz 456, Hm), Skå. (Hm, E. Wm): »Mätta, Mätta, mä-ä-äh!» Göinge (Som.; »lockrop till får»); N. Åsbo (Pmf), Rönneb. (E. Wigström i Landsm. VIII. 2: 88 (1891)), Onsjö och Frosta (Np), Skytts h. (Hein.), Färs h. (E. On); »Mätta, Mätta!» Oxie h. (Rietz 456); »Mass och Mätta dansar i fårahuset.» Vemm. (S. Bg).

I danskan är *Mette* getens namn (se Gigas i Dania 3: 44), men äfven fårets (se Feilberg 1: 406).

I nedertyskan är *Methe* ett typiskt getnamn. Jfr. »Dieser häufig vorkommende niederdeutsche Name wird gerade der Ziege wegen ihres meckernden Geschreies beigelegt.» (O. Glöde i ZfddU 5: 748).

I holländskan heter geten *met, mette*.

Sannolikt äro de anförda namnen på fåret (och geten) att förklara såsom beroende på ett försök att efterhärma dessa djurs bräkning: »mä».

Ovisst är, om formerna i de olika språken äro parallela bildningar, som icke stå i historiskt samband med hvarandra, eller om — något som förefaller mig troligare — lån ägt rum från nedertyskan till de nordiska språken.

Men då *Mette* (liksom det däraf uppkomna *Mätta*) är personnamn (ursprungligen smekform till *Matilde?*), har *Mätta* = får upptagits här, fastän det numera torde uppfattas såsom ett vanligt appellativum.

Mätta ingår såsom senare led i följande uttryck:

Pladder-Mätta. Skå. (förf.). Kanske sporadisk biform till *Sladder-Mätta.*

»*Sjaudrä-Mättä.*» Kältring (om kvinnfolk). Lau på Gotl. (J. Kn). *Mättä* motsvarar enl. J. Kn rikssspråkets *Märta.* Jfr »*Sjaudrä-Malläin*».

Sladder-Mätta. Skå.: N. Åsbo (Pmf), Harj. (N. An), Malmö (Som.), Svedala (Pmf), Vemm. (S. Bg; »ytterst vanligt, uppfattas nu som rent appellativum»). Kändt af Flensb.

Slätta-Mätta.

1) Falsk, inställsam, smickrande person. Skå. (E. Wm; Rietz 627: »om falskt fruntimmer»): V. Göinge (Weiland, Göingen 112 (1887)), N. Åsbo (Pmf), Onsjö och Frosta (Np), Harj. (N. An), Svedala (Pmf), Färs h. (E. On; om »inställsam kvinna»), Vemm. h. (S. Bg). »Slæjta-mätta.» S. Möre. Linder 150 (om båda könen?). Linder anför ett maskulint »Slæjta-mätter», en sekundär bildning med samma betydelse.

2) I formen »slätte-mätte»: sladdrerska? Skå. (Rietz 136).

Slätta-Mätta hör till de namnbildningar, där första och andra sammansättningsdelen rimma med hvarandra.

Niklas, Nick(e), Nicku, Nils, Nisse, Nickel.

Niklas.

Förekommer i det skämtsamma utropet: »O, du store Sankt Niklas!» Skå. (förf.). Ursprungligen en anspelning på ryssarnas skyddspatron.

Ingår såsom senare led i

Dumme-Niklas. S. Hal. (K. Pet.).

Farbror Niklas. Nyckeln till afträdet. Smål. (E. Åkm).

Petter-Niklas. Se under *Petter.*

Nicke (Nick).

Ingår såsom senare led i

Döf-Nicke.

1) Okvädinsord till l. om döf person. Uller, En menniskovän 3, 4 (1866). »Den såsom inte förstått min predikan, han är en döfnicke eller en tjurskalle.» Jolin, Skr. I. 5: 87 (1881); jfr 2. »Era döfnickar! Hör ni inte hvad jag säger!» Strindberg, Sv. öden och äfventyr 1: 316 (1883). Cederschiöld, Om svenskan som skriftspråk 165 (1897). — Burträsk i Vbtn (Lindg.), Jämtl. (P. On), Uppl. (Schag.), Upps. (La), Sthm (Bjk, Cd, M. Cd, Gr, V. Ol.), Vgl. (Belfr.), Gbg (Bjk), Öbtn (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Förekommer nog äfven annorstädes. Kändt af R. Bg, Hdg, Hellq. — »Döva-Necke.» Ydre (Ny). »Döf-Nick.» Öl. (Engst.). Jfr *Döf-Nisse.*

2) Till l. om slö person. Hedenstierna, Fru Wästbergs inackorderingar 234 (1890) — »Dönicke.» Sthm. »Nej, skål på er, dönickar, ni torka ihjäl på det här viset.» A. Branting, Sju martyrer 231 (1894). Kändt från Sthm af Nordl. Anslutning till *död* (intresselös).

Haltebo-Nick. Till l. om haltande person. Johnsson, Nya skämthistorier 179 (1892). E. Sandberg, Ett valmöte (2 uppl.) 7 (1893)[1]. — Smål. (Hellq.) och flerestädes. — *Haltebo* är fingeradt lokalnamn. — Såsom variant förekommer *haltebolink(en),* se Djurklou, Sagor och äfventyr 123 (1883).

Nicku (finländsk namnform).

Såsom senare led i

»*Pjaldä-Niku.*» Pjaller-Niklas, enfaldig, pratsam mansperson; »sladderhane». Pedersöre och Purmo i Öbtn. Se Vendell i Bidrag 56: 279 (1895).

---

[1]) Äldre exempel finnas säkerligen.

»*Plotä-Niku.*» Plutter-Niklas, »sladderhane». Pedersöre och Purmo i Öbtn. Se Vendell, nyss cit. arb. 282.

Nils.

Ingår såsom första led i

Nils i grådagningen. Skämtsamt tilltalsord. »Å du ut å går du Nils i grådagninga.» Brunskog i Värml. (Dalb.). Utan speciel betydelse.

»*Nils i Vallgata.*» Brunskog i Värml. (Dalb.). Variant till »*Nisse* i hvar gata» (se detta uttryck).

Nisse.

1) Ett bläckmått ($^1/_{64}$ kanna) till mätning af brändt kaffe eller brännvin. Gbg med omnäjd (Bjk, P. Em).

2) Mindre sup. »Hela verlden vet hvad det är, att ta sig en sup; men här på skeppen kallas det ta sig en nisse eller lasse. Det förra betyder en half jumfru, det senare en hel.» Wallenberg, Min son på galejan (Ahnfelts uppl.) 21 (1771). Betydelsen utvecklad ur den föregående: egentligen så mycket brännvin, som rymdes i det mått, som hette *Nisse?* Eller är denna betydelse (2) primär i förhållande till 1?

3) Kaffekitteln. Smål.? (Norl.).

4) Riset. Kändt af Hdg, K. E. J., Lbg.

Jfr *Björk-Nisse.*

5) Tomte, tomtegubbe, god husvätte (vanl. uppfattad som en gubbe l. gosse; gemenligen klädd i grå kläder och med röd topplufva). »Nisse som är allom gemene man i Swerige bekant och brukeligit nampn, är Nickens och Neptuns nampn.» Rudbeck, Atland 3: 505 (1698; sammanställningen med namn på vattengudomligheter beror säkert blott på etymologiserande, ej därpå, att Nisse från början betecknat en vattenande[1]). »Huru mången vacker spökelsehistoria hafva de [ugg-

---

[1]) E. H. Meyer, Germanische Mythologie 130 uppför emeller-[illegible]ka *nisse* såsom namn på en vattengenius.

lorna] icke gifvit anledning til, kanske ock til begrepet om Gastar, Nissar, gengångare och dylikt.» Tengmalm i Vetenskaps Academiens Handlingar 14: 230 (1793). »'Nissen' ansågs som ett för sitt värdfolk särdeles nyttigt väsen, men var tillika i hög grad noga om sina rättigheter.» Bruzelius, Allmogelifvet i Ingelstads Härad i Skåne 87 (1876). »Det var i Jönköping en allmän tro, att den Gudmundssonska tomten sedan århundraden tillbaka beboddes af nissar, som drogo välmåga till huset.» Rydberg, Vapensmeden 105 (1891). »I det hela var det [i S. Hal.] sällsynt, att någon lyckades samla så mycket penningar, att de räckte till mer än utgifterna för dagen. Hände detta någon gång, hette det gärna, att egaren hade en 'nisse', som drog egendom till huset.» Törnqvist, Minnen från södra Halland 39 (1894). — Bildligt. »Dalbergska familjens . . 'Nisse' var ett visst öfvergifvet lynne.» F. Bremer, Syskonlif 1: 8 (1848).

Enl. Rietz 469 är *Nisse* = tomte allmänt i hela Sverige; jfr G. Er. i Södermanl. 3: 71 (1882). Äfven kändt i Finl. t. ex. i Öbtn (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Allmänt i Finl. enl. Hl. — Med anspelning på hustomtens flit kallas stundom i Skå. en alltför flitig och sparsam hushållare »en riktig Nisse» (förf.). Biton från *nidsk?*

Såsom litteraturexemplen visa, behandlas *Nisse* = tomte nu såsom appellativum. Stundom står det dock i obestämd form uti sådana fall, där det, om det nyttjats såsom appellativ, skulle haft slutartikel. »Tröskmännen . . ville . . lura ut Nisse . . Snart kom Nisse [o. s. v.].» E. Wigström, Folkdiktning 1: 199 (1880).

Äfven i danskan (se Kalkar) och norskan (se t. ex. Asbjørnsen, Norske Folke- og Huldre-Eventyr; *Nisse* upptages ej af Aasen och Ross) heter tomten *Nisse(n)*. *Nis-puk* kännes från Schleswig-Holstein. Se Mogk, Germanische Mythologie (2 uppl.) 63.

Än i obestämd, än i bestämd form ingår *Nisse (nisse)* i ett talesätt, där det måhända ursprungligen betecknar tomten eller husvätten:

Den som är dumdristig »löper Nisse(n) i näsan.» Exempel från litteraturen:

»Han blyjes mäckta som jagh nu seer,
Och sigh ey som en Tiggiare teer.
Ty the pläga föga sköta om,
Fast thet wore Keysaren aff Rom;
De löpa lijkwäl Nisse i Näsan,
Sköta ey om man wil dem snäsa.»

Brasck, Filius Prodigus M 1 a (1645; det äldsta svenska exemplet på *Nisse* i betydelsen tomte, i fall talesättet hör till denna betydelse). »Lööp intet Nisse i Näsan . . [d. v. s.] Man får intet wara alt för dumdristig. Brukas bland gemeent Folck, när någon för otijdigh diärffheet, blijr medh bannor affwijster, och får så dhetta til ynckemåål. Jagh badh honom intet löpa Nisse i Näsan.» Grubb 496 (1665). »Jag rår dem til; löp inte nisse i näsan ty de såfwa inte alla som snusa.» Runius, Dudaim 2: 77 (c. 1710). »Löp inte niss*en* i näsan.» G. A. L-n, Ordspråk 109 (1889).

I stället för »löpa» brukas i en handskrifven ordspråkssamling »nosa», hvarigenom allitterationen hvilar på ännu ett ord: »Man skall eij nosa Nisse i näsan.» Celsius 9: 50 (c. 1720).

Allitterationsförbindelsen »Nisse i näsan» förekommer i ett af Carl XI:s egenhändiga bref uti en, som det vill synas, i förhållande till ofvan anförda uttryck sekundär och måhända tillfällig användning: »Fulmagten för capten Falsburg sänder iagh härmedh ochså öfwer, och är thet rett wäl, dhet h[err] K[unglig] R[ådet][1]) behålle(r) dhe samma i min tienstz, som hafwa

---

[1]) Nils Bielke.

tient för, och låther dhem gåå medh, som inthet hafwa seet nise i nesan.» Historiska handlingar XVIII. 2: 55 (1688). Utgifvaren, D:r O. Malmström, förklarar — tvifvelsutan riktigt — »sett nisse i näsan» med »varit i krig».

Såsom exemplet från G. A. L—n ådagalägger, — så framt det verkligen återger ett nu gängse ordspråk — är *Nisse* uti ifrågavarande talesätt numera uppfattadt såsom namnet på tomten. Det synes ju ej osannolikt, att det äfven från början syftat på honom: han är ju visserligen god och välvillig, men kan, som folksägnerna intyga, lätt bli retad och bringar då ofärd öfver de personer, som förverkat hans gunst. Huru obetydlig han än förefaller till sitt yttre, är han dock en fiende, som ingalunda förtjänar förakt. »Reta ej genom dumdristigt beteende husvätten», har i så fall varit den ursprungliga betydelsen af »löp icke Nisse i näsan», hvilken uppmaning, sedan den — tack vare allitterationen och den partiella assonansen — blifvit en stående formel, fått en generellare syftning.

Från danskan kännes motsv. uttryck, användt med syftning på »nissen». Se Videnskabernes Selskabs Ordbog (under *Nisse): »*Løb ikke selv Nissen i Næsen . . styrt dig ikke i Ulykke.»

Att *nisse* = tomte upptagits här, kan tillräckligt motiveras därmed, att man numera allmänneligen i denna benämning ser personnamnet. Det är emellertid åtminstone möjligt (fastän ej fullt evident), att *nisse* i denna användning äfven etymologiskt hänger samman med *Nils*.

Härför talar för det första, att husandarna äfven annars bära människonamn. Så ha i den tyska folksagan goda vättar namnen *Petermännchen, Hinzelmann* (af *Heinrich), Chimke, Chimmeken* (af *Joachim), Wol-*

terken (af *Walter*)[1]; se O. Glöde i ZfddU 7: 194 ff. I England är *Robin goodfellow* namn på en välvillig nisse.

För det andra må framhållas, att just det namn, hvaraf *Nisse* är en afläggare, eller *Nikolaus*, möter oss i de benämningar, som i Tyskland, Österrike, Schweiz och England (sannolikt äfven annorstädes) beteckna ett väsen, hvars verksamhet — i någon mån åtminstone — påminner om den nordiske *nissens*. Så betecknar *Klaus* (eller biformer af detta namn) uti Elsass den utklädde person, som föreställande den helige Nikolaus gick omkring och gaf barnen skänker och förmaningar den 5 December (Nikolaidagens afton)[2]; se Martin och Lienhart, Wörterbuch der elsässischen Mundarten 1: 497. (Jfr Berghaus 2: 781 och Danneil 103). I Schweiz (se Schweizerisches Idiotikon 3: 687 ff.) uppträdde Nikolaidagen (den 6 December) en utklädd person såsom den helige »Chlaus»; i vissa bygder dock på julafton eller nyårsafton. Han säges fungera såsom en »freundlicher Besucher, Begaber und gelegentlich auch Zuchtmeister der Kinder» och utdela sina gåfvor i djupaste hemlighet. I Gottschee (Krain) kännes *Nikolaus* såsom ett skräckinjagande, men också belönande väsen, verksamt den 5 December (se Hauffen, Die deutsche Sprachinsel Gottschee 76). I Kärnthen kallas den man, som aftonen före Nikolaidagen går omkring och belönar snälla barn, *Nigglô* (se Lexer, Kärntisches Wörterbuch 198). I England är *Santa Claus* namnet på julklapparnas gifvare.

Liksom den helige *Klaus* i hemlighet kom och gaf sina gåfvor, har också den välvillige husvätten i allsköns tysthet — helst i nattens stillhet — dragit strå till hus-

---

[1]) Möjligen en senare omstöpning af *Kobolterken*, se Golther Handbuch der germanischen Mythologie 145.

[2]) Nikolaidagen åsyftade ursprungligen en biskop af Myra i Lycien.

bondens stack, tröskat i hans lada. Då nordborna hörde berättas om den gifmilde Sankt *Nikolaus,* ha de kanske hos honom tyckt sig finna något som var befryndadt med deras egen vätte och därföre på den sistnämde öfverflyttat den förres namn — i den smekform, som detta namn hade på nordiskt område.[1]) Smekformen passade ju bra, emedan vätten tänktes såsom liten.

Kanske bör man finna en antydan därom, att *nissen* har det kristna helgonet att tacka för sitt namn, i den omständigheten, att tyskans »*St. Nikolaus-Gebäck*» motsvaras af *Nisse* (och *Nasse)* i Sverige. Se det följande.

På nordiskt område kan man följa *Nisse* = tomte tillbaka ända till 1564 (se Kalkar 2: 108), hvadan nyss framställda förmodan förutsätter, att nordbor gjort bekantskap med den helige Nikolaus såsom den välvillige gifvaren redan långt innan nämnda år.

Såsom ännu ett skäl för antagandet, att *Nisse* = tomte stammar från *Nils,* skulle man kunna andraga, att i danskan »bitte Niels» (enl. benäget meddelande från D:r Feilberg) förekommer liktydigt med *Nisse.* Detta kan emellertid bero på senare utveckling.[2])

Mot den ursprungliga identiteten af tomtenamnet och personnamnet skulle enl. Mogk i Pauls Grundriss (1 uppl.) 1: 1034[3]) (jfr Golther, Handbuch der germanischen Mythologie 141) tala, att det förra ej skulle kunna skiljas från det danska *nisse,* småpyssla här och där beskäftigt, det svenska *nissa* i samma betydelse (kändt från Hal., Blek. och Skå. enl. Rietz 469). Emellertid är

---

[1]) Namnet *Nisse* kännes ej blott från svenskan, utan äfven från danskan, se M. Kristensen i Blandinger 2: 72.

[2]) Det förtjänar måhända framhållas, att i tyskan *Nickel* (se Wackernagel 171) betecknar en *liten* (egensinnig) människ[a]

[3]) I 2 uppl. har Mogk strukit den ofvan refere[ra]ningen.

det ju tänkbart, att verbet är sekundärt i förhållande till tomtebenämningen, d. v. s. att verbet *nisse* egentligen skulle betyda »bete sig liksom nissen» [jfr att i Schweiz förekommer ett verb *chlausen*, som är nybildning till *chlaus (Nikolaus)*, se Schweizerisches Idiotikon 3: 693]. — Äfven E. Jessen, Dansk Etymologisk Ordbog 170 synes förkasta härledningen af [tomte-]*nisse* från *Nikolaus (Nils)* och framställer med tvekan ett förslag till etymologi, som dock ej verkar öfvertygande.

Jfr *Nisse-god-dräng, Gode-* l. *Goda-, Jul-, Lill-, Lycke-, Puke-, Sättar-, Söndags-, Tryckfels-Nisse*.

6) Julgubbe af hvetebröd eller pepparkaksdeg (stundom af annat ämne, såsom tyg, garn o. s. v.), som jämte en annan figur af samma slag, benämnd *Nasse*, brukar hängas i julgranen. Lundin och Strindberg, Gamla Stockholm 30 (1882). »Siamesiska nissar och nassar stirra [på julmarknaden] emot en med sina dumma ögon.» Levertin, Småmynt 30 (1883). — »Nisse och Nasse». Dal. (Gr), Sthm (Nordl.; om pepparkaksgubbar). »Nisse-Nasse- hå(f)drass. Julgubbe (- bock o. s. v.) af hvetebröd.» Ögl. (Hellq.). »Nisse och Nasse.» Norrköping (He), Linköping (V. Sg). — Jfr från norsk litteratur: »En Nisse af Hyldemarv . . paa sin Blyklump.» Kielland, Sne 101 (1886).

Nissen i julgranen associeras nog ofta med jultomten, julnissen. Att bakverket heter *Nisse*, beror på inflytande från tyskan: i Tyskland afbildades den helige *Nikolaus* (se ofvan) på julbordet. Se om »St. Nikolaus-Gebäck» framför allt Höflers afhandling i ZdVfV 12: 80 ff., 198 ff.

Nisse ingår i ordstäfvet: »Smakk, murre!, sa(d) Nisse, pussä(d)' katten.» Sdml. Södermanl. 5: 83 (1884).

Dessutom i dansvisan

se var en så konstig(er) man.»

n, Svenska fornsånger 3: 267 f. (1842),

Svenska lekar 1: 11 f. (1883). Märk varianten:

»Nisse var en lustig man.»

Norman, Ungdomens bok 1: 237 (1878). Lundström, Hvad skola vi leka? 97 (1897).

Nisse ingår såsom första led i följande uttryck:

Nisse-god-dräng. Välvillig tomtegubbe. Hagberg, Shakspere 1: 2 (1847; eng. orig.: *Robin good-fellow*). I bygdemålen »Nisse-go-dräng». Se Rietz 469. I danskan: »Nisse god Dreng». Se P. Syv 1: 577 (1682). — Till *Nisse* 5.

Nisse i hvar gata. Person som vill vara med öfverallt, som vill lägga sin näsa i blöt öfverallt. »Han är som nisse i hvar gata.» Rhodin, Samling af Sv. Ordspråk 61 (1807); jfr Djurklou, Ur Nerikes folkspråk och folklif 41 (1860). »Nisse i hvar Gata.» Folkbokstitel 1814 (2 uppl.). »Perioder . . där partikeln *que* löper om som ett slags Nisse i hvar gata.» Lidforss, Cervantes' Don Quixote 2: 818 (1892; i efterskriften) — Vgl. (Belfr.). Kändt från talspråket at Hdg, K. E. J., Lbg. Jfr den tyska sammanställningen *Hans in allen Gassen,* förebilden till vårt svenska uttryck (se Wackernagel 136). Jfr också det engelska *Jack of all trades,* fuskare i hvarjehanda.

Nisse i hvar vrå. Variant till föregående. Vgl. (La).

Nisse nass. Grisen. Gbg (Bjk).

Såsom senare led ingår *Nisse* i

Björk-Nisse. Björkriset. Oskarshamn (Norl.). Kändt af Hdg, K. E. J., Lbg.

Döf-Nisse. Glåpord om den som hör illa. Söndags nisse 1863, nr 29, s. 4. — Gbg (Bjk), S. Hal. (K. Pet.; »Döfve-Nisse» vanligare än »Döf-Nisse»). Kändt af Ai. Jfr *Döf-Nicke.*

Fönster-Nisse? »Ain sådden dära fönstornisse frau stan [om en stadsbo, som med ledning af instrumer

---

[1]) Som sutto i *fönstren.*

ville spå väderlek].» Munkarp i Frosta h. i Skå. Nyrup i Landsm. II. 9: 69 (1883).

Gode l. *Goda-Nisse*. Vänlig hustomte som beskyddar hemmet och befrämjar dess välfärd. »Huru torftig kojan än var hade den dock sin tomtegubbe, som i de rikare mera välmående husen hade namn af 'Gode Nisse' och vördades såsom husets osynlige beskyddare.» Lovén, Folklifvet i Skytts Härad i Skåne 4 (1847). — »Goe-Nisse.» Skå. (P. On), V. Göinge (Weiland, Göingen 55 (1887); jfr Dens. i Svenskt skämtlynne 12: 9 f. (1885)). »Goa-Nisse.» Skå. (E. Wm; jfr Dens., Solsken 56 (1891)), N. Åsbo (Pmf), Svedala (Dens.). »Go-Nisse.» Hal. (Sll), Onsjö och Frosta i Skå. (Np). »Goe-Nesse.» »Ja min faafaa [farfar] han talte om ött (att] dän boo'n [bonden] han var töapare [torpare] onne [under] hade 'goenesse', ó allen [alltid] hade han gott om päinga ó allslass.» Blek. Peron, Sagor och berättelser på landskapsmål 24 (1887). — Ej kändt utom från Hal., Skå. och Blek. Jfr *Nisse* 5.

Jul-Nisse. Jultomten. F. Bremer, En dagbok 126 (1843). Jfr *Nisse* 5.

Kaffe-Nisse. Kaffekitteln. Smål.? (Norl.).

Klister-Nisse. Skolpojksnamn på Euklides. Borgholms pedagogi (Norl.).

Korfva-Nisse.

1) Skolpojksnamn på Cornelius Nepos. Upps. (Norl.), Gbg (Bjk), Skara (Beckm.: »Korfva-nis», La: »Korfva-Niss»), Jönköping (A. J. G.), Eksjö (Ny), Växjö (Norl.), Kalmar (Kk, V. Sg), Halmstad (Ldgn), Karlskrona (Hm), Malmö (Mm, Np), Lund (S. Bg, förf.) m. fl. städer i Skåne. — Kändt i formen »Korfva-Nesse» af Mel. Folketymologisk omdaning.

2) Tjock person. »Korfva-Niss.» Vgl. (La).

Lill-Nisse. Maran. Blek. »Att ha ondt å Lillenisse :e nott som kan recknas för nott riktet

skaväjnk.» K. Nilsson, Gamla Abeteket 32 (1886). — »Lille-Niss.» Kalmar. (Rietz 407). S. Möre. Svenskt skämtlynne 7: 40 (1884). Jfr *Nisse* 5.

Lycke-Nisse. Lyckobringande tomte. Äfven användt någon gång om små vänliga barn. Smål. (förf.; bland bildade). Jfr *Nisse* 5.

Löpar(e)-Nisse.

1) »Om den, som »löper omkring»; ofta med anspelning på att han »aldrig är till finnandes, där han borde vara» (V. Ol). Söndags-nisse 1863, nr 29, s. 4. En födelsedag på Westerbrunn 19 (1875; till en vaktmästare). — Gäfle (V. Ol.), Värml. (Åm), Sthm (Gr), Vänersborgstr. (West.), Harj. i Skå. (N. An).

2) »Om den, som ljuger och drar till.» Värml. (E. Åkm). Medveten anspelning på den storskräflande person, som i F. A. Dahlgrens Vermlänningarne (1846) kallas *Löpare-Nisse.*

Orgel-Nisse. Spelman?

»Ther war Orglanisse glad,
Han båd' spelade och qwad.»

Moræus hos Hanselli 21: 431 (1685).

Kanske individnamn; om det är typbeteckning, har väl anslutning till *orgelnist* ägt rum.

Piss-Nisse. Nyl. (Vll). Rimbildning.

Post-Niss(e). Posttjänsteman. Nykarleby i Öbtn (Vll).

Prack-Nisse. Namn på en fågel.

a) Hanen af Mergus serrator, småskraken eller prackan. Carlson 333 (1894). — Ögl. Kolthoff-Jägerskiöld 272 (1898). — Sthms skärgård (Gr).

b) Hanen af Mergus merganser, storskraken. Södermanlands skärgård, Nyköpingstr. (T. Er.).

Puke-Nisse. Djäfvul. Ydre i Ögl.; se Rietz 512. Af *Puke* = ond ande (se Rietz 511). — I tyskan äro *Nickel* och *Grossnickel* djäfvulsnamn (se Wackernagel 171). Jfr *Nisse* 5.

Smörgås-Nisse.

1) Om pojke (barn) som äter (för) många smörgåsar. Cederschiöld, Om svenskan som skriftspråk 165 (1897). Sthm (Cd, M. Cd), Gbg (Bjk).

2) Kyparen. Sthm (Gr).

Socker-Nisse. »Om person, som är 'dann efter', begiffven på socker och sötsaker.» Nyl. (Vll). Särskildt: öknamn på Ingåborna i Nyl. (Se Vendell i Nyland 1 : 217).

Sotar-Nisse. Sotaren. Kalmar (V. Sg).

Stolla-Nisse. Ydre (Ny).

Sättar-Nisse. »Nu har Sättar-Nisse varit framme», säges, då ett fel insmugit sig i det satta. »Den gräsligt grasserande sättarnisse.» Dagens Nyheter 1897, den 1 Febr., s. 2, sp. 7. Svenska Dagbladet 1898, nr 44, s. 2. (Gr). — Sthm (Bjk, M. Cd), Gbg (Bjk). Jfr *Nisse* 5.

Söndags-Nisse. Namnet på den bekanta skämttidningen (ofta kallad *Nisse)* användes någon gång i betydelsen toker (Ulr.). Jfr *Nisse* 5.

Tryckfels-Nisse = *Sättar-Nisse.* »Ingen Tryckfels-Nisse i världen kan göras ansvarig för våra författares inkonsekvänser.» R. Berg i Nystavaren 5: 5 (1899). »Här gjorde tryckfelsnisse ett riktigt skojarstreck.» Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning 1898, nr 133 B, s. 1. Jfr *Nisse* 5.

Dessutom ingår *Nisse* uti betydelsen tomte såsom senare led i en mängd tillfälliga, skämtsamt bildade sammansättningar och sammanställningar i litteraturspråket. Så t. ex. uppträda i F. Hedbergs dram Tomtegubbarne (1857) följande *Nissar:* »Nyårsnisse, Gamla årets nisse, Riksdagsnisse, Theaternisse, Tidningsnisse, Börsnisse, Kyrkonisse, Fredsnisse, Dyrtidsnisse, Fattigmansnisse, Polisnisse och Jernvägsnisse.»

Nickel.

I tyskan är (se t. ex. Wackernagel) *Nickel* smekform till *Nikolaus*.

Ingår såsom senare led i

Pumper-Nickel.

1) Ett slags småbröd. »I bland lyckades hon få en pepparkaka eller en bulle eller tillochmed en hel pumpernickel på köpet, när hon . . köpte bröd till förmiddagskaffet.» Sländan 1898, s. 26 (finl.). Lån från tyskan. Se om detta ords etymologi C. Wendeler i Korr. 5: 44 ff. Jfr F. Woeste, Därs. 1: 62 f.

2) Skämtsamt namn på vattnet (Gr). Jfr *Pumpenheimer* i samma betydelse.

3) Förklenande personbeteckning? Söndags-nisse 1898, nr 9, s. 14 (i pluralis). Möjligen med syftning på Rochus Pumpernickel. Se om denne Anekdot-lexikon 2: 272 ff. (1847).

Olaf, Ola, Olle, Ol.
Olof.

Namn på den 29 Juli. Dagen personifieras i det kända uttrycket »När Erik ger ax, ger Olof kaka». Se H. Hildebrandsson i ATS VII. 2: 43 (1884). Se vidare under *Olle*. Jfr *Erik*.

På Gotland kallas slagorna »Sankt Olofs klockor». Se P. A. Säve, Åkerns sagor 33 (1876). Uttrycket syftar på, att vid Olsmässetiden börjar skörden.

Genom folketymologisk omdaning (se Noreen i Landsm. VI. 5: 24) har formen *Olofssedel* uppstått i stället för *orlofs-sedel*. *Olofssedel* påträffas i Värml. och Västm. (se Noreen, nyss cit. st.), i Boh. (se Nilén 96: »òlafs-sädel»), i Skå. (se Billing i Landsm. X. 2: 210: »òlofsädel»), i Fårömålet (se Noreen i Landsm. 1: 363), i Nyl. (se Vendell i Nyland 1: 166: »ò »òlos-sidel») och säkerligen flerestädes. Om föranledts däraf, att landtmannen vid Olsmä

jer tjänare och ger de afflyttande deras betyg. Jfr: »De af husbönderna utfärdade intygen öfver tjänarnes arbetsduglighet, flit och uppförande bära namnet 'ólossiddlar' och bidraga till att [Olofs] dagen nog hålles i minnet.» A. Allardt i Nyland 4: 61 (1889).

»Få olof i nattvardsskolan», betyder i Norbergsmålet »icke admitteras till nattvarden». Se Blumenberg i Västmanlands fornminnesförenings årsskrift 1: 51 (1874) (*olof* = icke lof). Association med namnet *Olof*?

Ola.

Namn på Olofsdagen i versparet
»Ola mä sin knoga [= knappa tillgång på födoämnen]
Körer bonden på loga.»

Rietz 729.

Vidare i det skånska uttrycket »Sant Olase krog» = nöd, brist. »Du skulle vidda, hadd di vill sia å ha Sant Olase krog (ondt om det) i hused.» Wranér i Svenskt skämtlynne 4: 22 (1883). I finländska nyttjas på motsv. sätt »Óló-krók». Se exemplen hos Allardt i Nyland 4: 61 (1889). Jfr *Olsmässekroken* under *Ol*. — Se vidare under *Olle* s. 230.

Ingår såsom första led i

Ola kolugn. Folketymologi för Eau-de-cologne. Vemm. i Skå. Se M. E. Andersson, Skänskt folklynne (2 uppl.) 93, 124 (1893).

Ola ljugare = *Olle ljugare* (se d. o.). N. Åsbo i Skå. (Pmf), Onsjö och Frosta (Np).

Ola sannare = *Pär sannare*. S. Hal. (K. Pet.).

Såsom senare led i

Grin(e)-Ola = *Grin-Olle* 1[1]). »Grine-Ola!» Skå. Wranér, I skånska stugor 53 (1886; till en som flinar). — »Grine-Ola.» Brunskog i Värml. (Dalb.), Vgl. (Belfr.), Barke-l i Jönköpings l. (A. J. G.), S. Hal. (K. Pet.; »myc-»), Skå. (E. Wm): N. Åsbo (Pmf), Sve-

notsv. *Grin-Olle* 2.

dala (Pmf). »Grin-Ola.» Sydligaste Dalsl. (West.), Vgl. (La), Färs h. i Skå. (E. On), Skytts h. i Skå. (Hein.), Malmö (Som.).

Liten-Ola. Långfingret. Ångerm. (Nordl.). Att det längsta fingret kallas *litet*, är påfallande; måhända beror det på en skämtsamt ironisk namngifning.

Olle.

1) Namn på Olofsdagen, den 29 Juli. »'Olle kastar sten i sjön'; ingen må derföre bada i öppet vatten efter denna tid.» Sdml. Södermanl. 8: 90 (1895). »Erik med ax, Olle med bulle.» Olsen 2: 58 (1896). »Erik gaf inga ax i år, och Olle gaf ej heller kaka, och det brukar för resten Olle i allmänhet icke göra. Det der ordspråket om Eriks ax och Olles kaka härleder sig för öfrigt från tiden före den gregorianska tideräkningens införande, då .. Eriksdagen .. och .. Olofsdagen .. inföllo 13 dagar senare än nu. Då gaf Erik oftast ax och Olof kaka.» Smålandsposten 1902, nr 117, s. 3.

2) Djäfvulen. Sefvedes h. i Kalmar l. P. Tunell i Landsm. 1: 633 (1879). Härmed må sammanställas, att enligt södermanländsk folktro (se Södermanl. 8: 90) det just är vid Olsmässetiden, som skatorna fara till Blåkulla för att låta 'den gamle' (satan) plocka fjädrarna och därmed gifva honom sin tribut. Den omnämnda tidsbestämningen innebär måhända en hänsyftning på ett gammalt djäfvulsnamn. Jfr *Lid-Olle.*

3) Brännvinsbuteljen. »En blårandig så kallad lomflaska eller olle.» Boh. E. Carlén, Ett köpmanshus i skärgården (2 uppl.) 2: 139 (1860). — M. Boh. (Ldkt), Vgl. (Belfr., La), Vänersborgstr. (West., äfven om brännvinskagge). — Jfr ssgrna *Bambu-*, *Lille-*, *Skratt-*, *Svart(a)-Olle.* Jfr äfven *Klara* och *Lasse.*

I danskan heter brännvinsflaskan *Kluk-Johan* (se Gigas i Dania 3: 43) eller *Kluk-Maren* (s

3: 44). I Leipzigdialekten kan snapsflaskan kallas *Karline* (se Albrecht 37).

4) Diflaskan. Gbg (Gg).

5) En stickad grof ylletröja med långa ärmar. Pluralis: *Ollar* (äfven *Ollor, Oller*). Upps., Sthm (Gr). Jfr *Olsson*.

6) Tjuren.[1]) »Polismästar Wannqvist eller gamla Olle, som han med rätta kallas, ty han är som en folkilsken tjur.» Blanche, Bilder ur verkligheten 3: 37 (1864). Rydqvist, Svenska språkets lagar 5: 220 (1874). Jfr Braun, S. arb. (4 uppl.) 1: 240 (1843; här individnamn). — Dal. (V. Ol.), Uppl. (Schag.), Vgl. (Belfr.), Malmö (Som.). Sannolikt flerestädes.

Till denna betydelse ansluter sig sannolikt (jfr Tamm, Etymologisk svensk ordbok 245) *Olle* i det bildliga talesättet »mota Olle i grind(en)», egentligen »hindra tjuren att komma igenom grinden». »Mota Olle i grinden» betyder nu »förhindra någons planer, förekomma någons anslag». »[Hon] motade Olle i grinden.» Wetterbergh, Träskeden 162 (1852). »'Han selv och 22,000 Mand' måste oförtöfvadt bege sig af till Danmark, för att mota den Tyska Olle i grinden.» Söndags-nisse 1864, nr 4, s. 1. »Det går inte på den vägen. Det är för många, som motar Olle i grind.» A. Wahlenberg, Löndörren 11 (1892). »Min första bok kom för sent. Två år tidigare skulle jag kunnat vinna mig ett namn med den — då fick man ännu ett namn för billigt pris; men när jag nu kom knogande uppåt mot odödligheten, blef Olle motad i grind — och där låg jag med min novellsamling.» Lundegård, Prometheus 2: 59 (1893). — I pluralis (föga brukligt). »[Han] kastade . . upp en plan till att mota sina Ollar i grinn.» Strindberg, Hemsöborna 140 (1887). — Jämtl. (P. On), Dal. (V. Ol.), Uppl. (Schag.), Sthm (Gr, He, Nordl.),

---

[1]) Tamm gissar (Etymologisk svensk ordbok 245), att *Olle* må- tjurens namn, emedan man associerat det med adj. *ond*.

Sdml. (Södermanl. 6: 72 (1886)), M. Boh. (Ldkt), Vgl. (Belfr.), Gbg (Bjk), Ögl. (He) o. s. v. — Finl. (Hl, Ktn; Sv. Landsmålsför. i Hfs: »allmänt»; Vas.). Torde kunna anses förekomma i riksspråket. Är väl numera framför allt brukligt bland bildade.

»Mota Olle i grind» har blifvit namn på ett slags spel på schackbrädet: »varg och får». Se Norman i Ungdomens bok 1: 164 (1878), Lundström, Hvad skola vi leka? 124 (1897).

Såsom exempelvis valdt namn begagnas *Olle* ej sällan. »Alla dessa taflor, där en Olle i det oändliga står och friar till en Karin.» H. Nyblom, Dikt och verklighet 2: 38 (1890). I det stående talesättet: »De som inte går i Olle, går fälle i Olles kärring.» Sdml. Södermanl. 3: 106 (1882). Variant: »Det som inte går i Olle, går väl i Olles dräng.» (Granl.).

I barnvisor förekommer namnet stundom; vanligen med föregående *liten* eller *lill(e)*. Se Nordlander i Landsm. V. 5: 10, 52, 75 (1886).

Vidare märkes rimmeriet:

»Olle Dilt, Olle Dalt,
Olle spekesill och salt!»

E. Carlén, Ett köpmanshus i skärgården (2 uppl.) 1: 40 (1860). (Äfven »Ola Drilt, Ola Dralt» o. s. v. enl. Sll).

Olle ingår såsom första led i följande uttryck:

Olle drucken. Fågeln Uria grylle, tobisgrissla. Boh. Kolthoff-Jägerskiöld 312 (1898). Se vidare under *Pär sup.*

»*Ole i skrymta.*» Lek. Efter hufvudpersonen, som kallas *Ole*. Västm. Se R. Dybeck i Runa, 1842, 2: 20 f.

Olle ljugare. »Olle ljugare och Pär sannare», om personer som bekräfta hvarandras utsagor, äfven om de äro aldrig så orimliga, stundom motsvarande: människor som tillhöra »sällskapet för inbördes berömmande». »Kära Olle ljugare, har du sett Per sannare?» Kexél, Michel Wingler 1: 2 (1788; yttradt af

Lisa Klarsynt till Michel Wingler). »Om regeringen skulle vara ett slags Olle ljugare, så är herr hofpredikanten Tham en märkvärdig Per Sannare.» Kapten Puff 1856, nr 48, s. 3. — »Dä ä löckligt när Olle ljugare träffar på Pär sannare.» Nke (Djurkl.). Boh. (Lindg.), M. Boh. (Ldkt), Vgl. (La), Gbg (Bjk), Smål. (se Rietz 557), Östra h. i Smål. (se Gadd, Om allmogemålet i Östra Härad af Jönköpings l. 68 (1871)), Blek. (se Rietz 557), Skå. (Cd). Vanligen, jfr exemplet från Kexél, begagnas uttrycket »Olle ljugare och Pär sannare» såsom en skämtsam formel, hvarmed man uttrycker sitt tvifvel om sanningen af hvad en person yttrat och en annan bekräftat. Se Gadd anf. st. Jfr *Lögn-Olle*.

Olle med paraplyen. Jon Blund, sömnen. Skå. Efter danskans motsv. uttryck.

Olle ryttar (m. fl. varianter). Långfingret. Ångerm. Se Nordlander i Landsm. V. 5: 89 (1886).

Såsom senare led ingår *Olle* i ssgrna

Bambu-Olle. En liten med bamburör öfverklädd brännvinskutting. Boh. E. Carlén, Enslingen på Johannisskäret 1: 204 (1846). Jfr *Olle* 3, *Lille-*, *Skratt-* och *Svart(a)-Olle*.

Blind-Olle. Blindstyre; glåpord till den som ser illa eller icke ger akt. Söndags-nisse 1863, nr 29, s. 4.

Bår-Olle. »Likbår-Olle.» Döden. »A. 'Nókk blir du gift snart.' B. 'Ja, mä Bår-olle'.» Nke (Rietz 76). »Myckä kan en fälle få höra här i väla [världen] fórr'n Bór Olle slår sista dótten [d. v. s. stoppen] för örera.» Nke. Djurklou, Sagor och äfventyr 67 (1883). »Bår-Olle blåser inte i lur när han kommer.» Nke (Djurkl.). »Bår-Olle väntar på mig.» Nke? (Norl.). Jfr *Vapenhus-Olle*.

Dredd-Olle = Smuts-Olle. Boh. (Spn).

Döf-Olle. Värml. (A. Bln).

Enögde-Olle. Membrum virile. Vgl. (La).
Fis-Olle. Ögl. (Ny).
Fitt-Olle. Clitoris. »Fett-Olle.» Brunskog i Värml. (Dalb.), Barkeryd i Jönköpings l. (A. J. G.). — Äfven i öfverförd bemärkelse om »person som ej duger någonting till, person utan karaktär». Barkeryd i Jönköpings l. (A. J. G.). Äfven i Brunskog användt som skällsord (Dalb.). Jfr *Fitt-Mickel.*
Fjant-Olle. Värml. (A. Bln).
Flep-Olle. »Om den, som märker ord, gör spetsiga anmärkningar.» Värml. (A. Bln). Jfr *Gep-Olle.*
Flin-Olle. Om den som skrattar (för) mycket. Hälsingl. (Rietz 263), Grafva i Värml. (Sam.), Strömstadstr. (Spn), Vgl. (Belfr., La), Ögl. och Smål. (Ny; bland bildade), S. Hal. (K. Pet., »mycket vanligt»). Kändt af Ai. Jfr *Grin-Olle.*
Gep-Olle. »Om den, som märker ord, gör spetsiga anmärkningar.» Värml. (A. Bln). Jfr *Flep-Olle.*
Grin-ill-Olle. = *Grin-Olle* 2. Bondeson, Smålandsknekten 40 (1894; uttrycket är ställdt till en, som heter *Olle).*
Grin-Olle.

1) Den som grinar eller skrattar mycket, särskildt om den som lockar andra till att skratta: gyckelmakare. »Derföre kan, i frågan om Snille, en Flandrisk Grin-Olle sätta Hopen utom sig af glädje: då Raphaels Sköna, då Titians Sublima, då hela Antiquen, uttrycker för dem ingen ting.» Thorild, S. skr. 3: 206 (1792). »[Sprätten log ett ögonblick] och liniamenterna återtogo genast sin gamla hållning, alldeles såsom på en Grinolle af papp, i den vanliga Nürnbergersmaken.» Zedritz, Den turkiska musiken 29 (1835).

»En söt grin-Olle, som är lärd och van
Att narra lilla hennes nåd att skratta.»

Hagberg, Shakspere 6: 262 (1849; eng. orig.: »some Dick, — that smiles his cheek in years»).

gastarna äro nu en gång sådana gyckelmakare, riktiga grinollar.» Arkadius, Pakkala, Tjärkarlar 19 (1895; finländskt arbete). »En s. k. grinolle, en man som icke har något med realiteter att göra utan riktar ett intetsägande flin ut i en sorgfylld världsrymd.» Strix 1899, nr 9, s. 2. — Sdml. (G. Er. i Södermanl. 2: 46 (1881; »Glin-ólle: grinig karl, gyckelmakare»), M. Boh. (Ldkt), Vgl. (Belfr.; Nordl.; »om barn som skrattar mycket»), Ydre i Ögl. (Ny; »en som flinar och fnittrar jämt och ständigt»), Gotl. (Ktg). Säkerligen flerestädes. — Allmänt i denna betydelse enl. T. Er. (= »solvarg, en som grinar och kisar mot solen»). Jfr *Flin-*, *Skratt-Olle*.

2) Barn eller annan som grinar illa af smärta: skrikhals, lipsill. »Om ni händelsevis får knip i magen under det ni afhör kärande och svarande, så grinar ni som riktiga grinollar.» Hagberg, Shakspere 1: 141 (1847; eng. orig.: »you make faces like mummers»). »Vyss, vyss, grinollen min!» Blanche, Döden fadder 4 (1850).

»Ingen ödslighet får rå:
En grin-olle i hvar vrå
Önskar snart vid pappas sida
Vagn att åka, käpp att rida.»

Sehlstedt, S. sånger och visor 1: 36 (1861). Sandberg, Det gamla husets historia[1]) 58 (1897). — Dal. och Värml. (V. Ol.; »den som gråter och lipar»), Dal. (Nordl.; »barn som gråter mycket»), Nke (T. Er.; »maskulin lipsill»), Sthm (Cd, M. Cd: »pojke, som gråter lätt och ofta»; Nordl.), Smål. (Hellq.; »endast om barn, som grinar = lipar»). Säkerligen flerestädes i Sverige. Hfs (Vas.). I Finl. brukas formen »Grin-Ulle»: Öbtn (Hl), V. Nyl. (Vendell i Nyland 1: 72). Jfr *Grinill-*, *¨rik-Olle*.

tong i tidningen Dagen.

Ordet, som omnämnes af Rydqvist, Svenska språkets lagar 5: 227, tillhör riksspråket och har i litteraturen båda betydelserna (dock oftast den första), liksom det nog i vissa bygder torde kunna åsyfta både flinaren och skrikhalsen.

Femininum *Grin-Olla* (till betydelsen 2) förekommer hos S. M. von Knorring: »Fy — sade hon, och förvred dervid hela det lilla ansigtet till en verklig grin-olla.» Förhoppningar 3: 252 (1843). — I Sthm kännes femininet *Grinolina* (Gr).

Kacka-Olle. Smutsig, obetydlig person. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Jfr *Skit-Olle.*

Klatter-Olle. »Person, som krånglar, icke är ordhållig, icke att lita på.» Dfs i Vbtn (Åm).

Lid-Olle. Ett ondt andeväsen. Trögds h. i Uppl. (Ai). Jfr *Olle* 2.

Lille-Olle. Liten brännvinskutting. Boh. E. Carlén, Enslingen på Johannis-skäret 1: 203, 204 (1846). Jfr *Olle* 3, *Bambu-*, *Skratt-*, *Svart(a)-Olle.*

Ljugar-Olle. I ordstäfvet: »Sanna mina ord, sad' ljugarolle.» Zedritz, Den turkiska musiken 58 (1835). Jfr *Olle Ljugare* och *Lögn-Olle.*

Långbena-Olle. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Jfr *Långbenta-Anders.*

Lögn-Olle. Ydre i Ögl. (Ny). Jfr *Olle Ljugare* och *Ljugar-Olle.*

Mos-Olle. Fetlagd, »mosig» person; jfr motsv. betydelse af *Moses* (se BPN 77). Vänersborgstr. (West.).

»*Pinn-Ålle.*» Argsint karl, barn. Lau på Gotl. (J. Kn).

»*Röd-Oll.*» Fågeln Garrulus infaustus, lafskrikan. »I hela svensktalande Norrland.» H. Samzelius i Samf. f. nord. mus. främj. 1891—92, s. 54. Kolthoff-Jägerskiöld 317 (1898). Jfr såsom namn på samma fågel *rödfågel* (i Lule älfdal), *ryfågel* (i Nederkalix). Omstöpning efter mansnamnet *Olle?*

Skit-Olle. Uppl. (Schag.), Strömstadstr. (Spn), Vänersborgstr. (West.). »*Sjet-Olle.*» Ydre i Ögl. (Ny). Jfr *Kacka-Olle.*

Skratt-Olle.

1) Om den som jämt skrattar. Klint, Fransksvensk ordbok 540 (1893; under *Jean qui rit*). Jfr *Flin-*, *Grin-Olle.*

2) Brännvinsbuteljen. Sdml. G. Er. i Södermanl. 4: 35 (1883). Namnet beror väl därpå, att brännvinsflaskan tänkes le mot drickaren. Jfr *Kalle glader* såsåsom namn på supen. Jfr äfven *Olle* 3, *Bambu-*, *Lille-*, *Svart(a)-Olle.*

Skrik-Olle. Skå. (förf.). Jfr *Grin-*, *Grinill-Olle.*

Slask-Olle. Värml. (A. Bln).

Snatt-Olle. Snattare. Skå. (förf.).

Snor-Olle. Sthm (Gr).

Snål-Olle. Värml. (A. Bln).

Strand-Olle. Fågeln Actitis hypoleucos, drillsnäppa. Västernorrl. Carlson 256 (1894). Kolthoff-Jägerskiöld 210 (1898).

Stöf-Olle. Drummel. Värml. (A. Bln).

Svart(a)-Olle.

1) Svarting. Blanche, S. taflor och berättelser 2: 119 (1856; om en sotarpojke). »Den der svartollen vill gå med i processionen sådan han går och står.» Dens., Bilder ur verkligheten 2: 15 (1864; om en sotarpojke).

2) Brännvinsflaskan. »Han hade glömt fylla sin bästa vän 'Svarta Olle' (lomflaskan). Det var en tämligen stor flaska, öfverklädd med kalfskinn.» Schröder, Jagtminnen från skog, fjell och sjö 168 (1890). »Jag språkar med 'Svarta Olle'. Därs. 171. »Göra bekantskap med 'Svarta Olle'.» Därs. 172. Jfr *Olle* samt *Bambu-*, *Lille-*, *Skratt-Olle.*

Olle. Tjockis. Söndags-nisse 1863, nr 29, s. 4.

Vapenhus-Olle. Döden. Skuttunge i Uppl. (Gp). »Våkenhus-ólle.» 'Hó' ha gift sej me Våkenhus-ólle, Hon är död och begrafven.» Sdml. (G. Er. i Södermanl. 5: 53 (1884). Jfr *Bår-Olle.*

Ol.

Ingår i ssgn

Olsmässekroken, som förekommer i den öfverförda betydelsen »brist på födoämnen», emedan ordet ursprungligen (liksom ännu alltjämt) betecknar tiden kring Olofsdagen, slutet af Juli och början af Augusti, innan der nya rågen är skördad. Från Hälsingl. till Skå. (Rietz 485); jfr G. Er. i Södermanl. 3: 76, Nilén 96. Äfver i Finl.: »Ólsmässkrótjin». Se exemplen hos Allardt Nyland 4: 61 (1889).

Dessutom ingår *Ol* som första led i

Ol-Ols. Afträdet. Egentligen: »Ola Olsson.» Vbtr (Åm). »Ol-O(l)s.» Stigssjö i Ångerm. (se Rietz 485). Västm (E. Åkm). Rietz förmodar, att benämningen skulle härröra däraf, att vanligen blott två runda hål finnas på sittbrädet. *Ol* i bet. hål anföres dock ej af Rietz från Ångerm., blott (s. 484) från Ö. Dal. Jfr *Pär Mats, Pär Måns.*

Paddy.

Smekform till Patrik är *Paddy* det stående namnet i England på irländaren, särsk. den irländske sjömannen. Genom lån från engelskan äfven i svensk litteratur. »En veritabel irländsk Paddy.» H. af Trolle, Sjö-officeren 1: 153 (1869; förklenande). »Presterskapet utsuger paddys.» Därs. 2: 108 (1870). »[Sjömannen] var en 'paddy'.» Eneroth, I skansen 241 (1883; om en irländare). »Irländaren [i Amerika] är och förblir samme ohjelplige Paddy som i det gamla landet.» Svensén. [illegible] menniskan 507 (1887).

Pamfilius.

Ursprungligen namn på klöfverknekt i kortspelet lanter (jfr Gigas i Dania 3: 45).

Appellativt som senare led i uttrycket

Lyckans Pamfilius. En lycklig ost. »Du är allt en lyckans Pamphilius!» Lundegård, Titania 309 (1892). Skå. (förf.). Möjl. i Jämtl. (P. On). Efter det danska *Lykkens Pamfilius*. (Se Gigas i Dania 3: 45).

Paul, se Pål

Perpetua.

Personifieras såsom dagnamn (betecknande den 7 Mars) i följande uttryck:

»Om Perpetua sig visar grön,
Blir våren tidig och den blir skön.
Om Perpetua har snö i håren,
Så dröjer det mycket länge med våren,
Och om Perpetua har is på sjö,
Så kommer säkert april med snö.»

Smål. (Jönköping).

»Perpetua gör isen osäker.» Vgl., Dal.

»Hvad Blosus (Blasius) bråtat, Perpetua förstör;
I hafvet hon varma stenar utströr.» Vgl.

Exemplen hämtade från Hildebrandsson i ATS VII. 2: 39 (1884).

Petter, Peder, Pär, Pjär, Pelle, Pirre, Pekka.

Af ofvanstående namn höra särskildt *Petter*, *Pär* och *Pelle*[1]) nära samman, ja utgöra en stående förbindelse. Så t. ex. förekommer namnföljden *Petter*, *Pär* och *Pelle* i en barnvisa från Kalmar (se Nordlander i Landsm. V. 5: 233 (1886; »Petter å Pär å Pälle»)). I en visa från

[1]) Dessa namn hafva förut behandlats af förf. i en uppsats i föreningen i Lund [I] (1897). Sedan dess har mitt ma-
-s.

Roslagen, anförd på nyss citerade ställe, påträffas förbindelsen »Petter å Pälle å Pär». Denna gruppering, som torde visa de tre namnens vanligaste ordningsföljd i svenskan, har också användts vid försvenskandet af öfverskriften till H. C. Andersens saga: *Peiter, Peter og Peer*.

Petter.

1) Kaffekitteln eller kaffekokaren. »En . . blankskurad kaffekittel som gick under det förtroliga namnet 'Petter'.» Benedictsson, Pengar 181 (1885). — Grafva och Brunskog i Värml. (Sam., Dalb.), Nke (Norl.), Roslagen i Uppl. (T. Er.), Sthm (He), Vgl. (Belfr., La), Gbg (Bjk, Gg, Ldgn, V. Ol.), Vänersborgstr. (West.), Smål. (förf.), S. Hal. (K. Pet.; »mycket vanligt»), Skå. (förf., »mycket vanligt»): Malmö (Som.; »Petter pyser»), N. Åsbo (Pmf), Onsjö och Frosta (Np), Färs h. (E. On, »mycket vanligt»), Harj. (N. An), Vemm. och Skytts h. (S. Bg).

I Värml., Vgl., Gbg, Smål. användes benämningen särskildt om kaffepanna med ben (i Vgl. i motsats till kaffepannan utan ben, som kallas *Maja* eller *Sara*, se dessa ord). I Skå. åter kan äfven en kaffekittel utan ben eller fötter heta *Petter*. Jfr *Kaffe-Petter, Svarte-Petter*.

2) Om den som blir Svarte-Petter vid kortspelet af detta namn. Se ex. från A. Palm under *Svarte-Petter* 1.

3) Storskrytaren. »Pitter.» Öbtn (Sv. Landsmålsför. i Hfs). »Kors hvad du är för en Petter.» »En sån Pitter han har blifvit.» Nykarlebytr. i Öbtn (fröken A. Dahlgren). *Petter* i denna betydelse är enl. sist citerade meddelare allmänt kring Nykarleby och mycket gammalt (»en af de gamla på fattiggården säger, att det brukades i hennes barndom»). Betecknar, att någon har »starkt medvetande» om sin duglighet, är stor på sig och skrytsam.

4) Membrum virile. Upps. (Gr.) Jfr »*Petter-Danjel*», *Petter-Klas*, *Petter-Niklas* 1, *Lille-Petter* 2.

Petter förekommer ej sällan i ordstäf, barnvisor, rimramsor för att beteckna hvilken man som helst. Här blott ett par exempel:

»'I brist på damer, dansar man med skomakare' — sa' Petter, dansade med skolästen.» Sa' han och sa' hon 45 (1876).

När skånska barn i juletider svänga om efter den enformiga trallen: »Tjuf och tjuf, det skall du heta, ty du stal min lilla vän», hör det till, att den uppbjudna flickan (jämte de andra) sjunger:

»Vill du tro, jag har blett gifter,
Vill du tro, jag har fått man,
Vill du tro, han heter Petter,
Vill du tro, han dansa kan.»

I något afvikande form anfördt från Upps. hos Carlheim-Gyllenskiöld i Landsm. VII. 7: 123 (1892).

Här är *Petter* valdt för rimmets skull.

Vidare: »Det är skilnad på Petter och Petter.» Lidforss, Cervantes' Don Quixote 1: 651 (1891; motsvarar spanskans »algo va de Pedro à Pedro»).

Ingår såsom första led i

»*Petter-Danjel*.» Membrum virile. Ydre i Ögl., Linköping (Ny). Jfr *Petter* 4, *Petter-Klas*, *Petter-Niklas* 1, *Lille-Petter* 2.

Petter-Elias. I utrop af förvåning. »En fin mansäll i hatt och kappa och parasoll visade sig på tröskeln. 'Nej, du store Petter Elias!' ropte Neta Gustafva och slog i hop händerna af förvåning.» Hal.? Bondeson, Hallings Anna 66 (1883). Eufemismen (för »du store Gud» eller något dylikt) utgör en förening af aposteln Petri och profeten Elias' namn. Jfr *Pål Jönsson*.

Den 22 Februari. Petrus Cathedratus l. Pethedra. I almanackan förkortadt Petr. Cath. gisk omdaning. »Peter Katt kastar första

heta sten i sjön.» Ögl. Hildebrandsson i ATS VII. 2: 38 (1884). Gbg (Bjk). »Petter Katt kastar den hete stenen i vattnen (eller i sjön).» Smål. m. fl. provinser. (förf.). »För Peter Katt lyfter vintern på sin hatt.» Skå. E. Wigström, Folkdiktning 1: 127 (1880). »Pitter katt.» Reng i Skytts h. (Som.; äfven »Pitter katted»). I Sdml. *Petrus Katt* (se Södermanl. 8: 90 (1895)). Jfr: »Petr. Cathedr. som sägs kasta den heete Stenen i Wattnen.» Rålamb, Adelig Öfning 13: 39 (1690). Uttrycket har sin motsvarighet i tyskan: »Sant Peter smitt en heeten Steen int Water.» Holstein (se Schütze 3: 207, Eckart 400). Jfr *Pär-hete-sten* och *Pär i stolen.*.

Petter-Klas. Membrum virile. Hal. (Törnq.). Jfr *Petter* 4, »*Petter-Danjel*», *Petter-Niklas* 1, *Lille-Petter* 2.

Petter Målare. Se *Pär Målare* (Carléns uppl. af Bellman 2: 115, not af utgifvaren (1861)).

Petter-Niklas.

1) Membrum virile. Värml. (Nn), Fryksdalen i Värml. (J. Magnusson i Landsm. II. 2: 53: »pettenekkläs l. petäneklas»), Grafva och Brunskog i Värml., (Sam., Dalb.), Nke (T. Er.), Uppl. (Schag.), Upps. (Bjk, Gr), Sthm (Bjk, Gr, Nordl.), M. Boh. (Ldkt), Vgl. (Belfr., La). »Petter-Necklas.» Vänersborgstr. (West.). Gbg (Bjk, Waltm.). »Petter-Neklas.» Ydre i Ögl. (Rääf, Ydre-målet 63 (1859), Ny). Smål. (Hellq., Norl.), Kalmar (Hass.), Torsås i Kalmar l. (Stj.), Öl. (Engst.), Blek. (Törng.), Harj. h. i Skå. (N. An). »Pättar-Niklas.» Lau på Gotl. (J. Kn). Finl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs; »allmänt»). Allmänt enl. R. Bg., S. Bg., Hdg, K. E. J., Lbg. — Äfven »Peter Niklas metkrok». (Ulr.).

Eufemism, som fått sin form på grund af anslutning till ett obscent appellativum (se Rietz 503). Jfr det i Westfalen förekommande *Pêter* (se Woeste, Wörterbuch der westfälischen Mundart 197[1] [illegible] äldre tysk litteratur (se Wackernagel [illegible] *Petermann* med samma betydelse.

Jfr *Petter* 4, »*Petter-Danjel*», *Petter-Klas*, *Lille-Petter* 2.

2) Åkerspöke, fågelskrämma? C. F. Dahlgren, S. arb. 1: 82 (1826). Måhända är namnet, som åkerspöket ger sig själf(?), endast framkalladt af rimordet *(utvecklas)*; sannolikare synes dock vara, att det skall vara ett slags svensk motsvarighet till Priapus, namnet på den gud, hvars bild plägade sättas i trädgårdar och vingårdar.

Petter sjuor (pluralis till *sjua)*. Ett slags bakelse. Sthm (Kand. W. Lundgren genom Gr). Folketymologisk omdaning af det franska *petits choux?* (Dens.).

Såsom senare led ingår *Petter* i

Blinde-Petter. »Skymford [i skolan] för kroppsliga eller andliga fel, såsom blinde Peter, döfve Henrik, puckel, dumskalle, enfaldiga gås.» Dahm, Skolmästarkonst 142 (1846). — Gbg (Bjk). Jfr att »*de blinde Peter*» förekommit såsom en stående förbindelse i lågtyskan, se Schütze 3: 206.

Blå-Petter. I öfversättningar från engelskan, där *Blue-Peter* betecknar en blå skeppsflagg, som hissad angifver, att fartyget skall gå till segels. »Följande morgon . . hissades blå Peter på förtoppen.» Marryat, Percival Keene 80 (sv. öfvers. af 1883). »Hissa blå Petter», gå hem. Skolslang i Upps. (R. Bg).

Drummel-Petter. Grafva i Värml. (Sam.), Nke (T. Er.), Sthm (Cd, M. Cd), Sdml. (T. Er.), Vgl. (Belfr.), Gbg (Bjk), Skå. (V. Ol.), Finl. (Ktn, Sv. Landsmålsför. i Hfs), Hfs (Hl, Vas.). Vanligt enl. Flensb. Kändt af Ai, Gr. Framhålles såsom allmänt i Finland. Jfr det i Sverige vanligare *Drummel-Pelle* samt *Drummel-Pär*. Möjligen efter titeln på en bok: den i Stockholm (i andra uppl.) år 1863 utkomna bearbetningen af Hoffmanns »Der Struwwelpeter» heter »Julbocken eller den svenska drummelpetter» (se Linnströms [illegible]). — Måhända är *Drummel-Petter* äldre än

Dum(me)-Petter.

1) Den dumkvicke clownen i circus, dumme pajas. »Två officerare, af hvilka den ene på grund af sin stora naivitet . . spelat rollen af ett slags Dumme Petter.» Lunds Dagblad 1897, nr 1, s. 2. — Gbg (Bjk; numera mindre brukligt än för 40 år sedan.) »Dumme-Petter.» Onsjö och Frosta (Np), Harj. (N. An), Malmö (Som.). Efter tyskan: »Den dummen Peter brauchen wir . . als Namen einer bestimmten Fastnachtsverkleidung.» Wackernagel 154. Möjligen förmedladt genom danskan (jfr Gigas i Dania 2: 293). Jfr *Pelle Jöns.*

2) Dumbom. »Han hade aldrig i sitt lif hetat Petter . . [men] på hans rygg kallade de [hans vänner] honom aldrig annat än 'Dum-Petter', och under den benämningen var han känd i hela Upsala och trakten der omkring. Ty det var en allmänt känd sak, att han ej hade den minsta del i krutets uppfinnande.» E. Lundquist, Profiler 2: 139 (1886). — »Dumme-Petter.» S. Hal. (K. Pet.). — Sannolikt utveckling ur betydelsen 1. Jfr dock lågtyskans »*Peetjen dumm*» om en dum människa, se Richey, Idioticon Hambvrgense 46 (1754); se äfven Schütze 1: 269 (1800). Jfr *Dum(me)-Pelle* 1.

3) Såsom kortspelsterm = *Svarte-Petter* 1.

a) Om ett spelkort.

b) Om själfva spelet, där detta kort förekommer. »Spelet — man må kalla det qvadrille, eller träkarl, eller dumpetter, eller uppenbar orätt.» Unge, Rappe naturel 70 (1835).

c) Om den förlorande.

Kändt från Smål. (förf.), Öl. (Engst.), Nättraby i Blek. (Hm), Skå. (P. On). Kändt af S. Ldgn.

Jfr *Svarte-Petter* 1, *Dum(me)-Pelle* 2, *Skam-Pelle* 2, *Svart(a)-Pelle.*

Döfve-Petter. Om döf eller ouppmärksam pers i Värml. (Sam.), Strömstadstr. (Spn), S. H Jfr *Döfve-Pär.*

Etter-Petter. »En gammal Etter-Peter.» Nya Wexiöbladet 1901, nr 141, s. 4. Rimbildning. Jfr *Etter-Pirre.*

Fån-Petter. Grafva i Värml. (Sam.). Jfr *Fån-Pelle.*

Fästmans-Petter. »Inte ä' det väl något som ä' för sent mera än för mig att bli fästmanspetter.» Jolin, Affällingarne 1: 126 (1869; yttradt af en gammal vedhuggare). Ej kändt af någon af mina meddelare. Jfr danskans »*Ægte-Per* ('og hans Hustru', om et komisk Ægtepar)», se Gigas i Dania 2: 294.

Horn-Petter. Djäfvulen. (He). Jfr *Horn-Pär-, -Pälle.*

Host-Petter? Finl. (Vas.; »osäkert, om ej jag själf bildat det efter motsv. finska Yskä-Pekka»).

Jul-Petter. Folketymologisk omdaning af planetnamnet Jupiter. Ögl. (Noreen i Landsm. VI. 5: 16 (1888)).

Kaffe-Petter. Kaffekitteln. Grafva och Brunskog i Värml. (Sam., Dalb.), Nke (Norl.), Västm. (Nordl.; »om kaffepanna på ben i öppen spis»), Vgl. (Belfr.), Gbg (Bjk), Vänersborgstr. (West.), Barkeryd i Jönköpings l. (A. J. G.), S. Hal. (K. Pet; »vanligt»), Skå.: Malmö (E. On, Som.), Harj. (N. An), Färs h. (E. On; vanligt). Jfr *Petter* 1, *Svarte-Petter* 4.

Karl-Petter, se under *Karl.*

Lille-Petter.

1) Lillfingret. »Lille Peter i gata.» Ale h., Vgl. (Nordlander i Landsm. V. 5: 86 (1886)). »Lille-Petter-vinge.» Vgl. (Belfr.). »Lille Peder i änden.» Skå. (P. On), Onsjö och Frosta (Np). Jfr *Lille-Pär* 1 och *Lill(e)-Pelle* 2.

2) Membrum virile. Skå. (E. Wm). Jfr *Petter* 4, »*Petter-Danjel*», *Petter-Klas*, *Petter-Niklas* 1.

3) I vissa talesätt. »Här kommer (jag med) lille Petters följe», här kommer jag och hela min skara, kan gästen säga till värdfolket.» Frosta i Skå. (Np).
Petters följe», om en skara folk,
öjligt sätt. Därs. (Dens.).
es för öfrigt flerestädes

i Skå.: Rönneb. (E. Wm), Harj. (N. An), Malmö (Som.). Äfven bekant från Gbg (Bjk). Jfr motsv. uttryck under *Svarte-Petter* 8.

Lång-Petter? »Lang-Petå ränd haim» heter det om en ej namngifven man (»än man ifrån Rone») i en af Nordlander (Landsm. V. 5: 107 (1886)) anförd barnvisa från Gotl. Ovisst, om det bör föras hit.

Lögn-Petter. Skå. (förf.), Färs h. (E. On). Jfr danskans *Løgne-Peter* (se Gigas i Dania 2: 294). Jfr *Lögn-Pelle.*

Milde-Petter. I utrop af förvåning: »(O l. Å) du milde Petter.» Grafva och Brunskog i Värml. (Sam., Dalb.), Vgl. (Belfr., La, V. Ol.), Gbg (P. Em), Ydre i Ögl. (Ny), Barkeryd i Jönköpings l. (A. J. G.), Skå. (E. Wm; »allmänt»): Harj. (N. An), Färs h. (E. On). — Kändt af Ai. — Eufemism.

Nätte-Petter. Djäfvulen. Torna h. i Skå. O. B. Swahn i Lunds Student Kalender 1863—64, s. 121, 122 (i en folksaga). Onsjö och Frosta (Np). Måhända liktydigt med *Pine-Petter* (se d. o.) = *Snåle-Petter* (*nätt* = snål, se Rietz 478). Jfr att i tyskan *Peterle, Peterlein, Meister Peter* (Wackernagel 153), *Peter Klabenfot* (Meklenburg; se R. Wossidlo i Korr. 15: 27), *[der] grüne Peter* (se M. Höfler i Am Urquell 5: 206) och *schwarzer Peter* (Därs.) beteckna hin onde. Jfr *Horn-, Röde-, Svarte-Petter* 5, *Horn-Pär, Horn-Pelle.*

Pine-Petter.

1) Snål person. I ssg. »Smör-Lars var . . en sådan härrans ärkepinepetter.» Hal.? Bondeson, Nya allmogeberättelser 31 (1886). Allitterationsförbindelse. I danskan förekomma *Gnie-Per* [»gnidare-Pär»] och *Per Nittengryn,* hvilket senare enligt Videnskabernes Selskabs Ordbog betecknar »den Mandsperson, der paa en overdreven Maade er nøieseende i Husholdningssager» (se Gigas i Dania 2: 294) samt *Gniske-Per* och *Gniske-Peter* = *Gnie-Per* (se Fausbøll 424).

2) Dåligt snus. Vgl. (Belfr.).

Röde-Petter. Djäfvulen. Skå. E. Wigström, Folkdiktning 2: 118, 120 (1881). Dens. i Saga 14 (1885). Bekant för P. On (från Skå.). Jfr *Horn-. Nätte-, Svarte-Petter* 5 och *Horn-Pär, Horn-Pelle.*

Salt-Petter? Folketymologisk omdaning af *salpeter?* Kändt från Falun (V. Ol.), Värml. (Nn), Grafva, Brunskog i Värml. (Sam., Dalb.), Uppl. (Schag.), Vgl. (Belfr.), Gbg (P. Em), Smål. (A. J. G.), Kalmar (V. Sg), S. Hal. (K. Pet.), Blek. (Hm), Skå. (E. Wm): Malmö (Som.; ej associeradt med *Petter),* N. Åsbo (Pmf), Färs härad (E. On), Öbtn (Hl, Sv. Landsmålsför. i Hfs), Nyl., Åbo l. (Sv. Landsmålsför. i Hfs) o. s. v. »Salte-Petter.» Kalmar (V. Sg). »Sallpetter» l. »Salla-petter», se Rietz 556. Jfr Vendell i Skr. utgifna af svenska literatursällskapet i Finland 6: 172 (1887), som antager anslutning till Petter; i Sverige torde emellertid association mellan detta namn och *salt-petter* vara ytterst sällsynt.

Sankt-Petter, Sant-Petter? Salpeter. Nyl. (se Vendell i Skr. utgifna af svenska literatursällskapet i Finland 6: 172 (1887)). Folketymologisk omdaning.

Skräfvel-Petter. Skå. (förf.).

Spånads-Petter. Snurra af trä. »Spœna-pet.» Dfs i Vbtn (Åm).

Stolta-Petter. Väderflöjeln. »Stolta Petter, vindflöjeln, gnisslade och vred sig som en skolpojke under karbasen.» Finl. T. Topelius, Sommarsjö 1: 48 (1897). M. Iloinen i Kamraten 1899, s. 377 (om en väderflöjel vid Z. Topelii landställe Björkudden). Sannolikt enstaka. Okändt för Sv. Landsmålsför. i Hfs. — Uppgifves af K. Pet. förekomma någon gång i S. Hal. (?)

Svarte (Svarta)-Petter.

1) Spaderknekt i ett kortspel; äfven om själfva detta kort förekommer, samt om den som till lerknekt på hand och följaktligen tappar

eller blir *Svarte-Petter*. »[De] spelade svarte-petter.» E. Carlén, Pål Värning 368 (1844). »På kvällen voro de hemma hos mormor och spelade »Svarta Petter». Mormor blef en gång »Petter», och Greta fick sota en half och Vanda den andra halfva mustaschen på mormors öfverläpp.» A. Palm, Borta och hemma 84 (1894). — Burträsk i Vbtn (Lindg.), Jämtl. (P. On), Hälsingl. (Schag.), Värml. (Nn), Grafva, Brunskog i Värml., (Sam., Dalb.), Uppl. (Schag.), Sthm (Cd, M. Cd), M. Boh. (Ldkt), Vgl. (Belfr., La), Gbg (Bjk), Ögl. (He, Hellq.), Smål. (A. J. G., Hellq.), S. Hal. (K. Pet.; »mycket vanligt»), Malmö (Som.), Onsjö och Frosta (Np), Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs, Vas.). Allmänt bland bildade i hela riket under formerna *Svarta-Petter* (Cd, M. Cd, T. Er.) och *Svarte-Petter* (den vanliga formen åtminstone i Lund; förf.). — Äfven *Svart-Petter*. Sthm (Nordl.). Kändt af R. Bg.

I tyskan är »der schwarze Peter» benämningen på »der Piquebube» och på ett kortspel (se Wackernagel 154), äfvensom på den som förlorar i detta spel (se H. Schrader, Der Bilderschmuck der deutschen Sprache (2 uppl.) 456. Från lågtyskan kännes »swarten Peter» i motsv. användning. Se R. Wossidlo i Korr. 9: 83. I danskan heter spaderknekt *Sorteper* (se Gigas i Dania 2: 294), i norskan *Svarteper* (se citatet från Lie här nedan). Äfven kortspelet och den tappande benämnas *Sorteper* och *Svarteper*.

Sannolikt härstammar *Svarte-Petter* med sina nyssnämnda varianter från Tyskland. Dock synes det ej troligt, att »der schwarze Peter» ursprungligen skulle (se Tägliche Rundschau 1885, nr 291, cit. hos H. Schrader, Der Bilderschmuck der deutschen Sprache (2 uppl.) 456) utgjort en anspelning på en historisk person, den tyske röfvarehöfdingen Peter Nikoll (1771—1817), som kallades »der schwarze Peter». Äfven med sitt nuvarande namn är spelet nog äldre än bandit

bildningen har ju goda analogier. Det är å andra sidan mycket möjligt, att man i det redan befintliga spelnamnet lagt in en syftning på den svartmuskige(?) röfvaren. Jfr *Dum(me)-Petter* 3, *Dum(me)-Pelle* 2, *Skam-Pelle* 2, *Svart(a)-Pelle*.

2) Klöfverknekt i spelet *Svarte-Petter*. »Klöfverknekt är svarte Petter, och den som på sistone har honom på handen, har tappat.» Svensk spelbok 240 (1847). — Vemm. (S. Bg.).

3) Sotig och smutsig person. Grafva, Brunskog i Värml. (Sam., Dalb.), Vgl. (Belfr.), Smål. (förf.), S. Hal. (K. Pet.; »mycket vanligt»), Malmö (Som.), N. Åsbo (Pmf), Harj. (N. An), Svedala (Pmf), Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Denna betydelse hänger naturligtvis samman med det vid kortspelet Svarte-Petter vanliga bruket, att den tappande får som »dekoration» ett par sotmustascher eller dylikt. Se den målande skildringen hos Lie, Dyre Rein (2 uppl.) s. 106 (1896), som äfven har tilllämplighet på svenska förhållanden: »Ungdommen placerede sig om det store Spisebord, og snart gik Svarteperen lystig. Mandfolkene sad med Barter og Ansigterne sirede med alskens sorte Streger, paaførte med brændt Kork, medens Damerne kun fik undgjelde med Antydninger og lette Skjønhedspletter.» Strax efteråt säges den i spelet icke deltagande Dyre Rein, svarthårig och svartmuskig, vara »Svarteper selv».

Äfven vid det tyska kortspelet *»der schwarze Peter»* brukas samma nedsotande af den som förlorat (se H. Schrader, Der Bilderschmuck der deutschen Sprache (2 uppl.) 456).

4) Kaffekitteln. Hal. Bondeson, I Glimminge och Kröplinge 79 (1889). »Den oumbärlige tröstaren
etter'.» Våra bygder i ord och bild 1: 35
M. Boh. (Ldkt), Vgl. (Belfr.), S. Hal.

(K. Pet.; »mycket vanligt»), Skå.: N. Åsbo (Pmf), Onsjö och Frosta (Np), Harj. (N. An), Svedala (Pmf), Färs h. (E. On), Malmö (Som.). Kändt af Hdg. Jfr *Petter* 1, *Kaffe-Petter*.

5) Djäfvulen. Kändt af K. E. J. Jfr att »schwarzer Peter» i tyskan (se M. Höfler i Am Urquell 6: 206) och »Zwart Pietje» i holländskan (se Stoett 471) ha motsv. betydelse. Jfr *Horn-*, *Nätte-*, *Röde-Petter* samt *Horn-Pär*, *-Pelle*.

6) En öfversättning till Vergilius enligt skolspråket vid Björneborgs latinskola. »Svarta Petter.» Sitt skolnamn torde boken fått af dess mörka läderpermar och dess äfvenledes ovanligt mörka tryckpapper.» Nordlund, Skolförhållanden 36 (1893).

7) Gaslykta (tillfälligt?). »Jag (= gaslyktan) säger med en liten förändring af Nikander:

O! det är tungt att stå på jordens yta
I gaslyktsform och heta: 'Svarta Petter!'»
Hedberg, Till tings 7 (1862).

8) I det skånska talesättet »Svarte Petters (följe)», om tattare. »Når vi så komme opp igjen, så hadde der varred slausmål, forr en au Svårte Petters hadde farred på nå'n å skåred en.» Wranér i Svenskt skämtlynne 1: 15 (1883). »En tattare, en af Svarte Petters följe, som de gemenligen kallades, de där zigenarne, som bodde vid Viks fiskläge och i Skettilljunga.» Dens. i Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning 1897, nr 282 B, s. 3. »En natt hade ett par af Svarte-Petters följe brutit sig in hos Bengt Mårtens.» Dens. i Lunds Dagblad 1899, nr 17, s. 4. Äfven bildligt. »Hela Svarte-Petters följe» om en mängd personer som komma i ett sällskap. Färs h. (E. On); jfr motsv. uttryck under *Lille-Petter* 3. »En mor kan säga till sina små barn, om de hafva smutsiga fingrar: »Jag tror, att Ni hör till S Petters följe.» (förf.). *Svarte-Petter* var

ligen namn på en tattarechef; kanske just den tyske »schwarze Peter» (se det föregående) gett upphof till namnet.

Tjuf-Petter. Jupiter. Sthm (Bjk). Folketymologisk omdaning.

Torn-Petter. Tornväktaren. Vänersborgstr. (West.; »ovanligt»). Jfr *Torn-Pelle*.

Tramse-Petter. S. Hal. (K. Pet; »mycket vanligt»), Skå. (E. Wm; »allmänt»).

Vild-Petter. Velociped. Noreen i Landsm. VI. 5: 37 (1888). Folketymologisk omdaning; måhända medveten, skämtsam förvändning. Torde vara ganska sällsynt.

Välte-Petter.

1) Velociped. Noreen i Landsm. VI. 5: 37 (1888). Leijonsköld-Oxenstierna i Tidning för idrott 1894, julnumret s. 42. — Vgl. (Belfr.), Smål. (A. J. G.), Skå. (E. Wm), Onsjö och Frosta (Np), Harj. (N. An) o. s. v. Äfven i danskan. Se H. Pedersen i Nordisk Tidsskrift for Filologi III. 6: 112. Kändt af Feilb., E. Rm.

2) (Den oöfvade) velocipedisten. Vgl. (Belfr.), Skå. (N. An, Som. m. fl.) o. s. v. Äfven i danskan är *Væltepeter* namn på nybörjaren i cykleåkning (se Gigas i Dania 2: 294). Kändt af E. Rm. Jfr dock H. Pedersen, nyss cit. st.

Folketymologisk omdaning, se föregående.

Peder.

Denna i äldre nysvenska brukliga variant till *Petter* är i folkvisorna ett typiskt riddarenamn (vanligen föregånget af *Herr: Herr Peder;* stundom *Pädar)*. Se Bergström-Höijers upplaga af Svenska folkvisor I: 25, 51, 62, 159, 162, 246, 248, 355, 360. I registret till Arwidsson, Svenska fornsånger 1 och 2 hänvisas till 21 ·n, där *Herr Peder* förekommer. — Ingår i ord- »Peder hjelper sig sjelf.» Den svenska ord- · 74 (1865).

Pär.

Är djäfvulsnamn. Vgl. (Gg).

Ingår uti flere stående förbindelser.

Först märkes *Pär* och *Pål* (hvarken *Pär* eller *Pål* o. s. v.), hvarmed betecknas den ene och den andre, hvilken som helst (hvarken den ene eller den andre o. s. v.); stundom som ett slags omskrifning för alla (i nekande uttryck: ingen). I äldre litteratur och ännu ibland arkaiserande nyttjas de äldre namnformerna *Peder (Päder)* och *Påwel;* någon gång står *Petrus* eller *Petter (Peter)* i stället för *Pär.*[1]) Detta sistnämnda eller dess motsvarighet står oftast före *Pål (Paul, Påwel)*; ej sällan är dock ordningen den motsatta.[2]) Exempel:

»Therföre skal en Christeliger Siälasöriare altijd framfara med tröstande och warnande, och låta ingen ting förhindra sigh. Hielper thet icke hoos alla, så hielper thet doch hoos några. Wil icke Petrus eller Paulus eller Märcta höra, så fölia doch andre.» P. J. Gothus, Pollio, Tio Predicor 46 (1614).

»Far wäl både Peder och Påwel.»

Brasck, Acta G 2 b (1648; med anspelning på aposteln Paulus). »En Fahlu borgare hade giordt illa och war så fallen under andeligh och wärldzlig plicht. Han går först till mäster Pähr [en kyrkoherde i Falun på 1600-talet] och biuder mutor. Han, långt ifrån att ta dem, skiämde uth min go borgare offenteligen. Borga-

---

[1]) I yngre poesi ha *Pär* och *Pål* ersatts af de nämnda varianterna hufvudsakligen af metriska skäl eller för rimmets skull; äfven ordningsföljden mellan de båda namnen har stundom bestämts af versens kraf.

[2]) Så ofta i poesi (se föregående not). Jag hänvisar till exemplen från Runius, Frese, Sahlstedt, det första från Bellman, det andra från Hallman, samt exemplen från Stackelberg; äfven i prosa, se exemplen från Thorild, Levertin, Konflikter och Zilliacus. Jfr att kallat en berättelse (se Sv. öden och äfventyr 2: 1[illegible] Per» (efter två bröder, som hette så).

ren sågh, att det intet togh lagh hoos prästen; går till een justitie betient; biuder honom samma mutor, hwilken straxt tar moot dem ock sedan kränker rätten. Wår präst kommer söndagen der effter på prädijkestohlen; beklagar folketz fördärfwade natur, i synnerheet dheras, som skohla skaffa andra rätt och medh sin rättfärdigheet lysa för wärlden, thet dee allenast till ett skeen göra; ty när man kommer ock biuder mutor, tar icke Pähr, så tar fullan Påhl. (Medh Pähr så mente han sig sielf; Påhl war justitie betientens nampn, som togh wedh mutorne).»[1]) S. Columbus, Mål-roo hos Noreen och Meyer, Valda stycken af svenska författare 149 (c. 1675). »[Jag aktar] hvarken påuell eller päder huart iag går.» S. Petri Bruzelius i Växiö Domkapitels akter 1677 (i en af Lektor L. Larsson excerperad handling). »Wil icke Peder, så skal Påwel . . Wil icke dhen ene så skal dhen andre.» Törning 162 (1677).

»Jag spår ett trygt nytt åhr för alla Swenska Städer,

At the ey läsas vpp af hwarken Pål ell' Päder».

Runius, Dudaim 1: 92 (1712; *Päder* anspelar på tsar Peters namn.)

»För sin Herre må hon [staden Viborg] alt med glädie våga:

Och efter hwarken Pål ell' Peter föga fråga.»

Frese, Werldslige Dickter 6 (1715; anspelning på tsar Peter). »Han achtar hwarcken Pär eller Påål.» Celsius 11: 664 (c. 1720). »Jag bryr mig . . hvarken om Pehr eller Påhl.» Dalin, Argus (2 uppl.) 1: 67 (1733).

»Hundrade frukter vi plåcka och äta,

Och bry oss ej om Pär och Pål.»

Dens., Vitt. 7: 28 (c. 1735). »Det . . bör vara svaranden lika mycket, när han blir säker om reconven-

—

[1]) ...lotens point ligger naturligtvis däri, att uttrycket »tar ...llan Påhl» var dubbeltydigt; det var alltså vanligt ...teckna exempelvis omtalade personer.

tion, at, som ordspråket lyder, Pehr eller Paul häftar derföre.» Höpken, Skr. 2: 154 (1749).

»Pål för Petrus vil ei vika.»

A. M. Sahlstedt i Samling af Verser på Svenska 2: 71 (1751).

»Salig Malin, Pål och Pehr
Hvila från allt verldsbesvär
Hvar i sin gömma.»

Bellman 1: 443 (c. 1770).[1])

»[Hon] förtalar Per och Pål.»

Dens. 3: 333 (c. 1775).

»I Herrgård som i bondeby,
Båd Pehr och Påhl det frögdar alla tider.»

C. I. Hallman, Skeppar Rolf 14 (1778).

»Låt hvarken Pål eller Per slippa in.»

Dens., Skr. 5 (1783). »Slita en träta mellan Pål och Pär.» Thorild, S. skr. 2: 31 (1784). »Per och Pål . . hvarmed betecknas: alla slags menniskor. Ha att göra med Per och Pål.» Dalin (1853).

»Må fördomsfritt, emellan Pål och Peter,
hon [kvinnan] sättas in i sina rättigheter.»

Stackelberg, Trä-kol 116 (1872).

»En frivol konversation om Paul och Per.» Levertin, Konflikter 153 (1885). »Sedan kommer du . . hem och helsar från Per och Pål.» Bohman, Fallfrukt 190 (1886). »[Ha] skvallrat för Per och Pål.» I. Lange, Berättelser från Finland 68 (1890). »Några riksdaler från Per och några från Pål.» Wranér, Helgdagsbilder 39 (1893).

»Gamle sjungaren Rising
Bettlar hos Pehr och Påfvel.»

Levertin i Julqvällen 1895, s. 2 (i rim; arkaiserande). I tidningen Fäderneslandet brukar »Samtal mellan Per

---

[1]) Reminiscens från eller anspelning på O. von Dalins verser: »Salig Malin, Pål och Pär, Ä i grafven satta.» Vitt. 7: 2

och Pål» vara en stående rubrik (jfr Söndags-nisses »Nisse och Nasse»). — Vanligt i hela Sverige och Finland i bildades talspråk. — Äfven i dialektfärgadt språk. »Du [hade] ged tröjan te Per å böjsorna te Pål.» Skå. Wranér, Gårafolk 14 (1885).

Den något förklenande biton, som i flere af de anförda exemplen låder vid *Pär och Pål*, framträder stundom (både i litteraturen och talspråket) ännu starkare. *Pär och Pål* blir liktydigt med »kreti och pleti», personer ur den simpla hopen, alla möjliga, hvilken obetydlig person som helst.

»Den alltför mykit Manfolks kiär,
Den altijd teep' och ählas will,
Och håller Pär och Påwel gill [d. v. s. icke är vidare granntyckt på friare].»

Lucidor, Helicons Blomster Pp2a (c. 1670).

»[En hatt], förställd och bräckt och bråkad,
På femti sätt, af Pehr och Påhl.»

Leopold, S. skr. 2: 394 (1815).

»Mig till några lumpna röster muta
Hos Pehr och Pål.»

Hagberg, Shakspere 1: 164 (1847; eng. orig.: »Hob and Dick»).

»En vanlig PålochPers-hop.»

Stackelberg, Trä-kol 77 (1872).

»I, frihetsömme herrar Pål och Per.»

Därs. 55.

»Angelägenheten att samla allt hvad de [våra stora författare] skrifvit [är] en helt annan och vida större än t. ex. när frågan rör Per eller Pål.» Eichhorn, Företal till Skr. af C. M. Bellman, ny samling VI (1877). »[Rak] knifvar, som användts på 'Pål och Per'.» Zilliacus, I societeten 41 (1895).

...ning med *herr:* »Under väntan strök han ...för hvarenda herr-Pål och herr-Pär . . i

förhoppning att de skulle hjälpa honom.» A. Agrell, Nordanfrån 174 (1898).

Pär och Pål är namn på ett tärningsspel, som också kallas Hasard, se Wilson, Illustrerad spelbok 285 (1888).

Jfr *Pelle* och *Pålle* s. 271.

De svenska uttrycken *Pär och Pål, Pär eller Pål* o. s. v. hafva motstycken i andra språk.

Danskan har *Per og Poul (Povl)* »om Folk i Almindelighed» (se Gigas i Dania 2: 293, Fausbøll 240). Jfr: »Esbern Askefiis overgaar baade Peder og Povel.» P. Syv 1: 117 (1682). Redan hos Peder Låle (ordspråket nr 16): »Førsthe pedher ær wde thaa ær pawel indhe.» Se Kocks och af Petersens' uppl. 1: 6 (1506).

I dansk poesi påträffas förbindelserna »Povl og Peer», »Povl og Peder», båda beroende på rimmets kraf (se Fausbøll 240).

Äfven i den högtyska litteraturen märkes förbindelsen af *Peters* och *Pauls* namn, fastän den ej tyckes vara så synnerligen vanlig: »Dabei ist est ohne Wichtigkeit zu wissen, ob sich der Fürst von Metternich hierzu des Peters oder des Pauls bedient hat.» Schlesische Zeitung 1865, nr 3. »Am Ende aber dreh ich dafür die Hand nicht um, ob Peter oder Paul zuerst an die Reihe kommt.» Zschocke, Schriften 26: 293. (Exemplen hämtade från Wackernagel 146).

Från nedertyskt område kan anföras följande ur Schiller-Lübben (3: 323) hämtade sats: »Peter . . leent Pawele eyne mark» (ur en skrift från femtonde århundradet).

I holländskan förekommer t. ex., »van Pier naar Paul gezonden worden». Se Stoett 484.

Äfven i engelskan torde en motsvarande användning af namnen *Peter* och *Paul* någon gång förekomma. I Bulwers Paul Clifford (kap. 10) säger en af banditerna till bokens hjälte: »if so be as your name's Paul, may

you always rob Peter in order to pay Paul!» (*Peter* var i tjufspråket namn på kappsäcken.)

Från franskan anför Krueger (17): »donner à Pierre et prendre à Paul.»

I tyskan är »Hinz (eller Heinz) und Kunz» det uttryck som mest motsvarar *Pär och Pål.* Äfven i lågtyskan: »Dor kenn ik nich Hinz orer Kunz.» Meklenburg. Se R. Wossidlo i Korr. 14: 19. Hos fransmännen förekommer *Pierre et Jean,* hos spanjorerna *Juan y Pedro* (se Gigas anf. arb.).

Det är naturligtvis ytterst sannolikt, att våra svenska fraser med *Pärs* och *Påls* namn helt eller delvis bero på lån från utländska tungomål.

Namnförbindelsens öfvergång till en stående fras underlättades däraf, att namnen allittererade med hvarandra. Säkerligen har man mer eller mindre medvetet förnummit, att bokstafsrimmet på ett lyckligt sätt uttryckte de båda namnens och de därmed betecknade personernas karaktär af jämnställdhet: den ene eller den andre, det gjorde detsamma. Riktigt anmärker Wackernagel: »Die allitterierende Verbindung der zwei Namen bezeichnet die Personen selbst als gleichgeltend und die Wahl unter beiden als gleichgültig.»

Att förbindelsen *Pär och Pål* blef en stående fras, torde väl delvis (jfr Gigas anf. st. och Fausbøll 240) bero därpå, att apostlarna Petrus och Paulus så ofta nämdes tillsammans. De hade ju en gemensam högtidsdag: Petri och Pauli dag (den 29 Juni).

Jag hänvisar till BPN 190 f., där jag anfört flere exempel från äldre och yngre litteratur på sammanknippandet af Petri och Pauli namn.

Rhodin anför, Samling af Svenska Ordspråk 107 (1807), ett talesätt, där *Pär* och *Jon* förenats på liknande sätt som *Pär* och *Pål:* »Per och Jon är en don» = »likt som slikt.»

Någon gång påträffas *Pär* såsom typiskt namn för att beteckna hvem som helst, utan att det är förbundet med *Pål* eller *Jon*.

Så i juridisk stil: »Om jag säger: Per har stulit.» Schlyter, Juridiska afhandlingar 1: 231 (1823, 1836). — Hos Wetterbergh: »en Olle eller en Per» (se S. skr. 2: 24 (1843?)). — Jfr det norska: »en Per hvemsomhelst.» Lie, Niobe (2 uppl.) 31 (1893).

Såsom typiskt personnamn utan hänsyftning på bestämd person med detta namn förekommer *Pär* vidare i barnvisor och rimramsor o. s. v.; ofta bifogas en närmare bestämning. »Väm? Svar: pär fäm, som bor i gränn o lävär än.» Nykarleby enl. Freudenthal i Landsm. VI: XIX (1885). »Hvem? Per fem.» Vbtn enl. Nordlander, Därs. V. 5: 267 (1886). Jfr tyska barnrimmet: »Wer? Peter Blær.» (Se Wackernagel 153). Se vidare Nordlanders anf. arb. 118, 178, Hyltén-Cavallius 2: XXX (1868) o. s. v.

Pär ingår vidare i följande uttryck:

1) *Ta (rifva) Pär af (ur) loftet (gällen)*, anstränga sig riktigt duktigt, skynda. »Jag tycker du brukar inte ta Per af loftet [förklaras med 'anstränga sig, skynda'].» Skå. Wranér, I skånska stugor 150 (1886). — »Ta Per af loftet.» Onsjö och Frosta i Skå. (Np). »Rifva Per af loftet.» N. Åsbo och Svedala (Pmf). »Han rifver inte Per å loftet = han gör sig inte för brådt.» Harj. (N. An). »Vill du osse va me å ta Per af gällen?» Vemm. (S. Bg). — I betydelsen »uträtta ett storverk».

»Han skällde, mårra', flög, han ref och sparka ståfte,
Lik som han wille strax Perforce ta Pär ur lofte.»

Runius, Dudaim 3: 53 (1705).

Jfr med afvikande både form och betydelse: »Mena ta Pär i låftet . . Söka efter mycket, men få litet.» Sdml. Ihre, Svenskt dialectlexicon 180 (1766): »1

lofte: Vara säker på att finna en sak eller vinna en önskan på bestämdt sätt och ställe.» Sdml. Södermanl. 6: 70 (1886).[1]) — Sannolikt brukas talesättet ännu i dag rätt ofta ironiskt: den, som är säker på att »finna en sak eller vinna en önskan på bestämdt sätt och ställe», får ju icke alltid så stor framgång, som han föreställer sig.

Jfr att »Han mente taga Per i loftet» af Rhodin (anf. arb. 64) tolkas med »han började ur en häftig ton» (öfversättningen tyckes antyda, att tonen sedan fick stämmas ned).

Från danskan kan anföras: »Har før væred med at tage Peder af loftet.» P. Syv 2: 86 (1688). Tyckes ha användts för att beteckna någon såsom erfaren.

2) »*Falla i Pärs förundran*», bli mycket förvånad. M. Boh. (Ldkt), Vänersborgstr. (West.). Jfr motsv. uttryck under *Pär Gunnar* (s. 258) och *Lille-Pär* 3 (s. 267).

Bland andra talesätt må anföras: »'Nu komma de' — sa' Per Olsson om vargarne.» Se Sa' han och sa' hon 61 (1876).

Pär ingår som första led i följande uttryck:

Pär Anders(son). I uttrycket: »Per Anders gåse, han tog höjden, när han flög i brunnen.» Stående uttryck i Rönnebergs h. i Skå. (E. Wm).

Pär Ers. Afträdet. Västm. (T. Er.). Eufemism. Jfr *Pär Måns.*

Pär finne. Ringfingret. Ångerm. (Se Nordlander i Landsm. V. 5: 89 (1886)). *Finne* är väl, som visas af varianterna till den rimramsa, hvarur uttrycket hämtats, en omdaning af *finger*, och *Pär* beror måhända på ett slags »analogi» från pekfingrets namn i samma ramsa: *Pär snicke.* I stället för *Pär finne* ha andra ramsor *Karl finne (kallfinger* o. s. v.).

---

[1]) »Taga Pär på lofftet» förekommer redan hos Celsius i (det femte bandet (c. 1720). Betydelsen ej fullt klar.

[illegible]

»Har du ondt i magen
Gå till Pär i hagen»

[illegible] (Bjä), Rännen h. i Sdh. (E. [illegible]
form (väl knappe med [illegible]

»Har du ontt i magen
så gå te Pär i hagen
gå te Pär i [illegible]
så blir du [illegible]

[illegible] i Sven[illegible]

flere varianter hos Nordlander i Landsm. V. 5: 208
386).
i håla. Lek. Åkermark, Ut till lek! 23 (1895). —
'erke Per i håla.» Strömstad (Spn). M. Boh. (Ldkt),
gl. (Belfr., La), Gbg (Bjk, Gg), M. Hal. (Sll), S. Hal.
K. Pet.; »mycket vanligt»), Karlshamn (Törng.), Skå.
E. Wm; »allmänt»): Åsbo (Billing i Landsm. X. 2:
3 (1889)), N. Åsbo (Pmf), Onsjö och Frosta (Np),
Harj. (N. An) o. s. v. Alltså i västra och södra Sverige.
Se om leken beskrifningen hos Åkermark 23 och f.
Äfven kallad »peta boll i hål», »peta boll i grop»
n. m. Jfr Svenska lekar 2: 48 f. (1884) och Balck,
llustrerad idrottsbok 1: 115 ff. (1886).
i stolen. Den 22 Februari. »Petrus in Cathedra
ler Sanct Pährs i Stolen dag: eller S. Pährs dagh
n winteren, Sanct Pehr i stolen kallas denne dagh
tast.» Dijkman, Antiquitates ecclesiasticæ 106 (1703).
Olsen 2: 11. — Sdml. (Södermanl. 8: 90 (1895)).
Petter katt och *Pär-hete-sten.*
nsson, se under *Lille-Pär* 1 s. 266.
imare. Skämtsamt om borgarståndet. »Allt be-
på vår svenske Pehr krämers humör för tillfället.»
us, Fältskärns berättelser 4: 253 (1864; finge-
trande af C. G. Tessin med afseende på fattandet
iksdagsbeslut). *Rike Pär krämare* är hufvud-
n i en bekant folksaga. Måhända tillfälligt.
re. »Per ljugare, Per sannare.» Vgl. (Rietz
fr.), S. Hal. (K. Pet.; »mycket vanligt»), Skå.
), Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). »Per lju-
Pål sannare.» Vgl., se C. J. Ljungström i
ands fornminnesförenings tidskrift 1: 33
fr *Olle, Pelle ljugare, Pär sannare* och *Lju-*

utropet: »Du mildaste Per Lodde!». Skå.
I byhem och torparestugor 172 (1896).

Pär Mats.

1) I uttrycket *»gå till Pär Mats höns»,* förstöras, gå all världens väg. »Tempelkagebidanna ha . . gåd te Per Mass höns.» Skå. Wranér i Svenskt skämtlynne 10: 3 (1884). »Hennes 20,000 kronor hade 'gått till Per Matts höns'.» Dens., Brokiga bilder 145 (1889). »Alla kakera . . di geck te Pär Mats höns.» Bore, Bergslagshistorier 81 (1889). — Onsjö och Frosta h. i Skå. (Np), Harj. (N. An). Jfr motsv. uttryck under *David* och *Pär Matsson,* ur hvilket sistnämnda *Pär Mats* i detta och nästa fall är förkortadt.

2) I uttrycket »se Pär Mats höns»; säges i Nke om barn som lyftas i vädret på det sättet, att den, som lyfter, trycker sina händer intill barnets öron: »barnet ser Per Mats höns» (T. Er.).

(Se vidare under *Slönte-Pär* s. 268).

Pär Matsson.

1) I dryckesformuläret: »Pär Mattson!» »Hvad vill du?» »Jag vill dricka.» »Så drick då!» o. s. v. (då ölkannan gick laget rundt). Se Braun, S. arb. (4 uppl.) 6: 503 (1854). — N. Nke (T. Er.), Upps. (Schag.; 1850- och 1860-talen), Vgl. (La), Ydre (He, Ny). »Per Matsa.» Vgl. (Belfr.). Jfr *Sten Matsson* och *Kersti Andersdotter* (s. 144).

2) I uttrycket »gå med Pär Matssons höns under isen», förstöras. Värml. (Nn). Jfr motsv. uttryck under *David* och *Pär Mats.*

Se vidare under *Lille-Pär* 1 (s. 266).

Pär Målare. I vissa ordspråksartade jämförelser. »Det ser ut, som på Per målares nattstufva.» Rhodin, Samling af Svenska Ordspråk 42 (1807). Målaren gnodde hela sommaren i kyrkan, som allt mer och mer började likna 'Per Målares nattstuga'. »Sällberg, Kring långvedsbrasan 46 (1894). — »Det är brokigt, det ser ut som Per Målares nattstuga.» Uppl. (Granl.); Nke (Djurkl.; se nedan), Vgl. (La), Smäl. (förf.). —

Sannolikt flerestädes. Jfr att *Pär Målare* brukas som skämtsamt tilltal till målaren Ek hos Bellman 2: 115 (1770). Jfr äfven *Petter Målare* och »Målar-Annikas lekstuga» (se s. 5).

Syftar enligt benäget meddelande från Kammarherre G. Djurklou ursprungligen på en målare vid namn Pär Stjernberg, som i medlet af adertonde århundradet bodde i Sköllersta församling. Att man i Nke har ordspråket «rosugt och rart som i Pär Målares nattstuga» skulle innebära ett minne däraf, att nattstugan på öfre botten i Stjernbergs hem var särskildt dekorerad med målade blommor o. d.

Det förefaller mig dock — trots denna förklaring — ej omöjligt, att uttrycket är äldre än Stjernbergs tid och att förklaringen beror på en yngre lokalisering.

Pär Måns. Afträdet, S. Hal. (Törnq.). [Af *Pär Månsson]*, Eufemism. Jfr *lille Pär Måns* i samma betydelse under *Lille-Pär* 2 (s. 267).

Pär plebs. Tölp? [Lat. *plebs* = pöbel].

»Men nu så seer man at Per plebs och Syster Fiolla
Sigh och som annat Folk i Taft och Sammet hålla.»

Spegel, Guds Werk och Hwila 134 (1685). »Then så predikar, at ingen är värdig at begå Herrans Nattvard, som icke äger så förkråssat hiärta som David; then må man i viss måhl, hålla för Per Pleps och syster Fiålla.» O. Broman hos K. Barr i Samlaren 1897, s. 22 (c. 1729).

Pär Pytt. »Lillepytt.» Småväxt eller liten person = finskans *Pikku Matti.* (Vas.). Särskildt i uttrycket »komma som Pär Pytt», komma oförmodadt. Öbtn (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Allitterationsbildning.

Pär Rasmus. I uttrycket: »Per Rasmus' katt, geck i barndom, då han skulle ta möss, tog han kycklingar.» Rönneb. h. i Skå. (E. Wm).

Pär sannare. »Olle ljugare och Pär sannare»; om personer som bekräfta hvarandras utsagor, om de äro aldrig så orimliga; stundom motsvarande: människor

som tillhöra sällskapet för inbördes berömmande. »Kära Olle ljugare, har du sett Per Sannare?» Kexél, Michel Wingler 1: 2 (1788). Kapten Puff 1856, nr 48, s. 3. — Värml., Västm. (E. Åkm), Boh. (Lindg.), M. Boh. (Ldkt), Vgl. (Belfr., La), Gbg (Bjk), S. Hal. (K. Pet.; »mindre vanligt än Ola Sannare»), Smål., Blek. (Rietz 557), Skå. (E. Wm; »allmänt»): Onsjö och Frosta (Np), Harj. (N. An), Malmö (Som.); Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). — Utan att åtfölja »*Olle ljugare*». »Den unge Skytte . . skulle trott, att presten [Suenonius] drömt allt detta [som han berättat om sitt besök hos en förment häxa], om ej denne haft en Per Sannare närvarande i länsmannen, som, för hvarje gång det vädjades till honom, steg upp . . och . . bekräftade Suenonii utsago». Rydberg, Fribytaren på Östersjön 106 (1857). »En yrkesborgesman och Per Sannare.» Figaro 1890, nr 44, s. 2. Jfr *Olle ljugare, Pär ljugare, Pål sannare.*

»*Pär skadde.*» Såsom namn på skatan.

»Jag skall hälse jer frå Per skrickj och Per skadde [skata]
Å alle hans äggj å hans ånge [ungar].»

Skytts h. i Skå. Se Lovén, Folklifvet i Skytts Härad 131 (1847; i en folklek).

»*Pär skrickj.*» Skatan. Se föregående.

Pär skräddare. I uttrycket »gå i Pär skräddare», om mat som smakar. »Men når ja kommer hömm mä en gåsasia ella ett låmmalår, så tyckjer ja jamen di går godt i Per Skräddare.» Skå. Wranér, Stuesnack 20 (1884). — Vgl. (Belfr.), Harj. i Skå. (N. An). Jfr: »Det gick som smör och bröd i skräddare!» E. Wigström, Folkdiktning 1: 86 (1880). Jfr äfven *Pär Torsson.*

Pär skänk. I talesättet »Pär skänk är död», som svaras, då någon tillfrågas, af hvem han fått en sak — som han själf skaffat sig. Skå. (förf.). Jfr: »Her Skiänck är dödh.» Grubb 2?4 (16?

Pär snickare. »Pär snikkarn l. Pär snikkar.» Pekfingret. Ångerm. (Nordlander i Landsm. V. 5: 89 (1886)). Med varianterna: »Pär snytta, pärsnitta, Per snicke, Per snitte, snikkar Pär» (se Nordlander anf. st.). — Uti Fornm. 5: 277 (1882—84) anför Nordlander, att *tummen* i Ångerm. kallas »pär-snickaren», d. v. s. det finger hvarmed man skalar potatis (päron). Uppgiften i Landsm. är väl den riktiga, hvilket icke hindrar, att den nu anförda etymologien möjligen kan gälla om *pekfingrets* namn. Om etymologien är riktig, skulle i *Pär snickare* föreligga folketymologisk omtydning (med stöd af andra fingernamn, som ursprungligen äro personnamn). Jfr *Snickar-Pär*.

Pär Stabbe. »Dä ä en rekti Per Stabbe [stabbe = grof kubbe].» Värml. (Djurkl.). Äfven i uttrycken »store Per Stabbe», »lille Per Stabbe». Värml. (Djurkl.; det förra om en lång, grof karl, det senare om en liten, men tvärsäker).

Pär Stugedörr. I utropet: »Nej, du storaste Per stuedar.» Vemm. i Skä. (S. Bg). Uttrycker högsta graden af förundran.

Pär sup. Namn på fågeln Uria grylle, tobisgrissla. Boh. Carlson 378 (1894). Kolthoff-Jägerskiöld 312 (1898). I norskan och danskan: *Per drikker* (i norskan ock *Peer Drikkar,* se Aasen 976); på isländska: *Péturskofa.* Se Kolthoff-Jägerskiöld cit. st. Jfr *Pär supare.*

Pär supare = *Pär sup* (se d. o.). Boh. Kolthoff-Jägerskiöld, cit. st.

Pär Torsson. I uttrycket »Det [maten] går nock i Per Torsson», det slinker nog ned. Vemm. i Skå. (S. Bg). Jfr *Pär skräddare.*

Pär vinkel. »Petrus in vinculis.» Den 1 Augusti. Olsen 2: 58 (1896). Jfr: »Pehr Winckels dagh.» Dijk- Antiquitates ecclesiasticæ 106 (1703). Folk-gisk omdaning. Nu nog föråldradt.

Såsom senare led ingår *Pär* i

Drummel-Pär. Variant till *Drummel-Petter* och *Drummel-Pelle* (se dessa ord). Grafva i Värml. (Sam.), Gbg (Bjk), S. Hal. (K. Pet.; »vanligt»). Jfr:

»Fy! den fula Drummelper,
Hur otreflig han står der.»

Drummelpelle 2 (1849, där uttrycket syftar på en gosse, som hette *Pär*).

Dröne-Pär. Långsam människa. Vemm. i Skå. (se Rietz 100).

Döfve-Pär. Strömstadstr. (Spn). Jfr *Döfve-Petter.*

Fattig-Pär-Erik. Fattig stackare. M. Boh. (Ldkt). Jfr följande.

Fattig-Pär Eriksson l. *Ersson.* Typiskt namn på en stackare, en som är illa ute på ett eller annat sätt; jfr föregående.

»Fattig Per Erson måste där an.»

Stiernhielm, Brölopps-Beswärs Ihugkommelse vv. 130, 308 (c. 1650; Tamms uppl.). — I jämförelse:

»Tu [den kujonerade äkta mannen] måste buga.
Som fattig Pehr Ehrson.»

Törnewall, Dygdz och Odygdz Spegel A 8 a (1694). »Der sto've som Fatti-Per Ersen, å veste ente hva ve skulle ta oss te.» Dalsl. Svenskt skämtlynne. Ny serie 4: 28 (1885). — »Fattig-Pär-Ersson.» Vgl. (Belfr.). — »Fattig-Per-Eriksson.» N. Åsbo, Svedala i Skå. (Pmf).

I danskan: *Fattig-Per Eriksen,* t. ex. på Jylland: »'staa som en fattig Per Eriksen'», være upåagtet, til overs, tilsidesat» (Feilberg 1: 275); »vistnok en person i en danseleg» tillfogas af Feilberg.

Det danska *Fattig-Per Eriksen* har man (se Gigas i Dania 3: 45) velat leda tillbaka till Holbergs komedi »Den Stundesløse», där i sista scenen Peder Erichsen utropar: »Ach jeg fattige Peer Erichsen».
har P. Hansen (i Nær och Fjern 2/2
hos Ahnfelt, Bevingade ord 284) anr

ket »en fattig Per Erichsen» är äldre än Holberg och af denne just blifvit användt, emedan det redan förut ägde en komisk bibetydelse. Det förekommer (enligt P. Hansen) hos H. H. Skaaning i Collegium Philosophicum (1636), där det s. 568 talas om en »fattig Peder Eriksön». Äfven de svenska uttrycken visa, att talesättet är äldre än Holberg.

I norskan (och danskan?) är »Fattig-Per Eriksen» ett namn, som gifves åt »sidstemand» i en lek. Det förekommer t. ex. uti en berättelse af Oskar Tybring: »Fattig-Per Eriksen», intagen i N. Rolfsens Læsebog for folkeskolen 1: 177 f. Där omtalas en vildand, som ej kunnat följa med sina kamrater, då de flögo bort, och därför fick heta »Fattig-Per Eriksen». »Saa sa vor gamle husjomfru en dag: 'Den gaar igjen der alene som Fattig-Per Eriksen'. Og deraf fik den navnet». Har månne (jfr Feilberg här ofvan) »Fattig-Per Eriksen» varit namn på den udda personen i dansen.

Fattig-Pär Tott. Fattig stackare, tafatt, förlägen person. Skå. (E. Wm). Efter danskans *Per Tot* (se Gigas i Dania 2: 294).

Hjärte-Pär.

a) »Ursprungligen väl öknamn på någon illa beryktad person, men sedermera brukadt att skrämma barn med, ungefär som 'busen' eller 'sotaren'.» Färs h. i Skå. (E. On).

b) Fruntimmerskarl. Reng i Skytts h. i Skå. (Som.). [Jfr d. *Hierte (Hiærte)* såsom »kærtegnende tillæg». (Se Kalkar 2: 239)].

Horn-Pär. Djäfvulen. Svenskt skämtlynne 11: 37 (1884; Vgl.). »Sjolfve Hornpär å alle hans gisäller.» Därs. Ny serie 3: 19 (1885; Dalbomål). »Ser du, bara en vrir hjulet rätt och passar alla streck, så la sig för både kolportörer och länsman npär med.» Bondeson, Historie-

gubbar på Dal 84 (1886). Skogvaktaren 1892, s. 250. Lunds Dagblad 1898, nr 81 A, s. 3. Malmö-Tidningen 1898, 2 Febr., s. 2. Strix 1900, nr 36, s. 1. — Grafva och Brunskog i Värml. (Sam., Dalb.), Boh. (Gg), Strömstadstr. (Spn), M. Boh. (Ldkt), Vgl. (Belfr., La), Gbg (Bjk), Ydre i Ögl. (Ny), S. Hal. (K. Pet.; vanligt), Svedala i Skå. (Pmf). Säkerligen flerestädes. Kändt t. ex. af S. Bg, Hass., Hdg, K. E. J., Lbg. — Formen *Horn-Pear* finnes i en berättelse från Vgl. i Svenskt skämtlynne 2: 16 (1883). Jfr *Horn-Petter, -Pelle.*

Ko-Pär. Drängen. Nke (se Nordiander i Landsm. V. 5: 163; ovisst om exemplet hör hit), Vgl. (Belfr.).

Lille-Pär.

1) I åtskilliga benämningar på lillfingret, som här sammanföras: »Lilla Pär Missin» (Jämtl. enl. Nordlander i Landsm. V. 5: 86); »Lille Pär Matson på äänn» (Värml. enl. Dens., Därs. 87); »Lille Per Mattson på Hagen» (Värml. enl. Nn); »Lilla Per Matsson speleman» (se Nordlander i Fornm. 5: 284; utan angifvande af förekomstställe); »Lille Per Roligman» (Gotl. enl. Hofberg, Svenska folksägner 60 (1882)); »Lilla Pär rœli mann» (Gotl. enl. Nordlander i Landsm. V. 5: 87; Ktg; senare förändringar: »Lilla Per Olofs man» (Ångerm. enl. Nordlander i Fornm. 5: 273); »Lilla Per Ole man» (Gotl. enl. Nordlander i Landsm. V. 5: 87)); »Lelle Pär i piggevann» (Boh. enl. Nilén 140, med variant: »i *pinkevann*», se Nordlander i Fornm.: 5 286); »Lilla gubben Per Jönsson» (Gestrikl. enl. Nordlander i Fornm. 5: 274; om högra handens lillfinger); »Lille Per i Köpenhamn» (Törnq.); »Lille Per spelman» (Finl. enl. Vas.) [jfr »Lilla Per Matsson speleman» här ofvan].

Jfr att i danskan lillfingret kallas »Per Spillemand», (se Gigas i Dania 3: 45) och att i tyskan sa ger kan heta »Peter Müllermann» (

156) samt »lütje Peter Fuhrmann» (Ditmarschen enl. H. Volksmann i Am Urquell 2: 80). Jfr äfven *Lille-Petter* 1 och *Lill(e)-Pelle* 2.

2) I uttrycket »lille Pär Måns»: afträdet. Frosta h. Skå. (Np). Eufemism. Jfr att i Leipzigdialekten diminutivet *Lottchen*, lilla Lotta, betecknar »ein einsames Oertchen» (se Albrecht 37). Jfr *Pär Ers*, *Pär Måns* och *Ol-Ols*.

3) I uttrycket »falla i lille Pärs förundran», stirra af häpnad som en liten barnunge. »Eskil föll rakt i Lille Pärs förundran.» Hal.? Bondeson, Allmogeberättelser 2: 6 (1884). — S. Hal. (K. Pet.; »mycket vanligt»), N. Åsbo i Skå. (Pmf), Onsjö och Frosta (Np). — Jfr »falla i *Pärs* l. *Pär Gunnars* förundran» (under *Pär* och *Pär Gunnar)*.

Ljugare-Pär. Malmö (Som.). Jfr *Pär*, *Pelle ljugare*.

Lycko-Pär. Om en som har tur. »Må hända vandrar här i vårt land någon Lycko-Pär med ett så stort skaldeämne och med en så fulländad språkkonst, att han skall kunna rå med den uppgiften att skänka vårt folk en stilriktig och fullgod översättning t. ex. av de gamla odödliga italienska mästervärken.» Wulff, Om översättning af stråfiska diktvärk 10 (1897). Kändt af Ai. Jfr Strindberg, »Lyckopers resa». Jfr äfven danskans *Lykkeper* (se Gigas i Dania). *Lyckoper* är namn på en tidning, som gafs ut 1884—1888 i Sthm.

Mackapär af *Mackabéer* (se Noreen i Landsm. VI. 5: 20) har väl knappast fått sin form på grund af anslutning till *Pär;* det har nämligen hufvudtonen på sista stafvelsen.

Mäske-Pär. Mesig person. N. Åsbo och Svedala i Skå. (Pmf). »Mjäske-Per?» N. Åsbo och Svedala (Pmf). Jfr *Mäske-Pelle*.

Bödeln.
ey lyder fromt faders rådh,
·il sin neesliga rätt

Lyda mäster Pehr, som kullar [»hugger hufvudet af»]
heel slätt.»

S. Dalius hos Hanselli 9: 155 (1684). Jfr att en skarprättare i Gbg benämnes »Mäster Per» i en handling från 1673 (tryckt hos Berg, Samlingar till Göteborgs historia 1: 200). Uttrycket är efterbildadt efter tyskan, där »Meister Peter» är ett namn på skarprättaren (se J. Grimm, Rechtsalterthümer 883, citeradt af Wackernagel 153). Torde nu ej längre förekomma i svenskan. — Jfr *Mäster-Hans* 1.

Sko-lös-Pär. »Pär utan skor.» Björnen. »Sko-los-per.» Älfdalen, Dal. (se Rietz 593).

Slicke-Pär. Färs h. Skå. (E. On).

Slät(e)-Pär. Hal person; lismare, inställsam person.

»En släte-Pehr, en tok, ett narrmirakel,
En sqvallerbytta, tosing, charlatan,
En söt grin-Olle.»

Hagberg, Shakspere 6: 262 (1849; eng. orig.: *please-man*). — Skå. (E. Wm; »allmänt»), Harj. h. i Skå. (N. An). — »Slät-Per.» Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Jfr *Släte-Pelle.*

Slätte-Pär.

1) En som säger ja till allt; inställsam person. Blek. (se Rietz 627), Skå. (se Därs.), Ö. Göinge (Hw), Onsjö och Frosta (Np), Färs h. (E. On).

2) Duktig slåtterkarl. Ö. Göinge i Skå. (Hw).

Slönte-Pär. Drumlig, trög person. Färs h. i Skå. (E. On). Ingår i uttrycket »slönta Per Mass» om drumlig flicka. Därs. (Dens.).

Snickar-Pär. Pekfingret. »Snikkar Pär.» Ångerm. (se Nordlander i Landsm. V. 5: 89). Jfr *Pär snickare.*

Snuske-Pär. Dalsl. (West.). Jfr *Pelle snusk* och *Snusk(e)-Pelle.*

Sticken-Pär. Snarsticken person. Skå. Lundegård, Röde prinsen 23 (1889). — Skå. (E. Wm; »allmänt»

dala (Pmf). Skämtsam omdaning: »Sticken-pära» N. Åsbo (Pmf). Kändt från Skä. af P. On. Jfr *Sticken-Pelle*. *Stäckter-Pär*. Korttröja (fångdräkt?); motsatsen mot bergsmännens långrockar, egentligen korte eller lille (»stäckte») Pär. Finnmarken i Örebro l. Se Adr. G. hos Johansson, Om Noraskog 3: 240 (1886).

Pjär.

Denna namnform (af det franska *Pierre)*, förr vanlig bland de svenska vallonerna, lär numera af dem blott nyttjas såsom skämtsamt tilltal. Se Pehrsson, Österby 122 (1899). Jfr *Jeanna*.

Pelle.

Förekommer i flere betydelser

1) Baggen (bocken). »En varg, som . . fått korn på pellarne.» Öman, Från min ungdomstid 84 (1889). »Det fredliga husdjur [fåret] som, när det är af hankön, i allmänhet brukar vidkännas namnet 'Pelle'.» Hedberg, Från gator och skär 208 (1889). »Stora stallgumsen Pelle.» A. Palm, En sommarbjudning på Sjövik 50 (1897). — Ångerm. (se Nordlander i Landsm. V. 5: 233; visan om »Pelle bagge»), Dal. (V. Ol.), Värml. (Nn), Grafva i Värml. (Sam.), Sthmstr. (M. Cd), Mälartr. (Nordl. i Landsm. V. 5: 233), Sdml. (Nordlander i Landsm. V. 5: 233), Vgl. (Belfr., La), Gbg (Bjk), Ögl. (Rietz 517, He), Ydre (Rääf, Ydre-målet 66; Ny), Smål. (Rietz 517; A. J. G.), Öl. (Hass., Engst.), Kalmartr. (Kk), S. Hal. (K. Pet.; »mycket vanligt»), Blek., (Hm), Finl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs; »allmänt»). Kändt genom litteraturen bland bildade i hela Sverige. Jfr Rydqvist, Svenska språkets lagar 5: 220 (1874). Enl. Tamm, Etymologisk svensk ordbok 245 skulle *Pelle* kanske vara »ändrat av ett *Bälle*, bildat av l... bä.»

Hästen. Barkeryd i Jönköpings l. (A. J. G).

3) Tjädern. På grund af ett visst namnet Pelle liknande ljud i tjäderns spel. Särskildt i jaktlitteraturen. C. U. Ekström i Tidskrift för jägare och naturforskare 1833, s. 587. Skogvaktaren, Profnummer 1890, s. 42. C. Lewenhaupt i Jägaren 1897, II: 98. — Sdml. (se G. Er. i Södermanl. 3: 80 (1882)). Jfr *Spel-Pelle*.

4) Exkrement(er) efter idisslare. »Vi va å skulle titta om vi såg några älgar, men vi hitta bara pellarne efter dem.» Vänersborgstr. (West.). — Om fårens äggformiga exkrementer »En (får-)Pelle». Gbg (Gg).

5) Stundom användt såsom ett lindrigt glåpord t. ex. till små barn: »Pelle du» (förf.). Äfven kändt af Sll.

6) I lägre stockholmskt hvardagsspråk kan *Pelle* beteckna den förnämste: »Han är Pelle.» (Nordl.). Jfr att i Vemm. i Skå. och förmodligen flerestädes *Pelle* betecknar den, som menar sig något vara (S. Bg). Man säger: »Sicken Pelle». Jfr *Petter* 3 och *Viktig-Pelle*.

7) Vedernamn på procentare. »Han visste ett par »Pellar», som skulle skaffa honom rörelsekapital. Ni vet hvad en 'Pelle' är — en procentare.» Sthm. Nordensvan, Hvad Figge blef 164 (1890).

8) Rent adverbiellt: förträffligt, bra, bäst. »'Det är Pelle det!' — är ett uttryck på folkspråket om det som är bra. Men om C. A. Larssons interpellation lär biskop Rundgren ha yttrat: det är 'inte Pelle' det der.» Kasper 1882, nr 13, s. 1. — »De va Pelle.» Sthm (Bjk). »Det smakar Pelle.» Sthm (Nordl.), Vänersborgstr. (West.). »Ja mår Pelle.» Vänersborgstr, (West.). »Det var Pelle det.» Gotl. (Ktg).

Att *Pelle* (jfr 5) kunnat få karaktär af vedernamn, beror därpå, att det varit ett inom det lägre folket synnerligen vanligt namn.

I sjuttonhundradets svenska litteratur är *Pelle* ett typiskt drängnamn. »En slantig Pelle.» Dalin, Argus (2 uppl.) 1: 150 (1733). Dens., Vitt. 6: 9 (1740) o. s. v.

Dalin använder för resten *Pelle* såsom exempelvis valdt namn för att beteckna »hvilken (yngre) mansperson som helst». Så i följande exempel:

»En Pelle svor så innerlig,
Han skulle bort och dränka sig.»

Vitt. VIII. 1: 73 (c. 1735; kallas sedan *Pär)*.

»En stackars Pelle.» Därs. 213 (1743; kallas sedan *Petrus)*.

Jfr följande ställe från senare tid:

»En dalkarl knuffas med sina klockor,
och ber man honom att gå ur vägen,
så svarar Pelle: 'Ur väjen sjelf!'»

Säfström, I eld och lågor 5 (1857).

I stället för *Pär* och *Pål* förekommer i Söndagsnisse 1866, nr 37, s. 4, *Pelle* och *Pålle*.

Pelle ingår ofta i barnvisor, dansrim, ordstäf o. s. v. Så t. ex. vyssas barnet i Ångerm. till ro med radängan: »Tusse lulle lilla Pelle» (se Nordlander i Landsm. V. 5: 61; i barnvisan: »Skymtar du för gluggen»).

Bland ordstäf må citeras: »'Bien!' — sa' Pelle, bet i osten.» Sa' han och sa' hon 8 (1876); »'Muntert' — sa' Pelle, då han gret.» Därs. 59.

Vidare märkes ett mycket utbredt ordstäf, som tillhör de allittererande förbindelserna: »Jo pytt sa' Pelle!» Knorring, Skizzer I. 2: 41 (1841). »Pytt, sad' Pelle.» Topelius, Läsning för barn 5: 145 (1880). »Pytt fick du, sad' Pelle.» Därs. 209. »Pytt sa' Pelle.» De gladas bibliotek 4: 43 (1884). — Kortare: »Pytta Pelle!» Jämtl. Svenskt skämtlynne. Ny serie 4: 34 (1885). Utförligare: »'Jo pytt!' — sa Pelle till kungen.» Sa' han och sa' hon (2 uppl.) 49 (1880). »Pytt Pelle, vill du slipa.» Smål. (Granl.).

Den näst sist anförda versionen af ordstäfvet öfverensstämmer med motsvarande uttrycks lydelse i danskan: »Pyt! sa'e Peer til Kongen.» I utvidgad form hos Grønborg, Optegnelser på Vendelbomål 249.

Om anledningen till talesättet meddelas följande i »Bevingede Ord», utgifna af Oscar Arlaud (1878), s. 304.

»Da Kong Frederik II engang var paa Timgaard i Jylland, kjørte han en Dag omkap med Rigsmarsken Peder Gyldenstjerne fra Timgaard til Tim-Kirke. Marsken vandt, og, da han kjørte forbi Kongen, raabte han i sin Glæde: »Pyt!» Herfra stammer Ordsproget: »Pyt! sa'e Peer til Kongen.» Kongen blev imidlertid vred og sagde: »Jeg vil ingen Pytten vide af, Peer!» Se J. P. Trap, Statistisk-topografisk Beskrivelse af Danmark; i »Danmarks Folkesagn» henfører Thiele Sagnet til Christian III.»

Anekdoten gör ju intryck af att vara en af fantasien hoplagad förklaring till ett gängse talesätt. Mot den anförda berättelsens trovärdighet talar ordstäfvets generella natur samt att det fästs vid olika regenter och äfven i någon mån det svenska och finländska ordstäfvet: »Pytt sa' Pelle.» Det vore underligt, om ett ursprungligen lokalt danskt ordstäf, fäst vid en bestämd person, skulle blifvit allmänt i Sverige och Finland; jfr dock »ha något utaf (herr) Eskils pengar».

Såväl det danska som det svenska ordstäfvet böra sammanställas med andra allitterationsförbindelser af ordspråksnatur: »Bry dig inte Brita», »den tid då Lasse lefde», »det var mat åt Måns», »tigga i Påls påse» o. s. v. I sådana förbindelser ha de där förekommande personnamnen mer eller mindre instinktmässigt tillgripits för språkrimmets skull. Se Å. Munthe i Ord och Bild 1894, s. 108.

I danskan har väl talesättet ursprungligen lydt: »Pyt, sa' Peer.» Sedan har man sökt förklara uttrycket och funnit en förklaring i den anekdot om hr Peder, som nyss anfördes. Så tillades orden »til Kongen». Därpå har ordstäfvet i sin utvidgade form på litterär väg kommit öfver till Sverige. Detta förefaller åtminstone att vara en möjlighet.

Pelle ingår såsom första led i uttrycken

Pelle bock. Baggen. Ångerm. Nordlander i Landsm. V. 5: 233 (1886), Gotl. (Ktg). Jfr följande och *Pelle puff*.

Pelle bä. Baggen. Vbtn (Mel.), Vänersborgstr. (West.), Sdml. (se G. Er. i Södermanl. 3: 80 (1882)), Ögl. (He). Kändt af Törnq. Jfr föregående och *Pelle puff*.

Pelle görveten [görveden]. Om den nyfikne. Rönneb. h. Skå. (E. Wm). Jfr *Pelle nyfiken*.

Pelle i bäcken. Myrica gale, pors. Nke. Hofberg, Nerikes gamla minnen 247 (1868). Jfr *Pelle på strand*.

Pelle Jöns. Den dumkvicke clownen på circus. »En för 'Cirkus Léonard' egendomlig typ, kallad Pelle Jöns.» Söndags-nisse 1875, s. 73. »Ack den som vore en Pelle Jöns!» Lunds Dagblad 1898, nr 19, s. 2. — Sthm (Gr). Allmänt i hela Sverige. (T. Er., förf.). Jfr *Dum(me)-Petter* 1.

Pelle knarkare? Ett glas konjak eller en sup. Sv. öfvers. af Bauditz, Hjortholm 153 (1897; som ett ord). — S. Hal. (K. Pet.). — Folketymologisk omdaning af *pele-knarkare* l. *pilleknarkare* efter *Pelle?*

Pelle knubb. Adverbiellt: bra, bäst. »Du ä, de va Pelle knubb.» Sthm (Bjk). Jfr *Pelle* 8.

Pelle knussel. Om snål person. Söndags-nisse 1863, nr 29, s. 4. Ej kändt af mina meddelare. Jfr *Knussel-Pelle*.

Pelle ljugare. Blek. (Hm). Jfr *Pär ljugare, Ljugare-Pär*.

Pelle nyfiken. Till nyfikna småbarn säges i Smål.:

»Pelle nyfiken i en strut,
Öppnar man på den, så kryper han ut.»

(Förf.). Kändt från Skå. af Som. Jfr *Pelle görveten*.

Pelle puff. Baggen. Nyl. (Vll). Jfr *Pelle bock, bä*.

Pelle på händer. Med syftning på visst hopp i simning. »Nu ska Pälle på händer hoppa.» Upps. enl. Ulrich i Landsm. XVIII. 9: 39 (1901). Egentligen namn på en simmagister Per Blomberg. Se Ulrich, cit. st.

Pelle på strand. Myrica gale, pors. V. Bergslagen, Dal. (Rietz 497). Arbogatr. Bergström, Arboga krönika 2: 227 (1895). Jfr *Pelle i bäcken.*

Pelle snusk. Variant till *Drummel-Petter* och *Drummel-Pelle* såsom titel på den svenska bearbetningen af »Der Struwwelpeter». »Julbocken eller Pelle Snusk. Lustiga historier och roliga bilder.» Tredje uppl. Stockholm 1872. — S. Dal. (T. Er.), Sthm (Gr, Nordl.), Vgl. (Belfr.), Gbg (Bjk, Gg). Kändt af Flensb., S. Ldgn, Som., Vas. — Jfr *Snuske-Pär, Snusk(e)-Pelle.* Måhända äldre än den omtalade barnboken. Jfr hvad som anmärkes under *Drummel-Pelle* s. 275.

Såsom senare led ingår *Pelle* i

Blarr-Pelle. Pratmakare. Ydre i Ögl. (Ny).

Bond(e)-Pelle.

»Han utaf Lycidas en Bonde-Pelle giör
Och Sisla utaf den som Phyllis hette för.»

Düben, Boileaus Skalde-Konst 12 (1721; franska orig.:
»Et changer, sans respect de l'oreille et du son,
Lycidas en Pierot, et Phylis en Thoinon.»

Oeuvres diverses 128 (Amsterdam 1683). »Bond-Pelle.» Blek. (Hm). Kändt af Stockholmare.

Blås-Pelle. Om vinden. »Han var ond med besked, gubben nordan, och piskade på . . hvem han kom öfver . . 'Nej hör på Blåspelle,' sade någon. 'Nu är han inte blid i skägget!'» Segerstedt, Sagor 5 (1877).

Bråke-Pelle. Bråkmakare. Skå. (förf.).

Dregle-Pelle. Om barn (eller annan) som dreglar. Skå. (förf.).

Drummel-Pelle. Söndags-nisse 1863, nr 29, s. 4. »Drummelpellrar!» Hülphers, Två mil till hafs 127 (1900). — Jämtl. (P. On), Dal. (V. Ol., E. Åkm), Värml. (Nn, E. Åkm), Grafva i Värml. (Sam.), Uppl. (Schag.), Upps. (Nn), Vgl. (Belfr.), Gbg (Bjk), Skå. (E. Wm). Kändt af Gr, Ldgn, S. Ldgn, Åm.

Drummel-Pelle är, såsom synes, nu en ganska vanlig speglosa. Vanligheten beror säkerligen därpå, att barnboken »Drummelpelle» (1 uppl. 1849), som har sitt namn efter en af hufvudfigurerna, varit så populär. [Det tyska origin. af H. Hoffmann heter: »Der Struwwelpeter oder lustige Geschichten und drollige Bilder» o. s. v. (1847).] *Drummel-Pelle* såsom namn på en i barnboken skildrad individ har kanske förallmänligats. Jfr dock: »Auch der *Struwelpeter*, der struppige, dessen Haar sich sträubt, wird wohl nicht erst von dem verstorbenen Dichter Hoffmann erfunden sein, wenn er auch durch ihn erst allgemeine Anerkennung und Verwendung gefunden hat.» R. Needon i ZfddU 10: 201. Jfr äfven *Drummel-Petter*, *-Pär*.

Dum(me)-Pelle.

1) Dumbom. »Dumpelle.» Bäckman, Gråsparfvens berättelser 14 (1849; om en gosse som på grund af sin tystlåtenhet föreföll inskränkt). — »Dum-Pelle.» Vgl. (Belfr.). »Dumme-Pelle.» S. Hal. (K. Pet.; »Dum-Pelle» är mindre vanligt). Jfr *Dum(me)-Petter* 2.

2) Ett kortspel, äfvensom spaderknekt i detta spel (äfven om den förlorande) = *Svarte-Petter*. »Dumpelle.» Jonas Stolts minnen 81 (1820-talet). — Vbtn (Mel.), Ögl. (He; Ny: »bland de bildade»), Smål. (A. J. G.; Ny: »bland de bildade»), Gotl. (Ktg). Kändt af Hass., Hdg, K. E. J., Lbg.

Eld-Pelle. Djäfvulen. Ögl. (He).

Fläske-Pelle. Om den fete. Vgl. (Belfr.).

Fnaske-Pelle. Fnasker. Skå. (förf.).

Fån-Pelle. Uppl. (Schag.). Jfr *Fån-Petter*.

Ful-Pelle. Sthm (He).

Gnäll-Pelle. Ögl. (He). »Gnälle-Pelle.» Skå. (förf.). Rimbildning.

Grin-Pelle. »Glinpælle.» Grinolle. Geta kapell, Åland. ⁻ ıdell, Östsvenska monografier 68 (1890).

Grind-Pelle. Grindpojke. Kändt af V. Sg.

Grisa-Pelle. Snusker. S. Hal., (K. Pet.), Skä. (förf.). Jfr *Skit-*, *Suusk(e)-Pelle.*

Guld-Pelle. Dagg: järn- eller blykula, insydd i ändan på en läderrem. Medelp. L. P. Dahlgren i Landsm. 1: 584 (1879).

Horn-Pelle. Djäfvulen. Grafva i Värml. (Sam.), Nke (Djurkl.), Arbogatr. (G. Bergström i Arboga krönika 1: 100 (1892)), Vgl. (Belfr., Berggren, Från Vestergötlands bygder 36 (1894)), Torsås i Kalmar l. (Stj.), S. Hal. (K. Pet.; »vanligt»), Harj. h. i Skå. (N. An). Kändt af Ai, Hdg, K. E. J., Lbg m. fl. Jfr *Horn-Petter*, *-Pär.*

Knussel-Pelle. Kändt af Nordl. Jfr *Pelle knussel.*

Lill(e)-Pelle.

1). »Lill-Pälle.» Om liten gosse i den från Ångerm. och Hälsingl. antecknade visan »Lill-Pelle, spring fort». Nordlander i Landsm. V. 5: 101 (1886).

2) Lillfingret i följande förbindelser: »Lilla Pälle på järde» (Västm. enl. Nordlander i Landsm. V. 5: 86 (1886)); »Lilla Pelle på jäle» (Därs. enl. T. Er.); »Lilla Pelle på jorden» (Uppl. enl. Nordlander i Fornm. 5: 284 (1882—84)); »Lille-Pelle på äen» (Nke enl. Norl.); »Lille Pelle på ändan» (Dalarö, Sdml., enl. Rietz 137); »Lilla Pälle gω mann» (Sthm enl. Nordlander i Landsm. V. 5: 87 (1886)); »Lille Päl i pinka» (Boh. enl. Nordlander i Fornm. 5: 275 (1882—84)). Jfr att »lille pellevintjen» förekommer såsom namn på lillfingret i Hedemora (se Nordlander i Landsm. V. 5: 89 (1886)). — Äfven »Lilla Pelle» utan följande bestämning förekommer uti ifrågavarande betydelse (förf.). Jfr *Lille-Petter* 1, *Lille-Pär* 1.

Liss-Pelle. I uttrycket »Liss-Pälle läsp». »Han ska'nt vara Liss-Pälle läsp, han som sko konne säjje fämm ganger: blött brö å fett fläsk.» N. Ångerm. (Nordlander i Landsm. V. 5: 134 (1886)). Skämtsam anslutning till *läspa?*

Lukta-Pelle. Om den som luktar illa. Vasa i Finl. (Ktn).

Lögn-Pelle. Blek. (Hm). Jfr *Lögn-Petter*.

Midfasto-Pelle. Folketymologisk omdaning af Mefistofeles. E. Wallmark i Visor och Kupletter 1: 42 (1879). Uppgiften lämnad af Bjk. — Folkspråk i Sthm enl. Noreen i Landsm. VI. 5: 22 (1888).

Mäske-Pelle. Om den som talar gudsnådligt och lismande. Skå. (förf.). Jfr »mäskje-pells», karl som talar långsamt. Oxie i Skå. (Rietz 456). Jfr äfven *Mäske-Pär*.

Naku-Pelle = Barn i blotta skjortan. V. Nyl. (Vll), Hfs (Hl).

Port-Pelle? Skall på 1860-talet och dessförinnan ha varit den stående benämningen på portvakten på Serafimerlasarettet i Sthm. Det berättas, att namnet gått i arf från en portvakt Pettersson, som allmänneligen kallats *Port-Pelle*. Allitterationsbildning.

Puts-Pelle. Upptågsmakare. Nyl. (Vll). Allitterationsbildning.

Rese-Pelle. Om den som reser mycket. Kändt af Cd. Från en sagobok från 1850-talet.

Rufs-Pelle. Om den som är rufsig. Klint, Fransk-svensk ordbok 429 (1893; under *Pierre l'ébouriffé)*.

Rummel-Pelle. Rummelkurre. Rönneb. h. i Skå. (E. Wm).

Sjafse-Pelle. »Sjafser.» Smål., Skå. (förf.).

Sjaske-Pelle. Barkeryd i Jönköpings l., (A. J. G.), S. Hal. (K. Pet.; »vanligt»), Skå. (förf.; vanligt).

Skam-Pelle.

1) Oförskämd människa. Smål. (Rietz 578).

2) Kortspel. Smål. (Rietz 578). Jfr *Dum(me)-Petter* 3, *Svarte-Petter* 1, *Dum(me)-Pelle* 2, *Svart(a)-Pelle*. Ej kändt af mina meddelare.

Skit-Pelle. Barkeryd i Jönköpings l. (A. J. G.), S. Hal., (K. Pet.; »vanligt»), Skå. (förf.). Jfr norskans *Skitper* (Bjørnson, Over Ævne 2: 24 (1895)), tyskans *Peter Schît* (Pommern; se Eckart 401) och *Dreckpeter*

(Oberhessen, se Crecelius, Oberhessisches Wörterbuch 1: 291). Jfr *Grisa-, Snuske-Pelle.*

Skum-Pelle. Champagne? Upps. (P. Em).

Sliske-Pelle. Skå. »Sliskepellen . . hade suttit och kelat med ena dottren i en berså.» Wranér, Helgdagsbilder 40 (1893).

»*Slater-Pälle.*» Storpratare, skräflare. Pyttis i Nyl. (Vendell i Nyland 1: 209 (1884)). Pärnå i Nyl., (Dens., Östsvenska monografier 76 (1890)).

Släte-Pelle. Lismare. Smål. (Rietz 627), Skå. (E. Wm.) Jfr *Slät(e)-Pär.*

Snark-Pelle. Storsnarkare. »Hur skall jag få honom vaken? . . hör du inte, din snark-pelle.» Finl. T. Topelius, Sommarsjö 1: 131 (1897). — Vgl. (Belfr.), Nättraby i Blek. (Hm). Okändt för Sv. Landsmålsför. i Hfs.

Snask-Pelle. Läckergom. Uppl. (Schag.). »Snaske-Pelle.» Sthm (Cd, M. Cd).

Snor-Pelle. Vgl. (V. Ol.). — »Snoro-Pelle.» Snorig barnunge. Öbtn, åtminstone i Nykarleby (Hl).

Snus-Pelle.

1) Om den som ofta snusar. T. Topelius, Sommarsjö 1: 78 (1897; glåpord till en person som kallades *Snus-Jeppe*; finl.). — Vbtn (Mel.), M. Boh. (Ldkt), Vgl. (Belfr.), Gbg (Bjk), S. Hal. (K. Pet.; mycket vanligt), Smål. (förf.), Harj. h. i Skå. (N. An), Vemm. h. i Skå. (S. Bg), Ekenäs i Finl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs; »om gubbe, som ofta snusar, äfven kallad *Snus-Brunte*»).

2) Om den som i sitt yttre är ovårdad, snuskig l. saknar umgängesvana. S. Hal. (K. Pet.; mycket vanligt).

3) Särskildt om den som [väl egentligen på grund af snustuggning] har smutsiga tänder. M. Boh. (Ldkt).

Snusk(e)-Pelle. »De barfotade barnen voro ena riktiga snuskpellar.» E. Lundquist, Stindes Borgarfolk på resa 33 (1885; tyska orig. (23 uppl.), s. 23: »ausgemachte *Dreck-Möpse*» — alltså icke någon namn-

motsvarande det svenska uttrycket). »Du häller ju tobaksoljan på byxorna! Snuske-Pelle!» Wranér, Hägringar 26 (1891). »Snusk-pelle.» Ordlista öfver svenska språket utgifven af Svenska Akademien (7 uppl.) 253 (1900). — »Snusk-Pelle.» Jämtl. (P. On), Nke (T. Er.), Uppl. (Schag.), Sdml.? (T. Er.), Vgl. (Belfr., La, V. Ol.), Gbg (Bjk), Vänersborgstr. (West.), S. Hal. (K. Pet.; »mycket vanligt»). — »Snuske-Pelle.» Sthm (Gr), Gbg (Gg), Skå., (Flensb., förf.), Öbtn, Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs), Hfs (Hl). »Snuski-Pelle.» Öbtn (Ktn). »Snuska-Pelle.» Värml. (Nn). »Snöske-Pelle.» Strömstadstr. (Spn). Bildadt efter *Pelle Snusk* (se d. o.). Jfr *Snuske-Pär, Grisa-* och *Skit-Pelle*.

Snåla-Pelle. Snåling.

»Denna gröten är kokt i gryta, men inte i något skrälle;
den, som tar sista sken, får heta 'snåla Pälle'.»

Sdml. enl. Nordlander i Landsm. VII. 8: 17 (1889).

Spel-Pelle. Spelande tjäder (se *Pelle* 3). »Om en kort stund hördes . . den välbekanta klunken af en spel-Pelle.» E. Noring i Skogvaktaren 1892, s. 41.

Stall-Pelle.

1) Stalldräng. »Kärleken är underlig och kunde falla på en Stall-pelle.» Karl XI enl. Svenska Anekdoter 3: 130 (1840; med syftning på en prästfrus begäran, att hennes mans pastorat måtte, när mannen dog, öfvergå till den som hon gaf sin hand). »Munsiör Simon, du stallpelle, iag tror, I ären alle rasande.» C. Gyllenborg hos Hanselli 5: 330 (1721; till en dräng). »Den smutsiga Maritorna, hvilken ännu stank efter Stallpelle uti fähuset.» Wallenberg, Min son på galejan (Ahnfelts uppl.) 40 (1771). Betydelsen numera föråldrad.

2) Stallgumse. A. Palm, En sommarbjudning på Siövik 55 (1897). — Falun (V. Ol.), Grafva i Värml. . Uppl. (Schag.), Sthm (Gr), Boh. (Lindg.), Vgl. a), Ydre i Ögl. (Ny), Gotl. (Lindg.).

Sticken-Pelle. Om snarstucken person. S. Hal. (K. Pet.; »vanligt»), Blek. (Hm), Skå. (förf.; användt om flicka). Jfr *Sticken-Pär*.

Stuta-Pelle. Egentligen dräng som sköter fäkreatur.

1) Drul; om drumlig person som bär sig ohyfsadt eller dumt åt, bär sig åt som en stut. »Seså! Lars Erik! gamla stutapelle! Sätter du till lipen för en liten flickunge?» Jolin, Skr. I. 3: 8 (1873). — Värml. (Nn), Grafva (Sam.: »drumlig l. löjlig person»), Sthm. (Cd, M. Cd: »drumlig pojke»), M. Boh. (Ldkt: »oxe» (bildl.)), Vgl. (La), Gbg (Bjk), Smål. (Hellq.), Skå. (förf.: »trög, ohyfsad, drumlig person»; E. Wm): Harj. (N. An), Svedala (Pmf). — Om ordets etymologi finnes den bekanta 'förklaringen': »Far min stal en stut en gång och sen så fick han heta Stuta-Pelle i all sin dar» (säger skjutsaren till grefve Oxenstierna). Jfr: »Det är så, att då man fått sig en klick, sa' Stuta-pelles son till Oxenstjerna, så blir man ej af med den.» Wetterbergh, Gustaf Nords gesällvandringar 81 (1862).

2) Oxe (i egentlig betydelse). M. Boh. (Ldkt). Är väl en senare utveckling ur föregående betydelse.

3) Om person af »knarrigt, otillgängligt och ovänligt lynne». S. Hal. (K. Pet.; »mycket vanligt»). Variant till betydelsen 1.

4) Om »sträng lärare, frikostig på stutar». Värml. (E. Åkm).

Ståta-Pelle. Om gammal stackare. Öbtn (Sv. Landsmålsför. i Hfs, Ktn), Åbo l. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Kändt af Hl (om afsigkommen gammal herre). Verbet *Stula* = *stulta* anses af Hl ha inverkat på betydelsens uppkomst. Sammanhang med *stut* = oxe kännes ej.

Svart(a)-Pelle. »Svart-Pelle.» Spaderknekt (väl äfven om ett kortspel och om den som förlorar i detta). Norberg i Västm. (Nordl.). »Svarta-Pelle.» Kortspel. Ny-

karleby i Finl. (Vll). Jfr *Dum(me)-Petter* 3, *Svarte-Petter* 1, *Dum(me)-Pelle* 2, *Skam-Pelle* 2.

Svin-Pelle. Svinpäls. Vänersborgstr. (West.).

Svärjare-Pelle. Storsvärjare. »Hennes far var besvärlig till humöret, arg som ett bi och en riktig 'svärjare-pelle'.» Skå. Wranér, Hvardagsmat 6 (1889). — S. Hal. (K. Pet.; »vanligt»). Står möjligen i samband med det kända bibelstället om Petrus: »Då begynte han förbanna sig och svärja: jag känner icke menniskan.» Se Matteus 26: 74; jfr Markus 14: 71.

Sömn-Pelle. Om sömnig person. Envallsson, Grefven af Walltron 3 (1793; som tilltal).

Torn-Pelle. Namn på tornväktaren i Upps. Geijerstam, Erik Grane 140 (1885). — Kändt af La, Norl., Lindg., Schag., Åm, möjligen äfven i Karlstad enl. den sistnämnde. — Numera ej brukligt i Upps.: »Så länge det ännu ropades: klockan är [så och så mycket] slagen från domkyrkotornet i Uppsala, talade man om Tornpelle; sedan den seden afskaffades, har också namnet Tornpelle upphört att användas i Upps.» (Gr). Jfr *Torn-Petter.*

Tröge-Pelle. Skå. (förf.).

Viktig-Pelle. Skå. (Norl.). Jfr *Petter* 3, *Pelle* 6 och danskans *Vigtigper.* (Se Gigas i Dania 2: 293).

Äske-Pelle. »Har ett barn blifvit förgjordt redan i moderlifvet, eller har ett halfgånget och framfödt foster icke blifvit lagdt i kyrkogården, så får gengångaren skämtvis namn af en Äske-Pelle; namnet taget af den ask eller äska, i hvilken förtidiga foster pläga bäras till kyrkogården.» Hyltén-Cavallius 1: 478 (1863).

Att de appellativa bildningarna på *Pelle* hafva ganska gamla anor i vårt språk, torde framgå af den folketymologiska omändring af det franska namnet La Chapelle till *Laske-Pelle,* som berättas hafva egt rum under Rigas belägring år 1621. I svenska hären fun-

nos då två franska höfvitsmän — far och son — med det anförda namnet. »Soldaterna . . kallade dem vanligen stora och lilla Laskepelle.» Fryxell, Berättelser (6 uppl.) 6: 63. Jfr Noreen i Landsm. VI. 5: 19. — *Lascapelle* (för La Chapelle) användes t. ex. af J. De la Gardie i Oxenstiernas Skr. och brefväxling II. 5: 347 (1625).

Vid danandet af appellativa personbeteckningar erbjuder *Pelle* den fördelen framför *Petter*, att det har en lättbildad pluralform. *Petter* är nästan obrukligt i flertal. Jag känner blott följande exempel på *Pettrars* förkomst: »Icke ens tusen Sankt Petrar förslå mot en 'engel'.» J. G. Carlén i Kalendern Nordstjernan 1844, s. 88; »Gud välsigne Pettrar! De voro alltid mina vänner och välgörare.» Palmær, Eldbränder och gnistor 193 (1847).

Såsom synes ingå *Petter* och *Pelle* i ovanligt många mer eller mindre förklenande uttryck. *Pär* har ej en lika stor användning i motsv. förbindelser.

Petter, som fordom varit ett vanligt namn, har numera blifvit jämförelsevis mindre brukligt — åtminstone bland de förnäma och inom medelklassen.[1]) Ja, man torde kunna säga, att det i motsats till *Pär*, som i de flestas öron klingar gammaldags förnämt — man tänker t. ex. på Pär Brahe — har fått en liten biton af simpelhet. Jfr: »Inbillar ni er att Shakespeare någonsin skulle ha blifvit hvad han blef, i fall han hetat Peter i stället för William?» Sturzen-Becker, La Veranda 61 (1861). Jfr äfven:

»Och jag har hört du klaga lär,
För att du inget namn besitter.
Var glad, att du fått heta Per,
Du kunde blifvit döpt till Petter.»

Lyckow, Vid handklaveret 37 (19

[1]) Jfr mina anmärkningar i Från filologi (1) s. 84 f.

P. Wieselgren omtalar i sina själfbiografiska an-
:kningar, att han utaf en annan anledning än den i
t föregående antydda tyckt illa om *Peter,* det namn,
n han fått i dopet. »Dervid [vid dopet] hände, att
ktadt gudmoder uppgaf namnet *Pehr* . . sade presten,
n lär felhört, *Peter,* som han ock skref i dopboken.
rst kallades jag och kallade mig efter döparens ut-
ro, men när jag läsit Carl XII:s historia och der fann
ar Peter vara hjelten Carls onde genius, började jag,
n hörde så mången *Johan* kalla sig *Jan,* mest nyttja
n familjera contractionen af namnet — Pehr, som ej
'ryskt' utan 'fornsvenskt' i mitt öra.» Biographiskt lexi-
n 20: 260 (1852).[1]) I självfva verket tillhör Pär ej den
lsta fornsvenska namnskatten; jag känner intet äldre
empel än från 1409 (Styffe, Bidrag till Skandinaviens
toria 2: 161). Det påträffas högst sällan före medel-
ens sista decennier.

Äfven det tyska *Peter* tyckes ej alltid haft det bä
anseende. Åtminstone anför Wackernagel 154 en
gen, enligt hvilken rådet i Erfurt icke låtit invälja nå-
n som hette *Peter* till medlem i sin krets. Wacker-
gel anmärker, att om historien är sann, så har rådets
lja mot namnet *Peter* berott därpå, att man ville und-
a de obehagliga idéassociationer, som detta namn
nde ha med sig, därför att det var benämning på bö-
n, nissen (der Kobold) och djäfvulen, svårligen tänkte
n med sägnens ursprunglige berättare därpå, att
trus kommer af *petra* (= klippa), och därför alla, som
te *Peter,* måste vara halsstarriga, »oböjliga, hårda som
ppan».

---

[1]) För kontrastens skull må erinras om, att Holberg talar om
n der var døbt *Peer,* og vilde siden fornye sin Mynt, da han var
ven til noget, og lod sig kalde *Peiter* — men den *Peiter* kom ham
thi han brød sit Been og døde i stor Ælendighed —
ikke saadant!» (Cit. efter E. H. Tegnér i Nordisk

Att det svenska *Petter* har blifvit degradera namnrepubliken, kan ju delvis bero på inverkan de förklenande uttryck, i hvilka det ingår.

Pelle torde endast undantagsvis förekomma (hafva förekommit) såsom af dopboken erkänd ber ning. Det är uppvisadt från 1500-talet, se t. ex. Gu den förstes registratur 5: 86 (1528).

Då det ursprungligen varit (och ännu hufvud ligen användes som) ett smeknamn eller spenamn — resten mycket vanligt — har det lämpat sig väl så led i de mer eller mindre skämtsamma, hvardagsspr tillhörande sammansättningar och sammanställningar hvilka ofvan redogjorts.

Pirre.

Ingår såsom senare led i

Etter-Pirre. Retlig, retsam person. Vgl. (Be Ydre i Ögl. (Ny; äfven »Etter-Birre»), S. Hal. (K. I »mycket vanligt»). — »Etter-Perre.» Värml. (E. Å »Etterbirr l. -berr.» Smål. (Hellq.). — *Etter-Pirre* nes af Hdg, K. E. J., Lbg. Äfven i feminin fo *Etter-Pirra.* Vgl. (V. Ol.); *Etter-Berra.* Smål. (Hel Jfr *Etter-Petter.*

Pekka.

Är i Finl. ett synnerligen vanligt hästnamn. (

(Petronella, Pärnilla) Pella, Nilla.

Pella.

Ingår såsom senare led i

Snattre-Pella. »En som pratar mycket.» Str stadstr. (Spn).

Nilla.

Har brukats i Sthm såsom smeknamn åt ... säljerska. »Nillorna.» Bjurström, Bilder ur ... lifvet 76 (1873).

Ingår såsom senare led i

Blinda-Nilla. Hal. (P. Em). (Ej kändt af K. Pet.).

Kara-Nilla (»Kåra-Nilla»). Kvinna som vid större gillen rentvättar karen. Tryde i Ingelstads h. i Skå. (Rietz 308).

Pål (Paul), Pålle.

Pål.

Om *Pål* i förbindelsen *Pär* och *Pål*, se under *Pär*.

Dessutom märkes det allittererande uttrycket »Tigga i Påls påse», skånskt leknamn. Se E. Wigström, Folkdiktning 1: 310 (1880).

Vidare leknamnet »Tjena Påhl och Göran» (variant till »Sislas barnsöl»; se under *Cecilia)*. Dal. Se Arwidsson, Svenska fornsånger 3: 447 (1842).

Såsom första led i

Pål Jönsson. I det eufemistiska utropet: »Ack du store Pål Jönsson i grödafaded!» Skå. H. Hallbäck, En sommardag vid Ringsjön 4 (1884).

Pål sannare. Se under *Pär ljugare.* Skå. (Cd, E. Wm), Harj. i Skå. (N. An).

Såsom senare led i

»*Brö-Pål.*» Om den som tycker om bröd. Lau på Gotl. (J. Kn).

»*Skräi-Pål.*» = Skrik-Pål. Om barn som skriker ofta. Lau på Gotl. (J. Kn).

Pålle (Polle).

1) Smeknamn på häst. »Han hade . . grämt sig öfver sin älskade polles förändrade och magra utseende.» Sturzen-Becker, Tre septemberdagar i Stockholm 15 (1834). »Hoppsan, polle blacken min, fåt kärran rulla.» Almqvist, Amorina 339 (1839). »Polle i stallet.» Rydberg, Dikter 1: 141 (1882; individnamn?). — Allmänt Sverige; äfven på Gotl.: *Pållen* (J. Kn; »smek-»). Äfven allmänt i Finl. (Sv. Landsmåls-'and »bildade» och »obildade».

2) Pollution. Upps., Sthm (enl. uppgift på lista). Kändt af Ldkt. Skämtsam ombildning.

Se vidare under *Pelle*.

Ingår såsom senare led i

Snor-Pålle.

1) Snorig pojke eller yngling. Sdml. (G. Er. i dermanl. 4: 50 (1883)), Vgl. (Belfr.), Barkeryd i Jö pings l. (A. J. G.).

2) »Näsvis, vettlös pojke eller yngling; mera så om äldre.» Sdml. (G. Er. som ofvan).

Till *Snor-Pålle* har bildats ett sekundärt femini *Snor-Pålla* med motsvarande betydelse. Sdml. Se Er. som ofvan.

Rebecka.

Ganska allmänt namn på nattkärlet. Vbtn (M Dal. (E. Åkm), Värml. (V. Ol.), Grafva i Värml. (Sa Vgl. (La), Gbg (Bjk), Ögl. (Nn), Smål. (E. Åkm), I (Sv. Landsmålsför. i Hfs; »allmänt»). Allmänt enl Er., Ktg (ej på Gotl.). Kändt af Hdg, K. E. J., L Nordl. -- Folketymologisk skämtbildning till *bäcka* (i gere) och *bäcken*. Jfr BPN 50.

Samuel, Sam.

Samuel (Sammel).

Namn på den 9 Augusti. I ett under *Bartel* radt väderleksordspråk. Se Hildebrandsson i ATS 2: 48 (1884).

Sam.

I förbindelsen

Onkel Sam = Nordamerikas Förenta Stater. S berg, Krossade illusioner 263 (1881). Zilliacus, Utvandr historier 67 (1892). — »Onkel Sams trupper.» (T. I

Sara.

Den 19 Juli. Med personifikation i talesättet: » ter fru Sara i nötterna, så blir det inga I tå. Hildebrandsson i ATS VII.

Kaffepannan. »Sarra.» Uppl. (Gr). »Sara, kaffepanna utan fötter.» Vänersborgstr. (West.).

Såsom stående namn t. ex. i ordstäfven:

»Färdi(g) ä ja, sa(d) haltä Sarä.» Åkers h. i Sdml. Södermanl. 1: 74 (1877).

»Vi ska si på väven, sa(d)' blin(d)ä Sarä.» Åkers h. i Sdml. Därs. 75.

Ingår vidare i räkneverser, hvarigenom vid lekar bestämmes, hvem som skall gå ur leken. »Kajsa, sara, häck, väck.» Norman, Ungdomens bok 1: 18 (1878). Nordlander i Landsm. V. 5: 121 (1886). Varianter hos Dens., Därs. 119, 121—123. Jfr under *Kajsa* s. 137.

Såsom första led i

Sara Sorgedufva. Om flicka som är gråtmild eller sorgmodig. Finl. (Vas.). Allitterationsbildning.

Såsom senare led i

Kaffe-Sara. Kaffepannan. Sthm (Nordl.), Vänersborgstr. (West.). »Vill man stå väl med dem [kvinnfolk], så ska' man se till, att de jämt och samt få hålla kaffesara på elden.» Finl. Nygren, Herreskick 38 (1900).

Klott-Sara. »Om den som smörjer ned sig i ätande eller drickande.» Nyl. (Vll). Jfr *Lort-, Skit-, Skitna-Sara.*

Lip-Sara. Om gråtmild kvinna. Vgl. (Belfr.), Gbg (Bjk), S. Hal. (K. Pet., »mindre vanligt»), Skå. (förf.). »*Lip-Sarä.*» Gotl. (Ktg).

Lort-Sara. Skå. (förf.). Jfr *Klott-, Skit-, Skitna-Sara.*

»*Läpp-Sarä.*» »Om den som sätter läpp och ser surmulen ut.» Gotl. (Ktg).

Murkel-Sara? Om murken, af ålder skrynklig kvinnsperson?

»*Dorothea.* Hör Herr Capral han veta bör mins hjärtans tanka,
Tro ej dess Brud hon kan bland mina likar vanka,

Nej han bör söka den bland Murkelsaror ut,
Så finnig som han själf.»

C. I. Hallman, Casper och Dorotea 15 (1775).

Palta-Sara. Om trasig gumma. Vgl. (La). Jfr *palta* = trasa och adj. *palti* = trasig.

Sagu-Sara. Kvinna från församlingen Sagu. Nyl. (Sv. Landsmålför. i Hfs). Allitterationsbildning.

Sjåp-Sara. Vgl. (Belfr.).

Skarp-Sara. »Ragata.» (T. Er.; hördt en gång). Jfr *Sura-Sara.*

Skit-Sara. Skå. (förf.). Jfr *Klott-, Lort-* och *Skitna-Sara.*

Skitna-Sara. Hal. (P. Em). Ej kändt från S. Hal. (K. Pet.). Jfr *Klott-, Lort-, Skit-Sara.*

Slamse-Sara. Skå. (förf.). »Slams- l. Slamsa-Sara.» Öbtn, Nyl. (Vll). »Slams-Sara.» Pedersöre-Purmo i Öbtn enl. Vendell i Bidrag 56: 359 (1895).

Slanta-Sara. Om trasig kvinna. Vgl. (Törnq.), Gbg (Bjk). *Slant* = trasa, »någonting slankigt, som genom begagnande förlorat all styfhet eller som endast duger att 'slänga med' till hvardags». (Bjk).

Slarf-Sara. Nyl. (Vll).

Släp-Sara. »Betryckt eller långtrådig person.» V. Nyl. (Vll). — I betydelsen »tossa» i Öbtn (Ktn).

Sura-Sara. Surmulen kvinna. »Gumman var en 'Sura Sara' af gamla sorten.» Skä. Wranér, Storgubbar 24 (1895) — S. Hal. (K. Pet.; »vanligt»), Onsjö o. Frosta i Skå. (Np), Svedala (Pmf). Allitterationsbildning. Jfr *Skarp-Sara.*

Svarta-Sara. Om negrinna. Kalmartr. (Norl.). Efter »den lilla svarta Sara», som omtalas i Sångbok för söndagsskolan nr 97 (1876). Uppgift af Norl.

Sasser?

Mansnamnet *Sasser* (jfr [illegible] enarnas *Sasur*, se Dieterich, Runen-sprach-schatz [illegible] De danske Runemindesmærker 2[illegible]

sor, Sazer, se Svenskt diplomatarium 2: 977; jfr äfven öllerström, Svensk namnbok 27) möter måhända i »Sas- i godt trä», folkmedicinsk omstöpning af Sassafras gelstads h. i Skå., se Bruzelius, Allmogelifvet i Ingelds Härad i Skåne 91 (1876)), som kan bero på antning till detta namn.

Selma.

Honkatten. Kändt af V. Sg.

Sigrid, Siri.

Sigrid (Sigri).

Ingår såsom senare led i

p-Sigri. »Om kvinnfolk, som har lätt att ta till lipen.» Brunskog i Värml. (Dalb.).

ystar-Sigrid.» »Begagnas i förtroligt tal till en kvinna eller flicka.» Lau på Gotl. (J. Kn). Allitterationsbildning.

Siri.

Ingår såsom senare led i

Pip-Siri. Pipsill. Rydqvist, Svenska språkets lar 5: 227 (1874). Enligt Rydqvist bildadt i nyare ler och förekommande i städernas hvardagstal.

(Sigurd) Sjul, Sjule(n).

Djäfvulen. »Sjul.» Vbtn (Lindg.), Vgl. (Belfr.). Sjule.» Jämtl. Lindström, I Jämtebygd 85 (1888).

Ingår såsom senare led i

Gammel-Sjul eller *Sjule(n).* Djäfvulen. »Gammel-Sjun.» Jämtl. (P. On). »Gammel-Sjul.» Jämtl. (Nordl.). Äfen i växtnamnet »Vår herres hand och gammel Sjuls ind», orchis maculata. Jämtl. (R. Dybeck i Runa 1850, s. . Äfven »Jungfru Marias och Sjuls hand» (anf. st.). Nam- . *Gammel-Sjul* om den onde visar på grannskapet lär *Gamle-Sjur* är djäfvulsnamn (se Aasen 206).

Ovisst torde vara, om det uti Pedersöre och Purmo i Öbtn förekommande »stsus(s)-mäss», »en obestämbart aflägsen tiderymd», såsom Vendell i Bidrag 56: 325 (1895) med tvekan förmodar, representerar »Sigurdsmässa».

"Sigurrä"?

Gammal, elak kvinna. Sdml. enl. G. Er. i Södermanl. 4: 28 (1883). Möjligen en femininbildning till ett *Sigurd* af samma betydelse som *Sjul*.

Simon.

1) Namn på fickflaskan, »pluntan». »[Runeberg] hade från en af de långa strumpor, i hvilka han [vid ett sällskapsspektakel] kostymerat sig, uppdragit en s. k. 'Simon' och förfriskat sig.» Strömborg, Biografiska anteckningar om J. L. Runeberg 1: 71 (1878). »Tain hi simon, så an får sä en syp!» Nykarleby. Freudenthal i Landsm. VI: XVII (1885). — Finl. (Vas.; »allmänt»).

2) Afträdet. Finnby i Åbo l. Se Vendell i Bidrag 49: 297 (1890).

3) I uttrycket »Doktor Simon» om en hustru som håller sin man under toffeln.

»Wiste iagh att tu Dochtor Simon skulle bliffua,
Doch [= då] skulle iagh tigh strax öffuergiffua.»

Enn Lustigh Comedia om Doctor Simon 9 (1627; en fästman till sin fästmö). Kanske redan i Gustaf den förstes registratur 17: 216 (1547). Se BPN 234. — Efter tyskans »Doctor Siemann», se Grimm 10: 960 f., där äfven *Simon* och *Meister Simon* anföras som namn på den regerande hustrun.

Såsom första led i

Simon (i) Sälle. Danslek, vid hvilken det på O. Rudbecks tid sjöngs

»Nu kommer Simon S...
Nu komma Sö...

Rudbeck, Atland...

[Jfr: »Fram kommer Offer, fram kommer Edla,
Fram kommer Simon sälle.»
Afzelius, Sv. Folkets Sago-Häfder 2: 52 (1840).]
»Här leks Simon Selle.» Juhle-wijsa (af år 1772) hos Lundin och Strindberg, Gamla Stockholm 39. »Simon i Sälle.» Arwidsson, Sv. fornsånger 3: 175 ff. (1842). Svenska lekar 1: 1 (1883). Benämningens ursprung ovisst. Se Arwidsson, cit. arb. 3: 183 f. Allitterationsbildning.

Såsom senare led i

Fick-Simon = *Simon* 1. Se Lönnrot, Finskt-svenskt lexikon 2: 672 (1880).

Jfr *Tasku-Matti.*

Sofia, Fia.

Sofia.

1) Kaffepannan. Vbtn (Mel.), Dfs i Vbtn (Åm).

2) Brännvinsflaskan. Vemm. i Skå. (S. Bg). Kanske enstaka.

Fia.

Kaffepannan. Vbtn (Mel.).

Såsom senare led i

Post-Fia. Kvinnligt postbiträde. Kändt af V. Sg.
Socker-Fia. Om »sockersöt» flicka. Västm. (T. Er.).

(Stefanus) Staffan.

Staffan.

Såsom namn på den 26 December, annandag jul, ingår *Staffan* uti åtskilliga uttryck, syftande på de ridter och den kappkörning, som denna dag företogos[1]) (se un-r *Staffansskede* här nedan), samt på den fest, »Staffans

Att *Stefanus (Staffan)* satts i samband med hästar, anses att han enl. en nordisk legend varit konung Herodes' stall-erationsförbindelsen »Staffan stalledräng»]. Se G. Djur-1: 335 ff.

fest eller gille», som nämnda dag (eller stundom, se nedan, tredje dag jul) firades, vid hvilken fest den s. k. *Staffansvisan* afsjöngs.[1])

Särskildt märkes förbindelsen »rida Staffan», d. v. s. rida Staffansridt, Staffansfärd, Staffansskede (se sistnämnda ord här nedan), hvarur det först anförda uttrycket uppkommit genom ellips. »Den tiden man brukade 'rida Staffan'.» Wetterbergh, Genremålningar 239 (1842). Jfr: »Hästarne gåfvo vi lutfisk och gröt, för det de skulle springa raskt annandag jul, då vi redo Staffan i by.» E. Wigström, Folkdiktning 2: 129 (1881). [Jfr: »föra sommaren i byn, sjunga Maj i by»].

Staffan ingår såsom första led i många ssgr t. ex.:

Staffansbulle. Bulle som brukade bakas annandagjul på morgonen. Smål. »Annandags morgon . . samlades byns pigor och drängar, bakade sig 'Staffansbullar' redo omkring och sjöngo 'Staffansvisa' samt vattnade hästarne i alla byns brunnar.» Aldén, I Getapulien 130 (1883).

Staffansfolk. »Det är icke ovanligt att Staffansfolket rida in i sjelfva stugorna.» Runa 1844, s. 122.

Staffansfärd. »Pojkarne . . redo Staffansfärd.» Hälsingl. V. Engelke i Landsm. 1: 253 (1879).

Staffansgosse. Se Upplands fornminnesförenings tidskrift 4: 29 (1898).

Staffanskanna. »S. Staphans Kanna.» Kanna som tömdes till Sankt Staffans minne vid Staffansgillet. Hälsingl. Ihre-Brunnelius, De S. Stephano 31 (1748).

Staffansman. »De unga personer af mankönet, som dervid [vid Staffansgillen] äro skaffare eller tillställare, kallas . . Staffansmän.» Jämtl. J. H. Schröder hos Geijer-Afzelius, Svenska folk-visor 3: 208 (1816). — Om de personer som deltaga i Staffansridten och sjunga

---

[1]) Se om denna och om *Staffanssjungar*[illegible] Höijer, Svenska folkvisor 2: 353 ff.

Staffansvisan. Geijer-Afzelius, cit. arb. 217. Sundblad, Gammaldags bruk 145 (1881). Jfr G. Upmark i Läsning för Folket 36: 96 (1870).

Staffanspass. »Efter välfägnaden [annandagsmorgonen] skulle den munvigaste af staffansgossarne roa de närvarande med att läsa ett s. k. '*staffanspass*', ett slags ramsa oftast på prosa, där man på ett löjeväckande sätt hopade så många orimligheter som möjligt.» Uppl. Upplands fornminnesförenings tidskrift 4: 29 (1898).

Staffanspojke. »Staffanspojkarne . . En skara lustigt utstyrde pojkar, däraf en förklädd till bock, drogo omkring i gårdarne, ock uppburo mat ock dryck för Staffans gille, som firades annandag eller tredjedag jul. De hade då många upptåg för sig, ock där det äskade ej godvilligt lemnades, stångade sig bocken därtill.» Hälsingl. V. Engelke i Landsm. 1: 251 (1879).

Staffansridning. Sundblad, Gammaldags bruk 144 (1881).

Staffansridt. »Staffansridt på gammalt manér företogs . . genom Lekaryds och Hjertanäs byar [i Smål.] . . Den uråldriga Staffansvisan hade inöfvats och afsjöngs vid gårdarne.» Vårt Land 1892, nr 302, s. 2.

Staffansskede. Jfr fornsvenskans *skedhe*, lopp, fart. Se Söderwalls Ordbok.

1) Kappridten l. kappkörningen (från kyrkan) Staffansdagen. Lagerbring-Lovén, De Gothungia 27 (1745; om en täflingsridt i Göinge h. i Skå.).

»Man Staffans skede åka vil.»

Liljestråle, Fidei-commiss til min son Ingemund 46 (1772). »Från kyrkan åkes denna dag [annandag jul] Staffans Skede — en kappåkning, hvarigenom anses kunna utrönas hvilken, påföljande år, först får sin gröda inbergad.» Runa 1844, s. 122. »Staffans-skee.» enl. Rietz 582. — »Staffans-sköje.» Bräkne al. Dens. 583.

2) Om de unga männens ridt Staffansdagen[1]) (se exemplen). »Staffans-skede, lusus, vel ut rectius dicam licentia puerorum agrestium, qui in Festo S. Stephani, eqvis vecti per villas discurrunt, et cerevisiam in lagenis, ad hoc ipsum præparatis, mendicando ostiatim colligunt.» Vgl. Frondin-Forssenius, De Schedvia Westergothiæ urbe 3 (1734). »Att 'rida Staffansske' och sjunga Staffansvisa Annandag Jul, har förr brukats, men förekommer numera ganska sällan.» Boh. Holmberg, Bohusläns Historia och Beskrifning 2: 47 (1843). »Staffans Skede kallas .. de utfarter till häst som sednare på dagen [annandag jul] .. göras, i ändamål att undfå förtäring.» Runa 1844, s. 122. G. Upmark i Läsning för Folket 36: 96 (1870). »I dagbräckningen [annandagen] samlade sig ortens hemmasöner och drängar, sedan de på öfligt sätt kostymerat sig och häst, för att rida Staffansskee.» S. Hal. enl. M. Ysenius i Samf. f. nord. mus. främj. 1888, s. 17.

Vidare *Staffanssjungande, Staffansvisa* (se flere exempel i det föregående) m. fl.

På folketymologisk omdaning beror väl ssgn

Staffansfrö. Delphinium Staphisagria. Düben, Handbok i vextrikets naturliga familjer 99 (1841). »På somliga orter köper allmogen prustrot, staffansfrö .. på apoteken, för att dermed utrota ohyra.» Berlin, Läsebok i Naturläran 232 (1852).

Såsom senare led ingår *Staffan* i

Går-Staffan. Person som lefver i svalg och dryckenskap. Gotl. (Lindg.). —. »Gorstaffan.» Korpo i Åbo l. Se Vendell, Östsvenska monografier 69 (1890). Anspelning på Staffansgillet?

Sten.

Såsom första led i

Sten Matsson. Ingår i en ramsa

[1]) Sannolikt ursprungligen en kappri[illegible]

man drack julölet (se nedan). Värml. (Gr, Nn), afva och Brunskog i Värml. (Sam., Dalb.). — Ofta ten Massa». »[Ropen i det gamla ölceremonielet:] en Massa!' .. 'Hvad vill du?' .. 'jag har druckit' — ır smaka' dä?' — 'känn på!'» Dalsl., Värml. Ödman, prestgården 42 (1883). — Gbg (Cd). — Stundom (väl nska enstaka och tillfälligt) namn på julölet. »Man .. ıck 'Sten Mattson', som julölet benämndes.» Värml. hröder, Gamla minnen 233 (1894). — Jfr *Pär Matsson.*

Sven.

Någon gång ingående i barnvisor. Se Nordlander Landsm. V. 5: 56, 217 (1886).

Såsom första led i

en svingare. Ostadig, vankelmodig person. »Det är en riktig Sven svingare.» Skå. (E. Wm, förf.). Allitterationsbildning.

en Svirenbom (uttaladt *-båm)* = Svirare, rumlare. Onsjö och Frosta i Skå. (Np).

Såsom senare led i allitterationsbildningen

Svarte Sven (lille). Eufemistisk benämning på lopn. N. Vadsbo i Vgl. enl. Sandén i Landsm. VII. 4: (1887).

»Svarte Sven lille
så gärna han ville
till pigorna gå.»

Reng i Skytts h. i Skå. (Som.).

Tobias (Tobbas?)

Tobias.

Kräk, fårskalle. Skolslang i Upps. R. Berg i ındsm. XVIII. 8: 44 (1900). I Thüringen är *Dowies* form till *Tobias)* beteckning af »ein dummer Kerl». Albrecht 40. Tillfällig öfverensstämmelse eller beror ıttrycket på lån från tyskan? Anledningen tiva användningen okänd.

Tobbas?

I uttrycket: »Det sker på Tobbas otte, då galtarna gala [d. v. s. aldrig].» Smål. (Granl.).

Tomas.

1) Namn på den 21 December. »Om Anders braskar, Tomas slaskar, och tvärtom.» Sdml. Se Södermanl. 8: 115 (1895). — Dagen kallas på Gotl. »Thomas-fyll-tunna», se Säve, Åkerns sagor 54 (1876). — Anspelning på det färdiga julölet. — Olsen (1: 103) anför de danska (norska?) motsvarigheterna »Thomas fuldbötte, Thomas brygger, Thomas med bötten».

2) Tomhet, brist. »Här ä' inte Tomas i kistan — kom, ska du få se!» Skå. Wranér, En ulf i fårakläder 31 (1890). — Jämtl. (P. On), Sthm (Bjk), Skå. (E. Wm; Flensb.: »vanligt i studentspråket»). »Där e Tomas i faded.» Skå. (Mm). »Där ä Tomas.» Onsjö och Frosta (Np). Vemm. (S. Bg). »'De jär Tomäs i fatä, i stopä', d. v. s. tomt, uppätet, utdrucket.» Lau på Gotl. (J. Kn). — Som. har i Malmö hört *Tomas* (eller *Tomas Bartolomeus)* såsom utrop, då något befinnes tomt. — Anslutning till *tom, tomhet.*

Jfr det danska allittererande uttrycket »ty til Tomas», som brukas, då någon vill låta förstå, att han förlorat eller saknar något. Se om detta uttryck samt om romanska motsvarigheter därtill K. Nyrop i Nordisk Tidskrift for Filologi, Ny Række 7: 120. Feilb. tror sig ha hört *Thomas* = tomhed.[1])

3) Mager person. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Äfven här anslutning till *tom?*

4) »Munk» (brädspelsterm). Sthm (V. Sg).

Såsom första led i

---

[1]) På motsv. sätt har i öfverhessiskan *Dommes (= Thomas)* genom anslutning till *dumm* fått betydelsen »dummer Me[illegible] Crecelius, Oberhessisches Wörterbuch 1: 309.

mas-finger. Tummen. »Tåmas-finger.» Vbtn (Rietz 762), Dfs i Vbtn (Åm). Folketymologisk omdaning af *thomal[s] finger*. Jfr Schlyter, Ordbok till samlingen af Sveriges Gamla Lagar 759.

mas i gärdet. Fågeln Troglodytes troglodytes, gärdsmyg. Norrl. Carlson 40 (1894). Nbtn. Kolthoff-Jägerskiöld 42 (1898). I norskan »Thomas i Gjærdet» (se Kolthoff-Jägerskiöld cit. st.), så också i danskan (Feilb.), där äfven »Liden Thomas» förekommer om denna fågel (se Kolthoff-Jägerskiöld cit. st.). Jfr engelskans *Tomtit* som fågelnamn.

Tora.

Såsom senare led i

dda-Tora. Skå. (E. Wm).

Tord?

Fågeln Alca torda, tordmule. Gotl. Carlson 385 94). Kolthoff-Jägerskiöld 315 (1898). Jfr danskans rdalk», se Kolthoff-Jägerskiöld, cit. st. — Samhörig med det likalydande mansnamnet?

Torkel (Torkil, Torgell, Turgel).

1) Af okänd anledning såsom ett starkt förklede vedernamn om elak, besvärlig person: fähund, alje. »Än i dag kallas een hetsig och grym Man i dspråket en grym Torkil, een Fanners Torkil.» Rudk, Atland 4: 55 (1702). »Man säger om dän som rig är lustig och fryndlig, uthan seer suurt uth och mt. Han är een Thorkil, grym som een Thiur[!].» rs. 59.[1]) — »Torgell, m. skälm, krabat, fähund. 'Du en torgell'.» Vgl. (Skaraborgs l.) enl. Rietz 745. orkel.» Vemm. i Skå. (S. Bg; »vanligt».) Mycket lligt i Finl.: »Gubbtårtjilin [= gubbkanaljen].» Öbtn.

[1]) Jfr att *Torkel* nyttjas såsom namn på en girig gubbe hos [illegible] 65 (1763).

Nygren, Byyrallor 24 (1889). »Han är en riktig Torkel»; »Tortjelin där.» Vasatr. i Öbtn (A. Dahlgren; mycket gammalt; ålderstiget folk minnes det från sin barndom). »Torkjel (uttal. *tórtjel).*» Öbtns skärgård (Rietz 745), Närpes, Maalaks i Öbtn (Vendell, Östsvenska monografier 77 (1890; »fähund»)), Vörå i Öbtn (Vendell, cit. st.; »besvärlig person»)[1]). »En Törtjel, Törtjelin.» Nykarlebytr. (A. Dahlgren: »ett 'illord', ett förargelsens smädeord ungefär motsvarande kanalje, rackare»). Åbo l. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). — I Vasatr. äfven användt som ovett åt hästar eller kor (A. Dahlgren).

2) Specialiseradt till att syfta på pojke.

a) Om elak, egensinnig pojke. »Torkil.» Finnby i Åbo l. Vendell, Östsvenska monografier 88 (1890). Dens. i Bidrag 49: 338 (1890). — I Vasatr. stundom användt »i god afsikt, med mildare stämma om en öfverdåding, en liten skälmaktig, odygdig pojke» (A. Dahlgren); jfr b.

b) Utan någon förklenande bibetydelse: liten gosse? »Turgel.» Vgl. (Rietz 762). Jfr *Truls* 1.

3) Torr, vresig person. Barkeryd i Jönköpings l. (A. J. G.). Betydelsen utvecklad ur betydelsen 1 genom anslutning till adj. *torr.*

4) Mager häst. Vgl. (Belfr.).

Ingår såsom första led i

Torkel trådrätt. Om den som är mycket (pedantiskt) noggrann. Smål. (förf.). Allitterationsbildning. Kanske enstaka.

Torkel träbock. Om tråkiga och dumma personer. Cederschiöld, Om svenskan som skriftspråk 165 (1897; om den som är torr och träaktig). — Sthm (Cd, M. Cd), Vgl. (Belfr., La), Smål. (förf.), Skå.: Onsjö och Frosta (Np), Vemm. (S. Bg). — Allitterationsbildning.

---

[1]) Se om uttalsformerna i Närpes, Maalaks och Vörå Vendells cit. arb.

Trued.

Såsom senare led i
Trued trallare. Harj. i Skå. (N. An). Allittera-
nsbildning.

Truls.[1])

Uti äldre nysvenska har *Truls* varit ett typiskt
:bejnamn, om man får sluta af följande exempel:

»Så fjållar Lyckan, som Jul-bocken:
En Truls får bära sammets-råcken,
Et litet djur får styra Land.»

Dalin, Vitt. VIII. 1: 322 (c. 1745).

I 1700-talets litteratur bäres detta namn ej sällan
drängar.[2]) Så heter i Gyllenborgs Svenska Sprätt-
ken (1737) Torbiörn Ränteriks dräng Truls (Ändafram),
ɔdée ger i Fru Rangsiuk (1738) samma namn åt Jes-
: Mees' dräng, äfven hos Strand, Mina Tids-Fördrif 2: 34
'63) är *Truls* drängnamn. Vidare bäres detta namn
personer som af någon anledning klandras eller för-
nas. Hos den nyss citerade Strand (se Mina Tids-
rdrif 2: 101) heter en girig Truls, äfvensom en bok-
l (Därs. 2: 56). Hos Tengström, Vittra skr. i urval
(1775) gifves ifrågavarande namn åt en dumbom.

På grund af sin plebejiska karaktär har *Truls* så
åningom råkat uti vanrykte och betraktats såsom syn-
ligen fult. Jfr: »Hvad bryr jag mig om hans namn,
te han ock Truls eller Jeppe.» Jolin, Skr. I. 5: 40
75). »Petternälla . . är . . det rysligaste fruntimmers-
nn jag vet på jorden . . liksom Tröls är ett farliga ledt
lanamn!» Wranér, Brokiga bilder 32 (1889).

---

[1]) Namnformen *Truls* påträffas åtminstone så tidigt som på
o-talet. Se Gustaf I:s registratur 1: 170 (1523) o. s. v. Se om
uppkomst (af *Thrudls, Thurgils*) Kock i Arkiv för nordisk filologi
327.

[2]) I Messenii dram Disa (1611) är *Truls* namn på en tjänare.
Schücks uppl. af Messenii dramer 32 f.

Då namnet *Truls* alltså varit ett typiskt plebejnamn och betraktats såsom synnerligen fult, frestas man att fråga, om icke den appellativa, mer eller mindre förklenande personbeteckning *truls*, som med skiftande betydelse förekommer flerestädes, kan ha utvecklats ur personnamnet. I efterföljande exkurs vill jag söka lämna ett litet bidrag till den antydda frågans besvarande.

Truls förekommer appellativt i följande användningar, af hvilka 1, 4 och 5 torde associeras med personnamnet.

1) Om den som är tjock och klumpig (samt — vanligen — liten till växten). Sthm (Cd), S. Hal. (K. Pet.; »vanligt»[1]), Skå. (förf.). »Truls l. trulser». Pojo i Nyl. Se Vendell i Nyland 1: 255 (1884; om »liten och klumpig karl»), Dens., Östsvenska monografier 78 (1890; »luns»). *Trulser* bör jämföras med *Jönser* (se detta ord). — Särskildt om litet, tjockt (klumpigt) barn. »Min lilla trulls [om ett »ovanligt qvickt och älskvärdt barn»; sannolikt smekord utan någon nedsättande bibetydelse].» F. Bremer, Hemmet 2: 214 (1839). »Rolf, min lille truls.» Risberg, Barnen på Strandvik 83 (1881). — »Trulls m. Litet, ovigt klumpigt barn.» Nke, Vgl. (Rietz 755). Vgl. (La), Smål., Skå. (förf.). *Truls* är kändt som smeknamn af Hdg, Lbg. Det finns — det må här anmärkningsvis bifogas — ett ställe i litteraturen, där namnet *Truls* begagnas på ett sätt, som gör det sannolikt, att det brukats såsom smeksamt tilltal till barn i allmänhet. Uti Franzéns komedi »Audiensen eller Lappskan i Kungsträdgården» (1836) säger Schröderheim (akt 3, scen 5) till en liten gosse: »Det har du rätt i, Truls», men får till svar: »Jag heter Calle.» *Truls* har alltså af Franzén betraktats som ett lämpligt tilltalsnamn till en gosse, hvars riktiga namn var okändt för den talande.

Till *truls* i användningen 1 har anslutit sig ett femininum *trulsa*.[2]) Det kännes från Sdml. (om »kort och

---

[1]) Måhända företrädesvis om klumpigt barn.

[2]) Förekommer äfven i norskan; nyttjas där om enfa Se Ross, Norsk Ordbog 837.

tjock qvinna», se Rietz 755, om »kort, tjock och långsam kvinna», se G. Er. i Södermanl. 5: 40 (1884; i formen »trullsä»)). I Pedersöre-Purmo i Öbtn förekommer *trulsu* (se Vendell i Bidrag 56: 441 (1895; »lunsa»)), i Pojo i Nyl. *trulso*, se Vendell i Nyland 1: 255 (1884; »liten och klumpig kvinna»).

Äfven ett adj. *trulsig*, tjock och klumpig (om lefvande varelse), finnes. Ex.: »I sällskap af en täck, men trullsig tioårig, landtlig 'Sylvie'.» F. Bremer, Lifvet i gamla verlden 1: 52 (1860). »Den treårige Arvid . . var så tjock och trulsig att hans egen mamma måste erkänna att han var en smula för fet.» J. C. von Hofsten, Barnhistorier 3: 70 (1886). »En lejonmamma med fyra trulsiga ungar.» Nerikes Allehanda 1896, nr 198, s. 2. »De trulsiga och likväl så tilltagsna gråsparfvarna.» Gellerstedt i Post- och Inrikes Tidningar 1901, nr 41, s. 3. »Trulsiger, liten och klumpig, ovig.» Pojo i Nyl. Se Vendell i Nyland 1: 255 (1884).

2) Om klumpiga föremål, t. ex. en klumpig pall. Sthm (Cd).

3) »Knölighet, trasslighet.» Sthm, Norberg i Västm. (Nordl.). Jfr ssgn *hårtruls:* »Ett par halfblod, hos hvilka de krusiga, kortväxta hårtrulsarna skvallrade om den starka procenten Afrika.» Melander, På långtur 139 (1896).

Vendell omnämner (se Nyland 1: 255) ett verbum *trulsa,* slå till, såsom förekommande i Pojo i Nyl. Detta verb är väl denominativum till *truls,* knölighet (kluns?) Jfr O. v. Friesen, Om de germanska mediageminatorna 33 f. Dessutom finnes (åtminstone i skånskan) ett annat verbum *trulsa,* som bildats af *truls,* klumpigt barn: »Barnet trulsar åstad.»

4) Med afseende på någons tvärhet eller vresighet: tvärvigg. »Han är en riktig Truls.» Kändt af

Mel. Betydelsen beror sannolikt på inverkan från det från Skå. och Hal. kända verbet *trulka (trolka)*, gräla, gnata för en obetydlighet. Se Rietz 754. Jfr Ihre, Svenskt dialectlexicon 187 (1766), där *trulka* anföres från Skå. i betydelsen »knarra, vara otålig». Jfr *Trulsbock*.

5) »Om dum person.» Skå. (P. On). Jfr motsv. användning af *Truls* i norskan. Se det följande!

Truls i användningen 5 tyckes ju ha kunnat utvecklas ur bruket af *Truls* såsom ett plebejiskt, illa ansedt namn. Äfven i användningen 4 möter oss troligen personnamnet. Och då plebejen, mannen af lägre klass, hos öfverklassen gällt som tölpig och klumpig, skulle ju äfven *truls* = den klumpige [den som rör sig ovigt] kunnat utgå från detta. Betydelseöfvergången skulle kunnat förmedlas af sådana ljudligt närstående ord som *trylta,* gå med tung och vacklande gång (S. Skå. enl. Rietz 755), *tulla (tyla), tullra,* kullra (flerestädes, se Rietz 762), *tulta,* »gå med korta, ojemna och vankande steg» (se Dalin (1853)), *tult,* liten gosse som börjat lära gå (Götaland enl. Rietz 762), *tulta,* femininum till föregående (Svealand och Götaland enl. Rietz), *tulting*[1]) = *tult* (allmänt enl. Rietz). Jfr att i vissa bygder *truls* särskildt är namn på det lilla stapplande barnet, som tultar fram så ovigt. — Men då *truls* uti användningarna 2 och 3 (om »klumpigt föremål» samt om »knölighet, trasslighet»)[2]) säkert är ett ursprungligt appellativum, bör dock sannolikt användningen 1 (om den klumpige) förklaras såsom utvecklad ur dessa. *[Möjligen* äfven användningarna 4 och 5]. Jfr *klump, kluns, knöl, plugg, stump* såsom människobenämningar, se O. v. Friesen, Om de germanska

[1]) Se t. ex. Bäckman, Historier i skymningen 26 (1854).

[2]) Att denna användning af *Truls* skulle bero på skämtsam personifikation, synes föga tilltalande.

mediageminatorna 58. Måhända har dock det likalydande personnamnet underlättat uppkomsten af *truls* såsom beteckning af den klunsige, ovige. — Att propriet *Truls* blifvit så ringaktadt, beror nog delvis på inflytande från den appellativa personbeteckningen med samma form.

I norskan förekommer *Truls* i betydelsen »eenfoldig Klodrian». V. Telemarken. Se Ross, Norsk Ordbog 837; jfr *Truls* 5 härofvan. Detta norska *Truls kan* ju vara egennamnet (som uppvisats från Norge åtminstone så tidigt som från år 1601, se Stavanger Domkapitels Protokol, utgifvet af Brandrud, s. 125), om detta gällt som plebejiskt. Jfr *Dummer-Jöns*.

Såsom första led ingår *Truls* i

Truls bock. Butter och tvär person. Barkeryd i Jönköpings l. (A. J. G.). Jfr *Truls* 4.

Truls näfverskäppa. Tilltal till liten gosse. Ett slags förstärkning af »(Din lille) truls»? Sthm. (Cd, M. Cd), Ögl. (He), Smål. (förf.). Kändt af Mel., Sll, Törnq. Jfr efterföljande.[1])

Truls näfvertratt. »Gäckande benämning till en pojke.» Kändt af Hdg, Lbg. Jfr föregående.

Såsom sista led i allitterationsförbindelsen

Tripp, Trapp, Truls.

1) Ett spel. Vgl. (Belfr.).

2) Benämning på tre syskon i olika åldrar (Gr).

Ture.

Såsom identiskt med personnamnet *Ture (Thure)* uppfattas nog nu för tiden allmänneligen det *ture,* som förekommer i de vanliga förbindelserna »lustig, rolig, glad,

[1]) Jfr »Truls näfwär siäg» såsom namn på den gubbe med eldgaffel som plägade målas på väggen mellan kammardörren och spiseln i Bjuråkersstugor (i Hälsingl.). Se Wengelin, Gamla Minning från 1776).

munter ture», glad, lifvad själ. Så t. ex. säger lexikografen A. F. Dalin 2: 579 (1853): »Uttrycket är förmodligen hämtadt af mansnamnet *Ture*.»

Att man trott det appellativt brukade *ture* stamma från propriet, antydes af det sätt, hvarpå det förra ofta stafvas: med begynnande *T*, *Th* eller *th*. Exempel: »En Skiämtsam Ture kom till kung Göstaf den förste.» S. Columbus hos Hanselli 2: 274 (c. 1675).

»Han är en lustig Ture.»

Runius, Dudaim 3: 73 (1712).

»At en Thure så lustig jag är
Man knappast dömmer.»

Envallsson, Slåtter-ölet 29 (1787). »Thure.» Leopold, S. skr. (2 uppl.) 2: 405 (1795; se här nedan). »Du ser mej ut att vara en löjlig thure nog.» Schröderheim, Optimisten 98 (1802). »Lustig-Thure.» Söndags-nisse 1863, nr 29, s. 4.

Däremot med litet *t* (numera vanligast): »Roliga turar.» Kexél, Michel Wingler 1: 2 (1788). »En jovialisk ture.» C. F. Dahlgren, S. arb. 2: 92 (1839). »En munter ture.» Snellman, S. arb. 2: 641 (1842; finl.). »Det der var mej en lustig ture!» Jolin, En komedi 38 (1845; om en drucken matros). »En stadig och lustig ture på en gång.» F. Bremer, Syskonlif 1: 205 (1848; = »en stadig man och en lustig ture»). »Ni var mig en lustig ture ni, min gunstige herr patron!» Blanche, S. taflor och berättelser (2 uppl.) 3: 249 (1857; »patronen» har haft ett skämtsamt yttrande).

»Vi bli alltid muntra turar,
Dyrka glädjen, ren och fri.»

Moqvist, Två lustiga turar 43 (1866). »Ni har.. varit en glad ture, som roat er och andra.» Bjurström, Kamrer Lundbergs minnen 57 (1875). »En ytterligt glad och uppsluppen ture.» Hedenstierna, Kaleidoskop

8 (1884). »En glad ture». A. Branting, Sju martyrer 6 (1894).

»Så tyst som muren
Han satt, den nyss så muntre lille turen.»

Gellerstedt, Gamla visor 24 (1900; om en fyraårig sse).

De anförda exemplen visa alla *ture* nyttjadt i förıdelse med *lustig, munter, rolig* eller något annat jektivum, som till betydelsen står dessa nära.

Utan föregående attribut, men i samma betydelse, som »lustig, munter» föregår, brukas *ture* hos Leopold:

»[Den missbelåtna Thelem] älskade med stark passion,
En Thure af helt ann fason.
Sin afbild sjelfva glädjen målar
I hans förnöjda anletsdrag.»

S. skr. (2 uppl.) 2: 405 (1795).

Så ock hos Hagberg:

»Hvad kanonier har denna turen aflat?»

Shakspereöfversättningen 2: 265 (1847; eng. orig.: ıis lusty blood»).

I Atterboms Fågel Blå nyttjar Wulf det enkla *ture* ıom tilltal till sin f. d. stridskamrat, den burleskt komie Holofernes: »Blott ett ord till, gamle ture!» (uppl. 1858, s. 14 (c. 1840)). Här tyckes *ture* motsvara *rre*, dock innebär det sannolikt äfven en anspelning Holofernes såsom komisk figur. »En lustig ture» är ej blott (om också numera oftast) den som genom sina icka infall och sin glada uppsluppenhet får andra att atta, utan äfven (jfr exemplen här ofvan från Schrörheim och Jolin) den som på grund af sin mer eller ndre omedvetna löjlighet framkallar munterhet. Jfr Ihre i sitt dialektlexikon (1766), s. 188, öfversätter *e* (enligt Ihre nyttjadt i Vgl.) med »caput ridiculum».

I nyss citerade arbete af Ihre angifves s. 188, *ture* i Värml. har betydelsen »underlig sälle».

(Dessutom meddelas, att på Gotl. »tule, underlig tule» nyttjas i samma betydelse. Jfr att det s. 532 i Spegels Glossarium-Sveo-Gothicum (1712) heter om *tule:* »synes betyda en karl; sic vulg. dr [= vulgo dicitur]: en underlig tule.»)[1]) Äfven från senare tid finnas exempel på, att *ture* nyttjats om den kuriöse [och på grund af sin egenhet löjlige] personen, den underlige kurren. Jfr från Atterbom »en egen ture», se Lycksalighetens ö 1: 28 (1854), från Blanche »en originell ture», se Herr Dardanell 33 (1847).

Stundom tyckes *ture* fungera såsom en tämligen färglös synonym till »karl, person». Jfr «kurre, prisse», engelskans *chap, fellow* samt norskans *tule*, »Yngling, ung Tjener» (se Aasen 843). »Du är en klipsker, lättfotad ture.» Beskow, Dramatiska Studier 2: 100 (1837). »Der [i det Nybergska huset i Jönköping] bor kapten Adlerbjelke och der tyckes just icke kunna vara rum för någon vidare ture.» Almqvist, Tre fruar i Småland 1: 148 (1842). Jfr exemplet här ofvan från Atterboms Fågel Blå.

Ture i förbindelserna »en lustig, en rolig ture» o. s. v. torde vara allmänt (mest bland bildade) i hela Sverige: Vbtn (Lindg.), Värml. (Nn), Uppl. (Schag.), Sthm (Gr, Nordl.), M. Boh. (Ldkt), Vgl. (Belfr., La), Gbg

---

[1]) Att en *tule* också kan (kunde) vara glad, munter, visas af det hos Ihre, Glossarium Suiogothicum 2: 973 (1769) anförda »en lustig tule», homo facetus [vulgo pro eo dici solet ture], samt af gotländskan, där detta ord, se Rietz 762, brukas i meningen 'lustig sälle'. — I norskan förekommer *tule* i betydelsen »en noget menneskesky, lidt indskrænket, Særling». Se Ross, Norsk Ordbog 841. Dock äfven i betydelsen »lystig, munter Karl». Se Aasen 843 [Jfr v. *tura*, »lege, more sig», Därs. 846]. Enligt Videnskabernes Selskabs Ordbog (7: 286) förekommer *Tule* i danskan uti betydelsen »et sælsomt, løierligt Menneske». I Sønderjylland påträffas »en lystig Tulle», se Molbech, Dansk Dialect-Lexikon 613. I Siællands-dialek
Tulle enl. Molbech »om smaa Børn, paa 2—3 Aar,
Tid, de kunne gaae ene». Jfr *turre*, gosse, pilt, i S. M

(P. Em), Smål. (Hellq.), Skå. (E. Wm), Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs; Vas.: »mera litterärt»).

Då en anonym författare i Söndags-nisse 1863, nr 29, s. 4 upptager *Lustig-Thure* såsom en ssg, vill han väl blott säga, att förbindelsen »(en) lustig ture» förekom. Någon ssg i egentlig mening (med sammansättnings betoning) har ej utvecklats ur denna förbindelse.

Det från Spegel, Ihre och Rietz (se noten å s. 306) anförda *tule*, om detta, såsom synes vara sannolikt, är en variant till *ture* (jfr Norelius i Arkiv for nordisk filologi 1: 226 f.[1]), se äfven exemplen från Beskow och Almqvist), talar ju för, att det sistnämnda ej ursprungligen är identiskt med mansnamnet, fastän de nu sammanfallit för språkmedvetandet. [Personnamnets öfvergång till ifrågavarande appellativum blefve för öfrigt svår att förklara]. Öfverensstämmelsen i ljudform har i så fall föranledt, att appellativet blifvit stafvadt som propriet och uppfattats såsom utveckladt ur detta.

Att de äldsta kända exemplen (från S. Columbus och Runius, se här ofvan) på *ture* i här afhandlade användning visa detta ord stafvadt med stort *T*, behöfver naturligtvis ej ådagalägga, att nämnda författare betraktat detta ord såsom ett ursprungligt proprium.

Ulrik.

Förekommer i de bildliga uttrycken »ropa Ulrik» eller »ropa på Ulrik» o. s. v., vomera. »Ulrik, Ulrik, Ulrik, hvar ä du, här ä jag? sa Bonden som spydde vijd Giestebudzbordet.» Celsius 5: 24 (1710). »I den ena vrån låg en kullbytterad kadett och framstötte ett långsamt Ulrik, så att kindbenen utspändes som tvänne säckpipor.» Wallenberg, Min son på galejan (Ahnfelts uppl.) 16 (1771). »Ulrik ropas.» Sehlstedt, S. sånger och visor

---

ns och norskans *tule*, danskans *tulle*, se det före-

4: 42 (1871). »Ropa på Ulrik.» Thomée, Dickens' David Copperfield (2 uppl.) 2: 435 (1872; eng. orig. har en helt annan vändning). »Ropa Ulrik.» Lundegård, Röde prinsen 134 (1889). »Två dagars färd, under hvilken ingen behöft anlita Ulrik.» T. Topelius, Familjen Himmelstjärna 11 (1892; finl.). »Enkan hängde med halva kroppen utanför korgen och ropade ulrik.» E. Wigström i Landsm. XIII. 10: 29 (1894). — »Ropa på Ulrik.» Upps., Sthm, (Gr; efter 'en fylla'). »Ropa Ulrik.» Vgl. (Belfr.), Gbg (Bjk), Vänersborgstr. (West.), Hal. (se Möller, Ordbok öfver halländska landskapsmålet 209 (1858)), Blek. (se Möller, cit. arb.), Skå. (Möller, cit. arb., förf.), Gotl. (Ktg). »Ropä ullrik.» Sdml. (G. Er. i Södermanl. 5: 46 (1884)). — »Ropa på Ulrik.» Hfs (Hl). — »Ropa (på) Ulrik» kändt af Hdg, K. E. J., Lbg, enligt hvilka (jfr Gr här ofvan) ifrågavarande uttryck blott skulle brukas, då uppkastningen beror på »omåttligt drickande».

Ulrik är i de behandlade uttrycken från början en naturhärmande bildning.[1]) Till oss har språkbruket ifråga kommit från tyskan: »Dem Uolerich rüefen . ., den heiligen Ulrich oder Uele anrufen . . heisst sich vom vielen Trinken übergeben.» Se Wackernagel 104. [Samma inskränkning i betydelsen alltså som enl. de här ofvan citerade meddelarna]. Jfr om den helige Ulrik K. Weinholds uppsats i ZdVfV 5: 416 ff.

I danskan nyttjas »Raabe paa Ulrik», se Gigas i Dania 3: 45. Jfr från äldre danska: »Paa Sanct Vldrich raabe»; se Laurembergs Fire Skjæmtedigte 80 (1652).

Urbanus.

1) Såsom namn på den 25 Maj i ett väderleksordspråk. Se ofvan s. 10 under *Beda*.

---

[1]) Jfr det i sv. bygdemål förekommande verbet *ulka*, försöka att kräkas. Se Rietz 779.

2) (Med hufvudton på första stafvelsen: Úr-
nus). Yr, orolig person. »Urbanus omtalas såsom en
olig man, och väntas alltid storm och oväder på Ur-
ni-dag. Deraf har det ock kommit, att en, som är
rmig och orolig till sinnes, af landtfolket kallas 'en
banus'.» Afzelius, Sv. Folkets Sago-Häfder 3: 155
341). — Norberg i Västm. (Nordl.; yr, ostadig person).
åverkadt af *Urspegel* = *Ulspegel* enl. Nordl.] —
rskildt om »rörlig och stojande pojke». Sdml. Se
Er. i Södermanl. 5: 46 (1884).

Ursula.

I förbindelsen

Ursula Beata. »U(r)sa-Bata.» Okvädinsord om usel
inna. Nykarleby i Öbtn (Vll; »allmänt»). Påverkan
n *usel.*

Valborg.

Förekommer i Boh. som folketymologisk förvräng-
ng af *Val-björk.* Se Dybeck i Runa 1845, s. 55.

Ingår såsom senare led i

Skjort-Vapp. »Skjort-Valborg.» Om flickebarn i
ra linnet. Nykarleby i Öbtn (Vll). [*Vappu* = finska för
alborg]. Jfr motsvarigheterna under *Klara, Lasse,
aja, Mickel,* o. s. v.

(Valentin) Fälten (Felten).

Efter tyskan, där *Velten (Felten)* är en biform till
alentin, nyttjas *Fälten (Felten)* ej sällan i äldre nysvensk
eratur uti vissa svordomsuttryck: *Sant fälten(s), Gudz
lten, Bos fälten, Boss fälten, Botz fälten, Box fälten,
tz fälten (Potzfälten),* som hafva motstycken i nämnda
råk, där *Botz, Box, Potz* äro eufemismer för *Gottes
otz),* se Grimm 2: 280.[1])

[1]) Jfr E. Hellquist, Studier i 1600-talets svenska 53 f.

»Nu will iagh skiute aff mitt röör, thet slår wel eeldh.
Ey gudz felten, iag hade icke trot thet skole slå feel.»

Holofernj och Juditz Historja 15 (c. 1580).

»Kocken begötn medh watnet heta,
Thet war honom en Santfältens beta.»

Sv. öfvers. af Reyncke Fosz 569 (1621; lt. orig. saknar direkt motsvarighet).

»Hwem slår här så hårt på trumman
Potz fälten iagh måste vnnan.»

Prytz, En Lustigh Comoedia, Om . . Konung Gustaf Then Första D 2 a (1622).

»Potzfälten, thet glömde jagh.»

Brasck, Acta G 2 a (1648; yttradt af en bonde).

»Botzfälten, hwar skam är han wägen tagen?»

Därs. F 2 a.

»Men box fälten, itt hade jag när glömpt.»

Beronius hos Hanselli 21: 340 (1674; yttradt af en bonde).

»Ney, bos fälten, ingalund.»

Moræus hos Hanselli 21: 417 (1685). »Boss fälten.» Därs. 392.

I Österlings från franskan verkställda Terentius-öfversättning (1699—1708) påträffas »was felten» enl. Å. Munthe i Studier i modern språkvetenskap 2: 87. Jfr eden »gussb*ält*ingen», som citeras af Munthe anf. arb. 77 från 1690-talet och 1781.[1])

Orsaken därtill att *Valentin* under form af *Velten* (i svenskan: *fälten*, *felten)* uppträder i edsförbindelser ligger däri, att i tyskan »das fallende Weh» (fallandesot) på grund af ljudlikheten med *Valentin*[2]) benämndes *S. Valtins Krankheit* eller blott *Valtin*, *Valten*, *Sanct Velten*, hvilka namn voro »häufig wie anderes der Art in

---

[1]) Enl. Hellquist, cit. arb. 54 är *Hwas blätten* hos Beronius, se Hanselli 21: 374 (1674; nyttjadt af en bonde), en förvrängning af *potz fälten*. Jfr dock det t. *putz die Blatten* (se Grimm 2: 77).

[2]) Helgonet Valentin tänktes skydda mot pest och fallandesot.

Verwünschung und Fluch und Schwur», se Wackernagel 104[1]). *Sanct Velten* såsom ed betydde ursprungligen: »Fallandesjukan må drabba (dig).» Jfr: »Das dich Sanct Velten ankomme oder schende.» Agricola, Sprichwörter nr 500 (1548). [Citeradt efter Deutsche National-Litteratur 25: 425]. I äldre tysk litteratur äro sjukdoms-förbannelser och -eder mycket vanliga. Så t. ex. förekommer »Potz Kranckheit» i Niederdeutsche Schauspiele (utgifna af Bolte och Seelmann) 90, »All potz kranckheit» Därs. 106. Andra exempel Därs. 35, 51, 65, 76 o. s. v. Jfr betydelseutvecklingen af *pockor (pocker)*, se Kock, Bidrag till svensk etymologi 15 f.

Äfven i äldre lågtyska förekommer *Felten (Veltens)* i eder, se Schiller-Lübben 5: 230. — I äldre dansk litteratur finnas *Puds Felten, Sanct Felten* i eder, se Kalkar 1: 529, äfvensom *Potz Felten, Potz veltes,* se Paludan, Laurembergs Fire Skjæmtedigte 79, *pus Feltten*, se Kalkar 3: 505.

(Viktor) Vicke?

Ingår i vissa benämningar på lillfingret: »Lille Vicke vire» (Sthm? enl. M. Cd), »Lille Vicke vinge» (Smål. enl. Norl.), »Lille Vicke virum» (Öl. enl. Engst.).

(Vilhelm) Ville.

Ingår såsom första led i

Ville-på-sne(d).

1) Velocipeden. Sthm (He), Skå. (förf.). Folketymologisk skämtbildning till *velociped.* Äfven *villdupåsned.*

2) (Den oöfvade) velocipedisten. Lau på Gotl. (J Kn).

Senare utveckling ur föregående.

---

[1]) Jfr citaten hos O. Schade, Satiren und Pasquille aus der Reformationszeit (2 uppl.) 2: 379.

Vilhelmina, Mina.

Vilhelmina.

Ingår i ett väderleksordspråk. Se under *Beda* s. 10.

Mina.

Såsom senare led i ssgn

Spåna-Mina. Om kvinna som spinner. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Zakarias.

Såsom stående namn i den ironiska frågan: »Fick du fikon, Zakarias?» Till den som misslyckats i sin sträfvan att erhålla något. Söndags-nisse 1862, nr 24, s. 2. Hedberg, En odåga 13 (1867). Vårt land 1894, nr 256, s. 3. Allmänt bland bildade i hela Sverige. — »Fick du fikon, Zakris?» Eneroth, Nya humoresker och skizzer 115 (1882).

I utvidgad form: »'Fick du fikon, Zacharias?' — sa' pojken, när fadren fick trumf i kortspelet.» Sa' han och sa' hon 32 (1876).

Andra varianter: »Fick du krikon, Zachris?» Sturzen-Becker, Sexor-all 47 (1834). »Fick han fikon, Zacharias?» Hodell, Himmel och underjord 69 (1866). — »Fick du ärter, Rättviks kyrka? Fick du krikon, Zacharias?» Dal. (enl. Granl.)[1]) — Äfven: »Fick du fikon?»

I danskan: »Fikst Du Pæren, Zacharias?» Se Bresemann, Danske Ordsprog 268 (1843: »siges spotviis naar En gaaer Glip af Noget»). Äfven: »Fikst du Pæren, Zachariis?» Se Oehlenschläger, Sanct Hansaften-Spil. (Digterværker 4: 182).

Se om fikonen i det svenska uttrycket och deras möjliga samband med italienskans *fica* E. H. Tegnér,

---

[1]) En bonde, som skulle fara öfver Siljan på svag is, gjorde löfte om att ge Rättviks kyrka en säck ärter, om han kom öfver. Väl framkommen tog han tillbaka sitt löfte och sade: »Fick du ärter, Rättviks kyrka?» (Granl.).

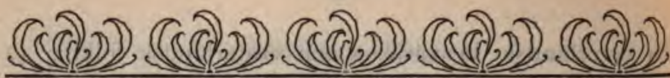
n österländsk besvärjelse och västerländsk folktro 42
894).

Jfr motsv. uttryck under *Jonas* (s. 124).

Åke.

Ingår såsom senare led i

Dåli(g)-Åke. »Dälli-Åge.» Stackare. Skå.: N. Åsbo
nf), Harj. (N. An), Svedala (Pmf), Vemm. (S. Bg).

Familjenamn.

I.

De allra flesta sekundärt nyttjade, verkliga eller fingerade[1]), familjenamnsbildningar sluta på någon för familjenamn kännetecknande afledningsändelse eller sammansättningsled. Här upptagas först sådana bildningar, som tillhöra de inom svenskt (nordiskt) språkområde öfliga familjenamnstyperna, därefter anföras några skämtsamma namnbildningar med utländsk eller utländskt klingande slutdel (stundom utgöres denna af ett — oförändradt eller något omändradt — svenskt ord; grundordet (begynnelsedelen) är i de flesta fall svenskt). Inom första gruppen har jag placerat namnen på *-sen* och *-son* sist, emedan de till en viss grad äro olikartade med de öfriga. Se vidare »Återblick och slutanmärkningar».

A. Afledda eller sammansatta familjenamn af svensk (nordisk) typ.

På **-ander** (vanlig familjenamnsändelse).[2])

Bofvander. Skämtsamt = bof, skälm. »Din Bofvander.» Hördt (förf.).

---

[1]) I det följande upptagas både de sekundärt använda familjenamn, som verkligen finnas i ursprunglig funktion (utmärkas genom ett »verkl.»), och de skämtsamt, efter mönstret af befintliga familjenamn danade namnbildningar, som, bortsedt från att de i (humoristisk) litteratur kunna brukas som verkliga namn, endast begagnas »sekundärt».

[2]) Se E. H. Tegnér i Nordisk tidskrift 1882, s. 114.

Colliander. (Verkl.). I uttrycket »ha besök af löjtnant Colliander» om menstruation. I »kvinnospråk» förekommande eufemism. Gbg, N. Hal.? Enl. uppgift. Jfr *Rosenkvist.*

Drifvander. Om den som är oberäknelig, som drifves hit och dit. »[Thomander] kallades . . Drifvander.» Ahnfelt, Studentminnen 1: 216 (1857). Måhända enstaka.

Haltander. Om den som haltar på begge sidor. »Schönbeck . . [är] en moderat reformvän, ingen s. k. . . Haltander, men ej heller någon öfverdrifven progressist.» Ahnfelt, Studentminnen 2: 284 (1857). Numera knappast brukligt.

Konjander. (Så heter en »festprisse» i Blanches Hittebarnet (1848)).

1) Om den som gärna tar »konjakar» (Gr).

2) (Ett glas) konjak (Gr).

Långhund(d)undriander. Om man af ovanlig längd. Sthm (Bjk), V. Nyl. (Vll). Sannolikt flerestädes. »Långhundrundiander.» Kändt af E. Åkm. En student från Långhundra i Uppland skall ha kallat sig *Långhundriander.* Jfr: »Studenten från Långhundra härad, hvilken ville vara förnäm och kallade sig Långhundriander, så att de andra studenterna sedan förbättrade det till Långhundundriander.» Topelius, Fältskärns berättelser 4: 387 (1864). Jfr äfven Svenska Anekdoter 82 (1837).

Melander. (Verkl.). I skämtsamma utrop af förvåning. o. s. v. — »Du milde Melander!» Skå. Wranér, Gårafolk 113 (1885). Dens., Helgdagsbilder 212 (1893). — Vgl. (V. Ol.), Blek. (Hm). Säkerligen flerestädes. Allitterationsbildning. — »Du store Melander.» Gbg (Gg), Rönneb. h. i Skå. (E. Wm). Kändt från Skå. af förf.

Palander. (Verkl.). I utrop af förvåning. »Du store Palander!» Skå. (förf.). Variant till »du store Melander».

Snusklander. V. Nyl. (Vll). Här är afledningsändelsen *-lander.*

Snålander? Sthm (Gr).

Tummander. Om massör som använder tummarna. Skå. (Sll). Kanske enstaka. Med skånskt uttal likalydande med *Thomander.*

Valsander. »Fru Valsander»; om fru som valsar mycket. Sthm (Sll). Kanske enstaka.

Virander. Om den som mycket spelar vira. Sthm (Sll). Kanske enstaka.

På **-berg** (mycket vanlig familjenamnändelse).[1])

Blyberg. Om klumpig person. Sthm (Gr).

Bofberg. (E. Åkm).

Djäfvelberg. Upps. (Gr).

Drullenberg. Betydelse? Sthm (Gr).

Drummelberg. Uppl. (T. Er; »även i andlig mening»), Sthm (Cd, M. Cd; Gr: »äfven om feminina och om saker, t. ex. en käpp»), Barkeryd i Jönköpings l. (A. J. G.). Jfr att *Drommelberg* är namnet på en person i Finkels Parentations-act af C. I. Hallman (1777).

Dysterberg. Sthm (Cd, M. Cd). Kändt af Sll.

Fimsberg = *Brake-Daniel* (se s. 21). V. Nyl. (Vll).

Fulberg. Fuling. Sdml. Se G. Er. i Södermanl. 2: 41 (1881).

Färberg. Sthm (Bjk). Namn på en person, som omtalas i Envallssons pjäs Kopparslagaren (1781).

Kåberg. Vgl. (La).

Klåberg. Prejare. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Knölberg. Om lat karl. Sdml. Se G. Er. i Södermanl. 2: 82 (1881).

Krakelberg. Om krångelmakare. Nyl. (Vll). Jfr *krakél.*

Muggeberg. Skå. (förf.).

Norberg. (Verkl.) Den norska nationen, norrmannen. Söndags-Nisse 1862, nr 4, s. 1. Jfr *Svensson.*

1) Se E. H. Tegnér i [illegible] s. 122.

Nötberg. Vgl. (La; Ulr.).

Rakelberg. »Om en som inte gör annat än hostar och spottar.» Nyl. (Vll).

Sjöberg. (Verkl.). »Den allt slukande sjön.» »Sjöberg tog vår hund.» Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Finnby i Åbo l. (Vendell i Bidrag 49: 299 (1890; »smeksam benämning för näcken»)).

Skräfvelberg. Nyl. (Vll).

Slöberg. Kändt af Ulr.

Smalberg. S. Hal. (K. Pet.).

Sprakelberg. Fjäsker. V. Nyl. (Vll).

Stakelberg. Om en som lätt faller, »stacklar» omkull. Finnby i Åbo l., se Vendell i Bidrag 49: 319 (1890). Jfr *Stackelberg* (verkl.).

Stolpenberg? I det allittererande uttrycket »stå stolpenberg», d. v. s. »stå stadigt, stå orubblig och orädd». Sdml., se G. Er. i Södermanl. 4: 59 (1883).

Stöfvelberg. Tölp. Nyl. (Vll).

Jfr med namnen på *-berg* danskans: »Vækkenberg har taget det, det er blevet væk, borte» (Feilb.).

På **-bjälke.**

Rosenbjälke? Fågeln Picus major, större hackspetten. Kalmar l. enl. Carlson 122 (1894). Kalmar enl. Kolthoff-Jägerskiöld 104 (1898). *Rosenbjelke* hette en nu utdöd adelsätt (se Anrep, Sv. adelns ättartaflor 3: 458). Jfr äfven *Lagerbjelke*, *Nordenbjelke* m. fl. adelsnamn.

På **-blom** (vanlig familjenamnsändelse).

Idiotblom. Upps. (Ny; »antagligen maskulinum till *idiotblomma*, jfr eng. 'blooming idiot'»).

Kortblom. Om ifrig (och lycklig) kortspelare. Upps. (La).

Nötblom. Nöt. Jolin, Skr. I. 3: 25 (1873; till en dum Hördt af Cd.

På **-bom** (vanlig familjenamnsändelse).[1])

Dumbom. Dummerjöns, dumsnut. Dumbomiana 11 (1804). »Du har rätt deri, at jag är en trög correspondent. Jag har alltid så varit och detta fel är ej et ibland dem, som hos Dumbomar och andra, 'förgår med åren'.» Järta i Ur H. Järtas literära brefväxling 1: 53 (1826). Wetterbergh, Genremålningar 327 (1842). »Det är icke första gången ni är en dumbom.» Hagberg, Shakspere 4: 71 (1848; vits med »skjuta bom»; eng. orig.: »'T is not the first time you were overshot.») »Den dumbomen.» Melander, Smugglarne 138 (1891). »Dumbommarna.» T. Topelius, Familjen Himmelstjärna 82 (1892; finl.).

»Se dombom ve dombom står dombommera.»

Fröding, Räggler å paschaser 2: 52 (1897). — Allmänt i hela Sverige. Äfven brukligt i Finl. (Hl, Ktn). — Utvidgadt till »dummeribom» hos Wetterbergh, Altartaflan 235 (1848; äfven i pluralis: »dummeribummar»).

Ordet har fått sin stora spridning på grund af Kellgrens dikt Dumboms lefverne. Såsom E. H. Tegnér har anmärkt (i Nordisk tidskrift 1882, s. 120) är *Dumbom* sannolikt bildadt af Kellgren. »Skjuta bom» och (det urspr. danska) »säga en bommert» hafva enl. Tegnér måhända föresväfvat namnbildaren (jämte Bellmans *Dumgren)*.

Af *Dumbom* ha bildats substantiven *Dumbome*[illegible] (se Dumbomiana 46 (1804)) och *Dumbomiana*, samlin[illegible] dumheter (förekommer som boktitel (1804), upptag[illegible] hos Dalin (1850)).

Fånbom. Kändt af E. Åkm. Liksom de tre följande n[illegible] bildning efter *dumbom.*

Nötbom. »Din nötbom!» Jolin, Skr. I. 3: 1[illegible] (187[illegible]). — Grafva, Brunskog i Värml. (Sa[illegible]

[1]) Jfr E. H. Tegnér i Nordisk tidskr[illegible] anmärkes, att namnen på *-bom* nu äro stadd[illegible]

sådan Nötbom jag är.» Sthm (V. Sg; M. Cd, Nordl.; Ny: »bland bildade»), Upps. (Ny; »bland bildade»), Vgl. (Belfr., La), Gbg (Bjk), Vänersborgstr. (West.), Ögl. (Ny: »bland bildade»), Kalmartr.? (Kk), Nättraby i Blek. (Hm), Hfs (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Kändt af Hdg, Hw, K. E. J. — Efter *Olle Nötbom*, hjälten i komedien »Olle Nötboms förtviflan» (1815).

Nötenbom. »Din lille Nötenbom.» Wetterbergh, Paralleler 248 (1846). — Vgl. (Belfr.). Sannolikt flerestädes.

Stirrenbom. Kändt af V. Sg.

Svirenbom. Se under *Sven* s. 295.

Svängbom. Om opålitlig, ombytlig person. Nyl. (Vll). Af *bom* = latinets *obex*.

På **-creutz.**

Pedantencreutz. »Man småler . . åt honom [informatorn] litet, och talar om herr Pedantencreutz, när man på långt håll ser honom gå för sig sjelf der nere i trädgården och äta vinbär, eller filosofera öfver morötterna.» Almqvist, Tre fruar i Småland 2: 145 (1842). Jfr sådana adelsnamn som *Adlercreutz* och *Lilliecreutz*.

På **-dal** (vanlig familjenamnsändelse).[1])

Drulendal. Drul, drummel. Vgl. (Belfr.).

Drurendal = Föregående. Vgl. (Belfr.).

Drünndal. »En kär sum ä sen i prådet [talar långsamt].» Sörbygdsmålet i Boh. (se Nilén 24). Nilén anmärker, att då *drünna* betyder råma sakta och oxnamnen ofta ändas på *-dal*, ordet sannolikt ursprungligen varit oxnamn.

Dyrendal.

1) Om handlande som har höga priser. E. H. Tegnér, Om genus i svenskan 70 (1892). — S. Hal. (K. Pet.; »mycket vanligt»), Skå. (Cd, Norl., E. Wm): N Å[illegible]bo (Pmf), Onsjö och Frosta (Np). Äfven »en [illegible]». Skă. (P. On).

[1]) [illegible]gnér i Nordisk tidskrift 1882, s. 122.

2) Dyrt köpt sak. »En dyrendal.» E. H. Tegnér, cit. st.

3) I uttrycket »köpa på dyrendal», d. v. s. till högt pris. Oxie h. i Skå. (Rietz 109).

Ursprungligen namn på Rolands svärd *(Durindana, Durendal)* har ordet anslutit sig till öfriga bildningar på *-dal,* hvarvid begynnelsen uppfattats som identisk med adj. *dyr,* kostbar, kostsam. Jfr E. H. Tegnér, Om genus i svenskan 70.

Fräckendal. Sthm. Se R. Berg i Landsm. XVIII. 8: 13 (1900).

Gökendal. Skalk, skälm. Nke, Vgl. (Rietz 189). »Jo, du är mig en Gökendal», d. v. s. en skön pojke, en ljus gosse.» Smål. (förf.), Kalmar l. (Klinghammer 729 (1873)). »Dendere Gökendal han låts' inte han hörde.» Blek. (K. Nilsson, Ny samling Muntra Folklifsbilder 39 (1888)), Nättraby (Hm), Bjäre h. i Skå. (Klinghammer 729 (1873; »Gögendal»)), Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs; ungefär = »munter Ture»). Kändt af Mel. — Såsom skämtsamt proprium i egentlig mening förekommer *Gökendahl* hos Bellman, Skr., Ny samling, utg. af Eichhorn 2: 382 (1794).

Hafverdal. »Hafredal.» Tölp, strunt. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). *Hafre* har i ssgr i Nyl. formen *håver-,* se Vendell i Nyland 1: 81 f. (1884).

Jämmerdal. Om en som jämrar sig (utan anledning »Din lille Jämmerdal!» Skå. Wranér, Tösaknep (1897). — Sthm? (Cd: väl i förbindelsen »Jerem Jämmerdal»), Sdml. (G. Er. i Södermanl. 1: 53 (1 »pjunkig karl, som ständigt jemrar sig och mis star»), Smål. (förf.), Torsås i K almar l. (Stj Hal. (K. Pet.; »mycket vanligt»), Skå. (Klingh 1094 (1873), E. Wm): N. Åsb (Mm, Pmf) och Frosta (Np), Skytts h (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Lbg. — Jfr: »Ser du, Mor, du skulle varit kristnad till Janna Jämmerdal och inte till Janna Jeppsdotter.» Wranér, Hägringar 71 (1891). — Ordets bildning har kanske underlättats af appellativet *jämmerdal* (»jorden är en jämmerdal»). Till *Jämmerdal* har bildats ett femininum *Jämmerdalska*, som kännes från Skå. (S. Bg) och från Öbtn (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Klampendal. Om den som klampar. Vänersborgstr. (West.).

Klumpendal. Om ovig, lunsig karl. Upps. (Ny: bland »de bildade»), Sthm (Cd), Sdml. (G. Er. i Södermanl. 1: 53 (1877), 2: 78 (1881)). Kändt af Hdg, K. E. J. Jfr *Klumpendarius.*

Laterdal. »Laderdal.» Lätting. Skå. (Mm, E. Wm), Onsjö och Frosta i Skå. (Np).

Lederdal. »Leerdal.» Otäcking. Torna h. i Skå. (Mm).

Magerdal. »Du får nog inte fläsk hvar dag — du ser så matatom ut: en kan ju räkna sidobenen på dig, din Magerdal.» Skå. H. Wranér i Gula boken 1902, s. 132.

Pipendal. »Om pojke, som lätt kommer i gråt.» Skå? (Cd).

Rankendal. Om »lång, skrånglig karl utan styrsel på kroppen». Sdml. Se G. Er. i Södermanl. 1: 53 (1877).

Slarfvendal. Slarfver. Vgl. (Belfr.), Smål. (A. J. G., förf.), Nättraby i Blek. (Hm), Harj. i Skå. (N. An), Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Kändt af Cd, Hass. Jfr *Slarfvendarius.*

Stinnerdal. Om tjock person. Harj. i Skå. (N. An), Torna i Skå. (Mm).

Styggerdal. Stygging. Skå. (E. Wm): N. Åsbo (Pmf), Harj. (N. An).

[illegible]dal. Om person l. sak som står ostadigt och lätt [illegible] Sdml. (G. Er. i Södermanl. 5: 52 (1884)).

Sammansatta sekundärt nyttjade familjenamnsbildningar på *-dal* visa två typer:

1) Med första led på *-er: Hafverdal, Jämmerdal* samt (med adjektivisk första led) *Later-, Leder-, Mager-, Stinner-, Stygger-dal,* de fem sista speciellt skånska (möjligen har dessas bildning analogiskt påverkats af *jämmerdal,* hvars större utbredning tyder på högre ålder; verkliga familjenamn på *-erdal* äro nog jämförelsevis sällsynta, jfr dock t. ex. *Cimmerdahl, Wennerdal, Wetterdal, Österdahl).*

2) Med första led slutande på det i namnsammansättningar efter tyskt mönster så vanliga *-en:* så godt som alla de öfriga *(Drunndal* af *Drunendal?; Dyrendal* är ursprungligen etymologiskt skildt från de öfriga). Denna grupp beror sannolikt på anslutning till sådana verkliga familjenamn som *Bergendal, Liljendal, Rosendal* o. s. v. Den sekundära användningen har nog till en viss grad bestämts af utländskt mönster. I lågtyskan förekom(mer) ett *Delgendaal,* »einer der alles zerbricht, verdirbt»; se Versuch eines bremisch-niedersächsischen Wörterbuchs 1: 195 (1767; imperativbildning). Vidare kännas från Meklenburg imperativbildningarna: *bräkendal, störtendal, störkendal, rietendal* . . von gewaltthätigen Menschen, *rietendal* auch von Einem, der viel Kleider aufrägt», se Wossidlo, Imperativische Bildungen im Niederdeutschen 2.

På -elius (-zelius).

Stickzelius. Om den som är petig (och retsam) af sig [,som »sticks»?]. »En liten Stickzelius.» Lund (Flensb.; Sll). Jfr de verkl. familjenamnen *Afzelius, Bruzelius, Cornelius* samt framför allt *Stigzelius.*

På -ell.

Bexell. (Verkl.). Om barn som väter ner sig; anslutning till verbet *bäcka:* mingere. Hördt af förf.

På -éus (-æus).

Ynkepeus. Ynkrygg, stackare. Öbtn., Nyl. (Vll). Jfr de verkliga finländska namnen *Alopæus*, *Europæus*, *Miltopæus*.

På -erus.

Slarfverus. Falun (V. Ol.: »smeknamn till barn»). Jfr de verkl. familjenamnen *Hjelmerus*, *Vannerus* o. s. v.

På -felt (vanlig familjenamnsändelse).[1]

Fjäskenfelt. Fjäsk. Finl. (Ktn), Hfs (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Fnaskenfelt. Puttefnasker. »Alla tuppar äro högfärdiga; det kan man se på deras fasoner, när de brösta sig i sophögen och sträcka näbben i vädret, likasom ville de ropa till hvar och en: hvad är du för en fnaskenfelt.» Topelius, Läsning för barn 4: 64 (1872). »[Den lille Björn frågade hvad ett uppslaget plakat syftade på]. Åhå — sade en bredaxlad jernbärare med händerna i byxfickorna, — alla fnaskenfeltar skola nu vara nyfikna!» Dens., Därs. 6: 29 (1884). — S. Hal. (K. Pet.; »mindre vanligt»), Öbtn, Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Kändt af Flensb. Allitterationsbildning.

Frackenfelt. »(Snobbelin von) Frackenfelt, snobbig ungherre, uppträdande i högtidsstass.» Gbg (Cd). Allitterationsbildning. Jfr *Snobbelin*.

Knölfelt. Skå. (förf.).

Nötfelt. (Åm).

Pungfelt.

1) »Pank person.» Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

2) »Lättsinnig mansperson.» Nyl. (Vll).

Rännfelt. Om »manlig person, som ränner ur hus i hus med skvaller». Vgl. (Belfr.). — Om »person, som mycket löper omkring». Finl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

---

[1]) Se E. H. Tegnér i Nordisk tidskrift 1882, s. 122.

Rännerfelt. Om kringrännande skvallrare. Vgl. (Belfr.). *Rennerfelt* är ett verkl. adelsnamn.

Slarffelt. Nyl. (Vll).

Slarfvenfelt. Nyl. (Vll).

Slyngelfelt. »Var så god Mussiö [= munsjör] Slyngelfeldt, och berätta hvad som omtaltes.» Odel, Den Nya Svenska Argus 100 (1768). — Grafva i Värml. (Sam.).

Snuskenfelt. Finl. (Ktn).

Spelevinkerfelt. Sthm (Cd, M. Cd; »hördt någon enstaka gång»).

Springfelt. Om den som ränner omkring (stundom — se det första exemplet — med syftning på att någon är en äfventyrare). »[En person som] inte är en sådan der ung springfelt, utan stadig, solid man.» Längtan efter äfventyr 64 (1855). »Kitta Springfält.» Wranér, Holger skräddares 66 (1885; om en som hette *Kerstin).* — Gbg (Bjk), Barkeryd i Jönköpings l. (A. J. G.), S. Hal. (K. Pet.; »vanligt»), N. Åsbo i Skå. (Pmf), Lund (Cd), Malmö (E. On; »om personer som bruka vara mycket i rörelse»), Vemm. (S. Bg). Hos Braun, S. arb. (4 uppl.) 5: 355 (1847) förekommer *Springfeldt* som verkligt namn. — Till *Springfelt* har bildats ett femininum på *-a.* »Springfältor!» Börjesson, Erik XIV:s son 28 (1847; till ett par flickor som vilja leka sista paret ut).

Jfr tyskans *Springinsfeld,* äfventyrare (»der seltzame Springinsfeld» är titeln på en roman af Grimmelshausen).

Med bildningarna på *-felt* må jämföras »Smekfält» såsom diktadt personnamn hos Runius:

»Lysten achta dig för fall,
Mins hur Smekfält sidst forwall.»

Dudaim 3: 34 (c. 1710).

På **-gren** (vanlig familjenamnsändelse).[1])

Muffelgren. Västm. och flerestädes (T. Er.; »skämtsamt uttryck utan bestämd mening»). Väl närmast om »grof, klumpig, rå» person? Jfr *Muffel* = *buffel* i öfverförd betydelse (Ydremålet enl. Rietz 446).

Nedergren. Om »nedrig person»? (E. Åkm).

Skrångelgren. Om långskranglig karl. Sdml. Se G. Er. i Södermanl. 4: 37 (1883).

Svältengren. Om utsvulten stackare. Vgl. (La).

Uselgren. Usling. Sdml. (G. Er. i Södermanl. 5: 46 (1884; »usling, stackare»)), Ögl. (Ny; »bland bildade»), Smål., Öl. (Engst., Norl.; »om stackare»), Torsås i Kalmar l. (Stj.), S. Hal. (K. Pet.; »vanligt»), Nättraby i Blek. (Hm). »De va' en Uselgrens Kitta.» Skå. (förf.). Harj. i Skå. (N. An), Vemm. i Skå. (S. Bg).

På **-hjälm** (jfr de talrika adelsnamnen på **-hjelm**).

Bråkenhjälm. (Verkl.). Om bråkig person. Sthm (He), Nyl. (Vll: »krångelmakare»).

Procentenhjälm. Procentare.

»De som oss sörja nogsamt ges;
Ty det Pro Centenhjelmar ägnar,
At då uppå Creditens vägnar,
I boj och flor vid grafven ses.»

Strand, Mina Tids-Fördrif 2: 40 (1763; i utsväfvande unga lättingars namn). »Kapitalister och Procentenhjelmar.» Chydenius, Politiska skr. 305 (1766). »Jag talar nu ej om Procentenhjelmar: ty som desse lefva af intet annat, än af skinneri och ockrande; så få de ock sällan at göra, med andre låntagare, än sådana, hvilka eljest ej finna, eller ock redan förlorat credit.» Den Förnuftige Fritänkaren 89 (1767). radt. Jfr de båda närmast följande.

[1]) Tegnér i Nordisk tidskrift 1882, s. 121.

...ukenhjalm Sthm (Ai). Jfr närmast föregående och efterföljande.

Spekulantenhjalm. »Vär 'Spekulantenhjelm' [har] samlat en icke obetydlig förmögenhet på affären [uthyrandet af mobler mot oskaligt hög betalning].» Bäckman, Blyertsteckningar 8 (1850). Jfr de båda närmast föregående.

Sp... Blek? (Hm).

S... Om fattig knekt.

... Att bygga fästningsverk, är ej detsamma som baka kusar. ... Hvad? En borgare skall föra sådant af en S...

Beskow, Dramatiska studier ... (1838). Ej ... någon ...

... Sala. ... S. Hel. K. Pet.:

...

... Sm. Hm..

... -nom.

... Herrskapet ... herrskapet är säga ... Bergman. ... anskap

... en Stockhol- ... (1883).

...

... -lius.

... Svebilius, som går och ... menniskorna.» ... (1853). Jfr *Svebilius*,

...

...

... föregåen... (Nerikl). ...

K. J., L...

B) Med föregående *-el* (namnbildningar på *-elin)*.
nmelin. Sthm (Bjk, Gr), Vgl. (La), Gbg (Bjk).
kelin. Nyl. (Vll).
kelin. Sthm (Gr).
lin. Om den som gapar. Sthm, Gbg (Bjk).
nmelin? Om den fule? Jfr *Grymmelina,* se s. 332.
elin. Lipsill. Vgl. (Belfr.), Smål. (förf.). Kändt af
lg, K. E. J., Lbg.
elin. Glad kamrat, »gubbe». Finl. (Sv. Lands-
ilsför. i Hfs: »allmänt»; Vas.: »vi satt tillsammans
gra gubbeliner»).
relin. Sthm (Bjk; »en som vill 'hångla', som tar
a värdshusflickor om lifvet eller dylikt»).
nelin. Om den som brukar härma folk. Gbg (Cd;
ıkadt af en född finska). Hördt af förf. Vanligen
e uppfattadt som personnamn.
lin. Skämtsamt i uttrycket »fru Hönelin», om höna.
ass på, fru Hönelin, stå alldeles stilla, annars da-
ır jag dig om näbben, så du får tandvärk.» Finl.
Topelius, Sommarsjö 1: 58 (1897). Tillfälligt?
lin. Om liten karl som visar mod eller styrka.
ım (Cd).
elin. »Om en som är ostadig på benen.» V. Nyl.
ll). Med femininbildningen »Kingelinskan». Af
ıgla, vackla. Se Vendell, Östsvenska monografier
(1890).
elin. »Om den som knogar och drar.» Sthm (Cd).
knoger, en som öfverdrifvet sparar. Se Rietz 337.
nelin. »Du lymmelin, hvad står du der och hväs-
flintan efter?» Almqvist, Amorina 3 (1839).
Om »fyndig, liflig person». Falun (V. Ol.).
Sjask(er). Sthm (M. Cd, V. Sg), M. Boh.
(Belfr.), Smål. (förf.), S. Hal. (K. Pet.;
by i Blek. (Hm). »I synnerhet i
Kändt af Hdg, K. E. J.,

Sjåddelin. Om en svag stackare. S. Hal. (K. Pet. »om den som är hjälplös, saknar förmåga att tränga l. slå sig fram i lifvets kamp», äfven om djur.)

Skinnelin. Skinnare, ockrare. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Skrabbelin. Om skral, klen stackare. (Jfr *skrabb, skrabbe, skrabber* såsom namn på gammal, utmagrad stackare, svag, sjuklig människa, se Rietz 596). Grafva i Värml. (Sam.), Vgl. (Belfr., La), Smål. (A. J. G., Hellq.), S. Hal. (K. Pet.; »vanligt»). Kändt af Lbg. — I följande exempel tyckes betydelsen afvika (»skojare»?). »Nämndemannens Johan var, gu'nås, en öfvermodig kaxe och en stor skrabbelin.» Sällberg, Vid aftonvardsdags 39 (1895).

Skrangelin. Om mager person. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Jfr *skrangel,* lång och smal, illa vuxen, »skranglig» människa, se Rietz 596 (från Kalmar l. och S. Gotl.).

Skäggelin. Om skäggig person. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Slarfvelin. Slarfver. Grafva i Värml. (Sam.), Vgl. (Belfr.), Smål. (förf., Norl.), Öl. (Engst.), S. Hal. (K. Pet.; vanligt). Bekant för Hellq.

Sluskelin. Slusk. Nyl. (Vll).

Smädelin. Smädare. »Vänta mig, hr konsul — Smädelin [till en konsul Winke].» Jolin, Vinglaren 19 (1883).

Smörjelin. Om »inställsam person». Värml. (A. Bln). Jfr *smörjel,* slyngel, opålitlig person (Sthm, Sdml. m. fl. st. enl. Rietz 636).

Snobbelin. Om snobbig och enfaldig ungherre. Gbg (Cd), Nyl. (Vll). Jfr *Frackenfelt.*

Snorkelin. Pojkslyngel. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Stöfvelin. Stöfvel i öfverförd betydelse. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Suddelin. Sudder. Sthm (Bjk, Gr), Gbg (Bjk).

Suggelin. Om den som bär sig svinaktigt åt; dock ej så förklenande som *sugga.* Sthm (Cd).

Svenskelin. Om »Sverigesbo af tvifvelaktig kvalitet». Finl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs: »allmänt»; Vas.).

Taskelin. Tasker. Nyl. (Vll).

Tjockelin. Nyl. (Vll).

Traskelin. Trasker; om barn som ännu ej kan riktigt gå. »Traskelin. En liten odygdspåses historia.» (Boktitel 1885). »Det är troligt, att han [en liten gosse] ej från början hette Traskelin, men numera kallade ingen honom annorlunda, och detta namn passade honom alldeles förträffligt.» Traskelin 5. — Vgl. (Belfr., La), Smål. (förf.), S. Hal. (K. Pet.: »vanligt»), Skå. (förf.), Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Tråmelin. »Om fet, och ovig person.» Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs).

Trögelin. Om trög person. Uppl. (Schag.), Sthm (Bjk, Cd, He, Nordl.), M. Boh. (Ldkt), Vgl. (Belfr.), S. Hal. (K. Pet.: »vanligt»), Skå. (förf.), Malmö (Som.), Hfs (Hl). Kändt af R. Bg, Hellq., P. On, Åm. Vanligheten beror väl på *Trögelin* i Söndags-nisse.

Tuppelin. Bonde. Hfs (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Till *bondtupp.*

Viggelin. Om den som viggar. Sthm (Cd, M. Cd).

Bildningarna på *-elin* äro i formellt afseende af flere slag:

1) De som genom tillägg af *-elin* bildats af ett (vanligen personbetecknande) substantiv (antingen oförändradt, eller, om det är ett femininum på *-a*, med bortkastadt slut-*a)*, ett adjektiv eller ett verbs grundstafvelse. (Stundom har en bildning på *-elin* utgått både från ett substantiv och ett verb). Hit höra:

Fjäskelin (af *fjäsk,* m.; jfr *fjäsker* och *fjäska,* v.); *Sjaskelin* (af *sjask,* m.; jfr *sjasker* och *sjaska* v.);

Skrabbelin[1]) (af *skrabb*, m.; jfr *skrabbe* och *skrabber* samt *skrabba*, v.); *Skäggelin* (af *skägg*, n.); *Slarfvelin* (af *slarf*, m.; jfr *slarfver* och *slarfva*, v.); *Sluskelin* (af *slusk*, m.; jfr *slusker)*; *Snobbelin* (af *snobb*, m.; jfr *snobba*, v.); *Snorkelin* (af *snork*, m.: jfr *snorka*, v.); *Suddelin* (af *sudd*, m.; jfr *sudder* och *sudda*, v.); *Svenskelin* (af *svensk*, m. (äfven adj.)); *Taskelin* (af *task*, m.; jfr *tasker)*; *Traskelin* (af *trask*, m.; jfr *trasker* och *traska*, v.); *Tuppelin* (af *tupp*, m.).

Hönelin (af *höna)*; *Suggelin* (af *sugga)*.

Fräckelin (af *fräck)*; *Grymmelin?* (af *grym)*; *Piggelin* (af *pigg)*; *Svenskelin* (se ofvan); *Tjockelin* (af *tjock)*; *Trögelin* (af *trög)*.

Gapelin (af *gapa*, v.; jfr dock *gap*, m., gaphals; se Magnusson i Landsm. II. 2: 22); *Gråtelin* (af *gråta*, v.); *Härmelin* (af *härma*, v.); *Knogelin* (af *knoga*, v.; jfr dock *knoger)*; *Sjåddelin?* (af ett verb *sjådda* med motsv. betydelse?); *Skinnelin* (af *skinna*, v.); *Smädelin* (af *smäda*, v.); *Smörjelin* (af *smörja*, v.?; jfr dock *smörjel*, m.. se ofvan s. 328); *Tråmelin* (af *tråma*, v., trampa, se Rietz 758); *Viggelin* (af *vigga*, v.). (I viss mån afvikande äro *Hångelin*, af *hångla*, v., se s. 327, och *Kingelin*, af *kingla*, v., se Därs.).

2) De som genom tillägg af *-lin* bildats af ett maskulint substantiv på *-e*: *Gubbelin* (af *gubbe)*; *Jättelin* (af *jätte)*; möjligen *Skrabbelin* (af *skrabbe*, se här ofvan).

3) De som genom tillägg af *-in* bildats af ett substantiv på *-el*: *Drummelin* (af *drummel)*; *Lymmelin* (af *lymmel)*; *Skrangelin* (af *skrangel)*; *Stöfvelin* (af *stöfvel)*. Möjligen äfven *Smörjelin* (se här ofvan).

Af de anförda äro endast *Gubbelin*, *Piggelin* och *Jättelin* (äfvensom möjligen det enstaka *Hönelin)* utan klandrande bibetydelse. De öfriga äro af mer

---

[1]) Kan också föras till 2; se det följande.

eller mindre nedsättande art (hos *Knogelin, Traskelin* torde dock den satiriska innebörden jämförelsevis litet framträda). De flesta utgå från ord som i och för sig äro förklenande. Några, t. ex. *Skäggelin, Svenskelin*, ha blifvit pejorativa genom ändelsen.

Gråtelin, Jättelin, Sjaskelin, Sjåddelin, Slarfvelin, Snorkelin, Traskelin och kanske flere (t. ex. *Gubbelin)* hafva mer eller mindre karaktär af diminutiver[1]); flere af dem användas helst om barn (i synnerhet om pojkar); *Jättelin* syftar på en *liten* karl, *Sjåddelin* på en hjälplös stackare. —

I Smål., Blek. och troligen flerestädes nyttjas flera andra bildningar på *-elin* af förklenande natur, hvilka, liksom de flesta af de förut uppräknade, bildats af ett maskulint, personbetecknande substantiv eller af ett verb (eller af bådadera). Då jag anser sannolikt, att de så godt som alltid brukas rent appellativt (utan att hvarken vara eller uppfattas som ursprungliga propria), vill jag här blott exempelvis uppräkna några (till flere af dem finnas sidoformer på *-er*[2])): *dabbelin (dabber)*, om den som beter sig tafatt, fumligt, snuskigt (Östra h. i Smål., se Gadd 33; af *dabbe* m., jfr *dabba*, v., se Rietz 80); *fjattelin*, om den som trippar (»fjattar») åstad med alltför stor försiktighet, äfven om feg stackare (Smål., se Sällberg, Småfolksprat 92 (1898)); *klabbelin (klabber)*, den som klabbar (Östra h. i Smål., se Gadd 49; kändt af förf.); *sabbelin*, slarfaktig, dålig, ohyfsad karl (Smål. och Blek. enl. Rietz 696; af *sabba*, v., se Rietz, Därs.); *safselin (safser)*, långsam, senfärdig person (Smål., se Rietz 555, Östra h. i Smål., se Gadd 67; af *safsa* v., se Rietz, cit. st.), *sarvelin* eller *survelin (sarver* eller *surver)*, slarfver (Östra h. i Smål., se Gadd 68, 80; jfr *surva*, v. (se Rietz 701) och *survel*, oordentlig, mindre hyfsad pojke, se Rietz,

[1]) Samband med tyskans former på *-lin*?

[2]) Jfr samma förhållande vid flere förut anförda.

cit. st.); *saskelin* eller *suskelin (sasker* eller *susker)*, långsam, sölig människa (Smål., se Rietz 558, af *saska* eller *suska*, v., göra något långsamt, liknöjdt, se Rietz, cit. st.); *sjafselin (sjafser)*, slarfver (Smål. enl. Rietz 572; kändt af förf.; af *sjafs*, m., se Rietz, Därs.); *trubbelin*, drumlig människa (Smål. enl. Rietz 754; jfr *trubber*, trumpen, fåordig människa, se Rietz, cit. st.).

Vissa af de först uppräknade, nu vanligen såsom egennamn uppfattade formerna på *-elin* (t. ex. *Sjaskelin, Skrabbelin)* hafva nog ursprungligen hört till samma grupp som den senast exemplifierade och alltså ej från början betraktats som propria. Andra (t. ex. *Lymmelin, Smädelin, Snobbelin* o. s. v.) ha bildats efter sådana verkliga egennamn på *-elin* som *Adelin, Aspelin, Bergelin, Montelin, Sandelin, Sundelin, Tammelin*, hvilka inverkat äfven på flera af de ursprungligen appellativa orden på *-elin*, så att dessa nu gälla som personnamn. *Hermelin* sammanfaller till form, fast ej till uttal, med ett verkligt familjenamn (jfr djurnamnet *hermelin)*.

Till de personbetecknande bildningarna på *-elin* finnas stundom feminina på *-elina*, t. ex. *Grymmelina* (kändt af Sll från Skå.; om den fula), *Sjaskelina* (kändt af förf.); äfven *Klabbelina* (kändt af förf.) m. fl.

På **-ing.**

Dyring. (Verkl.). Om »en som är dyr att köpa af» (Lbg).

På **-ingius.**

Dagtingius. »Schönbeck [är] . . ingen s. k. Dagtingius.» Ahnfelt, Studentminnen 2: 284 (1857). Jfr *Cnattingius, Helsingius, Juringius* (verkl.).

På **-klo.**

Räfvenklo. Slughufvud. »Unga räfvenklo i tulljakten kan nu få komma bäst han behagar. Det skulle just vara roligt att narra honom april.» E. Carlén, Rosen

på Tistelön 398 (1842). [Citatet lämnadt af R. Bg]. Som bekant har *Rewentlow* i folkspråket (stundom skämtsamt) ändrats till *Räfvenklo*. Jfr *Djurklou*, *Fogelklo* m. fl. verkliga namn.

På **-krona** (jfr adelsnamnen på **-krona**).

Bullerkrona. Om bullersam person. Vemm. i Skå. (S. Bg).

Korumpenkrona. (E. Åkm).

På **-kvist** (mycket vanlig familjenamnsändelse).[1])

Bodkvist. Bodherre. »Om en flicka blir förledd, så är det mestadels någon hygglig bodqvist, som är förledaren.» Kapten Puff 1857, nr 33, s. 2.

Dysterkvist. Adjektiviskt = dyster. »Hur är det fatt med dig, gamle gosse, du ser så 'dysterqvist' ut?» Johnson, Lätt gods! 120 (1893). »Hvarför är du så förb. dysterkvist.» Strix 1897, nr 17, s. 5 (yttradt af en student). — Värml. (Dalb..; »ej i folkmålen, men annars»), Upps. (Hellq.; »vanligt i studentspråket»), Sthm (Nordl.; V. Sg: »känna sig Dysterqvist»), Vgl. (Belfr.), Lund (förf.; mest i studentspråk; Kk: »Hvarför ser du så dysterkvist ut?»). Kändt af Hdg, K. E. J., Lbg. Allmänt enl. R. Bg. Förekommer nog mest i uppsvenskt slangspråk.

Fulkvist. Blek. (La).

Fäkvist. »[De] kallade sig själfva för Fäqvistar.» Wranér, Storgubbar 77 (1895).

Grönkvist. (Verkl.). Gröngöling, ung spoling. Vgl. (Belfr.), Sdml. (R. Bg), Lund (Sll). Kändt af P. On.

Hvisselkvist. Om »person, som brukade hvissla mycket». Färs h. i Skå. (E. On). Måhända enstaka. Jfr familjenamnet *Wieselqvist*.

Knölkvist. Substantiviskt och adjektiviskt = något full (person). »Vara knölkvist.» Studentslang enl. R.

[1]) Jfr E. H. Tegnér i Nordisk tidskrift 1882, s. 121.

Berg i Landsm. XVIII. 7: 22 (1900). Sthm (Cd, M. Cd), Gbg (P. Em), Lund (Sll).

Krakelkvist. »Om grälsjuk och supig person.» Pojo i V. Nyl. (Vll). Med den motsvarande femininbildningen *Krakelkvistan.*

Lingkvist. Skämtsamt för linguist. Ups. (Bjk.: »fordom»). Bjk hänvisar till komedien Magister Lingqvist af J. G. Schultz (1862).

Lugnkvist. Adjektiviskt = lugn. »Var du Lugnqvist.» Torsell, Patron Trögelin på Afrikanskan 14 (1870). »Var Lugnkvist.» I. Lange, »Sämre folk» 169 (1885; finl.). Hufvudsakligen i den citerade frasen. — Vbtn (Mel.), Värml. (Sam.), Uppl. (Schag.), Upps. (Hellq., Nn, Ny), Sthm (Bjk, M. Cd, Gr, He, Ny), M. Boh. (Ldkt), Vgl. (Belfr., V. Ol.), Vänersborgstr. (West.), Ögl. (Ny), Smål. (A. J. G.), Kalmar (V. Sg), Nättraby i Blek. (Hm), Lund (Cd, Flensb.: »det kan du vara lugnkvist för»; förf. o. s. v.), Malmö (Som.), Finl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs, Ktn), Hfs (Hl). Kändt af Hass., Hdg, K. E. J., Kk, Lbg. Enl. Ny bland de bildade klasserna. Jfr *Lundqvist* (uttaladt *Lungkvist).* Väl mest i städernas hvardagsspråk (»studentslang», »kontoristspråk» o. s. v.).

Mattkvist. Adjektiviskt = matt [= snopen]. »Han blef Mattkvist.» Upps. (La).

Munterkvist. Adjektiviskt = munter. »Munterqvist å glad!» Figaro 1893, nr 44, s. 2. Kändt af Hellq.

Nötkvist. Nöt. »Boricka! Nötqvist! Åsnakindbåga!» Wranér, Kärleksglöd och hjertenöd 40 (1896). Zetterholm, I byhem och torparestugor 111 (1896). — Nättraby i Blek. (Hm). Kändt af Ulr.

Petterkvist. Bracka. Finl. (Vas.). Jfr »Lovisa Petterkvist», pseudonym för A. Agrell.

Rosenkvist. (Verkl.). I uttrycket »ha besök af målar Rosenqvist» om menstruation. Sthm (Ulr.: »användt af skolflickor»). Jfr *Colliander.*

Slappkvist. »Slö ock slapp.» Studentspråk enl. R. Berg i Landsm. XVIII. 8: 37 (1900). — Upps., Sthm (Gr; äfven om en som har »kopparslagare»).

Slökvist. Adjektiviskt = slö (äfven, fastän ej så ofta, substantiviskt). Sthm (Gr).

Snillkvist. Sthm (Bjk).

Snålkvist. Snåling. »Blodsugar snålqvist [som skällsord till en person som heter Grönqvist].» Uller, Hemkomsten 24 (1861). — Sthm (Bjk, Gr), M. Boh. (Ldkt).

Solokvist? I uttrycket vara eller sitta »solokvist», mol ensam. Lund (förf.) och flerestädes i skämtsamt hvardagsspråk. Uppfattadt som proprium?

Sötkvist. Om inställsam person. Blek. (La).

Uselkvist. Usling. Nättraby i Blek. (Hm), Skå. (förf.).

På **-ling,**

Jämmerling. Om den som jämrar sig. Sthm (Bjk), Finl. (Hl, Vas.). Efter en person i »Advokat Knifving» enl. Bjk. Jfr *Billing*, *Norling*, *Wetterling*, *Österling* (verkl.).

På **-lund** (vanlig familjenamnsändelse).

Fnaslund. Om en oföretagsam person; tasker. Äfven i allmänhet om en moraliskt förkastlig varelse (Vll). Finl. (Vas.; »allmänt»), Nyl. (Vll).

Jäderlund. (Verkl.). Eufemism för djäfvulen *[jäv-]*. »Hvem Jäderlund gör inte det [bor på landet]!» Strix 1899, nr 25, s. 3. »Hvem Jäderlund är det som tagit min plats?» Därs., nr 29, s. 4. Jfr *jädran(s)* (eufemism för djäfvulen).

Jämmerlund. Om den som jämrar sig och klagar. »En jämmerlund.» Lyckow, Leksaker 251 (1898).

Kortlund. Om en som har tur i kortspel. Gbg (Prof. J. Vising).

Kvicklund. Sthm (Bjk).

Söderlund. (Verkl.). Stöfvelknekten. Hfs (Vll). Anledningen till namnet okänd (Vll).

Tjuslund. Sthm (Ai; »användt om en gentil kryddbonesare i Stockholm»; Bjk).

Viklund. (Verkl.). Om full person. (Ulr.).

På **-man** (vanlig familjenamnsändelse).[1])

Backman. (Verkl.). Klöfverknekt i spelet *Backman* l. *Barkman* och *Stina.* Vemm. (S. Bg).

Barkman. (Verkl.) = föregående.

Boman. (Verkl.). I uttrycket *Bomans.* flickor = korten. »Infinn dig i eftermiddag kl. 4 för att ta en sväng med 'Bomans flickor'.» Söndags-nisse 1881, s. 48. — Någon gång »Bomans gossar och flickor». Se Hedenstierna, Vett och ovett 68 (1887). Efter namnet på en kortfabrikant.

Dysterman. »En dysterman full af ysterheter.» Förekommer hos Strindberg, Tjänstekvinnans son (enl. en osäker uppgift).

Hågman. Hågen, lusten. I det skämtsamma uttrycket: »Hågman me(d) karbasen lär barna bra läsä.» Sdml. Se G. Er. i Södermanl. 2: 64 (1881).

Ingman. (Verkl.). Ingen. I ordleken: »Ingman ha gjólt'e», ingen har gjort det. Sdml. Se G. Er. i Södermanl. 2: 68 (1881).

Långman (långeman, långerman)? Långfingret. »Lån[illegible] man.» Dal. (Nordlander i Landsm. V. 5: 87 (188[illegible]), jfr Därs. 89), Boh. o. Gbg (Gg), Finl. (Nordlander i Landsm. V. 5: 90), Finnby i Åbo l. (Vendell i Bidr[illegible]g 49: 261 (1890)). »Långeman.» Vbtn (Nordlander i Landsm. V. 5: 87), Hälsingl. (Dens., Därs.), D[illegible]al. (Dens., Därs. 86), Värml. (Dens., Därs. 87), Ros[illegible]lagen (Dens., Därs. 88), Ale h. i Vgl. (Dens., Dä[illegible]rs. 86), Blek. (Dens., Därs. 87), Nättraby i Bl[illegible]k.

---

[1]) Se E. H. Tegnér i Nordisk tidskrift 1882, s. 109.

(Hm), Skå. (E. Wm), Gotl. (Nordlander i Landsm. V. 5: 87). »Langman.» Nykarleby i Finl. (Nordlander i Landsm. V. 5: 86). »Långerman.» Västm., Finl. (Nordlander, Därs.). Uppfattadt som proprium?

Magerman? Om den magre. Hagberg, Shakspere 3: 169 (1848). — Sthm (Cd, M. Cd, Gr, Nordl.), M. Boh. (Ldkt), Vgl. (La), Sdml. (T. Er.), Smål. (förf.), Kalmartr. (Kk), Öl. (Engst.), S. Hal. (K. Pet.; »vanligt»), Skå. (E. Wm), Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs), Vasa (Ktn). Allmänt enl. R. Bg. Kändt af Som. Jfr »Tjockeman, Magerman och Midtemellan» såsom namn på tre pepparkaksgubbar af olika tjocklek hos A. M. Roos, Lilla Elnas sagor 2: 61 (1894). — Uppfattadt som proprium? — Äfven i tyskan: »Bei Schraalhans ist Magerman Koch, und Magermans Gäste überessen sich selten.» Gittée i ZdVfV 3: 426.

Mjäkman. Om »mjäkig» person. Efter Jörgens vedernamn på E. Beckman. Tillfälligt?

Smalman. Om mager stackare. Smål. (förf.).

Sparman.

1) Om sparsam person.

2) Snåljåp.

Sdml. Se G. Er. i Södermanl. 4: 53 (1883).

Stömsman. Om den som fumlar. Brunskog i Värml. (Dalb.). Af *stömse* = fumla.

Vördigman.

»Min herr magister Vördigman,
Hör vackert upp att läsa lagen!»

Rydberg, Faust 71 (1876; yttradt af Faust till Mefistofeles; t. orig.: »Mein Herr Magister Lobesan»; J. Anderssons öfvers.: »Min Herr Magister Lobesan») Jfr familjenamnet *Seligmann.*

Ångerman. Personifikation af ångern. »Mäster Ångerman.» Borg, Luthers Kyrko-Postilla 1: 366 (1753). Efter tyskan.

Öman. (Verkl.). Herr Ingen. »'Hvem har gjort dä här ofoget?' 'Det är väl Öman, kan jag tro'.» »'Öman' har gjort allt ondt, hvartill gärningsmannen ej kan anträffas.» Vänersborgstr. (West.).

På **-mark.**

Bölmark. Skrikhals. Sthm. Enl. uppgift till förf. Jfr *Lagermark, Svedmark* m. fl. verkliga familjenamn.

På **-ros.**

Pungros. Om person med bråck. V. Nyl. (Vll). Jfr *Liljeros, Törneros* m. fl. verkliga familjenamn (i Finl. äro namnen på *ros* mycket omtyckta, se E. H. Tegnér i Nordisk tidskrift 1882, s. 121; där anföras t. ex. *Grönroos, Palmros*).

På **-sköld** (vanlig adelsnamnsändelse).

Lorfvensköld. (Verkl.). Tölp, drummel. Finl. (Vll). Jfr finländskans *lorv* och *lorver,* skojare, se Vendell i Nyland 1: 136 (1884). Hos Anrep, Svenska adelns ättar-taflor 2: 806 upptages en ätt *Lorfvensköld*, som nu utgått.

På **-stedt** (vanlig familjenamnsändelse).[1])

Drängstedt. Ystad (E. Wm). Såsom verkligt namn hos Wetterbergh, Pastors-adjunkten 71 (1845).

Fästedt. Nyl. (Vll).

Gnällerstedt. Om person som gnäller. »Skäms du inte, gamle Gnällerstedt från Jämmerdala.» Wranér, Dä var sjutton! 32 (1901).

Nötstedt. Färs h. i Skå. (E. On)

Pluggstedt. Studentspråk i Upps. (enl. uppgift af Prof. J. Vising i Gbg). Äfven kändt af Cd.

Slappstedt. Upps., Sthm (Gr).

Slarfstedt. Nyl. (Vll).

Viggstedt. Om den som viggar. Studentspråk i Upps. (Prof. J. Vising i Gbg). Kändt af Cd.

---

[1]) Se E. H. Tegnér i Nordisk tidskrift 1882, s. 122.

På **-ström** (mycket vanlig familjenamnsändelse).[1])

Bäckström. (Verkl.).

1) Om en som väter ned sig. Skå. (förf.).

2) I uttrycket *Bäckströms nia* = ruter nia. Kändt af Hdg, K. E. J., Lbg.

Fjäskenström. Fjäsk. Lund (Sll; i studentspråket).

Fånström. Upps., Sthm (Gr).

Glömström. Om glömsk person. Sthm (Gr), Öl. (Engst.), Nättraby i Blek. (Hm), Skå. (förf., E. Wm). Kändt af Stj. Rimbildning.

Lundström. (Verkl.).

1) Om hvilken alldaglig person som helst; se under *Andersson* och *Pettersson.*

2) Om berusad person. Sthm (Bjk).

Nötström. Om nötaktig mansperson. Västm. (T. Er.). Kändt af E. Åkm.

Ullström. (Verkl.). Norrköping(sbon). Norrköping och flerestädes (Bjk).

På Lunds hushållsskola ha eleverna kallat kaffekokarna efter färgen: *Brunström, Svartström* o. s. v. (förf.).

På **-vall** (vanlig familjenamnsändelse).

Grönvall? (Verkl.). Grafkullen. Gbg? (P. Em).

Namn på **-sen** och **-son.**

På **-sen.**[2])

Sörensen. Såsom ett synnerligen vanligt danskt familjenamn användt för att beteckna danska nationen, dansken. »Herr Sörensen.»

»Men Sörensen, brodern på hinsidan sundet,
På vinfat och språklåda öppnade sprundet.»
Hedenstierna, Kaleidoskop 232 (1884).

På **-son.**

Andersson. Såsom ett synnerligen vanligt familjenamn stundom användt typiskt för att beteckna en vanlig,

[1]) Jfr E. H. Tegnér i Nordisk tidskrift 1882, s. 122.

[2]) Af namnen på *-sen* och *-son* är intet fingeradt.

alldaglig människa: hvem som helst. Ibland följdt af *Pettersson* och *Lundström* (eller blott ettdera). »Barberarne lära sig aldrig sitt yrke. Eller, rättare sagdt, de lära så länge de lefva, och Andersson, Pettersson, Brahe och jag äro deras experimentalfält.» Bergman, Med vänskap 67 (1899). Jfr: »Ingen som med någon eftertanke läser igenom Heuchs artikel skall kunna komma på den tanken, att han skulle fatta uttrycket 'blott människa' i betydelsen af en vanlig, alldaglig människa, à la Andersson, Pettersson eller Lundström.» G. G. Rosenqvist i (Finsk) Teologisk tidskrift 1901, s. 458. Jfr äfven Hodells komedi »Andersson, Pettersson och Lundström» (1 uppl. 1866).

Vidare i uttrycket »madam Andersson» om tidningen Dagens Nyheter. Se Stockholmskorna 66 (1885).

Göransson. Membrum virile. Aska h. i Ögl. (He).

Håkansson. Eufemism för »hin håle»; jfr *Håkan.*

»Om vintern, som bör bo i mån',
Allt möjligt pris i gåfven,
Jag dock ger den jämt Håkanson,
Jag har ej glädje åf 'en.»

Lyckow, Vid handklaveret 183 (1902).

Larsson. Membrum virile. Polacksbacken 1895 (Ai).

Olsson. Grof militärtröja af ylle. Jfr: »Stickade Olsöner ä mycket bättre.» Polacksbacken (V. Sg). Jfr *Olle* 5 (s. 229). Anslutning till *ull?*

Pettersson (Pettson).

1) På grund af sin vanlighet nyttjadt för att beteckna hvilken alldaglig person som helst: hvem som helst (stundom tillsammans med *Andersson* och *Lundström* eller ettdera af dessa). Se under *Andersson.*

»Lundström är för tjock om magen,
Pettersson har ingen al

Lyckow, Vid handklav

människa á la Josefssöne

Rosenqvist i (Finsk)Teologisk tidskrift 1901, s. 459. — Nyttjadt i Finl. såsom liktydigt med bracka. (Vas.).

2) Såsom skämtsamt tilltal till hvem som helst (mest i formen *Pettson* l. *Pittson).* Sthm (He). Äfven föraktligt: »Ä, du Pettson.» Därs. (Gr). — I det stående talesättet: »Var lugn, Pett'son.» E. Wahlén, Guld och gröna skogar 2: 52 (1891). Variant: »Lugna dig, Pettersson!» Kändt af Sll.

3) I det eufemistiska utropet: »Det vete Pettson!» = Det vete fåglarna! Sthm (förf.).

4) I uttrycket »fru Pettersson» om brun kaffepanna: »Vi ska klämma lite på fru Pettersson», d. v. s. se efter, om det finns något kaffe. Sthm (Nordl.).

5) I formen *Pettson* = pst! (tyst!). Kändt af Ulr.

Att *Petterson (Pettson)* ej skattas synnerligen högt, framgår t. ex. af följande citat: »*Konstapeln:* 'Hvad heter herrn?' *Herrn:* 'Pettson.' *Konstapeln* (alldeles ursinnig): 'Herre, försök inte att göra er kvick.'» Strix 1897, nr 21, s. 5. »Vet inte herrn hut! Mitt namn är generalkonsul Pettersson! — Dä rätt åt herrn!» Därs. 1900, nr 17, s. 5.

Pärsson. Adverbiellt. »'Må Persson', må bra.» Vänersborgstr. (West.). Jfr *Pelle* 8 (se s. 270).

Svensson. »(Herr) Svensson.» Om svenska folket. Se t. ex. Söndags-nisse 1862, nr 4, s. 1. Kändt af Bjk.

B) Afledda eller sammansatta familjenamn af utländsk typ.

Efter ryska namn förekomma i finländskan följande bildningar på **-off.**

Konoff (Kωn-). Ladugårdsdräng l. -piga. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Anslutning till *ko.* Jfr *Konow* (verkl.).

Låtakoff. Lätting. Finnby i Åbo l. (Vll). Anslutning till *lat.*

Rusakoff. Ryss. Nyl. (Vll).

Rånaboff. Plump, frånstötande person. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Af *råna* = roffa och *boff,* som utmärker framfusighet och bör jämföras med det dialektiska *buffa,* stöta, stånga (Vll).

Ståbakoff. Afsigkommen person. Nyl. (Sv. Landsmålsför. i Hfs). Anslutning till *stobbe (= stubbe)* sannolik enl. Vll.

Ståtakoff. Drummel. Nyl. (Vll). Jfr *Ståta-Pelle* (se ofvan s. 280). Har enl. Vll närmast utgått från »soldatryskans» *stotakoj,* »hvad för slag?», ett uttryck »som man hör användas i tid och otid». På grund häraf kan också sägas: »'hva' är du l. det för en *stotakoj?*', d. v. s. famlande, osäker och besvärlig person.[1])

Vidare märkas följande enstaka hithörande skämtbildningar.

Bodisco. Bodknodd, minuthandlare.

»Se laxröda handskar, känn doft af parfym!
Det är en 'bodisco' i galakostym.»

Wallmark, Visor och Kupletter 3: 18 (1884). — Sthm (Bjk, Cd), Skå. (E. Wm). Säkerligen fleresädes. Anslutning till *bod* och *disk. Bodisco* hette den ryske amiral, som anförde den ryska flottan vid anfallet på Gotland 1808.

Glosmeijer. »Det är så godt du tar tömmarna, Glosmeijer.» Eneroth, I skansen 21 (1883; till en glosögd skjutspojke). Jfr att i Leipzigdialekten enl. Albrecht 168 *Heulmeier* betecknar den som tjuter, *Kirchmeier* den flitige kyrkobesökaren, *Nietenmeier* är namn på »lotterikollektören», *Schlaumeier* är liktydigt med slughufvud, *Schwafelmeier* med pratmakare (ännu flere exempel anföras) samt att i det tyska sol-

---

[1]) För kuriositetens skull må anmärkas, att *Bobrikoff* i gatspråket i Finl. är ett skällsord och att det bland de finska hyrkuskarna blifvit ekvivalent för subst. piska.

datspråket en god gymnast kan kallas *Muskelmeier* (se Horn, Die deutsche Soldatensprache 59).

Grymmart. Om den grymme?

»Ey räddes någon thär [i himlen], för Theons Laster Tand,
Ok Aff-unds Munnens Taal, ey någon Grymmarts Hand.»

Lucidor, Helicons Blomster Hh 2 b (1673). Efter de i tyskan så vanliga appellativnamnen på *-hart, -art.* Se Wackernagel 99—103, 106, 114 f.

(Marquis) De Prata Scito. Om den som pratar smörja. Upps. (Bjk).

Pratatoski? Om pratmakaren. F. Holmgren, Nya dikter och tal 267 (c. 1890). Jfr att *Ratatoskr,* den budbärande ekorren i den nordiska mytens världsträd, i G. H. Melins mycket lästa Fäderneslandets historia för fruntimmer (1836), s. 10 kallas *Rotatoski.*

Schappalinskoj. Om den som »schappat». »Din Schappalinskoj!» Eneroth, Schappad 179 (1892).

(Grefve) Sins i säng. Om den som väter under sig. Sthm (Ulr.). Allitterationsbildning. Jfr *sinselera* (se Rietz 570) och franska namn på *(s)in: Baudissin, Bazin, Sarrazin, Tartarin* o. s. v.

Slapinsky. Om den *slappe.* Studentspråk i Upps. (V. Sg).

Slappasinsky. Om den *slappe.* Upps. (Gr). — »Slapazinsky (Slapacinsky).» »Jag är så Slapazinsky i dag.» Sthm (Bjk). Efter namnet på en berömd konstberidare vid Guerra's trupp i början af 1850-talet (Bjk).

En grupp för sig utgöres af bildningarna på **-arius (-darius, -marius).**

1) På **-darius.**

Dimidarius (l. *-rjus).* Landstrykare. Nyl., se Vendell i Nyland 1: 34 (1884), Finnby i Åbo l. (Vll). Härledning?

Drummeldarius. Drummel. Bondeson, Smålandsknekten 34 (1894). — Vgl. (Belfr.), Hfs (Sv. Landsmålsför. i

ret; jfr emellertid *dromedar* och de finländska feminin-bildningarna på *-Dara* (se ofvan s. 22).

Liksom sådana uttryck som *fylax* (= full person), *smilax* (= smiler), *kletus* (Västm. enl. T. Er.: »pojke som kletar l. smetar»; Vänersborgstr. enl. West.: »en som smörjer ned, om målare»), allitterationsbildningen *buller-basius* (efter en gosse med detta namn[1]) hos Topelius, Läsning för barn 4: 189 (1871)), allmän i Sverige och Finl., se litteraturexempel hos Kerfstedt, Vid vägkanten 2: 108 (1883), latinisering af *bullerbas*,[2]) äro bildningarna på *-arius* pseudolatinska former, som tillkommit i skämtsamt syfte och väl i de flesta fall härröra från studentspråket.[3])

II.

De sekundärt nyttjade familjenamnsbildningar som ej falla under förut anförda kategorier, d. v. s. ej sluta på afledningsändelse eller sammansättningsled, (uppfattade såsom) karakteristiska för familjenamn, utgöras af substantiv, adjektiv eller pronomina i (vanligen) oförändrad form, alla försedda med en föregående bestämning (vanligen en titel eller ett ord utmärkande ålder (t. ex. »unge»: »unge Snusförnuftig»)). Endast undantagsvis förekommer den senare beståndsdelen af uttrycket såsom verkligt familjenamn (t. ex. *Blom* och *Brun)*. Oftast är den ett personbetecknande ord; någon gång dock ett substantiv

---

[1]) Jfr den förmodligen tillfälliga bildningen »Tant Karbasia [om en sträng tant]» hos T. Topelius, Familjen Himmelstjärna 42 (1892).

[2]) Se t. ex. T. Topelius, Sommarsjö 1: 32 (1897; om bullrande gosse).

[3]) Hos Warnmark, Epigrammata (1688) förekomma ganska många skämtsamma, 1600-talets studentspråk tillhörande latiniseringar af »makaronisk» art t. ex. *Munserulus* (K 4 a), *Spelemanni* (L 3 b), *Supite*, *spelite*, *dragite*, *hoppite*, *klinkite* (L 4 a) = imperativerna supen, spelen, dragen, hoppen, klinken), *roliter* (Därs. = roligt), *Strupius* (Därs. = strupen). Se om det tyska studentspråkets motstycken och förebilder till dessa uttryck Kluge, Deutsche Studentensprache 31 ff.

som betecknar någonting abstrakt eller en sak (se exempel i det följande). I de allra flesta fall nyttjas hithörande familjenamnsbildningar om personer för att utmärka dem såsom bärare af en viss egenskap eller innehafvare af en viss samhällsställning. Sällan brukas de — genom personifikation — om konkreta föremål. De flesta af dem äro ganska tillfälliga.

Hufvudordet är

A) Ett *substantiv*.

1) Personbeteckningar.

a) Andra beståndsdelen betecknar i och för sig en person.

Magister Bokmal. Om den fördäster: bokmal.

Jungfru Fjolla. Se Warmmark, Epigrammata H 2 a (1688). Föräldrarath.

Syster Fjolla. Se språkprofven från 1685 och c. 1729 under *Pär plets* (s. 261).

Herr Färgkludd. Sander, Dikter 144 (1870); hör möjligen till b.

Fröken Nippertippa l. *Nippertipp*. Förra formen hos Sundberg, Det gamla husets historia[1]) 13 (1897), den senare hos Wahlenberg, Två valspråk 44 (1892).

Mamsell Nippertippa. Sundberg, Det gamla husets historia[1]) 130 (1897).

b) Andra beståndsdelen betecknar något sakligt (abstrakt l. konkret).

Fru Häf. Om fru som »går med häfven» (som söker smicker). Skå. (Sll).

Herrskapet Häf. Se föregående. Skå. (Sll). Nog äfven *Herr Häf*.

Munsjör Krus. Artig sprätt?

»Wår Munsör Krus går fram, og ber däm [jungfruma] sittia neder.»

Warmmark, Epigrammata I 1 a (1688). Jfr »Mäster Krus.» Därs. K 3 b.

[1]) Följetong i tidningen Dagen.

Herr Skänk. I vissa nu föråldrade uttryck. »Herr kkiänck [Skiänck] giör snart gunst [gåfvor skaffa snart gunst]». Grubb 323 (1665); jfr Celsius 8: 763 (c. 1720). »Her Skiänck är dödh . . [d. v. s.] Dhet är ondt effter Gåfwor.» Grubb 324 (1665). Jfr *Hans Skänk(e)*, *Pär Skänk.*

Junker Släns.

1) Om högfärdig junker. »En stolt och högmodig menniskia [har] ofta blifvit kallad Junker Slenz.» Dalin, Svea Rikes Historia 2: 832 (1750). — Selö i Sdml., Vgl., Smål. (Rietz 299; »högfärdig junker, lymmel»).

2) Om lat människa; dagdrifvare, odåga. Spegel, Glossarium-Sveo-Gothicum 445 (1712). Ihre, Glossarium Suiogothicum 2: 659 (1769). »Juncker Slens, quo designari videtur homo deses, et laborem negotiumque quodvis in alios lubenter inclinans.» Ihre-Grundén, De adagiis Suiogothicis 2: 15 (1770).

»Ack ädla Saft! du lifvets märg!
Tryt aldrig här i Norden! . .
Förrn' Junker Släns och Jeppe Berg
Af dig är ledsen vorden.»

Bränvinets, Den Fördärfliga Dryckens Sista Farväl! strof 5 (1772). — Västm., Sdml., Smål. enl. Rietz 299.

Stundom är det omöjligt att med säkerhet afgöra, om uttrycket *Junker Släns* betecknar någon företrädesvis såsom en högfärdig öfversittare eller såsom en odåga. Sannolikt anspelas ibland både på högfärd och lätja. Jfr följande exempel:

»Wår stakkars Junker Släns».

Warnmark, Epigrammata K 1 b (1688).

»Jag endast rädder är,
At denna Juncker slens har kommi'na förnär.»

Palmfelt, Qvinno Skolan 34 (1738, fr. orig.: *le pendard*). C. I. Hallman, Skr. 388 (1779).

I äldre dansk litteratur påträffas enligt Kalkar 3: 886 f. *Junker Slents* användt både om den öfvermodige och om den late.

Enligt Huitfeldt, Danmarckis Riigis Krønnicke 6: 125 (1599), skall Jörgen Slentz, en kölnisk adelsman, som anförde det s. k. stora eller saxiska gardet under konung Hans' härtåg mot Sverige år 1497[1]), gifvit anledning till, att »en stiff Selle» på Huitfeldts tid kallades »Juncker Slentz». Enl. Holberg, Dannemarks Riges Historie (2 uppl.) 1: 785 skall denne Jörgen Slentz ha varit en man »af særdeles Bravoure og Stolthed», något som föranledt uttrycket. Jfr Dalin, Svea Rikes Historia 2: 832, där Huitfeldts (Holbergs) anmärkning upprepas. Bemälte adelsman hette enligt Allen, De tre nordiske Rigers Historie 1: 149 icke Jörgen Slentz, utan Thomas Slenitz (jfr Klemming, Svenska medeltidens rim-krönikor 3: XXIV). I en af Sture-krönikorna omnämnes verkligen en »Jonkar slendtzs». Det heter (se Svenska medeltidens rim-krönikor 3: 173):

»Jonkar slendtzs han monde tha liffuit latha
och störthe nid död pa calmarna gatha [år 1487].»

Naturligtvis kan *Junker Släns* i betydelsen 1 mycket väl ha uppkommit på det sätt som Huitfeldt angifvit, förutsatt att Jörgen [Thomas] Slentz [Slenitz] verkligen varit en för stolthet och öfvermod allmänt känd man. Betydelsen 2 åter skulle ju ha kunnat utvecklas ur betydelsen 1 genom anslutning till t. *schlenzen*, gå lat (jfr Kalkar). I så fall skulle den uppkommit på tyskt område och betydelsen 1 äfven känts i Tyskland.[2]) Jfr dock, att i äldre danska enl. Moth förekommit ett subst. *slenskab*, »ladhed», ett verb *slente*, »gå ledig», samt att i svenskan funnits ett verb *slenta* i samma betydelse (se Rondeletius, Judas Redivivus 75 (1614)) samt ännu finnes ett verb *släntra* (lågtyskans

---

[1]) Jfr citatet här nedan, enl. hvilket en Slentz stupade 1487.
[2]) Från tysk litteratur känner jag dock ej något *Junker Schlens.*

slentern), gå sysslolös, från hvilka ord *släns (slents)* möjligen skulle kunnat erhålla syftningen på lätja.[1])

Det är dock måhända mera tilltalande att fatta *Junker Släns* [af ett nordiskt *slens* l. af ett t. *Schlenz* = lätja?[2])] såsom ett ursprungligt namn på den late. Betydelsen »öfversittare, stolt kaxe» kan ju ha fästs vid uttrycket på grund af den kölniske adelsmannen *Slenitz*, hvars namn kan ha skämtsamt omdanats till *Slentz* efter den stående benämningen på lättingen.

I sitt Glossarium opponerar Ihre sig mot den åsikten, att talspråkets »Junker Slens» ursprungligen skulle syftat på den kölniske adelsmannen. Han (liksom redan Spegel, som i sitt glossar har formen *Slenser*, se s. 445) anser *Slens (slenser)* vara ett svenskt ord = »otiosus, piger» samt citerar ett isl. *slenska*, otium (ej hos Fritzner) o. s. v. Något adj. *slens (slenser)* har dock ej uppvisats från nordiskt språkområde.

Uti den förut citerade afhandlingen af Ihre-Grundén (s. 16) medgifves emellertid, att den utländske soldenärens minne kunnat ha till följd, att det ursprungligen svenska uttrycket »Juncker Slens» blifvit allmännare användt.[3])

Se om tyskans *Junker* såsom skämtsamt hånfull titel framför diktade personnamn Grimm IV. 2: 2401.[4])

---

[1]) Jfr isl. *slen*, »Dovenskab, Dorskhed», *slensamr*, »dorsk, sløv», det norska *Slæn*, »lad», »doven» person, se Fritzner, Aasen och Ross.

[2]) Det t. *Schlenz* (ej kändt i betydelsen lätja) anses, se Grimm, vara bildadt af verbet *schlenzen*.

[3]) »Licet non negem fieri, potuisse, ut hospitis hujus, multis haud gratissimi, memoria frequentiori adagii hujus usui occasionem præbere potuerit.» — I Spegels och Ihres glossarier och i Ihre-Grundéns afhandling omnämnes ej betydelsen 1, bortsedt därifrån att i sistnämnda arbete »Juncker Slens» säges åsyfta »superbam ignaviam».

[4]) Enl. Ihre skulle *Junker* i och för sig uti svenskan kunnat innebära en anspelning på lätja. Han jämför (se Glossarium Suiogothicum 2: 659) verbet *junckerera*, som enligt honom i talspråket nyttjades i betydelsen »otiari, nugas agere».

Då jag anser möjligt, att *Släns (Schlens)* från början varit ett substantiv (betydande »Müssiggang», lätja), har jag placerat »Junker Släns» bland namnbildningar med ett substantiv till hufvudord; ha Spegel och Ihre rätt, borde det upptagits under B.

Munsjör Snus. Om ung, framfusig spoling (»glop»); ej sällan hopskrifvet.

»Min ädla monsjör Snus.»

Bellman 2: 166 (1771; yttradt af Ulla Winblad till den framfusige Jensen).

»Marche med dig, Munsjör Snus!»

A. Fryxell i Poetisk Kalender 1822, s. 69 (yttradt af en korpral till en ung soldat). »Den der munsjörsnusen.» Blanche, Vålnaden 303 (1847).

»Tig din munsjör snus!»

Dens., Lyriska stycken 66 (1850). »Din lille munsjörsnus.» Bjurström, Kamrer Lundbergs minnen 231 (1875). »Hör man på munsjör Snus der. Nej styrman, låt han bli att lära hönan värpa.» Eneroth, Humoresker till lands och sjös 128 (1882; kaptenen till en styrman som rättat en anmärkning af den förre). Jfr: »Monsiör Snus.» Braun, S. arb. (4 uppl.) 5: 323 (1847; om en veklig pilt). Jfr äfven:

»Nu wjker Snus här från, Rus äntli og så föllier.»

Warnmark, Epigrammata I 1 a (1688). Med latinisering: »Munsiör Snusius.» Envallsson, Kopparslagaren 21 (1781). — *Snus* är förkortning af *Snushane*, ung, oförskämd narr, glop (se Dalin). [Uttrycket hör alltså ursprungligen till A 1 a, se s. 346]. Jfr att i äldre tyska »ein junger Schnauz» förekommer som biform till »Schnauzhahn» för att beteckna »juvenis perquam curiosus, effrons et audax» (se Grimm 9: 1212).

Mäster Syring. Om skräddare. Sthm. Sandberg, Det gamla husets historia 14 (1897)[1]).

[1]) Följetong i tidningen Dagen.

2) Sakbeteckning.

Änkan Blom. De yttersta käglorna. Kändt af Nordl. Anledning till namnet?

B) Ett *adjektiv.*

1) Personbeteckningar.

Herr Blygsam. Hedenstierna, Jonas Durmans testamente 170 (1892).

Herr Frågvis. Topelius, Läsning för barn 8: 176 (1896).

Doktor Hjälp(e)lös. Om oskicklig läkare. »Det var mig en riktig doktor Hjälpelös.» Bondeson, Allmogeberättelser 1: 65 (1884). »Doktor Hjelplös.» Eneroth, Schappad 315 (1892; såsom öknamn på en läkare). Vanligt i talspråket (äfven det dialektfärgade). Äfven i danskan; jfr att »Doctor Hielpeløs» förekommer som titel på en dansk bok (tryckt år 1637).

Fader Lustig. Namn på hufvudpersonen i en lek. Norman, Ungdomens bok 1: 338 (1878).

Fru Menlös. Tavaststjerna, Affärer 38 (1890).

Fröken Näsvis. Braun, S. arb. (4 uppl.) 2: 81 (1849).

Madam Näsvis. Topelius, Läsning för barn 8: 176 (1896).

Fru Nödvändig. Barnmorskan.

»Läkare fins ej, och ej fru Nödvändig.»
Sehlstedt, S. sånger och visor 2: 142 (1855).

»När liten och svag och eländig,
Förutan båd' byxor och väst,
Man lotsades af 'fru Nödvändig'
Till jordlifvets svåra molest.»

Hedenstierna, Kaleidoskop 152 (1884). Dens., Ljud och oljud 64 (1886).

Herr Sentimental. Östergren, Dikter 74 (1871; poemtitel).

Fröken Sipp. E. Wigström, Från slätt- och skogsbygd 1: 139 (1888).

Skeppar Skutlös. »Nu ä jag bara en vanlig skeppar Skutlös.» Janson, Gamla gastar 61 (1902; yttradt af en sjökapten som lämnat sitt yrke).

Fru Snusförnuftig. A. Branting, Lena 89 (1893).

Unge Snusförnuftig. Om lillgammal gosse. — O. s. v.

2) Sakbeteckningar.

Kamrer Brun. Kaffepannan. »Nu skall . . kamrer Brun hålla ord åt er!» Almqvist, Tre fruar i Småland 2: 127 (1842).

Madam Brun. Kaffepannan, kaffepumpan. Dal. (V. Ol.), Skå. (E. Åkm). Äfven i danskan, se Thomsen, Egennavne som Sprogrødder i Fransk 16.

Mäster Brun. Rottingen. Se Meijer, Excelsior! 1: 6 (1888).

C) Ett *pronomen.*

Hit kunna föras sådana uttryck som »herr Den och den [Hr N. N.; jfr engelskans *Mr. So-and-So*]», »herr Ingenting», »herr Ingen», »herr Någon» o. s. v. »Herr Ingen har gjort det.»[1]) I äldre nysvenska ha dessa ett motstycke, som dock till sin senare del är latin:

»*Herr Omnes.*» »Herr alla, herr hvar man», hopen, massan. »Then ostadigha gemene hopen, Her Omnes.» Sv. öfvers. af Reyncke Fosz 69 (1621; lt. orig., se Brandes' uppl. s. 31, »Her Omnes»). »Her Omnes är en ond Fogel.» Därs. 340 (lt. orig., se Brandes' uppl. s. 128, »Herr Omnes ys eyn quäd vagel»; jfr Niederdeutsches Reimbüchlein, utg. af Seelmann, s. 20). »Then som Her Omnes i dag tiänar.» Därs. (lt. orig., se Brandes' uppl. s. 128, »De der Gemenheit dent»). »Her Omnes [den polska pöbeln] trängde utan respect så starcht in til oss, at det war fast medh oss giordt [att det nästan var ute med oss = den svenska besättnin-

[1]) Jfr *Peter Flere* hos S. Kierkegaard, se citat hos J. M. Jensen i Dania 6: 233.

gen i Warschau efter kapitulationen 1656].» J. Wrangel hos Nordin, Handlingar Til Uplysning Af Svenska Krigs-Historien 2: 73 (1656; i en not förklaras »Herr Omnes» med »Hopen»). Därs. 75. »Her omnes är en ond rådhgifware [d. v. s.] . . Ondt föllia hwars mans rådh.» Grubb 324 (1665). Efter förebild i andra språks litteratur, se exemplen från Reyncke Fosz. Jfr danskans: »Vig den store hob; Her Omnis er ubestandig.» P. Syv 1: 111 (1682). Jfr äfven danskans *Per Omnes*, se Comoedia de mundo et paupere 80 (1607).

TILLÄGG.[1])

S. 5. före r. 3 nedifr. tillägges

Antonius. Anton.

Ingå stundom med ett föregående *Sankt*, stundom med ett följande ***Kortmålare*** uti vissa eufemistiska utrop af förvåning, glädje o. s. v., som syfta på *Sankt Antonius*, kortmålaren, kortspelarnas skyddspatron. Då de som använda ifrågavarande utrop ej alltid torde hafva medvetande af *Antonii Antons* ursprungliga syftning, har jag ansett mig böra göra förevarande tillägg. — Exempel: »O, Sankt Antonius Kortmålare.» Bellman 3: 5 (1781; utrop af ångest; möjligen en åkallan[2]). »O, du store Antonius! hvad du ä för en söt käring!» Bjurström, Bilder ur Stockholmslifvet 19 (1875). »Heliga Antonius, Sankta Fillbunka och ni alla tolf små profeter . . hvad han var lycklig.» Levertin, Konflikter 74 (1885). »Nå, du store S:t Antonius Kortmålare!» Eneroth, Hyskor och hakar 166 (1886; utrop af förvåning). »Men, du store sankt Antonius, hvad skulle hon ha tänkt, om hon

---

[1]) Vissa här nedan gjorda tillägg innebära modifikationer och ändringar af den föregående framställningen. Rättelser af tryckfel och inadvertenser äro sammanförda i en särskild förteckning: se s. 412.

[2]) Jfr att hos Säfström (Söndagsleken 20 (1866)), en person vid anblicken af en målare utropar: »O sankt Antonius, du store kortmålare.»

sett oss här tillsammans, när vi borde varit på annat håll!» Wahlenberg, Två valspråk 68 (1892; för att uttrycka häpnad). — »Du store Antonius!», »Du milde Antonius!», »O, Helige Antonius!» Sthm (Gr). Med utvidgning: »Du store Antonius med tre hår på din skalliga nacke!» Sthm (Gr). — Säkerligen flerestädes. — I följande ex. står *Anton* i st. f. *Antonius*. »Sanct Anton, du store Kortmålare!» Momi Löjen 1781, s. 16 (såsom åkallan om hjälp). »Menar han det, Anton Kortmålare?» Sturzen-Becker, Sexor-all 7 (1834; såsom tilltal; af oklar anledning). Jfr

»Än hörs han [spelaren] hjerter-fru med eder öfverhopa
Än utom sig af harm uppå S:t Anton ropa.»

Något, Af Stockholms-Lefnaden 10 (1781). — »Helige Sankt Anton!» N. Smål. (Sll; såsom utrop af harm).

De anförda utropen ha tyska motsvarigheter, som troligen varit deras förebilder. Så t. ex. förekommer i Leipzigdialekten (se Albrecht 38): »Heiliger Anton! ein Ausruf der Entrüstung, des Staunens, bei etwas Unerhörtem u. dgl.»

S. 7, r. 3 nedifr. och f. Möjligen beror det omnämnda svenska språkbruket på inflytande från tyskan. Jfr att i Berlin *Guste* brukas såsom typiskt namn för tjänsteflickan (se R. Needon i ZfddU 10: 204).

S. 8, efter r. 9 uppifr. Ett yngre exempel:

»Gift dig ej i öfverdåd
Med någon stygg Barbara.»

Lyckow (Gustavus) i Smålandsposten 1902, nr 116, s. 3.

S. 10, efter r. 15 uppifr.

Johan och *Bengt* nyttjas i samma betydelse som *Pär* och *Pål* uti följande exempel: »Jag frågar hwarcken

Johan eller Bengt der om.» J. Austrenius i Växjö Domkapitels akter[1]) 311 (1694; yttradt af en präst som olagligen vigde ett par, för hvilket lysning skett i annan församling).

S. 12, före r. 15 nedifr. tillägges:

»*Lenevärs*»-*Brita*. Fågeln Dryocopus martius, spillkråkan. Nke enl. Kolthoff-Jägerskiöld 107 (1898).

S. 13, r. 12 uppifr. — Enl. K. Nilsson, Ord och talesätt från Sydöstra Blekings strandbygd och skärgård 123 (1900), betyder *Slansa-Brita* i Blek. trasvarg: »Ja' äj rättnu så lasi, så ja' si ut som en rikti Slansa-Brita.»

S. 16, r. 5 nedifr. — *Lipesill* anföres från Östra h. i Smål. af Gadd 56 (1871; »person som lätt gråter»).

S. 17, r. 1 uppifr. — *Pipesill* anföres från Östra h. i Smål. af Gadd 63 (1871; »barn, som har benägenhet att jämra sig eller gråta»).

S. 25, r. 11 uppifr. och ff. — Jfr det preussiska talesättet »er weiss wo Luks [= Lukas] bier holt» = han vet mer än andra, mer än man tror; se Wander 3: 281. Man vill gerna tro, att det *bier* som *Lukas* hämtar har något samband med *Davids öl*.

S. 43, r. 2 uppifr. efter ex. från Ihre(-Boethius) tillägges: »Han har ännu något qvar af Eskils pengar.» Rhodin, Samling af Svenska Ordspråk 63 (1807).

S. 43, r. 4 uppifr.

Rietz anför s. 498 (under *penning*) från Västm. »han har fått av Eskilspengar» i betydelsen »han är dryg och högfärdig». Såsom källa åberopar han ett handskrifvet Idioticum af Daniel Herweghr (f. 1720 † 1787). Dessutom bifogar han den oriktiga uppgiften, att uttrycket skulle syfta på Gustaf I:s skattmästare Eskil (jfr ofvan s. 43 ff.).

S. 59, r. 8 nedifr. Tillägg efter *Markus* och *Lukas* en hänvisning till BPN 230.

---

[1]) Excerperade af Lektor L. Larsson.

S. 63, efter r. 9 uppifr.

Jäppe ingår i följande rimmade ordspråk, som förekommer i Burei Sumlen:

»Jösse, Jæppe, Joogan,
hoo finnes nu hvar androm troogen.»

Se Landsm., Bih. I. 2: 77 (c. 1600).

S. 65, före r. 13 nedifr.

Dummerjokks anföres af Klinghammer (s. 265) från Harj. h. i Skå. (1873).

S. 69, r. 1 uppifr. — Tillägg efter **John Jone**, se här nedan.

S. 69, före r. 10 nedifr.

Kaplanen i Trosa N. J. Lenæus använder år 1699 uttrycket »Johannes in eodem (sacellano)» om sig själf med syftning därpå, att han ej vunnit befordran till kyrkoherdebefattningen i Trosa: »Där jag ännu skall sitta Johannes in eodem sacellano under den 5:e prästman här i staden.» Se Afzelius, E. Benzelius d. ä. 2: 103.

S. 70, r. 12 och ff. uppifr. — Se ett rimmadt ordspråk, i hvilket *Joogan* ingår, här ofvan. Se äfven under *Bengt* härofvan.

S. 76, efter r. 17 uppifr. (under *Plumper-Jan)*.

Jfr exemplet:

»Han wiste icke, han war een plomperian.»

J. Hansson Lykosandr, Experientia nobilis (1623). Citeradt efter Noreen och Meyer, Valda stycken af svenska författare 83. På ifrågavarande ställe är »plomperian» troligen ej af författaren tänkt som ssg med *Jan*.

S. 83, före r. 11 nedifr. tillägges:

Sup-Janne. Om »en som dricker mycket». Skolslang i Upps. enl. R. Berg i Landsm. XVIII. 8: 40 (1900).

S. 85, efter r. 9 uppifr.

Uti simidrottens (»hoppningens») terminologi förekommer *John* (uti Sthm) i vissa uttryck, som sannolikt utgå från ordstäfvet: »Jag följer, sa' Jon.» *John*

(Jånn) kallas den som »gör det hopp, som de andra skola göra efter»: »Han är John». »Var John, så är du snäll.» — Äfven »leka John» förekommer. »Den som är 'John», utför ett hopp och sedan är var ock en, som är med ock leker John, skyldig att så gott han kan söka eftergöra hoppet.» »Ska vi leka John?» »Man lär sig hoppa genom att leka John.» De citerade exemplen hämtade från Ulrich i Landsm. XVIII. 9: 33 f. (1901).[1])

S. 88, före r. 6 nedifr. tillägges

Jone.

I ssgn

Skrikare-Jone. Skrikhals. Hal. (Sll).

S. 99, före r. 14 nedifr. — Se ett rimmadt ordspråk, i hvilket *Jösse* ingår, här ofvan.

S. 101, r. 15 nedifr. och ff. — Förhållandet mellan fornspråkets *Iodde*[2]) och det moderna *Jödde* bör väl snarast fattas så, att det sistnämnda uppkommit af det förra, men i senare tid på grund af association öfvergått att blifva ett »smeknamn» till *Gösta, Johan* och *Jonas*.

S. 110, före r. 11 nedifr.

Hans Matsson förekommer, såsom Munthe påpekat[3]), uti äldre nysvensk litteratur såsom djäfvulsnamn. Ex.: »Slå för alla di tusend Hans Mattzo.» Ehrenström, Det Straffade Öfverdådet 29 (1739).

»Ty må Hans Mattsson lengre gå, och så sin ungdom spilla.»

Hammarberg, Den Beständiga Herdinnan 4 (1741).

S. 111, efter r. 12 tillägges:

Hans Narr. »Jag är just en Hans-Narr, som ibland ej vet om jag befinner mig i himlen, på vatten eller land,

---

[1]) Citeradt efter korrektur.

[2]) En person i Brascks Filius prodigus (1645) heter *Jodde*. Se cit. arb. s. D 4 b.

[3]) Se Studier i modern språkvetenskap 2: 77.

när jag riktigt kommer in i funderingarne.» E. Carlén, Rosen på Tistelön 377 (1842). »Jag . . är [icke] någon högfärdig Hans narr som Falstaff.» Hagberg, Shaksp. 3: 158 (1848; eng. orig.: »no proud Jack»). Efter tyskans *Hans Narr* (se Wackernagel 136). — Äfven i danskan påträffas *Hans Nar*, se Gigas i Dania 2: 291. — Jfr *Hans Lappe, Hans Wurst.*

S. 115, efter r. 3 uppifr. tillägges:

Herr Hans. Namn på hufvudpersonen i leken »med förlof, herr Hans». Se Öberg, Ute och inne 65 f. (1857).

S. 116, r. 9 uppifr. — »Lad-Hans» kännes af Np från Frosta h. i Skå.

S. 116, före r. 15 nedifr. tillägges:

Munsjör Hans. Variant till *Herr Hans* (se ofvan). M. Hal. (Sll).

S. 116 efter sista raden.

Mäster-Hans förekommer, såsom Munthe har anmärkt[1]), äfven såsom eufemism för djäfvulen. Så i följande exempel: »Ack! at Mäster Hans hade den spitsbofven i sina händer.» Den Spökande Enkan 14 (1770; öfvers. från franskan). »Han [djäfvulen] såg rätt täck ut; men det var lika fullt Mäster Hans sjelf.» Därs. 61. Jfr *Gammal-Hans* och under detta uttryck anförda tyska djäfvulsnamn, i hvilka *Hans* ingår. — Måhända dock en utveckling af *Mäster-Hans* = bödeln. Jfr att *bödel (böfvel)* och tyskans *Henker* nyttjas som svordomar.

S. 118, r. 20 nedifr. — *Skagel-Hans* påträffas i betydelsen »lång och illa växt karl» uti N. Åsbo enl. Klinghammer 2566 (1875).

S. 139, efter r. 6 uppifr. tillägges:

»*Måstar* (= Moster) *Kais-Majä.*» Smedverktyg. Lau på Gotl. (J. Kn).

S. 163, före r. 9 nedifr. tillägges:

Plätt-Lasse. Om den som tycker om plättar. »Si en så'n plättlasse!» Heidenstam i Ord och bild 1893, s.

[1]) Se Studier i modern språkvetenskap 2: 77.

203 (om en person »som upptornade allt för många plättar på sin tallrik»).

S. 164, efter r. 8 uppifr. tillägges:

Stall-Lasse. Om kavalleriofficers stallpojke. Stockholms-Bladet 1903, nr 25, s. 3.

S. 166, före r. 7 nedifr. tillägges:

Lussi-korf. »Korf, som efter gammal sed spisas på Lussidagen.» Dalin 2: 43 (1853).

S. 167, efter r. 16 uppifr.

Hos Dalin (2: 43 (1853)) säges *Lussi* beteckna en allmänt bekant lek.

S. 172, efter r. 16 uppifr.

Redan uti farsen »Den olyckeligen gifte Putzdrummel» (c. 1690) förekommer en variant till »det är mat för Måns». Putzdrummel utropar: »Putstusend, haa, ha, du Ebriska Helena, du war een bisken [liten bit, läckerbit] för Måns.» Se Samlaren 1892, s. 80.

S. 173, r. 12 uppifr. — Ett äldre litteraturexempel påträffas hos Envallsson. »Är det inte skam för en sådan dålmåns, som du, at vara svartsjuk öfver ingenting, när det är så många förnäma herrar, som inte törs vara det en gång öfver mycket nog?» Klen-smeden 13 (1797). *Dål-Måns* tyckes i det anförda exemplet snarast betyda »tölp» (i motsats till »förnäm herre»).

S. 175, efter r. 4 uppifr. tillägges:

Gaffel-Måns. Om den som »gafflar» (pratar) mycket. Hört af förf. (användt af en kalmarit och en skåning). Jfr *Pladder-*, *Sladder-Måns.*

S. 176, före r. 5 nedifr. tillägges:

Lur-Måns. Om den som lurar (d. v. s. bedrager, narrar) någon, lurifax. »Jag vil icke, at en så menlös Flicka skall bli förförd, eller råka ut för sådane Lurmånsar.» Envallsson, Kopparslagaren 5 (1781).

S. 183, r. 5 uppifr. citeras efter M. Kristensen *Magge* från äldre danska. I själfva verket har den citerade författarens källa (Lunds Domkapitels s. k.

liber daticus) »*Maggha*»: »Soror nostra Margareta, dicta Maggha.» Lunde Domkapitels Gavebøger 164 (c. 1150); jfr: »Soror nostra Margareta agnomine Mæga . . .»[1]) Därs. 55 (c. 1175).

S. 198, r. 5 uppifr. o. ff. — Hos Hellquist, Studier i 1600-talets svenska 31, citeras *maashund* och *masshund* (från Brasck, Filius prodigus, Hansellis uppl. s. 13[2]) (1645) och från Chronander, Surge[3]) (1647)). Att, såsom Hellquist förmodar (se anf. arb. s. 38), *mas* i *mashund* (och *masgråt*, se nedan) skulle vara identiskt med det i svenska dialekter förekommande *mas*, »trög, lat människa»,[4]) kan jag endast antaga under den förutsättning, att sistnämnda *mas* (jfr ofvan s. 203) utvecklats ur *Mats*. Att *Mas* i *Mashund* (*Masshund*), snålvarg[5]), är en biform till nyss anförda proprium, synes mig framgå af nämnda uttrycks variant '*Matzhund*' ('*Matts hund*')[6]), hvilken — se det af mig framlagda materialet — påträffas tidigare än *Mashund*, samt af danskans likbetydande *Madshund* [som väl icke gärna kan antagas vara lånadt från svenskan]. Jag vågar icke tro, att *Matz* (*Matts*) i de svenska uttrycken skulle kunna bero på omdaning af ett ursprungligt adjektiv *mas*, med betydelsen snål, begärlig efter [jfr Hellquist, cit. arb.].

S. 201, r. 5 nedifr. — *Masse* = vädur anföres af Klinghammer s. 1804 från Frosta och Harj. h. i Skå. (1874).

S. 202, r. 6 nedifr. — *Mas* = skral, klen förekommer t. ex. äfven i Fryksdalen, se Noreen, Ordbok

---

[1]) Rättadt efter anmärkningen s. 377.

[2]) Här har originaluppl. (se s. B 2 b) *Maaszhund*.

[3]) Hellquist citerar s. 48 i Hansellis uppl., där skrifningen *masshund* förekommer. S. 24 Därs. påträffas *maashund*.

[4]) *Mas* i *mashund* och *masgråt* bör enligt Hellquist vidare »sammanhållas med det af Rietz från Västbo anförda *mass* 'mån, begärlig efter'».

[5]) Och följaktligen äfven i dettas yngre variant *Masgråt*, se nedan.

[6]) Förekommer ej i de skrifter som ligga till grund för Hellquists framställning.

öfver Fryksdalsmålet 64. Jfr motsvarande uttryck i norskan, se Ross 503.

S. 202, r. 1 och 2 nedifr. — Enl. Hellquist, anf. arb. s. 38, skulle *mas* på det ställe hos Lucidor, hvartill jag hänvisat, betyda smulgråt. Betydelsen synes mig ej fullt klart framgå af sammanhanget. För Hellquists mening talar onekligen det af mig (s. 198) från Lind (1749) anförda *maser*, ein karger Filtz.

S. 203, före r. 10 nedifr. tillägges:

Masgråt. Snålvarg. I det enstaka exemplet: »Min husbonder är fuller rijker, men är rätt een maasgråt.» Den olyckligen gifte Putzdrummel, Samlaren 1892, s. 72 (c. 1690). Jfr *Mats hund* och *smulgråt*.

S. 217, r. 16 nedifr. tillägges efter exemplet från Grubb:

»Jo ia jaga efften [efter honom, en herreman] mä mij Yxa lång,

Tråss han löper Nisse i Näsa en annan gång.»

Ett Mycket Lustigt Och Kortwilligt Tidfördrijf A 5 b (c. 1690; yttradt af en bonde).

S. 228, r. 2 uppifr. — *Grin-Ola* är äfven kändt från Bjäre h. i Skå. i betydelsen »flinare». »De e en sådden grinola, så han inte kunne la ble å grina, fast alla hina di tökkte de va mera te å gräda ad.» Klinghammer 648 (1873).

S. 236, före r. 11 nedifr.

Ol-Ósa [= *Olof Olsson]* anföres af G. Kallstenius i Landsm. XX. 1: 182 (1902) från Färnebo h. i Värml. såsom en skämtsam benämning på afträdet.

S. 242, r. 5 uppifr. tillägges efter citatet från Lunds Dagblad:

»En stor komisk pantomim med de roligaste clowner, dumme-Pettrar, Pelle-Jönsar i stor mängd.» G. Boström, Ur äfventyrens verld 1: 16 (1902).

S. 261, efter r. 18 uppifr. tillägges:

Pär nickare? Klinghammer anför s. 2171 (1874) från Onsjö h. i Skå. ett m. »Per-nickare», som betyder

»menniska, som visserligen oafbrutet har något att syssla med, men hvilken likväl aldrig hinner uträtta något, helst arbetet aldrig går honom ur händerna.»

S. 262, r. 4 nedifr. — Äfven från Nke kännes enl. Granl.: »Pär Skänk är död.»

S. 267, r. 5 nedifr. — *Mjäske-Pär*, som anförts såsom möjligen förekommande i N. Åsbo och Svedala, kännes af Klinghammer (s. 1846) från Frosta h. (1874). Det säges af den citerade författaren beteckna »en person som talar långsamt, eller liksåsom hade den gröt i munnen»; »äfven oqvädinsord».

S. 273, r. 14 uppifr. — Se ett yngre exempel på *Pelle Jöns* här ofvan.

S. 281, före r. 13 nedifr. tillägges:

Tynte-Pelle. Narr, tosing. »Du ä en tyntepelle, så gammal du ä.» Skå. Wranér i Svenskt skämtlynne 5: 10 (1884). Jfr sydsvenska dialekters *tönnta,* toka, *tönnted, tönntig* tokig o. s. v., se Rietz 723.

S. 284, r. 12 nedifr. Jfr de s. 14 anförda formerna på *birra* l. *berra*.

S. 295, r. 1 nedifr. — Att *Tobias* i svensk skolslang fått betydelsen »kräk, fårskalle», beror säkerligen på association mellan detta namn och dialekternas *tåbe, tåve,* m., tölp (Hal. enl. Rietz 719), *tåb,* n., enfaldig människa, våp (Hal. enl. Dens.), *tåp,* n., *tåpa,* f. (Svea munarter enl. Dens.). Jfr det danska *Taabe,* narr, dum person, med hvilket *Tobias* associeras redan i ett drama från c. 1600.

»Hand [Tobias] maa met gott schiell hede thobe
Lige szom hans fader; leg det thilhobe,
Saa heder hand Tobe Tobeszøn.»
Tobiæ Komedie 69.

S. 296, r. 9 nedifr. — Jfr: »Der er blevet Tommes i Krukken.» Maglekilde Petersen, Fra Land og By (3 uppl.) 37 (»fynsk Dialekt»).

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Återblick och slutanmärkningar.[1])

I det föregående ha anförts talrika exempel därpå, att ett förnamn (med eller utan en tillfogad bestämning[2]) eller ett familjenamn nyttjas appellativt

1) såsom beteckning af något visst slags människa,

2) såsom en förmänskligande (personifierande) benämning på något sakligt — abstrakt eller konkret — eller på ett generellt fattadt andeväsen.

* *
*

---

[1]) Min afsikt med dessa delvis kompletterande anmärkningar har varit att söka underlätta öfversikten af de viktigaste allmänna resultat, som den föregående lexikaliskt ordnade framställningen ger vid handen. Alla de fall af sekundär användning, som omtalats i själfva afhandlingen, upptagas naturligtvis ej här. Så t. ex. förbigås de utrop, där helgon åkallas, de flesta stående fraserna o. s. v.

[2]) Bland förnamnen brukas de vanligaste och särskildt sådana, som ursprungligen äro smeknamn (såsom *Kalle, Lasse, Pelle, Lisa, Maja* o. s. v.), mest i sekundär användning. Jfr s. 368, not 1 samt förf. i Från filologiska föreningen i Lund (1), s. 84 (1897). — Att *Johannes* med sina varianter är så vanligt i appellativa uttryck i tyskan och sedan i svenskan beror därpå, att det som namn både på *Johannes Döparen* och *Johannes aposteln* var ett af de oftast förekommande namnen. Enligt en af G. Steinhausen gjord beräkning (se ZfddU 7: 616 och följ.) skall år 1500 i vissa delar af Tyskland hvar femte mansperson hetat *Johannes*. I Sverige tyckas under medeltiden — om man får döma af förhållandena i Södermanland — *Lars (Lasse)* och *Peter* varit vanligare än *Johan* och *Jöns* (enligt en af H. Hildebrand gjord statistik öfver namnförhållandena i vissa medeltidsurkunder från nämnda landskap, se Sveriges medeltid 1: 112). — Med kristendomen inkomna förnamn [det vanliga *Anna* brukas, eget nog, nästan alls icke sekundärt] förekomma oftare i hithörande uttryck än de från hedendomen stammande (märk dock de talrika bildningarna på *Olle* af *Olof*, det norska nationalhelgonets namn).

Sådana förnamn, som särskildt äro eller varit vanliga bland den stora massan af folket, nyttjas gärna utan något tillägg »typiskt» om »underklassaren» (bonden, tjänaren[1]) o. s. v.) — se t. ex. *Lars Anders, Augusta*[2]*), Janne, Kalle, Lasse, Maja, Måns.* Ibland är ett tillägg fogadt till namnet, se t. ex. *Bonde-Pelle.*[3])

Stundom finna vi dylika förnamn brukade skämtsamt om gosse eller flicka, hvad dessa än heta. Se *Lisa, Kajsa, Pelle, Truls.*

Vissa familjenamn (se *Lundström, Andersson, Pettersson)* nyttjas på grund af sin vanlighet någon gång för att beteckna hvilken alldaglig person som helst.[4]) *Pettersson* brukas särskildt i tilltal till hvem som helst. Det fingerade namnet *Petterkvist,* en hopsmältning af *Pettersson* och de vanliga namnen på *-kvist,* bör jämföras.

Ett (manligt) förnamn, som brukas mycket af något särskildt folk, blir gärna en typisk benämning på en (manlig) medlem af detsamma eller genom personifikation på hela folket. Så i svenskan *Matti* = finnen, finska folket, *Mickel* = tysken[5]) *Paddy (Patrick)*[6]) = irländaren, *John Bull*[6]) = engelsmannen, engelska folket. [Jfr sammansättningarna med begynnande *Finn-* samt *Mårten* (se s. 191 f.)]. Bland familjenamnen hör *Sörensen* = dansken hit.

---

[1]) Jfr från tyskan: »Allbekannt ist, wie der Herr seinem Diener in unserer Gegend [Lahntrakten] 'Johann' ruft, mag letzterer diesen Namen tragen oder nicht.» Münz 97.

[2]) Måhända beror, såsom anmärkts, *A(u)gusta* = piga på lån ifrån tyskan.

[3]) Se om sammansättningarnas och sammanställningarnas uppkomst längre fram.

[4]) Jfr att i tyskan (t. ex. i Leipzigdialekten) *Meier* brukas om hvem som helst: »der entsetzlich häufige Name *Meier, Meyer* u. s. w. gilt oft für irgend eine beliebige Person, die man eben nicht nennen will oder kann.» Se Albrecht 168.

[5]) På grund af lån från tyskan.

[6]) På grund af lån från engelskan.

Andra nationalitetsbetecknande familjenamn ha fått sin betydelse på grund af ljudlig inverkan från närstående ord. Så *Svensson* = svensken, *Norberg* = norrmannen. Jfr de fingerade *Rusakoff* = ryssen samt *Svenskelin* = svensken (i satirisk användning), båda förekommande i finländskan.

Olika yrken utmärkas stundom genom personnamnsbildningar[1]). Sotaren heter *Sotar-Nisse*, bodbetjänten *Knapp-Janne*, trängsoldaten *Träng-Janne*, kyparen *Smörgås-Kalle* eller *Smörgås-Nisse*, markören *Markus*, clownen *Agust*,[2]) *Dumme-Petter* eller *Pelle-Jöns*, bödeln hette fordom *Mäster-Hans* l. *Mäster Pär*. *Bakelse-Jeanna*[3]) är kakgummans namn, *Fru Nödvändig* barnmorskans. Det i Danmark så vanliga *Jens* betecknar den danske landssoldaten, engelsmännens populära *Jack* den engelske sjömannen. Jfr *Alfons, Artur, Henrik* o. s. v. — Anledningen till namngifningen är ofta dunkel. Stundom har denna framkallats af ett namns vanlighet[4]), stundom har någon bestämd persons namn förallmänligats, stundom, såsom vid *Markus* = markör, *Bodisco* = bodknodd, har skämtsam omtydning efter ljudligt närstående ord ägt rum. Jfr de fingerade nybildningarna *Procentenhjälm* = ockrare, procentare och *Bodkvist* = bodherre.

* * *

Då de vanligaste förnamnen, som just på grund af sin vanlighet undvikas af de högre klasserna, gärna få en viss plebejisk anstrykning, komma de stundom på grund däraf att beteckna någon egenskap, som anses utmärkande för plebejen (trögtänkthet, tölpighet, tafatt-

---

[1]) Stundom — se vissa bland de anförda exemplen — af ganska ringa utbredning.

[2]) Utgår enligt en tradition från en clown hos Renz, som verkligen hette *August*.

[3]) Möjligen — se s. 123 — ursprungligen om en gumma, som hette *Jeanna*.

[4]) Jfr anmärkningen från Götzinger på nästa sida.

het) — se t. ex. *Jöns, Lasse, Måns*[1]). Jfr familjenamnet *Pettersson* = bracka.

Att ett förnamn användes om människor för att beteckna någon egenskap — vanligen af nedsättande art — beror ofta, såsom rätt många exempel i det föregående visa, på inverkan från ord, som i ljudligt afseende stå förnamnet nära eller sammanfalla därmed. *Annika* = nickande person har fått sin betydelse från *nicka*, *Agata* = argbigga från rimordet *ragata*, *Benjamin* = den benige från *ben*, *Torkel* = torr, vresig person från *torr* o. s. v. Uti *Malena* har den andra stafvelsens sammanfall med adjektivet *led(e)* vållat betydelsen »led kvinna». *Kitta* och *Sissa* stå sannolikt i skuld för sin användning som skällsord ej blott till den omständigheten att de varit vanliga, utan också till vissa ej personbetecknande rimord, som hos dem framkallat fula bitoner.[2]) *Tare* och *tare* (= lustigkurre) äro sannolikt från början fullkomligt skilda, men ha associerats med hvarandra, så att man, då man talar om »en lustig tare», gärna tänker på mansnamnet.

Stundom är det omöjligt att afgöra hvarför ett förnamn — utan bestämning — kommit att beteckna någon viss egenskap (se t. ex. *Eskil* = skälm, spjufver).

* * *

Ett förnamn kan, såsom nu påpekats, stundom i och för sig beteckna bäraren af en viss egenskap. Van-

---

[1]) Jfr: »Die appellative Bedeutung hat ihren ersten Grund in der allgemeinen Verbreitung des Namens; vornehme, angesehene Leute ziehen seltene Namen vor; was aber sehr allgemein ist, ist es deshalb, weil die unteren Stände sich daran beteiligen, daher diese Namen *gern* zuerst den niederen Stand überhaupt, dann den Charakter desselben, rechtlich und sittlich bezeichnen, also auch moralische Niedrigkeit, dann etwa den Henker, den Tod und den Teufel, zuletzt Tiere, Pflanzen, leblose Dinge verschiedenster Art, Spielkarten, Speisen.» Götzinger, Reallexikon der deutschen Altertümer 502.

[2]) Jfr att i Leipzigdialekten *Grete* är »Schimpfname, weil es wie *Kröte* klingt». Se Albrecht 39.

ligare är dock, att egenskapen utmärkes genom en bestämning, som antingen föregår — så är oftast fallet — eller efterföljer förnamnet i fråga.

De karakteriserande (deskriptiva) uttryck, som uppkommit genom sammansättning eller sammanställning af nu antydt slag, sluta sig i formellt afseende till de i nordiska språk så vanliga vedernamnen och öknamnen,[1]) d. v. s. individbeteckningar, i regel bestående af en persons verkliga förnamn och ett därtill fogadt ord, som framhåller någonting — vanligen mindre vackert — såsom karakteristiskt för personens utseende, för hans förflutna lif eller handlingssätt o. s. v.

För att åskådliggöra ifrågavarande bildningars uppkomst må anföras följande mycket belysande ställe från Bondesons I Glimminge och Kröplinge (1892; förf. 1881) s. 125 f.: »Och Kristian hette han, och Klabba-Kristian kallte många honom för [trä]klabbarna, kan veta, som han hade till att hjälpa sig fram med. Men folk satte gärna en riktig liten klick framför namnet. På det viset, så blef det ibland Pölse-Kristian, ibland Ägga-Kristian, än Äppla-Kristian och än Kluta-Kristian; för se, hade han stackketa ben, så hade han dess längre fingrar. Pölse-Kristian hette han, för han hade en gång kraflat sig upp i fyren på Lyngen, när han var där och sydde, och tagit en pölsa i grytan; det hade la ingen fått veta, om han inte hade varit dummer och stoppat hänne i barmen, så varm hon var, och när nu folket kom in i det samma, så var han tvungen till att dra fram pölsan igen, för hon brändes, kan veta, och därmed var det namnet färdigt. Ägga-Kristian kallte de honom, för han hade klängt sig upp på rännet i Bartelsgärde och druckit ur ett helt äggabo. Äppla-Kristian, det fick han heta, för

---

[1]) Se om dessa G. Djurklous föredrag »Om vedernamn och känningsnamn i äldre och nyare tider.» Fornm. 9: 27—43 (1894).

han tog och åt upp minst en half kappe juläpplen, som Svenborg på Stommen hade lagt i bosset vid sina sängafötter, för de skulle mogna sig. Men Kluta-Kristian, det namnet var osparat; så tyckte de, han kunde heta, hvar han var och sydde — I förstån la god mening.»

Jfr följande citat från E. Wigström om öknämningsseden i Rönneb. h. af Skåne (se Landsm. VIII. 2: 87 (1891)): »Något som vittnade om en viss råhet, men också om en viss uppfinningsförmåga var seden att belägga folk med öknamn. Ibland hade dessa namn blott afseende på en persons utseende eller lyte, t. ex. 'Svarta Kitta', 'Grimmen' (en man med ett ärr kring hakan: *grimma)*, 'Pär käpp', *Haltebωnekk*. Eller namnen berodde på vissa vanor, t. ex. 'Slängepäls' (mannen med pälsen löst hängande öfver skuldrorna: att så bära pälsen upptogs som ett tecken af högfärd), 'Bängt svärjare', 'Galoppsnikkaren', 'Sissa *hillemän*' o. s. v. Isynnerhet vissa brott straffades med öknamn: 'Ola dyna', 'Lave kafring', 'Sven stut' — dessa namn tydde på egarnes brott mot sjunde budet.»

Enligt en ganska vanlig uppfattning[1]) skulle alla de appellativt om människor nyttjade sammansättningar eller sammanställningar, i hvilka förnamn ingå, uppkommit genom förallmänligande af dylika, på en bestämd indi-

[1]) Märk redan hos Richey, Idioticon Hambvrgense (1754) följande uttalande (s. 46): »Dumme Asmus, dumme Drütje, dumme Jens, dumme Jürcken, dumme Olf, und Peetjen dumm sind bey uns die gewöhnlichsten Benennungen einfältiger und alberner Menschen. Warum aber eben diese vorberegte Nahmen hiezu insonderheit gebraucht worden, ist wol keine andere Ursache, als weil sich etwan einmahl dumme Leute gefunden, die von ungefehr so geheissen, und daher ihr Nahme zum Sprichwort geworden. Also ging vor einigen 50 Jahren in Hamburg geraume Zeit ein schwachsinniger Mann herum, Nahmens Asmus, welcher allen Leichen im letzten Paare zu folgen, und aus alten Gazetten neue Zeitungen zu lesen pflegte. Seitdem ist es bey uns zur Gewohnheit geworden, dass man einen aberwitzigen Menschen einen dummen Asmus nennet.»

vid syftande vedernamn: så t. ex. skulle alla uttryck med *Pelle* ursprungligen syfta på någon, som verkligen hette *Pelle*, o. s. v.[1])

Det behöfver knappt påpekas, att den nämnda uppfattningen i nyss angifna, generella form är ogrundad. Den motbevisas redan af det sakförhållandet, att vissa af våra förnamn, såsom litet hvar kan intyga, kunna på nästan obegränsadt sätt ingå i nya vedernamnsbildningar, nyttjade om personer som ej bära ifrågavarande namn. Sådana äro *Lisa, Maja, Måns, Pelle* o. s. v. Om man t. ex. brukar *Gråt-Lisa* och *Grin-Maja* appellativt, hvarför skulle man ej kunna säga *Gråt-Maja* om någon, som icke heter *Maja? Grin-Hans* skulle ju lätt kunna framkalla en *Flin-Hans, Tråk-Måns* och *Bråk-Hans* en *Bråk-Måns* o. s. v. Men om nybildningar låta tänka sig nu, så hafva de säkert äfven förut ägt rum: många af ifrågavarande uttryck hafva danats efter mönstret af förut befintliga bildningar på samma namn: fanns *Fnaske-Pelle,* uppkom däraf *Sjaske-Pelle* o. s. v.

Till förut befintliga bildningar sluta sig lätt — se exempel här ofvan — med dem rimmande uttryck, helst om betydelsen är densamma. Så både i svenskan och tyskan (t. ex. i meklenburgskan). Jag hänvisar till de förteckningar öfver inbördes rimmande namnbildningar, som bifogas i slutet af denna Återblick.

Några af de sekundärt använda namnuttrycken och stående fraserna, i hvilka förnamn ingå, äro af formella skäl mer lifskraftiga än andra: de understödjas i kampen för tillvaron därigenom, att deras beståndsdelar förete allitteration eller stafvelserim inbördes (stundom både det ena och det andra), något som naturligtvis bidrager till deras kvarhållande i minnet. Säkerligen ha nu påpekade omständigheter äfven spelat en roll vid

---

[1]) Äfven sådana förnamn, som utan någon vidfogad bestämning nyttjas appellativt om människor, torde uppfattas såsom ursprungligen syftande på personer med ifrågavarande namn.

uppkomsten af många bland dem; mer eller mindre medvetet har en tendens funnits att genom rimmet göra ett uttryck mer målande och kraftigt.[1]) — Jag hänvisar till de i slutet af denna afdelning bifogade förteckningarna öfver allitterationer och rim.

Sådana begynnelseord, som redan ingått förening med flere förnamn, fogas lätt till andra dylika, särskildt om dessa annars ingå i appellativa uttryck.

Vissa förnamn nyttjas särskildt för att uttrycka vissa egenskaper. Så beteckna *Lasse* och *Måns* i några sammansättningar glupskhet, *Olle, Petter, Pär* och *Pelle* ingå i åtskilliga uttryck, syftande på lögnaktighet. *Kak-Olle* skulle däremot svårligen kunna sägas, icke heller *Måns ljugare*.[2])

Några förnamnsbildningar tyckas kunna bero på skämtsam omdaning af vanliga, pejorativa appellativer: så stammar möjligen *Socker-Lotta* från *sockerråtta, Skrik-Hans* från *skrikhals, Skrål-Hans* från *skrålhals, Svin-Pelle* från *svinpäls*. Åtminstone tyckas de nämnda appellativen ha underlättat dessa namnbildningars uppkomst.[3])

Några af de sammansättningar och sammanställningar, om hvilka här är fråga, sluta sig såsom varianter till det enkla namnet, användt i samma betydelse. Denna har pointerats genom ett förklarande tillägg: *Måns* =

---

[1]) Jfr Å. Munthe i Ord och bild 1894, s. 108.

[2]) Jfr förhållandet i Leipzigdialekten: »Gewiss läuft bei diesem . . Gebrauch von Taufnamen . . viel Willkürliches unter; indess ist doch nicht jedem Belieben Thür und Thor geöffnet, es gehört vielmehr ein gewisses Gefühl dazu, über solche Verwendung angemessen zu verfügen. Ausgelacht würde Jeder, der etwa von einem 'Spielbartel' reden wollte [o. s. v.] . . Nur die allergebräuchlichsten Namen, also z. B. Hans, Peter, Friede, Fritze, Toffel,—Liese, Suse geben sich zu allerlei beliebigen Neubildungen her, doch auch diese nicht unterschiedslos: Friede, Fritze, Liese sind gemüthlicher, sanfter, Toffel und Suse entschiedener, gröber, Hans und Peter stehen mitten inne.» Albrecht 40.

[3]) Jfr att jämte *Gästabuds-Hans* i äldre nysvenska påträffas »*Gästabuds-hane*». Se Rothovius, En Christeligh Predican . . om . . Collatz, s.B3b (1623), där *Gestebodzhanar* förekommer (är *-hanar* tryckfel för *-hansar?*).

den klumpige, ovige, har gett upphof till *Dröl-Måns, Drös-Måns, Pelle* = den »viktige» kan ha framkallat *Viktig-Pelle*[1]) o. s. v.; jfr *Bonde-Pelle* m. fl. Att vissa sammansättningar på *Lasse* och *Måns* beteckna den som glupskt äter någon viss rätt, står sannolikt i samband därmed, att *Måns* betecknar katten, *Lasse* grisen.

Vidare märkes, att de svenska karakteriserande förnamnsbildningarna stundom ha utländska motsvarigheter, som säkert eller troligen [se t. ex. vissa uttryck på *Lisa*] äro deras förebilder. (Parallell utveckling är ibland tänkbar.)

Nu omnämnda analogibildningar, varianter till förnamn i motsvarande användning samt lån äro säkerligen långt flere än de sekundärt nyttjade förnamnssammansättningar och -sammanställningar, som verkligen uppkommit på svenskt språkområde genom förallmänligande af en bestämd persons vedernamn (en sådan är t. ex. troligen *Blinda-* l. *Blinde-Kalle,* se s. 130 f.). I en nog rätt aflägsen forntid ha naturligtvis dylika vedernamn, som förallmänligats, kraftigt bidragit till den första uppkomsten af de deskriptiva förnamnsbildningarna.

* *
*

Vissa verkligen förekommande familjenamn ha på grund af ljudlig öfverensstämmelse med icke-propria blifvit beteckningar af vissa egenskapers bärare. Så t. ex. nyttjas *Dyring* om en som är »dyr», *Bråkenhjälm* om en bråkig person o. s. v.

Långt flere än de nu omnämnda äro de fingerade, efter mönstret af verkliga — svenska eller utländska[2]) —

---

[1]) Å andra sidan finnes stundom den möjligheten, att ett »enkelt» förnamn fått sin betydelse från en sammansättning eller sammanställning, att t. ex. *Pelle* = den viktige utvecklats ur *Viktig-Pelle.*

[2]) Jfr sådana tyska »namnbildningar» som *Buckelinski* och *Buckelomini* (efter *Piccolomini)* om den puckelryggige. Se Albrecht 95.

släktnamn skämtsamt danade familjenamnsbildningar[1]), som beteckna vissa egenskaper l. verksamhetsyttringar, angifna genom i resp. uttryck såsom första led ingående betydelsebärande ord eller ordstam (se s. 314 ff., passim)[2]). Jfr att i de allra flesta af de oftast tillfälliga förbindelser — en titel (l. dyl.), åtföljd af ett substantiv, adjektiv eller pronomen —, som omtalas s. 345 ff., uttryckets senare led ej förekommer som verkligt namn.

Med vissa vanliga familjenamnsändelser (t. ex. *-ander, -berg, -felt, -stedt)* bildas mycket lätt nya uttryck.

Äfven de beskrifvande familjenamnen förete stundom allitteration (mellan de olika namnleden, se t. ex. *M*ager*m*an, *S*lappa*s*insky.) Någon gång rimma ett deskriptivt familjenamns första och sista led (se *Glömström).* Ej sällan rimma dylika familjenamn med hvarandra. Se förteckningarna i det följande.

* * *

---

[1]) Några af dem förekomma i (humoristisk) litteratur — se *Drängstedt, Magerman, Springfelt* — såsom verkliga namn på fingerade personer. I äldre skönlitterära verk (oftast af humoristisk art) åskådliggöra de skildrade personernas namn ej sällan deras karaktär, yttre omständigheter o. s. v. *Jesper Mes* är en mesaktig stackare, fru Hedvig Sophia *Contant* har godt om kontanter, majorskan *Pratmejer* och borgmästarinnan *Sliddersladder* äro mycket pratsamma fruntimmer, poeten *Rimström* är en produktiv rimmare — allt exempel tagna ur 1700-talets litteratur. Jfr från Cederborgh kapten *Flycht von Striden,* sekter *Fuskert,* herrarna *Lymell* och *Lundsing.* Ännu i dag förekommer motsvarande namngifning, då t. ex. en herr *Fånlund* uppträder i någon hvarjehandaanekdot o. s. v. — Stundom har nog ett dylikt litteraturnamn fått sekundär användning (märk särskildt *Dumbom).* Å andra sidan ha skämtsamma familjenamnsbildningar, som redan nyttjades appellativt, troligen ibland fått göra tjänst som »verkliga» namn i humoristisk framställning (se exemplen i början af denna not). — Redan i de norröna forndikterna påträffas deskriptiva, fingerade personnamn. Se Detter och Heinzel, Sæmundar Edda 2: 112.

[2]) Det betydelsebärande ordets form är ej sällan förändrad, så att t. ex. det i familjenamns förled vanliga *en* eller *er* tillfogats. Se *Nötenbom, Fjäskenfelt, Gnällerstedt* o. s. v. — Stundom uppbäres betydelsen äfven af en familjenamnförbindelses senare led (så i *(Marquis) De Prata Scito).*

De egenskapsskildrande förnamns- och familjenamnsuttrycken kunna med afseende på sin betydelse indelas i flere grupper.[1])

Först märkas de jämförelsevis få, som äro berömmande eller indifferenta. Hit höra *Kvick-Lisa*, *'Klok-Gretä'*, *Kvicklund*, *Piggelin*, af hvilka de tre första dock sannolikt (oftast) nyttja(t)s ironiskt. Vidare sammansättningar med *lång* och *liten (lille)*, som äro tämligen oskyldiga tillmälen, liksom de uttryck, som syfta därpå, att någon (vanligen ett barn) är klädd i bara skjortan, har på sig träskor eller de första byxorna (se t. ex. *Skjort-Lasse*, *Särk-Lisa*, *Byx-Mass*, *Träsko-Lasse*, de finländska sammansättningarna med *Pajta (Pajtu)-)* m. fl.

Vanligen anspela dessa uttryck på någon mindre god beskaffenhet hos den som de gälla.

Den alltför fete är en *Tjock-Olle* eller en *Fläske-Pelle*, en *Korfva-Niss*, en *Stinnerdal;* den som har för stor mage kallas *Mage-Daniel ('Maga-Danil')*, den magre *Smal-Hans*, *Magerberg* eller *Smalman* o. s. v.

Blindhet, döfhet, halthet åsyftas i många hithörande bildningar; trasighet och på olika sätt framträdande brist på hyfsning desslikes. Se *Halta-Malena* samt registret under *Blind(a,e)-*, *Döf(ve)-*, *Snusk(a,e,i)-*, *Tras(e)-* o. s. v. Jfr familjenamnen *Snuskenfelt*, *Snusklander* m. fl.

Klumpighet och drumlighet ha framkallat flere vedernamn, som höra hit. Se *Lunsa-Brita*, *Klimp-Job* samt registret under *Drummel-* o. s. v. Jfr *Klumpendal*, *Drummelberg* m. fl. familjenamn.

De namn, som beteckna någon såsom skrattlysten och munter *(Grin-Olle*, *Flin-Stina* o. s. v.), ge gärna en liten snärt åt den tanklösa, alltför långt gående munterheten, liksom *Smek-Måns* oftast torde tadla öfverdrifven smeksamhet.

---

[1]) Jfr uppdelningen hos Wossidlo i Korr. 9.

Skriket och *skrålet* (se registret under *Skrik-*, *Skrikare-*, *Skrål-)* ha brännmärkts genom åtta manliga och endast ett kvinnligt förnamnsuttryck[1]), däremot klandras pjunk och gråtmildhet i långt flere kvinnonamn[2]) än mansnamn (se registret under *Lip(e)-*, *Pip(e)-* o. s. v.). — Märk vidare familjenamnen *Bölmark, Pipendal, Gnällerstedt* o. s. v.

Glupskhet och kräsenhet samt libhaberi på vissa matsorter ha föranledt ej få namnbildningar. Märk särskildt många sammansättningar på *-Måns* och *-Lasse,* vidare *Välling-Bengt*, *Pannkake-Erland, Snask-Lisa.* Mansnamnen äro här i pluraliteten, liksom i fråga om de uttryck, som beteckna *snålhet* (se registret under *Snål(a)-* och *Knussel-* samt *Mas-hund, Mats hund* m. fl.); jfr familjenamnen *Snålander, Snålkvist.*

Ord syftande på fylleri ingå förening med ungefär lika många manliga och kvinnliga förnamn (se registret under *Fyll(e)-* och *Sup-* samt *Knorr-Hans, Rummel-Pelle, Går-Staffan).* Jfr familjenamnet *Knölkvist.*

Att döma af namnuttryckens vittnesbörd tyckas sladderaktighet, pratsjuka, slamsighet, hamsighet, slarf, sjåpighet öfvervägande vara feminina fel (se registret under *Prat-, Pladder-, Hamsa (Hamse)-, Tramsa (Tramse)-, Slams(a,e)-, Slarf(va,ve)-, Sjåp(a,e)-* o. s. v.), däremot trögheten och sömnaktigheten maskulina (sammansättningarna med begynnande *Trög(e)-* och *Sömn-* äro alla maskulina). Jfr familjenamnen *Pratatoski, Slarffelt, Slarfstedt, Slarfvelin* o. s. v.

De flesta af dumhetens representanter äro herrar (se registret under *Dum(ma,me,mer)-* samt vidare *Fån-*

---

[1]) Såsom af vissa exempel i det föregående är klart, kan ett manligt namn stundom nyttjas om en feminin person och tvärtom. Se t. ex. *Barfota-Lasse, Pladder-Maja.* Till maskulina uttryck på *-e* nybildas ej sällan feminina motsvarigheter på *-a.* Se *Grin-Olla.* Äfven *Snuske-Pella* och *Drummel-Pella* förekomma.

[2]) Så äfven i meklenburgskan. Se Wossidlo i Korr. 9: 84.

Pelle, Fån-Petter, Mats tupp o. s. v.) Med begynnande *Lat(a)-* finnas däremot flere kvinnonamn än mansnamn. — Jfr familjenamnen *Laterdal, (Junker) Släns* o. s. v.

Lögnaktighet och inställsamhet tillskrifvas af dessa namnuttryck oftare män än kvinnor (se registret under *Ljugar(e)-* och *Lögn-)*, äfvensom skryt och viktighet (se under *Skryt-, Skräfvel-* samt *Viktig-Pelle* och några ssgr på *-Hans)*. Jfr familjenamnet *Skräfvelberg*.

Vissa här upptagna vedernamn beteckna någon som fattig, narraktig, snarsticken, tjufaktig, elak, oduglig o. s. v. Särskildt brukas familjenamnsbildningar — ofta af högst tillfällig karaktär — för att beteckna en massa olika, mindre vackra egenskaper och verksamhetsyttringar.

Oarter, smärre, dock i ögonen fallande fel, möta oss oftare än laster och karaktärslyten i de beskrifvande namnbildningarna.

Detta står i god öfverensstämmelse med de flestas användning: de brukas såsom tämligen oförargliga, skämtsamma glåpord, ej minst om små barn.[1])

* *
*

De egenskapsskildrande uttryck, för hvilka ofvan redogjorts, kunna stundom sägas innebära en personifikation af själfva egenskapen: man tänker sig t. ex. *Snuske-Pelle* såsom den personligvordna snuskigheten, *Snål-Måns* såsom snålheten i människohamn, alltså såsom väsen med en tillvaro oberoende af de personer, om hvilka deras namn användas. Jfr t. ex. sådana uttryck som: »Nu har Snål-Måns varit framme»; »är det Snuske-Pelle som är här i dag?»[2])

---

[1]) Jfr motsvarande bruk i ssgr af namn på djur, klädesplagg, kroppsdelar (se ex. s. 372).

[2]) Vid sistnämnda uttrycket tänker man nog på barnbokens »*Snuske-Pelle*».

Utpräglad personifikation eller, rättare sagdt, förmänskligande genom användande af människonamn exemplifieras ofta i det föregående. Förmänskligandet gäller:[1])

1) Folkslag; se ofvan s. 366.

2) Städer (se 'herr *Stockholm*').[2]) Äfven »herr Göteborg» synes möjligt. (Jfr *Ullström* såsom namn på Norrköpingsbon).

3) Goda och onda andeväsen (se t. ex. *Nisse* och vissa djäfvulsnamn, upptagna under *Erik* (med varianter), *Hans, Håkan, Jan, Nisse, Olle, Petter, Pär, Pelle, Sigurd (Sjul), Håkansson, Fagerholm, Jöderland*; se vidare *Gren-Anna, Tall-Brita, Back-Ingrid, Granhatte-Kari, Troll-Kari, Talle-Maja, Lid-Olle*; jfr ett par uttryck under *Kajsa* (s. 139)). *Nisse* har blifvit appellativum; djäfvulsnamnen, som gälla den onde såsom en person, oberoende af tidens och rummets begränsningar, och följaktligen fattad mera allmänt, ha nog tillkommit i eufemistiskt syfte.[3])

4) Sömnen (se *Jon (John) Blund, Långe-Jon, Nacke-Matti* o. s. v.), gäspningen (se *Jäsper*), sommarvärmens tyngande inflytande (se *Jöns* och vissa sagr med *Buska-*). Jfr *Sjöberg* såsom beteckning af *sjön* (»näcken»).

5) Döden (se *Bår-Olle, Vapenhus-Olle*).[4])

6) Djur, särskildt husdjuren (se *Kari, Lasse, Måns, Olle, Pelle, Pålle, Selma* o. s. v.), men äfven vilda djur (se t. ex. *Jösse, Bror Lars, Grå-Mas, Mickel, Sko-lös-Pär*) samt fåglar (många exempel, se *Gammal-Anders, 'Lenevärs'-Brita, Elof, Ström-Jan, Vackra Klara, Klas, Svart-Lasse, Prack-Nisse, Olle drucken, Strand-*

---

[1]) Endast de viktigaste fallen upptagas.

[2]) Jfr från engelskan *Mrs. Cincinnati*, som påträffas i Life of Harriet Beecher Stowe 63 (citat från 1832).

[3]) Jfr motsvarande användning af *Belsebub*, se BPN. Jfr tyskans djäfvulsnamn, se M. Höfler i Am Urquell 5: 205—207, 242—245.

[4]) Jfr t. ex. tyskans *Johann Klapperbēn*, se Wossidlo i Korr. 9: 82, *Klapperjürn*, se Dens. i ZdVfV 4: 190 o. s. v.

Olle, Pär i Gölingstorp, 'Pär skadde', 'Pär skrickj', Pär sup, Pelle, Regn-Stina, Tomas i gärdet m. fl.) och insekter (se *Badstu-Brita, Blå-Erik, Blå-Jakob, Blå-Jon, Krink-Jon)*. Af djurnamnen beteckna några både släktet — generellt — och individen (så *Jösse* = haren, en hare, *Mickel* = räfven, en räf); andra nyttjas hufvudsakligen om individen, så t. ex. *Vackra Klara* (vanligt om papegoja).[1])

7) Växter (se *Stolt(e)-Henrik, Kari i backen, Släte-Kristen, Lasse i tomt, Lasse med röda mössan, Blå-Måns, Grå-Måns, Pär i backe, Pelle i bäcken, Pelle på strand* o. s. v.).[2])

8) Kroppsdelar, särskildt fingrarna (se under *Hans i strand, Liten-Ola, Olle ryttar, Lille-Pär, Lill(e)-Pelle, Tomas* m. fl.) och sådana, som ej bruka nämnas i anständigt tal (se t. ex. *Charlotta, Lasse-Maja, Landin* samt vidare exempel s. 126, 127, 232, 239, 240, 340).

9) Vissa kroppsliga tillstånd och dylikt (se under *Katrina, Pålle, Colliander, Rosenkvist)*. Äfven dessa namngifningar hafva till en viss grad föranledts af en önskan att undvika stötande uttryck; jfr *Hans i källaren* = det ofödda barnet.

10) Klädesplagg (se *Olle, Olsson, Stäckter-Pär)*; jämförelsevis få exempel[3]); jfr *Lång-Jöns ('Lång-Jens')* såsom namn på ett slags hufvudgärd.

11) Allehanda husgeråd, verktyg m. m.;[4]) så t. ex. kaffepannan l. kaffekokaren (se *Sump(a)-Daniel, 'Hindrik', 'Hinrickj Olsen', 'Håken', Jakopp, Jonk(e), Masse, Kaffe-Matti, Kaffe-Nisse, Nisse, Petter, Kaffe- l. Svarte-Petter*

[1]) Se främmande motsvarigheter hos Krueger 19, Wossidlo, Mecklenburgische Volksüberlieferungen II. 1: 472 f., Gigas i Dania 3: 44. Enligt Feilb. heter storken på danska ej blott *Peter* (se Gigas anf. arb.), utan äfven *Per, Per Jensen, Per Kristian.*

[2]) Se om motsv. meklenburgska växtnamn Wossidlo i Korr. 9: 83.

[3]) Se motsvarigheter från meklenburgskan hos Wossidlo i Korr. 9: 83.

[4]) Se främmande motsvarigheter hos Krueger 19.

Den speciella anledningen därtill, att det ena eller det andra personnamnet valts i de olika fallen af »förmänskligande», är — bortsedt naturligtvis från dagnamnen — oftast höljd i dunkel.

Stundom kan dock en orsak spåras. Så t. ex. syftar *Erik* i djäfvulsnamnet *Gamle-Erik* på en hednisk gud, hvars namn öfvergick till de kristnas djäfvul, *Julia*[1]) såsom namn på uppsluppen fest beror på dansvisan »Julia, Julia o. s. v.» *Stolta-Petter* = väderflöjeln vittnar om, att *Petter* nyttjas om den högfärdige. Ljudlikhet med något betydelsebärande ord har stundom åstadkommit den nya betydelsen. Likheten med *nyckel* har gjort *Farbror Niklas* till husnyckelns namn, *tom*heten personifieras med namnet *Tomas* o. s. v. *Mätta* har på grund af likheten med bräkningen *(mä)* blifvit en beteckning af fåret. Stundom ha från främmande språk stammande ord folketymologiskt omdanats efter personnamn; så i *Ola kolugn*[1]) = Eau-de-Cologne, *Ville-på-sne(d)* = velociped. Jfr de efter tyskt mönster bildade *Ränne-Katrina, Snälla-Katrina* (= katarr). Allitterationen har stundom spelat en roll vid uppkomsten af de personifierande uttrycken (jfr *Pelle puff* och *Pine-Petter)*.[2])

* *
*

Vissa familjenamn nyttjas adjektiviskt, så särskildt bildningar på *-kvist* (t. ex. *Dysterkvist)*, äfvenså förnamnet *Lovisa* (= galen). — Märk vidare *Pelle* och *Pärsson* = bra.

* *
*

Bland förnamnsbildningar, som nyttjas om personer, tillhöra några riksspråket, i den mening att de

[1]) I ett uttryck sådant som detta torde namnet ej väcka föreställningen om någon person.

[2]) Se förteckningen i det följande.

kännas både af »bildade» och af »folket» inom hela (eller största delen af) det svenska språkområdet. Vanligast äro *Jöns* och *Dummer-Jöns* = den dumme, vidare må exempelvis såsom de mest kända anföras *Slarf-Hans, Snål-Hans*, *Snål-Jåp* eller *Snål-Jåper* (af *Snål-Jakob*), *Barfota-Lasse*, flere bildningar på *-Lisa* (se *Pip(e)-Lisa*,[1]) *Sjåp(a)-Lisa)*, *Gat-Maja*, *Skvaller-Maja* och *Slammer-Maja*, *Ox-Mickel*, *Dål-Måns* (vanligt i litteraturen, dock ej kändt från södra Sverige), *Tråk-Måns* och *Trög-Måns* (dessa sistnämnda ej uppvisade från Finland), *Grin-Olle* (i olika betydelser), *Drummel-Pelle* (ej meddeladt från Finland) och *Snusk(e)-Pelle*.[2]) Bland familjenamnen är *Dumbom* mycket brukligt.

Vissa af de personifierande djurnamnen nyttjas allmänt: *Jösse* = haren, *Olle* = tjuren, *Mickel* = räfven, *Pålle* = hästen äro mycket vanliga. *Nisse* = tomte, *Jon Blund* = sömnens genius, *Svarte (Svarta)-Petter* = ett kortspel m. m. höra till riksspråket, liksom växtnamnet *Stolt(e)-Henrik* (Chenopodium bonus Henricus), kortspelstermen *Jan* o. s. v.

Ej få af de fraser och stående förbindelser, som citerats, tillhöra riksspråket. Så t. ex. »blås, Kajsa», »mat för Måns», »mota Olle i grind», »Pär och Pål» m. fl.

Om de allra flesta af de anförda, sekundärt nyttjade uttrycken gäller det emellertid, att deras utbredning är begränsad till någon mindre del (eller vissa delar) af det svenska språkområdet; ofta kännas de blott från jämförelsevis få orter eller från en enda provins eller stad.[3])

---

[1]) Liksom vissa andra *Lisor* mest, som det synes, hemma i mellersta Sverige.

[2]) *Skvaller-Stina* och *Slammer-Stina*, som enl. Svenska Akademiens språkprofssamlingar skulle brukas i »bildades talspråk», torde ej vara så vanliga som de ofvan anförda.

[3]) Då, som det ibland inträffar, ett uttryck är uppvisadt från bygder, som ligga hvarandra fjärran, är det naturligtvis ofta sannolikt, att det förekommer äfven i de mellanliggande trakterna, fastän det ej belagts därifrån.

Några förnamn användas sekundärt endast eller hufvudsakligen på vissa orter, beroende därpå att ifrågavarande namn i primär användning där äro (l. varit) särskildt vanliga. Så t. ex. äro uttryck på *Mali* blott uppvisade från Göteborg och Halland, sammansättningar på *Kari* kännas nästan blott från Bohuslän, på *Erland* blott från Värmland. Bildningar på de i Skåne (förr mer än nu) vanliga *Sissa* och *Kitta* påträffas naturligtvis oftare i nämnda landskap än i andra provinser (former på *Lisa* förekomma så godt som alls icke i Skånes folkspråk). — *Lasse* = betjänt, *Kalle* = underklasspojke, gosse som går allmänheten tillhanda, äro speciellt (fastän ej exklusivt) stockholmska, medan *Dåli-Åke* är uteslutande skånskt. Formerna på *Matti* och familjenamn på *-off* äro karakteristiska för finländskan (så ock många uttryck på *Hans)*.

De sekundärt nyttjade förnamnsuttryck, som hafva provinsiell eller lokal karaktär, tillhöra merendels det egentliga folkets (allmogens) språk, i all synnerhet om de i formellt afseende afvika från högsvenskan, t. ex. så att första leden af en sammansättning utgöres af ett bygdemålsord. Dock händer det ej sällan, att dylika uttryck användas af personer, som annars ej nyttja provinsialismer.

Vissa högsvenskt formade namnuttryck nyttjas företrädesvis af »bildade» (så t. ex. vissa sammansättningar med *Lisa* och *Janne)*. Några höra till student- eller skolslangen (se t. ex. *Gnäll-Hans*, *Grin-Hans* samt *Benjamin* = skelett).

Bland hithörande familjenamnsbildningar höra många (så de flesta på *-ander*, *-hjälm* och *-kvist)* hemma i det hvardagsspråk, som talas af de »bildade» (t. ex. af studenterna).[1]) Dock brukas många äfven eller uteslutande i folkspråket (så t. ex. äro de flesta på *-dal* och många på *-in* allmogeuttryck).

---

[1]) Märk särskildt sådana studentslangsord som *Pluggstedt* och *Viggstedt*.

Gränserna för resp. uttrycks utbredning inom olika folklager äro naturligtvis ganska sväfvande.

* *
*

De förnamns- och familjenamnsuttryck, för hvilka jag redogjort, tyckas i de flesta fall hafva en ganska kort lifstid. Betecknande är, att det på 1500-talet vanliga, från tyskan lånade *Hans* = kaxe med därtill hörande sammansättningar nästan spårlöst försvunnit. *Jöns Mutare* (uppvisadt från 1500-talet)[1]) kännes ej längre, icke heller *Lur-Måns* och *Sömn-Pelle,* båda brukade af Envallsson (1781 och 1793), icke heller *Krus-Mickel* (förekommer hos O. v. Dalin 1738).

Af de i Söndags-nisse 1863, nr 29 upptagna namnbildningarna kännas flere *(Knutte-bajbaj, Snor-Greta, Skol-Matte, Blind-Olle, Tjock-Olle)* numera icke,[2]) de af Rydqvist anförda *Pip-Ella* och *Pip-Siri* äro obekanta för mina meddelare.

Endast få nu lefvande här behandlade uttryck kunna följas långt tillbaka i tiden. Jag nämner exempelvis: *Jösse* = haren (kändt från 1600-talets början), *Mickel-räf* (tidigast från år 1558), *Dummer-Jöns* (tidigast 1780), *Dål-Måns* (tidigast 1797), *Grin-Olle* (tidigast 1792), *Snäll(a)-Katrin(a)* = diarré (tidigast c. 1745), liksom *Hans Wurst* (tidigast 1777) lånadt från tyskan, *Dumbom* (appellativt tidigast 1804), »*lära någon hvar David köpte ölet*» (från 1700-talets början), »*mat ('een bisken') för Måns*» (från slutet af 1600-talet).

---

[1]) Enl. G. Djurklou i Fornm. 9: 30 skrifver sig en häradshöfding i slutet af 1400-talet *Jöns Mutare.*

[2]) Vissa andra: *Ebba Nippertipp, Fyll-Stafva, Kalas-Klas* kännas blott af en meddelare (från Västergötland).

Säkerligen äro många af de här ur talspråket antecknade sekundärt nyttjade namnuttrycken — särskildt sammansättningar och sammanställningar — ytterst tillfälliga. Karakteristiskt är, att ett par af mina korrespondenter, då jag år 1902 tillfrågade dem angående vissa af dem år 1898 meddelade uppgifter, ej längre erinrade sig dessa.

Sinsemellan rimmande namnbildningar[1]).

1. *Från svenskan.*

Slasa-, Tras-*Britta* — [illegible], Snälla-*Bärta* — Sjamsa-, Slamsa-[illegible] — Pladder-, Sladder-*Hans* — Skral-, Smale-*Hans* — Grotte-, Knott-*Hans* — Klump-, Lumpen-*Hans* — Bräk-, Pjäk-*Hans* — [illegible], Skräl-, Snål-*Hans* — Krapel-, Kapel-, Pjapel-, Prapel-, Papel-*Hans* — Brill-, Grill-, Lill-, Prill-, Trill-[illegible] — Hamse-, Slamse-*Kari* — Kott-, Lott-, Skjutt-[illegible] — Flamse-, Hamse-, Slamse-, Tramse-*Lisa* — Latta-, Prat-*Lisa* — Knik-, Pinke-*Lisa* — Lipp[illegible], [illegible] — Läpp[illegible], Släpp[illegible] — Koller-, Pjoller-*Lotta* — Pladder-, Sladder-*Maja* — Flamse-, Hamse-, Slamse-, Tramse-*Maja* — Slask-, Traska-*Maja* — Gat-, Latta-, Prat-, Snat-*Maja* — Flin-, Grin-*Maja* — Hamsa-, Tramsa-*Malin* — Pladder-, Sladder-*Mats* — Lat-, Mat-*Mats* — Kasse-, Masse-*Mats* — Lort-, Skjort-*Mats* — [illegible], Kn[illegible], Snål-*Mons* — [illegible], Rät-*Mons* — Rik-, Grå-*Mons* — [illegible], So-*Mons* — [illegible], Sot-*Mons* — Pladder-, Sladder-*Nanna* — Skratt-, Snatt-[illegible] — Flep-, Gep-[illegible] — Flin-, Grin-[illegible] — Flaske-, Slaske-, Smaske-[illegible] — Grin-, Sm[illegible] — Dummer-, Skum-[illegible] — Trummel-, Dumme, Rumme-[illegible] — Flaske-, Maske-, Aske-[illegible] — Hamse-, Slamse-*Stina* — Flin-, Grin-*Stina*.

Dinkelberg, Skrinkelberg — Kratsel-, Stranse-, Samelberg — Sinberg, Solberg — Saskein, Taskein, Traskein — Lindkoff, Stinkoff.

---

[1]) [illegible]

2) *Från tyskan.*[1])

Möl-, Pröl-*Fik*[2]) (Woss. 86) — Klatsch-, Matsch-*Frieden* (Albrecht 39) — Dussel-, Nussel-*Gret*[2] (Woss. 86) — Näl-, Säl-*Gret* (Woss. 86, 87) — Pral-, Schmal-*Hans* (Crecelius 450) — Purt-, Snurt-*Hans*[2] (Woss. 84) — Pröl-, Smöl-*Hans* (Woss. 86, 84) — Brall-, Dall-, Mall-*Jochen* (Woss. 86, 85) — Diddel-, Hiddel-*Jochen*[2] (Woss. 86) — Plir-, Swir-*Jochen* (Woss. 88, 84) — Stotter-, Totter-*Jochen* (Woss. 87) — Nussel-, Pussel-*Jochen* (Woss. 86, 87) — Snüffel-, Tüffel-*Jochen* (Woss. 88, 85) — Düs-, Flüs-*Jochen* (Woss. 86, 84) — Näl-, Säl-*Jochen* (Woss. 86, 87) — Drön-, Dön-*Jochen*[2] (Woss. 87) — Prim-, Slim-*Jürn* (Woss. 84, 88) — Schiel-, Spiel-*Liese* (Albrecht 40, 38) — Schmier-, Zier-*Liese* (Albrecht 38) — Blarr-, Quarr-*Lisch*[2] (Woss. 84) — Gaumel-, Jaumel-*Lisch*[2] (Woss. 87) — Näl-, Säl-*Lisch* (Woss. 86, 87) — Klatsch-, Latsch-*Peter* (Albrecht 40) — Drus-, Schlus-*Peter* (Woss. 86, 85) — Flatter-, Platter-*Thrin* (Woss. 86) — Muddel-, Suddel-*Thrin* (Woss. 86, 85) — Näl-, Säl-*Thrin* (Woss. 86, 87) — Drän-, Klän-*Thrin* (Woss. 87, 88).

---

[1]) R. Wossidlos afhandling i Korr. 9 citeras här nedan Woss.

[2]) De rimmande orden ha samma betydelse.

Allitterationer.

1) I förnamnsbildningar.[1])

Arsel Ersson, Badstu-Brita, Brita Björknäs, Enögde-Olle, Gyckle-Jösse, Helga Högben, Helge Högben, Herr Hans, 'Hinrik i Hackatall', Jungfru-Jonas, 'Juvar-Jakup', Kaffe-Kajsa, 'Kaisa-krona', Kalas-Klas, Karl-Kristian, Kilu-Kalle, Kresten-kräsen, Kräsen-Kresten, Ku-Kajsa, Larm-Lotta, Lat(a)-Lasse, Lat(a)-Lisa, Lefvande(s) Lasse, Lilla Lasse(n), Limp-Lisa, Lip(e)-Lisa, Liss-Pelle läsp, Lort-Lasse, Lort-Lisa, Lort-Lotta, Lugg-Lotta, Lus-Lasse, Lussi-lus, Lång-Lena, Lång(a)-Lisa, Låp(a)-Lisa, Löss-Lasse, Mat-Måns, Mats-mjuker, 'Minans-Matts', Misse-Måns, Mjöl-Matte, Mjölnar-Matte, Mor Maja, Mylly-Matti, Nisse i hvar vrå, Nisse nass, Ol-Ols, Pelle puff, Pine-Petter, Port-Pelle, Puts-Pelle, Pär plebs, Pär Pytt, Sagu-Sara, Sara Sorgedufva, Simon (i) Sälle, Sjåp-Sara, 'Sjäp-Stinä', Skarp-Sara, 'Skebä-Sissä', Skit-Sara, Skit(ta)-Stina, Skitna-Sara, Skvaller-Stina, Slammer-Stina, Slams(a,e)-Sara, Slamse-Stina, Slanta-Sara, Slarf-Sara, Slarfva-Sissa, Slarf-Stina, Släp-Sara, Snål(a)-Sissa, Snål-Jåpa-Janne, Stor(a)-Stina, Sura-Sara, Svammel-Stina, Svarta-Sara, Svarte Sven, Sven svingare, Sven Svirenbom, 'syster sesslä', 'Systar-Sigrid', 'Söster Sälla', 'Säil-Stinä', Torkel trådrätt, Torkel träbock, Trued trallare, Tripp, Trapp, Truls.

---

[1]) Jag upptager några tvifvelaktiga fall: vokaliskt allittererande uttryck samt bildningar, hvilkas beståndsdelar börja med sch-ljud och s-ljud, alltså rimma mer för ögat än för örat.

2) I familjenamnsbildningar.

*B*ly*b*erg, *B*of*b*erg, *D*imi*d*arius, *D*rulen*d*al, *D*rummel-*d*arius, *D*rúnn*d*al, *D*ruren*d*al, *D*yren*d*al, *F*jäsken*f*elt, *F*na-sken*f*elt, *F*racken*f*elt, *H*errskapet *H*åf, *K*nöl*k*vist, *K*orum-pen*k*rona, *M*ager*m*an, *M*jäk*m*an, *Sch*appalin*sk*oj, (Grefve) *S*ins i *s*äng, *Sk*eppar *Sk*utlös, *S*lappa*s*insky, *S*lapp*s*tedt, *S*larf*s*tedt.

De allittererande, sekundärt använda förnamns- och familjenamns-uttrycken utgöra enligt min beräkning ungefär en tiondedel af hela antalet.

3) I stående fraser.

»*Br*y dig inte, *Br*ita», »*f*alla i Pärs *f*örundran», »*hj*älpa *J*ohan», »*l*efva *L*usse», »den tid då *L*asse *l*efde», »*L*asse *l*uskar om» (med flere uttryck, i hvilka *Lasse* ingår, se s. 161), »*L*ussi *l*aska», »*L*usse *l*öper om», »*m*at för *M*åns», »du *m*ilde *M*elander», »löpa *N*isse i *n*äsan», »*N*isse och *N*asse», »*P*är och *P*ål», »*p*ytt, sad' *P*elle», »tigga i *P*åls *p*åse», »du *st*oraste Per *st*uedar», »*st*å *St*olpenberg».

För jämförelses skull må uppräknas följande paralleller från andra språk.

a) *Från danskan.*

*B*linde-*B*ertel (Gigas i Dania 2: 290; kändt af E. Rm), »vil du ikke *b*læse *B*odil *b*agfra o. s. v.» (J. M. Jensen i Dania 6: 231), »*b*et, *B*odil Marie», (Dens., Därs.), »*B*oel (*B*ole) og alle *B*ørnene» (Gigas i Dania 3: 42), *D*oven-*D*idrik (Gigas i Dania 2: 290), *D*rukken-*D*idrik (Gigas, Därs.; kändt af E. Rm), *D*øve-*D*orthe (Gigas i Dania 2: 290; kändt af E. Rm), *E*sben *A*skefis eller *A*skepuster (Gigas i Dania 2: 290), *F*idte-*F*erdinand (Gigas, Därs. 3: 42), *F*y, *F*rederik (Gigas, Därs. 3: 44), *G*edske-*G*aas (Gigas, Därs. 2: 290), *Gr*utte-*Gr*ete (J. M.

Jensen, Därs. 6: 231), *Karen krammer* (Feilberg 2: 91), *Klaus Klumpe* (Gigas i Dania 2: 292), *Lede-Lars* (J. M. Jensen i Dania 6: 231), »*let dig, Lars*» (Dens., Därs.), »*det er Lyv, Lars*» (Gigas i Dania 3: 44), »*mad for Mons*» (se ofvan s. 172), *Per Pose* (Gigas i Dania 2: 294), »*Pytl sa'e Peer* til Kongen» (se ofvan s. 271 f.), *Simon Slikmund* (Gigas i Dania 2: 294), *Stine Stankelben* (Dens., Därs. 3: 45) o. s. v.

b) *Från tyskan.*

Döve Danjel (Am Urquell 2: 208), *Dumm Ann* in'n *düstern* (Wossidlo i Korr. 9: 85), *Dumme Dörte* (Schambach 46), *Friswelfrine* (K. Ed. Haase i Am Urquell 3: 227), *Hanshabenichts* (P. Ch. Martens, Därs. 2: 139), *Hans Hasenfüt* (Eckart 190), »*Hans heissen*» (se K. Knauthe i Am Urquell 2: 158), *Hans Hevernick* (Wossidlo i Korr. 9: 83), *Hans Husenflyer* (Dens., Därs. 86), *Hans von allen hägen* (Dens., Därs. 85), *Hunj vör* alle *Hanken* (Eckart 195), 'N *holten Hinr'k* (Därs.), *Klas Klump* (Wossidlo i Korr. 9: 85), *Lang Len* (Dens., Därs. 84), *Lang Lisch* (Dens., Därs.), *Langweilige Liese* (Albrecht 38), *Leckerlieschen* (Därs.), *Lügenliese* (Därs.), *Mausmichel* (Wossidlo i Korr. 9: 87), *Mährmichel* (Albrecht 165), *Putzpeter* (Wossidlo i Korr. 9: 83), *Stastoffel* (Schambach 208), *Traon-trin* (Danneil 226) o. s. v.

c) *Från engelskan.*

Bess o' Bedlam (Wright, The english dialect dictionary 1: 248), *Billy Bentie* (Därs. 266), *Brown bess* (Baumann, Londinismen 17), *Dicky-diaper* (Dens., Därs. 41), *Jack-and-Jill* (Dens., Därs. 84), *Meddlesome Mattie* (hördt), *Paul Pry* (Baumann, Londinismen 133), *Poll-parrot* (Dens., Därs. 142), *Robin-redbreast* (Dens., Därs. 158), *Tom tell-truth* (Krueger 18) o. s. v.

Stafvelserim.

1) I förnamnsbildningar.[1])

a) *Helrim.*

E*tter*-P*etter,* F*is*-L*is*a, Fl*in*-St*in*a, Gn*äll(e)*-P*elle,* Gr*in*-St*in*a, Kal*as*-Kl*as,* L*ata*-Be*ata,* L*opp*-Jak*opp,* P*is*is-L*is*a, P*iss*-N*iss*e, Sk*it*-Br*it*a, 'Sk*itta*-Magr*itta*', Sl*ätta*-M*ätta.* Jfr 'H*an*s i str*ann*'.

b) *Halfrim.*[2])

*Ars*el *Ers*son, K*il*u-K*all*e, L*iss*-*P*elle l*äsp,* L*us*-L*ass*e, L*uss*i-l*us,* L*öss*-L*ass*e, N*iss*e n*ass,* P*iss*(e)-L*is*a, Pr*åtta*-K*itta.* Jfr: Tr*ipp,* Tr*app,* Truls.

2) I familjenamnsbildningar.

D*um*b*om* (ofta uttaladt *dombom),* Gl*öm*str*öm.*

3) I stående fraser.

»Sankt *Brita* skall man 'lyfta *rita'*», »*Knut* kör julen *ut*», »Sällan, sa' *Lasse* till *Masse*», »God *natt*, *Matt*», »falla i Pär *Gunnars förundran*»; jfr »*mums* åt l. för *Måns*».

För jämförelse må från danskan anföras: G*ale*-P*alle* (J. M. Jensen i Dania 6: 232), Gl*ar*-M*ar*en (Gigas

[1]) Jfr Nordlanders samling af »rim om namn» (Landsm. V. 5 217 ff.).

[2]) Vanligen i förening med allitteration.

Dania 2: 293), *Grutte-Grete* (J. M. Jensen, Därs. [illegible]), *Sorte-Dorthe* (Feilb.), samt från tyskan *Kuse-Suse* (Al-brecht 38), *Grien-Thrin* (Wossidlo i Korr. 9: [illegible]) [illegible] talesätten »*Liese*, mach's *süsse*» (Albrecht 38), »[illegible] groade kummt *Hans* int *Wams*» (Eckart 188).[1]

---

[1] Ketsamma rim på namn förekomma äfven i tyskan. Se [illegible] W. H. Mielck i Korr. 5: 48, R. Wossidlo, Därs. 12: [illegible] Schröder, Därs. 13: 50—52.

ALFABETISKT REGISTER.

Jämte alla i det föregående såsom rubrikformer från nysvenskan anförda sekundärt använda personnamn (med viktigare varianter) samt sammansättningar och sammanställningar, i hvilka dylika personnamn ingå[1]), upptagas här stundom vissa utanför nämnda kategorier fallande svenska ord, som af en eller annan anledning behandlats i min framställning. (Till 'Återblick och slutanmärkningar' hänvisas blott någon gång.)

Sammansättningarna och sammanställningarna äro ordnade i följd efter den förra (första) leden. När denna (i förnamnsbildningar) företer olika, hvarandra närstående former, hafva dessa hopslagits. Så t. ex. sammanföras *Blind-*, *Blinda-*, *Blinde-* under *Blind (a, e)-*.

Till *viktigare* stående fraser, i hvilka ett personnamn ingår, hänvisas efter personnamnet och före de sammansättningar och sammanställningar, i hvilka detta ingår som första led.

Då så befunnits lämpligt, har äfven senare (sista) delen af en sammansättning eller sammanställning gjorts till uppslagsform.[2]) Alltså upptages t. ex. *Kalle mager* ej blott under *Kalle*, utan äfven under *mager*. — Då senare delen af en med personnamn början de sammanställning utgöres af två eller flere ord, (t. ex. *i hagen*, *i hvar gata*), hänvisas till det viktigaste bland dessa. Stundom har ur en fras, där ett personnamn ingår, ej blott detta, utan äfven något annat af frasens hufvudord upptagits i registret (t. ex. *grind* i "mota Olle i grind").

Frågetecknen efter osäkra eller tvifvelaktiga rubrikformer äro ej bibehållna i registret. Kring vissa dialektformer ha citationstecken tillagts.

[1]) Alla speltermer på *-Jan* ha ej upptagits.

[2]) De uttryck, som utgöras af eller innehålla *två* personnamn och i boken (i regel) behandlats under det af dessa, som står främst, upptagas i registret äfven under det senare. — Sådana förbindelser som *Drummel-Pelle* o. s. v., hvilka redan i texten placerats under sin sista led, anföras ej under denna i registret.

RÄTTELSER.

(Interpunktionsfel anmärkas icke, ej heller vissa smärre afvikelser från den alfabetiska följden i uppräkningar af sammansättningar m. m.)

S.	2, r. 17	nedifr.	står 29 (1891)	läs 30 (1876).	
	Exemplet från Säve bör följaktligen placeras före det från Vistrand.				
„	7, r. 3	nedifr.	står Augusta	läs Agusta	
„	9, „ 1 o. 7	uppifr.	„ 62	„ 2: 62	
„	11, „ 16	„	„ 31 (1891)	„ 33 (1876)	
„	15, „ 1	nedifr. m. fl. st.	„ Wemm.	„ Vemm.	
„	23, „ 5	uppifr.	„ *Davit*	„ *davit*	
„	30, „ 6	„ m. fl. st.	„ Reincke	„ Reyncke	
„	31, „ 4	„ „	„ Barkaryd	„ Barkeryd	
„	36, „ 13	nedifr.	„ Forsman	„ E. Forssman	
„	40, „ 14	uppifr.	„ Norberg	„ Norberg i Västm. (uppgiften hade bort stå efter den från T. Er.)	
„	41, r. 4	uppifr.	står 1883	läs 1878	
„	60, „ 7	„	„ S. skr.	„ Skr.	
„	„ „ 6	nedifr.	„ 57	„ 2: 57	
„	62, „ 9	„	„ S. skr.	„ Skr.	
„	69, „ 2	„	„ Forsman	„ E. Forssman	
„	110, „ 13	„	„ *Mattson*	„ *Matsson*	
„	111, „ 10	„	„ *Skänke*	„ *Skänk(e)*	
„	112, „ 5	„	„ C. J. Hallman	„ C. I. Hallman	
„	137, „ 9	„	„ 1883	„ 1878	
„	142, „ 3	„	„ Pvttis	„ Pyttis	
„	144, „ 14	„	„ **Kerstna**	„ **Kerstena**	
„	148, „ 18	uppifr.	„ Excelsior	„ Excelsior!	
„	163, „ 17	nedifr.	Allitterationsbildning borde stått på särskild rad.		
„	173, r. 1	uppifr.	står trög, slö	läs om trög, slö person,	
„	178, r. 8	nedifr.	„ C. J. Hallman	„ C. I. Hallman	
„	180, „ 4	„ o. f.	„ **Margreta**	„ **Marg(a)reta**	
„	198, „ 14 ff.	uppifr.	Exemplen från Peder Paars och Lind byta plats.		
„	253, r. 17	nedifr.	står S. skr.	läs S. skr. (2 uppl.)	
„	266, „ 9	„	„ :5 286	„ 5: 286	
„	298, „ 14	uppifr.	„ Abo	„ Åbo	
„	332, „ 17	„	„ *Hermelin*	„ *Hirmelin*	

